

“คนพลัดถิ่นกับการกลายเป็นสินค้า”
: ประสบการณ์ชีวิตของชุมชนไทใหญ่กับการค้าแรงงาน
ในมิติทางสังคมวัฒนธรรมบริเวณชายแดนไทย-พม่า

รายงานการวิจัยภายใต้โครงการ
“อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : การเมืองเชิงวัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย”

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อรัญญา ศิริผล

แด่ลุงจันทา นันทา
และคนไทใหญ่พลัดถิ่น
ผู้แสวงหาเส้นทางแห่ง “ธรรม” ทุกท่าน

คำขอขอบคุณ

เมื่อเราพูดถึงแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ พม่า ลาว เขมร ภาพที่ปรากฏโดยทั่วไปมักมีภาพความเห็นอันหลากหลายทั้งด้านบวกด้านลบเสมอ เช่น -- เราได้คนทำงานหนักค่าตัวถูก แต่อาจต้องระวังว่าจะถูกขูดรีดหรือเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินเหมือนที่เป็นข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์, หรือ-- คนพวกนี้ไม่ได้เดือดร้อนจริง พวกเขาเข้ามาเพื่อขุดทองจากการทำงานแถมยังงานคนไทยอีก หรือ -- ภาพคนหลบอยู่ในกระสอบขึ้นรถบรรทุกของนายหน้าค้าแรงงานแอบหนีเข้ามาทำงาน ฯลฯ และอีกหลากหลายความเห็นที่เกิดขึ้นท่ามกลางสถานการณ์แรงงานต่างด้าวที่กำลังเติบโตในเมืองไทย

สำหรับงานชิ้นนี้ หากให้คำจำกัดความโดยทั่วไปแล้ว คนพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่เป็นพระเอกของงาน ก็ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่า นั่นเอง โดยที่มาที่ไปแล้ว คนไทใหญ่พลัดถิ่น ก็คือ หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์หลักของพม่า มีถิ่นฐานอยู่ในรัฐฉาน ประเทศพม่า หากเราย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ จะพบว่า คนไทใหญ่กับคนไทยมีเรื่องราวมากมายเกี่ยวโยงกันฉันท์พี่น้อง ไม่ว่าจะจริงหรือไม่ในทางประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ความรู้สึกของความเป็นญาติพี่น้อง หรือการเป็นกลุ่มชน “คนไท” เฉกเช่นเดียวกับคนไทยบ้านเราเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานในเมืองไทยเหล่านี้ พวกเขาเป็นหนึ่งในกลุ่มชนที่ได้รับผลกระทบจากการต่อสู้เพื่อเสรีภาพในพม่า จนต้องระเห็จระเหวร้อนออกจากบ้านตัวเองมาเป็นคนพลัดถิ่นในเมืองไทย หากจะว่าไป ชีวิตของพวกเขา ก็เหมือนเคราะห์ซ้ำกรรมซัด ที่ในด้านหนึ่ง “ถูกกระทำ” ทางร่างกายและจิตใจจากผลผลิตของความขัดแย้งทางการเมืองในพม่า ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะถูกฉกฉวยโอกาสจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังเติบโตขึ้นในเมืองไทยเพื่อใช้แรงงานของเขาเป็นต้นทุนการผลิต

งานชิ้นนี้จึงต้องการทำความเข้าใจปรากฏการณ์คนพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่อยู่บริเวณชายแดนภาคเหนือตอนบนกับการเข้ามาเป็นแรงงานรองรับสวนส้มและเศรษฐกิจการเกษตรที่กำลังเติบโตขึ้นที่ชายแดน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมิได้มุ่งประเด็นวิเคราะห์ไปในเชิงเศรษฐกิจแต่อย่างใด หากแต่ใช้มุมมองทางสังคมวัฒนธรรมบนหลักคิดทางสังคมศาสตร์เข้ามามองสถานการณ์แรงงานพลัดถิ่นที่กำลังเติบโตขึ้นในเมืองไทย ทั้งนี้ เพื่อหวังจะฉายให้เห็นภาพ “มายาคติ” อีกด้านหนึ่งที่ซ่อนอยู่ไปพร้อมกับสะท้อนภาพชีวิตการต่อสู้ดิ้นรนของคนไทใหญ่พลัดถิ่นกับสถานะการเป็นแรงงานต่างด้าวที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน

เหนือสิ่งอื่นใด งานวิจัยชิ้นนี้คงไม่อาจสำเร็จลงได้ หากปราศจากความช่วยเหลือจากคนหลายๆ คนทั้งที่ให้อุปการะ ความรู้ความเข้าใจอย่างมากมาย ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นทุกท่านที่ข้าพเจ้าได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเรื่องราวชีวิตด้วย โดยเฉพาะลุงจันดา นันดา ผู้นำชาวไทยใหญ่คนสำคัญ ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ให้ความรู้และผู้ที่ทำให้ข้าพเจ้ามองเห็นพลังแห่งการต่อสู้ของคนพลัดถิ่นชาวไทย

ใหญ่ แม้ว่าลุงจะจากโลกใบนี้ไปอย่างปัจจุบันทันด่วน ข้าพเจ้าก็หวังให้ดวงวิญญาณของลุงได้อินคำ
ขอบคุณนี้และหวังให้ลุงมีความสุขสงบในทุกๆ ที่ คำขอบคุณของข้าพเจ้ายังคงมีต่อลุงอย่าง คณธี, คุณ
บุญเลิศ จันทร์สุวรรณ, คนบ้านต้นสูงทุกท่าน, วัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ, ลุงจ้องແທ່ງ, คนไทใหญ่ใน
สวนส้มและคนไทใหญ่พลัดถิ่น ผู้ต่อสู้เพื่อแสวงหาเส้นทางแห่งความเป็นธรรมทุกท่าน

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ คุณกิ่งแก้ว ผู้ให้การช่วยเหลือในการเข้าไปเก็บข้อมูลใน
สวนส้ม, เจ้าหน้าที่ในสวนส้ม และเจ้าของสวนส้มทุกท่านที่เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้สัมภาษณ์ และให้
เข้าไปพูดคุยกับคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่ทำงานอยู่ในสวนส้ม รวมไปถึงขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ใน
หน่วยงานราชการในท้องที่ที่ให้ข้อมูลด้วยเช่นกัน

ในทางวิชาการนั้น ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ศ.ดร. ชย สันตสมบัติ หัวหน้าโครงการ ผู้เปิดโอกาส
ให้ข้าพเจ้าได้ทำงานชิ้นนี้ ส่วนผู้ที่ให้ความรู้และคำวิพากษ์วิจารณ์ทางวิชาการนั้น ข้าพเจ้าขอ
ขอบพระคุณ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์, ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ดร. ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, ดร. เฉลา
ตั้งสีฟ้า รวมถึงอาจารย์และนักวิชาการหลายต่อหลายท่านที่ข้าพเจ้ามิได้เอ่ยนาม ณ ที่นี้ บุคคลเหล่านี้ได้
ช่วยให้ข้าพเจ้าขบคิดทำความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาและมีความละเอียดลออต่อการพูดถึงชีวิตของคน
ไทใหญ่พลัดถิ่นในบริบทของการเปลี่ยนแปลงที่มีความซับซ้อนมากขึ้น สุดท้ายข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แหล่งทุน ผู้ให้บสนับสนุนการทำวิจัยแก่งานชิ้นนี้

อรัญญา ศิริผล

เชียงใหม่ 2548

สารบัญ

บทนำ	1
พรมแดนไทย-พม่า: สถานการณ์และภาพรวม	
สำรวจความคิดเรื่องพรมแดน (Border)	5
ข้อถกเถียงเรื่องพรมแดนในกลุ่มนักวิชาการสายต่างๆ	5
สำรวจความคิดเรื่องพรมแดนในงานศึกษาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	12
แนวคิดเรื่องอำนาจ/พื้นที่แห่งการช่วงชิงกับการพลัดถิ่น	15
งานศึกษาไทใหญ่: การสร้างชุดความรู้เรื่องความเป็นรากเหง้าและเครือญาติชนชาติไท (ย)	19
พื้นที่พรมแดน, อำนาจแห่งทุนและรัฐกับการพลัดถิ่น: งานศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่	24
ส่วนแรก: พรมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์	
บทที่ 1 บริบททางประวัติศาสตร์ของชายแดนระหว่างไทย-พม่า (พ.ศ.1818-2490)	28
อาณาบริเวณ (Frontier): เมืองฝางในปฏิสัมพันธ์กับชุมชน“เมือง”ไทใหญ่ (พ.ศ.1818-2433)	29
การก่อเกิดเส้นเขตแดน : ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ผู้คนและชุมชน (พ.ศ. 2434-2490)	37
บทที่ 2 บริบททางประวัติศาสตร์ของชายแดนระหว่างไทย-พม่า (พ.ศ.2490-ปัจจุบัน)	43
พรมแดนแห่งรัฐชาติ: รัฐกับความมั่นคงและฝันเพื่ออุดมการณ์การเมือง (พ.ศ. 2490-2530)	44
โลกาภิวัตน์กับการท้าทายชุมชนในจินตนาการของรัฐไทย: ยาบ้า-ของเถื่อน, สวมสัม-แรงงานพลัดถิ่น	48
ในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน)	
ส่วนที่สอง: การกลายเป็นสินค้าของคนไทใหญ่พลัดถิ่น	
บทที่ 3 การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นในบริบทรัฐชาติไทย-พม่า	58
ชาวไทใหญ่กับรัฐชาติพม่า	58
ชาวไทใหญ่กับการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทย	61
ชาวไทใหญ่กับสถานะภาพ “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น”	62
ชุมชนต้นสูง: การก่อตัวขึ้นของชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นในเมืองไทย	64
คนบ้านต้นสูง : ขายแรงงานคืออาชีพ	66
บทที่ 4 ไทใหญ่กับการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น	69
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่น : แรงงานและการพลัดถิ่นที่กลายเป็นสินค้าของทุนและรัฐ	70
กระบวนการทำให้กลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น	75

มาตรการผ่อนผันแรงงานสัญชาติพม่า: การร่วมมือกันระหว่างรัฐและทุน	75
จดทะเบียน-จับกุมคนต่างด้าว: พิธีกรรมประจำปี	77
การจับขังมองคนพลัดถิ่น: การจัดจำแนกและควบคุม	79
คนไทใหญ่พลัดถิ่นกับเครือข่ายอิทธิพลการค้าแรงงาน	87
บทที่ 5 ไตโน-ไตนอก พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนทางชาติพันธุ์	91
ในบริบททุนนิยมและรัฐชาติไทย	
บ้านเวียงหวาย-บ้านต้นสูง: สัมพันธภาพระหว่างคนไทใหญ่	91
ไตโน-ไตนอก-ไตพม่า: สัมพันธภาพของ “ความเป็นไทใหญ่”	93
ไตโน-ไตนอกกับสวนส้มในบริบทการขยายตัวของทุนนิยมที่ชายแดน	94
บทที่ 6 ไตโน-ไตนอกกับความเป็นไทใหญ่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม	97
ไตโน-ไตนอกในชุดความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม	97
ชุมชนต้นสูงกับ “ระบบหัววัด” พระธาตุ: เวทีปรับจุดเผชิญหน้าทางชาติพันธุ์	98
งานปอย: เวทีแห่งการแข่งขันศรัทธา	101
ชุมชนต้นสูงกับบ้านเวียงหวาย: พรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างไตโน-ไตนอก	103
ไตโน-ไตนอกกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่: การตัดข้ามพรมแดนรัฐชาติสู่ความเป็นชาติพันธุ์ไต	104
ส่วนที่สาม: ประสบการณ์คนพลัดถิ่นกับการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่	
บทที่ 7 ประสบการณ์ไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้ม : ไตนอกกับการจัดวางตัวตนในบ้านใหม่	109
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้ม: ประสบการณ์ชีวิตกับการเป็นแรงงาน	110
ไทใหญ่พลัดถิ่นกับชีวิตทางสังคมในสวนส้ม	114
การกลับบ้าน ส่งเงินและเยี่ยมญาติ	116
ไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้มกับการจัดวางบ้านเกิดในที่ใหม่	119
“แข่งปลา” จากบ้านเกิดสู่บ้านใหม่	119
วัดและงานปอย: เวทีแสวงหาความสุข และความรู้สึกรักของบ้านที่คุ้นเคย	120

บทที่ 8 “บ้านต้นสูง”: ประสบการณ์ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นกับการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่	124
ประสบการณ์ของบ้านต้นสูง: การปรับเปลี่ยนต่อรองเพื่อการจัดวางตัวตนในบ้านใหม่	125
ชุมชนต้นสูงกับหน่วยงานรัฐ-ท้องถิ่น: การแสดงบุญคุณต่างตอบแทน-ความไว้วางใจ	125
ชุมชนบ้านต้นสูงกับกลุ่มพลังทางศาสนา	127
เจ้าแม่กวนอิมกับศรัทธาจากกรุงเทพฯ	129
ชุมชนต้นสูงกับพระธาตุ: ศรัทธา บุญคุณและการตอบแทน	130
โรงเรียนวัดพระธาตุ: แหล่งความรู้ของเด็กพลัดถิ่นชาวไทใหญ่	132
บทที่ 9 พระธาตุสมเด็จพระนเรศวร: ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์	134
จากเสื้อข่านฟ้าถึงครุหม้อไค: การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่	134
พระธาตุพระนเรศวร: การสร้างประวัติศาสตร์ร่วมของประเทศไทยกับชาวไทใหญ่	140
ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่	140
พระธาตุสมเด็จพระนเรศวรเมืองงาย: ความสัมพันธ์ระหว่างกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่กับรัฐไทย	143
พระนเรศวรกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่	145
พระนเรศวร พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนภิเษก กับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น	149
บทสรุป พรหมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์: ชายแดนไทยพม่าภาคเหนือตอนบน	156
บรรณานุกรม	166
ภาคผนวก	

บทนำ

ชายแดนไทย-พม่า: สถานการณ์และภาพรวม

ชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่ามีความยาวของเส้นเขตแดนทั้งหมด 2,532 กิโลเมตรตลอดตามแนวชายแดนไทย-พม่าโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนบนจากเขตอำเภอเวียงแหง, ไซยปรากการ ผ่าง แม่ฮายจรดเขตติดต่ออำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จะพบว่าสภาพภูมิประเทศเป็นแนวเขาทอดยาวตลอดแนวเส้นแบ่งประเทศ (โปรดดูแผนที่ 1) บริเวณชายแดนระหว่างสองประเทศเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่ม ไม่ว่า กะเหรี่ยง มอญ ไทใหญ่ วั ซึ่งบางกลุ่มชนได้ตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้มายาวนานกว่าหลายร้อยปี บางกลุ่มมีรัฐและระบบการปกครองเป็นของตัวเองมายาวนานอย่างเช่น กลุ่มไทใหญ่ และกะเหรี่ยง เป็นต้น

ขณะที่ในฝั่งไทยบริเวณรอบพื้นที่เขต 4 อำเภอตามแนวชายแดนไทย-พม่า เราจะพบชุมชนอันหลากหลายทั้งชุมชนคนพื้นราบและคนบนที่สูงหรือชนหลากหลายชาติพันธุ์ไม่ว่า ชนพื้นเมืองที่เราเรียกว่า คนเมืองภาคเหนือ อาข่า ลีซู มูเซอ จีนฮ่อ ปะหล่อง ฯลฯ นับรวมไปถึงชาติพันธุ์เดียวกันที่อพยพเข้ามาต่างกรรมต่างวาระ อย่างเช่น กลุ่มชาวไทใหญ่ที่เข้ามาตั้งรกรากยาวนานกว่า 200 ปีจนกลายเป็นคนท้องถิ่น กลุ่มที่อพยพเข้ามาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กลุ่มกองกำลังไทใหญ่ปลดอาวุธ และกลุ่มชาวไทใหญ่ที่เพิ่งทยอยอพยพเข้ามาอย่างไม่ขาดสายในฐานะแรงงานพลัดถิ่นในปัจจุบัน กลุ่มชาวไทใหญ่หลากหลายกลุ่มที่มีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตที่แตกต่างกันเหล่านี้ต่างมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างๆ บริเวณชายแดน ไม่ว่าจะเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิม รัฐบาลจากส่วนกลาง เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น กลุ่มพ่อค้าทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่เป็นเจ้าของธุรกิจการเกษตร

แม้พื้นที่ระหว่างประเทศไทยกับพม่าจะถูกขีดเส้นแบ่งเขตแดนทางภูมิศาสตร์เพื่อแสดงขอบเขตของอธิปไตยไทยมานานกว่า 100 ปีแล้วก็ตาม แต่บริเวณชายแดนนั้นกลับพบว่า อำนาจอธิปไตยจากส่วนกลางในการควบคุมพื้นที่ชายแดนมักมีรอยร้าวของอำนาจที่ทะลุผ่านได้เสมอ รัฐบาลจากส่วนกลางไม่สามารถควบคุมดูแลพื้นที่ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ทั้งนี้ ด้วยเพราะปัจจัยหลายๆ อย่างประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็น บริบททางกายภาพที่ลักษณะของเส้นเขตแดนทางภูมิศาสตร์มีธรรมชาติเป็นเส้นซิกแซกซึ่งยากแก่การปกป้องสิ่งที่เรียกว่า “เขตแดนอธิปไตย” ได้เต็มที่ ขณะเดียวกันกับค่านิยมของรัฐบาลทั้งสองประเทศที่ผันผวนไปมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันไปจนถึงบริบททางเศรษฐกิจการเมืองของโลก

โดยปัจจัยทางกายภาพและนโยบายของทั้งสองประเทศที่ผันผวนไปมา ไม่ว่า ในฝั่งไทย รัฐบาลไทยมีนโยบายเปิดตลาดชายแดน ขยายการค้าเสรีทางเศรษฐกิจของประเทศ ขณะที่อีกด้านหนึ่งมีสถานการณ์การรบพุ่งทำสงครามกัน ภาวะเศรษฐกิจถดถอยจากสงคราม ความยากจน ชาวบ้านในฝั่งพม่าได้รับผลกระทบจากการทำสงครามระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว

ของผู้คนและสินค้าทั้งถูกและผิดกฎหมายหลังไหลเข้ามาโดยเฉพาะจากฝั่งพม่าข้ามพรมแดนเข้ามาในฝั่งไทย

เมื่อเราย้อนกลับไปดูนโยบายของรัฐบาลทหารพม่าและประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่า จะพบว่ามีความขัดแย้งระหว่างกันเกิดขึ้น โดยเฉพาะความเข้มข้นของความขัดแย้งในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ภายหลังจากประเทศพม่าได้รับอิสรภาพจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ในปีพ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1948) กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างไทใหญ่ ว้า มอญ กระเหรี่ยง ได้ร่วมลงนามในสัญญาปางโหลงกับนายพลอองซาน (General Bogayoke Aung San) เพื่อก่อตั้งสหภาพพม่า (the Union of Burma) ขึ้นและประกาศสัญญาร่วมกันว่า ทุกๆ กลุ่มจะได้รับเสรีภาพในการปกครองตนเองภายใน 10 ปี แต่การณั้ปรากฏว่า สิบปีต่อมากลุ่มทหารนำโดยนายพลเนวินได้ยึดอำนาจการปกครอง ทำให้รัฐบาลและรัฐอื่นๆ ต่างคงอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มผู้นำเผด็จการทหารพม่าและเกิดความขัดแย้ง เกิดการรบกวนทำสงครามเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยในบางกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างเช่น ไทใหญ่ กระเหรี่ยงได้สร้างกองกำลังเพื่อต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่า ขณะที่บางกลุ่ม อย่างเช่น ว้า มอญและไทใหญ่บางส่วนได้ยอมโอนอ่อนผ่อนตามรัฐบาลทหารพม่าในที่สุด

ขณะที่นโยบายของรัฐบาลไทยในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยความที่ต้องการรักษาอำนาจและควบคุมความสงบเรียบร้อยระหว่างพื้นที่ชายแดน รัฐบาลไทยหลายยุคหลายสมัยได้ใช้นโยบาย “รัฐกันชน” (buffer state) กับพื้นที่ชายแดนระหว่างไทยกับพม่าโดยให้การสนับสนุนรัฐชาติพันธุ์ตามแนวชายแดน อย่างเช่น ไทใหญ่และกระเหรี่ยงต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่า

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 1990 รัฐบาลไทยได้เปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่อพม่าโดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยตรงต่อรัฐบาลทหารพม่า ด้วยนโยบายนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และกองกำลังตามแนวชายแดนเริ่มได้รับผลกระทบและเริ่มไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างเปิดเผยใดๆ จากรัฐบาลไทยอีก ทำให้กองกำลังกู้ชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนเริ่มอ่อนกำลังลง

กว่าหลายทศวรรษที่ผ่านมาเมื่อรัฐบาลทหารพม่าเริ่มมีอำนาจมากขึ้น ความขัดแย้ง สงครามการต่อสู้ระหว่างกองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐบาลทหารพม่าเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ ไม่ว่า กับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ กระเหรี่ยง และว้า บางกลุ่มชาติพันธุ์อย่างนักการเมืองและผู้นำชาวไทใหญ่ได้อพยพลี้ภัยออกมาต่อสู้นอกประเทศ ขณะที่บางกลุ่ม อย่างผู้นำว้า ยอมผ่อนตามรัฐบาลทหารพม่า ตลอดช่วงเวลานี้ การอพยพของผู้คนและสินค้าทั้งผิดและถูกกฎหมายต่างหลังไหลข้ามพรมแดนอยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม บริเวณชายแดนในช่วงสิบปีที่ผ่านมา แม้ว่ารัฐบาลไทยได้เปลี่ยนนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยตรงต่อรัฐบาลทหารพม่า แต่ตามชายแดนกลับยังมีภาพและสถานการณ์การเคลื่อนไหวของผู้คนและสินค้าเกิดขึ้น ที่ในด้านหนึ่งก็มีภาพของการเปิดตลาดการค้าชายแดนและการพัฒนาชายแดนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐบาลไทยที่ต้องการจะเพิ่มเม็ดเงินและการเจริญเติบโตทาง

เศรษฐกิจของประเทศ แต่อีกด้านหนึ่งก็มีภาพของการผลิตยาเสพติด การขนสินค้าหนีภาษี และแรงงานเถื่อนไหลเข้ามาตามแนวชายแดนที่รัฐบาลไทยต้องการจะสกัดกั้นควบคุม บริบทดังกล่าวนี้ทำให้ชายแดนระหว่างประเทศกลายเป็นทั้งตลาดการค้าชายแดน แหล่งท่องเที่ยวที่มีการหลั่งไหลของสินค้าทั้งถูกและผิดกฎหมายที่มีความหมายต่อระบบเศรษฐกิจการค้าทั้งในระบบและนอกระบบของทั้งสองประเทศ

ขณะที่ไม่ใช่เพียงสินค้าเถื่อน หนีภาษีเท่านั้นที่หลั่งไหลข้ามแดนเข้ามา จะพบว่าในบริบทที่นโยบายของรัฐบาลทหารพม่ามีความผันผวนจากการทำสงครามกับกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ การยังคงจับอาวุธขึ้นสู้ของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ตามแนวชายแดนไทย-พม่ากับรัฐบาลทหารพม่า การเกิดปัญหาความยากจนภายในประเทศจากการทำสงคราม สถานการณ์เหล่านี้ได้ทำให้ผู้คนจากฝั่งพม่าอพยพข้ามฝั่งเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก

ในเขต 3 อำเภอ ผ่าง ไชยปราการและแม่อาขย จะพบชาวไทใหญ่จากรัฐฉานมากกว่า 100,000 คน ได้หนีเข้ามาเมืองไทยและกลายเป็นคนพลัดถิ่นทำงานเป็นแรงงานทั้งโดยผิดและถูกกฎหมายในเมืองไทย (Sai Myo Win 1998) ขณะที่คนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่กลับแตกต่างไปจากผู้ลี้ภัยชาวคะเหรียและชาวคะเรนนี่ตรงที่นโยบายรัฐบาลไทยได้ปฏิเสธการตั้งค่ายผู้ลี้ภัยให้กับชาวไทใหญ่และปฏิเสธการให้สิทธิความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยชาวไทใหญ่ โดยให้เหตุผลว่า ผู้พลัดถิ่นดังกล่าวแตกต่างไปจากผู้อพยพลี้ภัยจากอินโดจีน หากปล่อยให้ตั้งค่ายผู้ลี้ภัยจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาบนานับประการ ไม่ว่าจะเป็นการไหลบ่าเข้ามาของชนกลุ่มน้อยในพม่า ภาระที่ประเทศไทยจะรับไม่ไหวในการดูแลผู้ลี้ภัยเหล่านี้และปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับพม่า รัฐบาลไทยจึงดำเนินการเพียงผ่อนปรนให้คนกลุ่มเหล่านี้อาศัยอยู่พื้นที่ชายแดน โดยไม่จัดสถานที่ควบคุม หากแต่เพียงควบคุมการเคลื่อนไหวด้วยแนวคิดของการใช้บัตรและการขออนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ (ขจัดภัย 2525) การดำเนินการดังกล่าวดูเหมือนอาจจะดี แต่ในอีกทางหนึ่งมันได้ทำให้กลุ่มคนพลัดถิ่นเหล่านี้ต้องเผชิญชีวิตกับการเป็นแรงงานผิดกฎหมายในเมืองไทย หลบทำงานอยู่ตามที่ต่างๆ ทั้งเป็นแรงงานก่อสร้างในเมือง ทำงานการเกษตร และอื่นๆ (Sai Myo Win 1998)

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์การอพยพเข้ามาของชาวไทใหญ่ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาไม่ได้เกิดขึ้นเพราะผลกระทบจากสงครามและความรุนแรงจากฝั่งพม่าเท่านั้น แต่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตทางเศรษฐกิจและความต้องการแรงงานราคาถูกในประเทศไทย ซึ่งในแง่หนึ่งการเคลื่อนย้ายของแรงงานจากฝั่งพม่าได้สอดคล้องกับความต้องการตลาดแรงงานภายในประเทศในปัจจุบัน ไม่ว่า จากการเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่พืชเชิงพาณิชย์ในบริเวณเขตรอยต่อฝั่งไทย เช่น การทำไร่กระเทียม หอมสวนลิ้นจี่และโดยเฉพาะการทำธุรกิจการเกษตรสวนส้มอย่างกว้างขวางในเขตอำเภอผ่าง แม่อาขย และไชยปราการไปจนถึงการไปเป็นแรงงานในตลาดอุตสาหกรรม ทั้งอุตสาหกรรมก่อสร้าง โรงงานร้านอาหารทั้งในเขตพื้นที่รอยต่อชายแดนและในเมืองใหญ่

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา แรงงานอพยพสัญชาติพม่า โดยเฉพาะแรงงานชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาตามแนวชายแดน 3 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่อย่างไชยปราการ ฝางและแม่อายได้กลายเป็นแรงงานสำคัญต่อธุรกิจการเกษตรทั้งอุตสาหกรรมอย่างสวนส้มและสวนลิ้นจี่ รวมไปถึงอุตสาหกรรมก่อสร้างและงานบริการในเมืองใหญ่ ที่ตอบรับกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย แต่ความต้องการแรงงานราคาถูกของนายจ้างและการที่รัฐเปิดโอกาสให้นายจ้างแรงงานราคาถูกส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับแรงงานท้องถิ่น ทั้งสำหรับคนไทใหญ่ด้วยกันเองซึ่งได้กลายเป็นคนท้องถิ่นในเขต 3 อำเภอดังกล่าว ทำให้ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ถูกจำแนกออกเป็นกลุ่มต่างๆ ที่มีทั้งความขัดแย้งและเจรจาต่อรองกัน

งานวิจัยชิ้นนี้จึงให้ความสนใจต่อปรากฏการณ์พลวัตความเคลื่อนไหวของแรงงานพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาทำงานตามแนวชายแดน 3 อำเภอชายแดนอย่างไชยปราการ ฝางและแม่อายโดยเฉพาะแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานในสวนส้มในช่วงไม่นานมานี้นับไล่กลับไปยังกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาของกลุ่มคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาจนกลายเป็นคนท้องถิ่น โดยกลุ่มไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในช่วงต่างกรรมต่างวาระเหล่านี้ได้มีปฏิสัมพันธ์กับรัฐไทยกับรัฐพม่าและทุนภายใต้ระบบการค้าเศรษฐกิจเสรีแบบทุนนิยม ที่ซึ่งมีสถานการณ์ที่ผันผวนไปมา ไม่ว่าในแง่ของนโยบายรัฐบาลไทยกับการจัดการแรงงานต่างด้าว รัฐบาลพม่ากับการปราบปรามกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในพม่า เป็นต้น กลุ่มชาวไทใหญ่เหล่านี้ส่วนหนึ่งในเวลาต่อมาได้สร้างชีวิตและอยู่อาศัยในประเทศไทยในฐานะของแรงงาน บางส่วนทำงานเป็นแรงงานในสวนส้มหรือสวนลิ้นจี่ที่มีนายทุนชาวไทยจากทั้งกรุงเทพฯ และนายทุนท้องถิ่นเป็นเจ้าของที่ซึ่งตอบรับกับกระแสการลดต้นทุนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและรัฐที่ตอบสนองต่อระบบการค้าเศรษฐกิจทุนนิยมในกระแสโลกาภิวัตน์

จากสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีคำถามที่ต้องการค้นหาใน 3 ประเด็นหลักดังนี้

1. ลักษณะของการปะทะประสานกันระหว่างพรมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ในบริเวณที่ศึกษาจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ ทุนนิยมและรัฐชาติมีพลวัตความเคลื่อนไหวและความซับซ้อนในรูปแบบการปฏิบัติการอย่างไร และความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ถูกจำแนกแยกแยะอย่างไรภายใต้ปฏิบัติการของทุนและรัฐชาติ
3. ภายใต้ปฏิสัมพันธ์กับระบบทุนและรัฐชาติในกระแสโลกาภิวัตน์ ประสบการณ์ชีวิตของชาวไทใหญ่ถูกผลิตและถูกปฏิบัติการอย่างไรเพื่อสร้างการปรับเปลี่ยนและต่อรองในการจัดวางตัวเองภายใต้ชุดปฏิสัมพันธ์นี้

สำรวจความคิดเรื่องพรมแดน (Border)

ข้อถกเถียงเรื่องชายแดนในกลุ่มนักวิชาการสายต่างๆ

ในปัจจุบันสถานการณ์การเคลื่อนไหลของผู้คน สินค้าและวัฒนธรรมถูกพูดถึงในทางวิชาการจากหลายสาขาวิชาเพื่อทำการวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องพรมแดน (Border) และเส้นเขตแดน ในประเด็นเกี่ยวกับรัฐชาติ (Nationalism and nation state power) การข้ามความเป็นชาติ (Transnationalism) และโลกที่ไร้พรมแดน (Globalization) มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาจแยกออกเป็นกลุ่มหลักๆ ได้ดังนี้ คือ

1. ในกลุ่มนักวิชาการอย่างสายรัฐศาสตร์กระแสหลัก ประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์บางกลุ่มที่ยังคงยึดแนวคิดในการมองชายแดนที่ผูกโยงอยู่กับแนวคิดเรื่องดินแดนและความเป็นรัฐชาติ กลุ่มนี้เชื่อว่าสังคมภายในชาติอยู่ภายในขอบเขตพหุสัมพันธ์เดียวกัน และสังคมภายในชาติมักถูกมองว่าสืบทอดอุดมการณ์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งแตกต่างไปจากสังคมอื่นนอกเส้นเขตแดนประเทศ การมองชายแดนลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเรื่องของการตีขอบเขตที่ชัดเจนและผูกติดอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอน ทำให้การอยู่และการเคลื่อนย้ายอย่างไม่เป็นที่เป็นทาง หรืออีกนัยหนึ่งคือการเคลื่อนย้ายโดยไม่ได้รับฉันทานุมัติจากรัฐทั้งภายในและข้ามพรมแดนถูกมองว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ปกติ สร้างปัญหาและจำเป็นต้องจัดการ (Scott 2001 อ้างใน ปิ่นแก้ว 2545: 1-16)

ชายแดนตามแนวคิดนี้โดยส่วนใหญ่เป็นหนึ่งในเครื่องมือของรัฐบาลที่ใช้ในการจัดระเบียบสร้างความเหมือนและแยกความต่างของคนในสังคมหรือคนต่างสังคมที่ยึดติดอยู่กับที่และไม่อาจปนกันได้รวมทั้งต้องมีเอกลักษณ์และมีขอบเขตที่แน่นอนชัดเจน งานศึกษาโดยส่วนใหญ่ของนักวิชาการกลุ่มนี้จึงมักสนใจวิเคราะห์รัฐชาติที่มีบทบาทในการสร้างอุดมการณ์ต่อผู้คนภายในอาณาเขตหรือการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ (National identity) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อาจมีนักวิชาการบางคน เช่น Agamben (1998) ที่ยังคงให้น้ำหนักและพลังแก่การวิเคราะห์ความเป็นรัฐชาติกับตรรกะของอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์ที่กระทำต่อชีวิตมนุษย์ อย่างเช่นตัวอย่างการศึกษาผู้ลี้ภัยทางการเมืองในค่ายผู้ลี้ภัยที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของ “การผนวกรวมในเชิงกีดกัน” (Exclusionary inclusion) ระหว่างอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์ (Sovereign power) กับชีวิตมนุษย์ (Bare life)¹ สถานะข้อยกเว้นต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้ลี้ภัยสะท้อนให้เห็นการผนวกรวมในเชิงกีดกันที่ว่า การมีอยู่ของตัวตนทางการเมือง (Political subject) ของผู้ลี้ภัยเกิดขึ้นจากการสร้าง “สถานะ

¹ มโนทัศน์ ชีวิตที่เปลือยเปล่า (bare life) มีนัย 2 มิติ คือ มิติแรกหมายถึง ข้อเท็จจริงของการดำรงอยู่ (Sheer fact of living –zoe) ซึ่งตรงกันข้ามกับรูปแบบของชีวิต (form of life-bios) กับอีกมิติหนึ่งคือ ชีวิตที่ถูกจับอยู่ในสถานะข้อยกเว้น (State of exception) ที่ประกาศโดยองค์อธิปัตย์ (sovereign power) ในชีวิตที่ได้รับการขวนขวาย ชีวิตถูกผนวกให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบกฎหมาย (ซึ่งเป็นรูปธรรมของอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์) แล้วปล่อยทิ้งไว้ สภาพการปล่อยทิ้งไว้ที่ตนเองที่มนุษย์เผชิญหน้ากับความเปลือยเปล่าของตัวเอง และเมื่อถึงที่สุดแล้วองค์อธิปัตย์ก็สามารถตัดสินใจว่า ชีวิตนั้นควรค่าแก่การดำรงอยู่หรือไม่ ถ้าไม่ควรค่า การอุทธรณ์ใด ๆ ก็ไร้ผล ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงมีโอกาที่จะกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าเมื่อใดก็ตามที่องค์อธิปัตย์ประกาศสถานะข้อยกเว้น (เดชา 2003)

ชกเว้น” จากอำนาจทางกฎหมายที่ถูกกำหนดโดยองค์อธิปัตย์ แต่ในทางเดียวกันหาว่าไม่ว่า การสร้างสถานะชกเว้นต่อชีวิตมนุษย์ดังกล่าวนั้น โดยความจริงแล้ว กลับได้ผนวกรวมอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์เข้าไว้อย่างซ่อนเร้นในตัวเองที่กระทำผ่านความสัมพันธ์กับการสร้างสถานะชกเว้นนั้นๆ เพราะผู้ประกาศการสงวนสิทธิต่างๆ เพื่อการชกเว้น ก็คือ อำนาจแห่งองค์อธิปัตย์ นั่นเอง (Agamben 1998: 83)

อำนาจในลักษณะนี้ถูกนำมาปรับใช้ในงานศึกษาของ Fiskesjo (2003) ที่เสนอตัวอย่างที่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาหลายยุคหลายสมัยที่ผ่านมาประกอบพิธีกรรมคำขอโทษและการไว้ชีวิตแก่ไก่งวงหนึ่งตัวจากการเป็นอาหารในวันขอบคุณพระเจ้า (Thanksgiving Day) โดย Fiskesjo วิเคราะห์ว่าเป็นพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงต่อสาธารณะเพื่อสร้างจิตสำนึกใหม่ๆ และที่สำคัญคือเพื่อประกาศตำแหน่งแห่งที่ของอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์ ซึ่งมีผู้นำของรัฐหรือประธานาธิบดีเป็นตัวแทนของอำนาจนั้น จากพิธีกรรมที่มองกันว่า เป็นการแสดงความเมตตาเพื่อไถ่ชีวิต ในอีกทางหนึ่ง Fiskesjo วิเคราะห์ว่าเป็นพิธีกรรมและการแสดงเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงอำนาจของผู้นำและอำนาจขององค์อธิปัตย์เพื่อทำการควบคุม “ชีวิต” และ “ความตาย” เอาไว้ในกำมือ อำนาจขององค์อธิปัตย์ซึ่งถือผ่านการแสดงอำนาจของผู้นำประเทศอย่างสหรัฐอเมริกาสามารถจะมอบความตายหรือมอบชีวิตให้แก่ใครอะไรในการสร้าง “สถานะชกเว้น” นั้นๆ คำขอโทษที่มอบให้แก่ไก่งวงที่เป็นพันธสัญญาชั่วคราวมอบชีวิตให้แก่ไก่งวงนั้นมีนัยของอำนาจแห่งองค์อธิปัตย์ที่เดบ โดแทรกซึมอยู่ นั่นคือ สถานะชกเว้น หรือ การมอบชีวิตคนด้วยชกเว้น นั่นเอง สถานะแห่งชกเว้นนี้เองสามารถมองเห็นได้จากสถานการณ์ความจำเป็นเร่งด่วนที่เกิดขึ้นอย่างเต็มอกเต็มใจ ที่ซึ่งอำนาจแท้ๆ ปฏิบัติการได้อย่างอิสระ ที่ซึ่งอำนาจไม่ได้ถูกตีกรอบไว้ด้วยข้อจำกัดต่างๆ ของกฎเกณฑ์ปกติทั่วไปหรือบทบัญญัติกฎหมายทั่วไป แต่ในสถานะชกเว้นประเด็นเรื่องชีวิตและความตายถูกตัดสิน ชีวิตและความตายของคนๆ หนึ่งที่ซึ่งตัวตนและร่างกายได้ยอมรับนับชอบต่อมันอย่างสิ้นเชิง (Fiskesjo 2003:3)

ในแง่นี้ ความสำคัญของรัฐชาติ อำนาจแห่งองค์อธิปัตย์และการเชื่อมโยงในตัวเองที่ทำให้ความหมายการไหลของคนและชีวิตข้ามพรมแดนและโลกที่ไร้พรมแดน ดังเช่น คนพลัดถิ่นไม่ได้เกิดขึ้นโดยแยกออกไปจากบริบทของรัฐชาติและอำนาจขององค์อธิปัตย์ แต่การเมืองของคนพลัดถิ่นถูกหลอมอยู่ในอำนาจและในตัวเองด้วยเช่นกัน (Goodman 2000)

2. ในบางกลุ่มทางสายสังคมศาสตร์และโดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเริ่มมองปรากฏการณ์การเคลื่อนที่เลื่อนไหลและความไร้ขอบเขตของโลกในยุคเศรษฐกิจเสรีนิยมที่พ้นไปจากเขตแดน พันจากความเป็นชาติ ข้ามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และเริ่มตั้งคำถามกับอุดมการณ์ความเป็นชาติและรัฐชาติที่เริ่มอธิบายไม่ได้กับปรากฏการณ์การเคลื่อนที่ของผู้คนบางกลุ่มที่ไร้บ้าน คนไร้รัฐที่กลายเป็นคนพลัดถิ่นไม่ลงตัวกับความคิดเรื่องรัฐชาติและการติดขัดกับพื้นที่ภายในอาณาเขตแบบตายตัว หนุคหนึ่งได้อีก(Gupta&Ferguson 1999: 40-41) ดังจะเห็นได้จากมีผู้คนมากมายเดินทางข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ ทั้งพ่อค้า นักธุรกิจข้ามชาติ นักท่องเที่ยว ผู้อพยพ หรือผู้คนอีกมากมายที่เคยถูกระบุว่าอยู่

ในประเทศโลกที่สามก็ได้เข้าไปอยู่อาศัยในประเทศโลกที่หนึ่งอย่างสหรัฐอเมริกา ยุโรป ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดาษดื่นทั่วไป ดังนั้น กลุ่มผู้อพยพ คนไร้รัฐและคนพลัดถิ่นทั่วโลกจึงท้าทายแนวคิดอุดมการณ์รัฐชาติที่ติดขัดกับความเป็นหนึ่งเดียวและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน

กลุ่มนักวิชาการสายนี้มักมองว่า ด้วยเพราะความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การสื่อสารสมัยใหม่ได้ทำให้โลกเริ่มไร้ขอบเขตมากขึ้น พรหมแดนไม่จำเป็นต้องยึดติดกับตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์ที่ต่อเนื่องอีกต่อไป แต่มันหลวม鬆และอาจไม่มีตำแหน่งแห่งที่ที่ชัดเจน ขณะเดียวกันรัฐชาติก็เป็นหนึ่งในกลไกทางการเมืองในโลกยุคใหม่ที่ไม่ได้ผูกติดกับพื้นที่หรืออาณาเขตต่อไป (Deterritorialized state) รวมทั้งบทบาทของรัฐก็ลดลงไปเป็นเพียงการเอื้ออำนวยความสะดวกและช่วยกำกับดูแลมากกว่าการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จดังในอดีตที่ผ่านมา และพรหมแดนเริ่มกลายเป็นพื้นที่ที่ร่วไหลและทะลุผ่านได้เสมอ (ปิ่นแก้ว 2545: 1-16) กลุ่มงานศึกษาเหล่านี้ อย่างเช่น กลุ่ม Postmodernist voluntarists² ที่เริ่มมองพื้นที่ที่ไม่ได้ยึดติดกับพื้นที่ในทางภูมิศาสตร์และดินแดนที่กักขังและสร้างข้อจำกัด แต่เริ่มมองพื้นที่ที่เคลื่อนไหวและเลื่อนไหล ทำให้คนและวัฒนธรรมและควมมีตัวตนที่เคยยึดติดอยู่กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ มีความเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหลไปด้วย

นัยสำคัญของกลุ่มนี้ต่อความคิดเรื่องรัฐชาติก็คือว่าการเลื่อนไหลของผู้คน สินค้า เทคโนโลยี และความคิดเหล่านี้ได้ข้ามพ้นไปจากความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยและได้สร้างภาวะวิกฤติให้กับรัฐชาติ ในความพยายามจะควบคุมคน สินค้าให้ยึดติดอยู่กับพื้นที่ เขตแดนและอธิปไตย เพราะว่าโลกที่ไร้พรหมแดนได้ทำให้กฎเกณฑ์ต่างๆ ของรัฐชาติสมัยใหม่ไม่อาจควบคุมสถานการณ์ได้ทั้งหมด ตลาดเสรีการค้าเสรี และการจัดการการกระจายแรงงาน หรือ การไหลข้ามของ 5 พื้นที่ (scapes³) ดังเช่นความคิดของ Appadurai (1996,2001) ที่เสนอว่า โลกที่ผู้คนเคลื่อนย้ายกับความคิดเรื่องชาติพันธุ์ทัศน์ (Ethnoscape) เทคโนโลยีทัศน์ (Technoscape) สื่อทัศน์ (Mediascape) ธุรกรรมทัศน์ (Financescape) และมโนทัศน์ (Ideoscape) ที่บ่งบอกว่าโลกกำลังเปลี่ยนไปตรงที่ผู้คนเคลื่อนย้ายตลอดเวลา และดังนั้นจึงสร้างความระส่ำระสายต่อบูรณาภาพทางดินแดนและอำนาจอธิปไตยของรัฐชาติ รวมทั้งรัฐเองก็เริ่มกลายเป็นพหุอำนาจอธิปไตยเคลื่อนที่ (Mobile sovereignties) และอำนาจอธิปไตยที่ไร้พรหมแดน (Sovereignty without territoriality) (Appadurai, 1996, 2001) เกิดขึ้นและได้ทำให้ความเป็นชาติและอำนาจแห่งรัฐชาติในปัจจุบันมีข้อจำกัดในการควบคุมดำเนินการอย่างมากมาย

² กลุ่มนี้หมายถึงนักวิชาการหลังสมัยใหม่ (postmodern scholars) บางคนที่มีมุมมองในทางบวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ กลุ่มนักวิชาการสายนี้ให้ความสนใจอย่างมากต่อพลังทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำ โดยเฉพาะกลุ่มคนพลัดถิ่นต่าง ๆ ในสังคมโลกที่สร้างสรรค์พื้นที่และอัตลักษณ์ของกลุ่มทางวัฒนธรรมใหม่ๆ ซึ่งพ้นไปจากอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ กลุ่มคนเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น งานของ Arjun Appadurai เป็นต้น (Goodman 2000)

³ 5 พื้นที่ (5 scapes) ที่มีการข้ามไปมาได้แก่ ethnoscape, mediascape, technoscape, finanscapes and ideoscapes.

ผลประโยชน์จากปริภูมิสาธารณะข้ามชาติ (Transnational public sphere) พบว่ามันยังมีความไม่เท่าเทียมเกิดขึ้นระหว่างผู้ที่เข้าหาประโยชน์จากเทคโนโลยี (Technoscape) สื่อทัศน์ (Mediascape) หรือมโนทัศน์ (Ideoscape) เพราะมีช่องว่างความแตกต่างระหว่างกันในชีวิตและพหุอำนาจอธิปไตยเคลื่อนที่ (Mobile sovereignties) รวมถึงอำนาจอธิปไตยไร้พรมแดน (Sovereignty without territoriality) ก็ยังขาดการทำความเข้าใจต่อความซับซ้อนที่อำนาจอธิปไตยมีต่อชีวิตมนุษย์ที่สามารถกระทำต่อชีวิตมนุษย์ในเขตแดนของชาติหนึ่งๆ ได้

นัยสำคัญที่กลุ่มนี้เสนอ ก็คือว่าควรให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กล่าวคือ การเคลื่อนไหวและการเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรม สินค้า ผู้คนและความคิดที่ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ หรือเป็นไปโดยธรรมชาติและเป็นไปอย่างเป็นกลาง/หรือเป็นไปในทางบวกเสมอ แต่ใครเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดทิศทางลักษณะและวัตถุประสงค์ของการเคลื่อนย้าย รวมทั้งกระบวนการที่เกิดขึ้นเหล่านี้ต่างเกิดบนฐานของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีใครหรืออำนาจใดสามารถกำหนดขอบบริเวณและความสัมพันธ์ที่ไร้พรมแดนเหล่านี้

ส่วนงานของนักวิชาการไทย อย่างเช่น ปฤษฎา (2545) เข้าร่วมถกเถียงกับแนวคิดนี้ โดยเสนอว่า กระบวนการข้ามพรมแดนไม่ใช่เรื่องใหม่ เพราะเมื่อกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์จะพบว่าการเคลื่อนย้ายของผู้คน ความคิดและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของมนุษย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดที่มีต่อพรมแดนในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่ยึดหยุ่นก้าวข้ามและเปลี่ยนแปลงไปมาได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในอดีตแล้ว ดังนั้น งานของปฤษฎาจึงเสนอให้มองปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ การเคลื่อนย้ายแลกเปลี่ยนของผู้คน วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคมและประวัติศาสตร์ที่มีการต่อรองและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งในอดีตและปัจจุบัน ข้อสงสัยของปฤษฎาได้รับคำตอบบางส่วนจากงานของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2545) ที่ศึกษาเครือข่ายข้ามพรมแดนชาวม้ง แล้วพบว่า การเดินทางข้ามแดนเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมม้งมาตั้งแต่อดีต โดยมีเครือข่ายเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงชาวม้งในที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน แต่พรมแดนรัฐชาติที่กั้นขวางการก้าวข้ามและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างอิสระต่างหากที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ สำหรับชาวม้งแล้ว กระแสโลกาภิวัตน์เป็นเพียงกลไกหนึ่งที่เข้ามาสนับสนุนกระบวนการเดินทางเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนที่มีมาก่อนแล้วและทำให้กระบวนการดังกล่าวมีความหลากหลายมากขึ้น (ปิ่นแก้ว 2545)

4. อย่างไรก็ตาม ก็มีนักวิชาการบางกลุ่มยอมรับในประเด็นที่ว่า ในสถานการณ์ปัจจุบันที่โลกเริ่มไร้ขอบเขต ผู้คน สินค้าและเทคโนโลยีได้พาให้เกิดการเคลื่อนไหวอย่างไร้พรมแดนนั้นได้ทำให้อำนาจของชาติและอุดมการณ์รัฐชาติที่เคยถูกรอบเป็นระเบียบ ความเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนในรัฐเริ่มลดลง เราจะพบรอยรั่วทะลุผ่าน (Permeability) อำนาจรัฐปรากฏอยู่ตามพรมแดนเสมอ

กลุ่มนี้มองความคิดเรื่องพรมแดนที่ซึ่งอำนาจของชาติเริ่มไปไม่ถึงและเริ่มถูกท้าทายจากพลังอื่นๆ ดังเช่น ปรากฏการณ์ที่ผู้คน/สินค้าเคลื่อนไหวเข้าออกผ่านชายแดน การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจนอกระบบ (ที่รัฐเรียกว่า แรงงานเถื่อนและสินค้าเถื่อน) ลักษณะเช่นนี้ พรมแดนจึงกลายเป็นพื้นที่ที่คลุมเครือ

ที่เราสามารถมองเห็นกลุ่มพลังอื่นๆ ออกมาโลดแล่นท้าทายอำนาจของรัฐซึ่งพยายามจะควบคุมอธิปไตยเหนือดินแดน ในอีกแง่หนึ่ง มุมมองต่อพรมแดนของกลุ่มแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับพรมแดนและผู้คนที่มีพรมแดนในแง่ของอำนาจ ชีวิตและพลังในการให้ความหมายของผู้คนที่พรมแดน นัยสำคัญของกลุ่มนี้คือการเปลี่ยนการวิเคราะห์หัวอำนาจ จากเดิมที่เคยให้ความสำคัญกับรัฐเป็นศูนย์กลางการใช้อำนาจกับชายขอบที่มีพรมแดน ไปสู่การมองผู้คนที่พรมแดนในปฏิสัมพันธ์กับพลังอำนาจอื่นๆ ที่รายรอบในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม พรมแดนตรงนี้จึงเป็นแค่แบบกับสิ่งที่รัฐใช้เพื่อตีกรอบขอบเขตของชาติและประเทศที่มีเส้นเขตแดนและมีขอบเขตบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในแง่ของการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นหนึ่งเดียว แต่พรมแดนกลับกลายเป็นพื้นที่ที่ต้องรองและสร้างความหมายใหม่อยู่ตลอดเวลา

ความคิดนี้ได้ถูกต่อยอดจากงานวิจัยหลายชิ้นที่ได้ให้ความสนใจกับกระบวนการต่อรองแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆ บริเวณพรมแดนมากขึ้น เช่น Wilson & Donnan (1998) โดยจะพบว่างานวิจัยเหล่านี้เริ่มเข้าไปสำรวจวัฒนธรรมของผู้คนระหว่างรอยต่อพรมแดน การให้ความสนใจต่อศักยภาพในการปรับเปลี่ยน ผสมผสานและต่อรองทางวัฒนธรรมของผู้คนบนเส้นเขตแดนที่พยายามจะต่อสู้และสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมในบริบทที่ถูกกลบเกลื่อนทางวัฒนธรรมจากอุดมการณ์รัฐชาติดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มนี้เอง เราอาจกลับไปพิจารณา “พัฒนาการ” ทางแนวคิดเกี่ยวกับพรมแดนได้ โดยในอดีตนั้น งานศึกษาเรื่องพรมแดนได้รับอิทธิพลของแนวคิดแบบโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-Functionalism) โดยเฉพาะงานของนักมานุษยวิทยาจากประเทศอังกฤษที่ได้รับอิทธิพลทางแนวคิดของ Max Gluckman ต่างเคยมองพรมแดนในแง่ของพื้นที่ภูมิศาสตร์กายภาพและเป็นพื้นที่ภูมิศาสตร์ที่อยู่ห่างไกลความเจริญ (Backdrop zones) มีระบบของสังคมวัฒนธรรมเป็นระบบปิด ดังนั้น งานศึกษาโดยส่วนใหญ่ที่ผ่านมาจึงเน้นไปที่การศึกษาระบบกลไกทางสังคมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบเครือญาติ ชุมชน ภาษาเชื้อชาติและความเสถียรภาพที่มั่นคงของชุมชนปิดที่ชายแดน (อ้างอิงจาก Wilson & Donnan 2002) งานศึกษาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า พวกเขาได้มองพื้นที่ชายแดนเป็นระบบทางสังคมที่อยู่ได้ด้วยตัวมันเอง เป็นชุมชนปิดที่ไม่เชื่อมโยงหรือสัมพันธ์ต่อโลกภายนอกอื่นใด

ในเวลาต่อมา นักวิชาการบางคนได้ปฏิเสธการมองพื้นที่ชายแดนที่มีระบบวัฒนธรรมปิดในลักษณะดังกล่าวโดยมองพรมแดนเชื่อมโยงกับโลกภายนอก และได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพรมแดนที่เกิดขึ้นในรูปแบบ (Forms) ต่าง ๆ ดังเช่น งานของ Abner Cohen (1965) ที่ศึกษาพื้นที่ชายแดนอาหรับ-อิสราเอลและจอร์แดน เขาสนใจการปรากฏขึ้นของพื้นที่ชายแดนว่าเป็นการสร้างสถานะในชีวิตประจำวันของชาวอาหรับ การก่อตัวขึ้นทางการเมืองและการก่อรูปใหม่แบบ Patriarchal ที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองบริเวณชายแดน เขาได้เรียกสถานะการเปลี่ยนแปลงที่พรมแดนนั้นว่า Border situation

งานของ Frederick Barth (1969) และ Anthony Cohen (1986, 2000) ที่ใช้แนวคิด เรื่อง เขตแดนหรือพรมแดนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic boundaries) และ Contested values (ระบบคุณค่าเชิงประทะประสาน) ที่ย่ำว่า Boundary (พรมแดน) ไม่ใช่เส้นแบ่งความแตกต่างที่มนุษย์ใช้จำแนกแยกแยะตัวเองออกไปจากคนอื่น ไม่ใช่สัญลักษณ์ของเรื่องเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย หรือพิธีกรรม แต่พรมแดนเชิงสัญลักษณ์ คือ “ปฏิบัติการทางสังคม” (social practices) ของผู้คนที่ใช้เชื่อมโยงตัวเองและสร้างโอกาสให้เกิดการรวมตัวทางสังคมที่ข้ามพ้นไปจากเส้นแบ่งเหล่านั้น ดังนั้น การมองพรมแดนเชิงสัญลักษณ์ จึงหมายถึงการมอง “ปฏิบัติการทางสังคม” มากกว่าการสร้างสัญลักษณ์หรือตัวสัญลักษณ์ที่ทำการปิดกั้นเขตแดนเพื่อการจำแนกแยกแยะเหล่านั้น ส่วนงานของ Eric Wolf (1974) เป็นการผนวกเอามุมมองแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ โดยมองว่าชุมชนบริเวณพรมแดนได้จัดวางองค์ประกอบของกลไกทางการเมืองท้องถิ่นใหม่ๆ ที่ตอบสนองต่อการเกิดขึ้นของพลังตลาดและในบริบทของการสร้างชาติที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นที่พรมแดนด้วยแนวคิดที่แตกต่างกันไป อย่างเช่น งานของ Driessen (1992) กับการใช้แนวคิดเรื่อง พิธีกรรม เข้ามาวิเคราะห์พื้นที่ชายแดนระหว่างสเปนกับโมร็อกโคซึ่งทำการตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสัญลักษณ์อันซับซ้อนที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย โดยเฉพาะพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิกที่รองรับการสร้างและผลิตซ้ำการครอบงำทางการเมืองและสังคมตลอดจนความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและความเป็นผู้เหนือกว่าของนักชาตินิยมเอาไว้ ส่วนงานของ Lavie (1992) มอง border เป็นพื้นที่ของการปะทะกันทางวัฒนธรรม เวทีการทดลอง และการครอบงำควบคุม งานของ Leo Chavez (1992) และ Wilson and Donnan (2001) ที่มอง border เป็นพื้นที่ของการเปลี่ยนผ่านหรือ Liminal border

สำหรับงานศึกษาเรื่อง border โดยเฉพาะกลุ่มนักวิชาการที่ศึกษาพรมแดนระหว่างสหรัฐกับเม็กซิโกได้รับความสนใจเป็นจำนวนมาก จากการรวบรวมของ Alvarez (1995) พบว่า พวกเขาให้ความสนใจต่อพรมแดนนี้โดยฉายภาพให้เห็นถึงกระบวนการข้ามพรมแดนและการอพยพของชาวเม็กซิโกเข้าสู่สหรัฐ ในประเด็นความขัดแย้ง ความไม่ลงรอยของอำนาจและการครอบงำในชุมชนนิคมระดับโลกรวมไปถึงอำนาจของชาติที่ถูกประกาศในระดับท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจต่อการมองพื้นที่พรมแดนในฐานะของการสร้างกรอบคิดใหม่ๆ เกี่ยวกับพื้นที่ของชุมชนและวัฒนธรรม อย่างเช่น งานของ Leo Chavez (1998) ได้นำเสนอภาพของแรงงานอพยพผิดกฎหมายจากละตินอเมริกาที่เผชิญหน้ากับการกดขี่และอุปสรรคมากมายในตลาดการค้าแรงงานตามแนวชายแดนของเม็กซิโกกับสหรัฐอเมริกา แต่ผู้คนเหล่านี้ได้ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว เครือข่ายครอบครัวและชุมชน รวมไปถึงความร่วมมือต่างๆ ที่จะจัดการและมีชีวิตรอดในที่ต่าง ๆ กลุ่มคนเหล่านี้ได้พัฒนาเครือข่ายที่เข้มแข็งในการสร้างบ้านใหม่ของเขาในที่แห่งใหม่ เป็นต้น หรืองานศึกษา border ของ Alvarez and Collier (1994) ก็มองกิจกรรมของคนพลัดถิ่นกับการค้าที่พ้นไปจากพื้นที่ชายแดนและเขตแดนของชาติ โดย

ได้วิเคราะห์กลุ่มคนขับรถบรรทุกแมกซิกันที่ขนส่งสินค้าข้ามชายแดนกับการต้องเผชิญหน้ากันทางวัฒนธรรมในการทำการค้าขายส่งในแคลิฟอร์เนีย กลุ่มคนขับรถบรรทุกได้ใช้เครือข่ายของเครือข่ายเพื่อเอื้อประโยชน์ทางการค้าต่อตนเอง เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียดที่ Wilson and Donnan 2001 และ Tapp 2003)

โดยสรุปแล้ว กลุ่มที่ทำการศึกษาร่องพรมแดน (border) ในกลุ่มนี้ได้ใช้แนวคิด border และ boundaries ที่ผสมผสานกันโดยเน้นไปที่การพิจารณาพรมแดนหลักๆ คือ พรมแดนทางสังคม (social boundaries) หรือเครือข่ายความสัมพันธ์ การรวมกลุ่มและการจัดองค์กรทางสังคม พรมแดนทางชาติพันธุ์ หรือกลุ่มชาติพันธุ์กับการใช้ความเป็นชาติพันธุ์ของตนในเวทีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ พรมแดนทางวัฒนธรรม (Cultural boundaries) ซึ่งหมายถึงเส้นแบ่งกัน ระบบสัญลักษณ์ และการให้ความหมายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่ม และพรมแดนรัฐชาติที่เน้นไปที่ ดินแดน (Territory) และอธิปไตยในทางกายภาพและทางการเมือง

สำรวจความคิดเรื่องพรมแดนในงานศึกษาบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หากกลับมาพิจารณางานศึกษาเรื่องพรมแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา จะพบว่า แนวคิดในการมองพรมแดนแบบศูนย์กลางกับชายขอบ (Center-periphery model) คือ กรอบคิดหลักในงานศึกษาส่วนใหญ่ทั้งการมองรัฐในช่วงก่อนอาณานิคมและรัฐสมัยใหม่ อย่างเช่นงานของ Tambiah (1985) ซึ่งเสนอแนวคิด "Pre-colonial galactic polity" ในการมองอำนาจของรัฐจากศูนย์กลางที่แผ่ขยายออกไปสู่รอบนอกคล้ายดั่งวงแหวนที่ห่อหุ้มแล้วกระจายออกไปรอบๆ หรือเปรียบเทียบได้ว่า อำนาจรัฐจากศูนย์กลางคล้ายดั่งแสงเทียนที่ส่องแสงออกไป ซึ่งแสงสว่างแห่งเปลวเทียนที่สั้นไหวเปรียบเสมือนอำนาจรัฐที่สะท้อนออกไป ซึ่งไม่เคยถูกตีเส้นอย่างชัดเจนในเขตรอบนอก (Peripheral zones) ดังนั้น พรมแดนจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่มีขอบเขตชัดเจน มีแต่ความคลุมเครือและยืดหยุ่นในแง่ของเส้นกำหนดเขตแดนและระบบการปกครองที่ตามมา ขณะที่ต่อมาเมื่ออาณานิคมอังกฤษเข้าครอบครองและรัฐเริ่มเปลี่ยนรูปแบบเป็นรัฐสมัยใหม่ รัฐสมัยใหม่ยังคงถูกนักวิเคราะห์ด้วยกรอบคิดแบบเดียวกัน นั่นคือ การรุกไล่ (Penetration) จากศูนย์กลางออกไปสู่ชายขอบ (Center-periphery model) ซึ่งบนฐานกรอบคิดลักษณะนี้ เป็นการให้ความสำคัญกับอำนาจจากศูนย์กลางโดยศูนย์กลางเป็นอย่างมาก โดยเชื่อว่า ศูนย์กลางได้รวบยอดอำนาจเอาไว้เพียงด้านเดียว (Top down) โดยละเลยพลังอำนาจจากส่วนอื่นๆ (Walker 1999:6-7)

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาก็มีนักวิชาการหลายคนที่ยืนเริ่มทำการศึกษาประเด็นเรื่องพรมแดนในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทำการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์แห่งอำนาจเชื่อมโยงกับบริบทของทุนนิยม กระแสโลกาภิวัตน์และความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้นระหว่างชุมชนที่พรมแดนของรัฐชาติต่างๆ ในที่นี้ เราอาจแบ่งนักวิชาการเหล่านี้บนฐานของแนวคิดได้ 3 กลุ่มหลักๆ คือ

กลุ่มแรก คือ กลุ่มแนวคิดที่วางการวิเคราะห์ในเรื่อง รัฐ (State-oriented approach) เป็นหลัก ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการเสนอจาก Ben Anderson (1983) ที่มองว่า รัฐชาติสมัยใหม่เกิดขึ้นจากการ

จินตนาการความเป็นชุมชน โดยจินตนาการความเป็นชาติผ่านสื่อ โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ ขณะทำงานของ ธงชัย (1994) สอดคล้องไปกับฐานคิดนี้ที่ชี้ให้เห็นถึงการสร้างความเป็นชาติไทยบนฐานการใช้ความรู้สมัยใหม่อย่างแผนที่ที่กลายเป็นเครื่องมือผลิตความหมายใหม่ๆ ของความเป็นชาติ และพบว่า การประกาศประวัติศาสตร์ความมีตัวตนของตัวเองลงบนแผนที่ภูมิศาสตร์รูปขวานทองที่เราเคยเชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องยาวนานนั้นเป็นเพียงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในช่วงที่เกิดแรงผลักดันจากอาณานิคมตะวันตกเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีมา ธงชัยพบว่า คนไทยในยุคก่อนรูปแผนที่ขวานทองจะเกิดขึ้นต่างมีวิถีคิดเรื่องชาติ พรหมแดนและแผ่นดินที่แตกต่างไปจากคนไทยในยุคปัจจุบัน (ปีนแก้ว 2545) ขณะทำงานใหม่ๆ อย่างเช่น Keyes (2000) วิเคราะห์รัฐชาติในเอเชียกับการใช้เทคนิควิธีแห่งอำนาจ (Technology of Power) จากกระบวนการจับจ้องมอง (Gaze) กระบวนการจำแนกแยกแยะเชิงชาติพันธุ์ (Ethnic Classification) จำแนกแยกแยะผ่านการหาแก่นเพื่อระบุ (Essence) มีการใช้ความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน กำหนดมาตรการ นโยบายของรัฐเพื่อควบคุมและบริหารจัดการคนภายในขอบเขตแดน

กลุ่มที่สอง มองเรื่อง Border โดยใช้กรอบคิดแบบ Cultural and political boundaries อย่างเช่น งานของ Leach (1960) ที่เสนอว่า พรหมแดน (border) และรัฐชาติ คือ ผลผลิตของการขยายอาณานิคมของชาวตะวันตก ซึ่ง Leach เชื่อว่าแต่เดิมในช่วงก่อนยุคสมัยใหม่ พรหมแดนคือ อาณาบริเวณชายแดน (frontiers) ที่วางอยู่บนการใช้ประโยชน์ของผู้คนกับระบบนิเวศที่แตกต่างกัน เช่น ภูเขาและหรือหุบเขาได้จำแนกคุณลักษณะการทำการเกษตรและวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ ให้แตกต่างกันไปโดยปริยาย จึงเป็นไปได้ที่เราจะพบ คนภูเขาที่ระบบเครือญาติ การปกครอง ระบบผู้นำ การศาสนา การแต่งงานที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงมาจากวัฒนธรรมจีน ขณะที่ คนในหุบเขา คือ ผู้คนที่ระบบวัฒนธรรมและการปกครองต่างๆ น่าจะได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ดังนั้น ทั้งเขตชายแดนกับอาณาบริเวณชายแดนและความสัมพันธ์ของผู้คนต่างวางอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยา ที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อระบบโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่อาศัยอยู่ในหุบเขาและหรือบนภูเขา

ต่อมา Wijeyewardene (1990) สนับสนุนแนวคิดของ Leach ในด้านหนึ่ง แต่ได้เพิ่มเติมมุมมองการวิเคราะห์ผู้คนในอาณาบริเวณชายแดนที่หลากหลายและข้ามพรหมแดนรัฐชาติไปมา มากกว่าที่ Leach เคยวิเคราะห์เอาไว้ โดย Wijeyewardene ตรวจสอบประเด็นทางวัฒนธรรมที่ตัดข้ามเขตแดนทางการเมืองในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขยายความคิดและข้อสังเกตของ Leach เกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนพม่า (Frontier Burma) ออกไปโดยตรวจสอบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนมากขึ้นไม่เพียงแต่ระหว่างกลุ่มคนชนกับกะฉิ่นเท่านั้น แต่ขยายความสัมพันธ์ออกไปยังกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่รอบๆ อาณาบริเวณชายแดนด้วย (Wijeyewardene 1990, 2001)

กลุ่มที่สาม อาจเรียกได้ว่า เป็นกลุ่มที่ใช้แนวคิด Agency approach เพื่อที่จะแก้จุดบกพร่องของสองกลุ่มคือกลุ่มที่ใช้แนวคิดเรื่องรัฐชาติที่เน้นวิเคราะห์อำนาจของรัฐชาติและให้ผลการวิเคราะห์กับอำนาจของรัฐชาติมากเกินไป อย่าง Anderson และ Thongchai กับอีกกลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้กรอบคิด

แบบศูนย์กลางกับชายขอบ (Center-periphery) ซึ่งทั้งสองกลุ่มมองข้ามปฏิบัติการ (Practice) ของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวและให้ความสนใจน้อยมากต่ออำนาจและประสบการณ์ทางชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้

ที่ผ่านมา มีนักมานุษยวิทยาจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญต่อ “พลัง” ของ Agency และนำแนวคิดนี้มาอธิบายตรวจสอบวัฒนธรรมอันหลากหลายและซับซ้อนที่ปรากฏขึ้นบริเวณแนวชายแดน ซึ่งแนวคิดนี้ได้ทำให้อธิบายความหลากหลายระหว่างผู้คนหลากหลายกลุ่ม เป็นการมองคนที่มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง และประสบการณ์ของผู้คนเหล่านี้มีความหมายต่อการกำหนดชะตากรรมของตัวเอง อย่างเช่น งานของ Andrew Walker (1999) ที่นำเสนอผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มแม่ค้าที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-ลาว ซึ่งให้การร่วมมือหรือต่อรองทางด้านการค้ากับรัฐชาติผ่านกลไกข้อตกลงต่างๆ (regulation) ตรงนี้เองหมายความว่า รัฐชาติไม่ได้มีพลังในการกำหนดกฎกติกาต่างๆ ตามชายแดนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนสามารถที่จะสร้างสรรค์และต่อรองความหมายเกี่ยวกับเขตแดนโดยตัวของเขาเองผ่านเครือข่ายการค้า กฎข้อตกลง และกระแสโลกาภิวัตน์ที่กลุ่มคนเหล่านี้สร้างขึ้นตามบริเวณชายแดน ดังนั้น พลัง หรืออำนาจ ที่ชายแดนจึงไม่ได้เป็นไปในลักษณะ top down ดังที่กลุ่มที่วิเคราะห์ด้วยกรอบคิดแบบศูนย์กลางกับชายขอบได้วิเคราะห์เอาไว้ แต่อำนาจที่ชายแดนได้เชื่อมโยงผ่านเครือข่ายและการเคลื่อนไหวโดยผ่านการจัดการและการควบคุมระหว่างรัฐและกลุ่มอำนาจอื่นๆ ที่ปะทะประสานร่วมกันในฐานะผู้มีส่วนร่วมและผู้รับผลประโยชน์ ผู้คนที่อาศัยอยู่ที่ชายแดนโดยตัวพวกเขาเองจึงเป็นกลุ่มคนหลักๆ ในการสร้างกระบวนการที่มีผลกระทบและกำหนดชีวิตที่พรมแดน (Walker 1999:15)

อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นงานของ Bala (2002) ที่ศึกษาผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณภูเขา Kelabit ในหมู่เกาะบอร์เนียวกลางซึ่งเป็นชายแดนระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซีย ผู้เขียนเสนอให้เข้าใจความคิดที่ว่า border ถูกนำเข้าไปสู่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเทือกเขาและถูกเปลี่ยนความหมายไปตามการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ และโดยเฉพาะวิธีที่ชาว Kelabit กับชาว Berlian ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมตระหนักถึงความหมายของ พรมแดนทางการเมืองที่แตกต่างกัน โดยอธิบายว่า กลุ่มคนท้องถิ่นที่แตกต่างเหล่านี้ได้เรียนรู้และให้นัยสำคัญทางการเมืองตลอดจนการต่อรองความหมายของพรมแดนเพื่อรองรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มตัวเอง เช่น การที่ชาว Lun Berian จ้างชาว Kelabit เพื่อมาเป็นแรงงานในไร่ข้าว และมีการแต่งงานข้ามกลุ่มเพื่อรองรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน (Bala 2002: 96-104) นอกจากนี้ ยังมีงานจำนวนหนึ่งที่นำเสนอการมีส่วนร่วมของผู้คนตามแนวชายแดนที่ขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์อาณาบริเวณชายแดนของพวกเขา สร้างสรรค์เขตแดนในทางท้องถิ่น และให้ความหมายต่อพื้นที่เขตแดนในฐานะที่เป็นพื้นที่ของการติดต่อกันวัฒนธรรมที่ซึ่งการสร้างสรรค์ต่างๆ เกิดขึ้น อัตลักษณ์ การให้ความหมายต่อตัวเองเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ด้วยแนวคิดดังกล่าว (ดูเพิ่มเติม Tapp 2003)

งานของ Horstmann (2002) ที่เสนอว่า พื้นที่ชายแดน (Borderland) และชุมชนชายแดนมี การรับรู้เกี่ยวกับพรมแดนของตัวเองที่ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่กับเรื่องเส้นกันเขตแดนของรัฐ แต่การรับรู้ เหล่านี้ได้ผนวกการรับรู้เชิงพื้นที่ในศูนย์กลางไปด้วย เช่น ผู้อพยพมาถึงจังหวัดระนองไม่ได้หยุดที่ตรง นั้นที่ตรงชายแดน แต่กลับเดินทางเข้ามาหางานต่อในเมืองใหญ่ อย่างสงขลา กรุงเทพฯ หรือในมาเลเซีย ที่ ขยายจากพื้นที่ชายแดนไปสู่ศูนย์กลางโดยตรง เครือข่ายทางศาสนา วัฒนธรรมและภาษาได้ขยายไปพื้น จากอาณาเขตของรัฐชาติและผลักดันให้ความเป็นชาตินิยมตกอยู่ภายใต้แรงกดดัน เช่น เครือข่ายของ พุทธศาสนิกชนข้ามชาติกับเส้นทางแสวงบุญที่เชื่อมกันระหว่างภาคใหญ่กับรัฐเคดาห์กำลังได้รับการรื้อ พินและสร้าง “เครือข่ายเครือข่ายสายเลือดเดียวกัน” ขึ้นระหว่างคนไทยจากเมืองไทยกับคนไทยอพยพ ในมาเลเซีย เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนไทยให้เข้มแข็งขึ้นในชีวิตประจำวันของพวกเขา ขณะที่การแพร่กระจายของพื้นที่ข้ามชาติกับมาเลเซีย อินโดนีเซียและตะวันออกกลาง ชาวมุสลิม ปัตตานีกำลังผลิตสร้างชุมชนทางศีลธรรมของตนเองที่ข้ามพรมแดนทางวัฒนธรรมและการเมืองของ ชาติ (Horstmann, forthcoming)

ดังนั้น ด้วยแนวคิดนี้ จึงเป็นไปได้ที่เราจะเห็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ จากพรมแดนที่มี รอยร้าวไหลและศักยภาพในการปรับเปลี่ยน ปรับตัวของผู้คนที่พรมแดน โดยเฉพาะกลุ่มคนไร้รัฐ กลุ่ม คนพลัดถิ่น และกลุ่มคนข้ามรัฐจำนวนมาก และเป็นไปได้ที่เราจะพบความพยายามที่จะปรับเปลี่ยน ระบบการจัดแบ่งทางการเมือง การควบคุมพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ซึ่งข้ามพรมแดนรัฐชาติออกไป (Wilson and Donnan, 1998)

แนวคิดเรื่องอำนาจ/พื้นที่แห่งการช่วงชิงกับการพลัดถิ่น

งานศึกษาหลัก ๆ เรื่องพื้นที่และอำนาจ อาจมองได้ว่า มีจุดเริ่มต้นจากงานของ Henri Lefebvre (1991) เรื่อง the production of space ซึ่งมองพื้นที่ที่ไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ เป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นและถูกให้ความหมายจากประสบการณ์แห่งชีวิตของผู้คนภายในความสัมพันธ์ เชิงอำนาจกับคนอื่น ๆ ในแง่หนึ่ง คำว่า พื้นที่ จึงมิได้หมายถึงพื้นที่ทางกายภาพในมิติอันจำกัด อย่างเช่น ชนบทหรือเมืองก็ไม่ได้เกิดขึ้นบนภาพของความเป็นแก่นสารที่ชัดเจนจับต้องได้และสามารถแบ่งเป็น ขั้วตรงกันข้ามได้อย่างที่มองเห็น แต่ พื้นที่ในความหมายของ Lefebvre หมายความว่าพื้นที่ทางสังคมที่ สามารถถูกผลิตและผลิตใหม่ในเชิงความหมายขึ้นได้จากการจัดความสัมพันธ์ในชุดหนึ่ง ๆ ซึ่งจะ นำไปสู่การจัดวางพื้นที่ทางสังคมอีกแบบหนึ่ง มีปฏิบัติการทางสังคมในหลากหลายแบบภายใต้ สถานการณ์และเงื่อนไขชุดนั้นๆ ดังนั้น การมองพื้นที่ในแง่ของการผลิต (Production) จึงมีนัยของการ สร้างความหมายและการผลิตซ้ำความหมายที่อาจเกิดขึ้นอย่างหลากหลายและเลื่อนไหลเพื่อการต่อสู้ ช่วงชิงใญ่อยู่ตลอดเวลาภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดหนึ่ง ๆ

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาพื้นที่กับการต่อสู้ช่วงชิงนั้นไม่ใช่เป็นการพิจารณาพื้นที่ๆ ที่ดูเป็นขั้ว ตรงกันข้ามแยกออกจากหากหรือเป็นอิสระออกไปจากอำนาจและการกดขี่ (Moore 1994) ดังที่เคย เป็นข้อบกพร่องของกลุ่มศึกษาสังคมชาวนาและกลุ่มที่ศึกษา Subaltern ในการทำความเข้าใจ

สถานการณ์ที่เริ่มซับซ้อนในปัจจุบัน งานศึกษาหลายชิ้นได้พยายามแก้ไขข้อบกพร่องของทั้งสองแนวคิด โดยพัฒนาแนวคิดที่ไม่ได้มองอำนาจในแง่ของชั่วคราวกันข้ามระหว่างผู้ครอบงำ (Dominant power) และผู้ตกเป็นรอง (Subordinated) ดังเช่น งานศึกษาในอดีตที่เน้นการต่อสู้ในรูปแบบขององค์กรเคลื่อนไหวทางการเมือง การจัดตั้งกลุ่มเพื่อการปลดปล่อยหรือการต่อสู้หรือต่อต้านอย่างตรงไปตรงมาโดยใช้กำลัง หรือแม้กระทั่งการต่อสู้ในชีวิตประจำวันผ่านการชุบชิบนิทา (Scott 1990)

แนวคิดเรื่อง พื้นที่กับการต่อสู้ช่วงชิง ได้เริ่มพัฒนามาจากแนวคิดที่ผู้คนด้อยอำนาจเริ่มต่อสู้ในรูปแบบอื่นๆ เช่น การตอบโต้เชิงสัญลักษณ์ผ่านการสร้างความหมายใหม่ผ่านกระบวนการศาสนาและการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน (Comaroff 1985) หรืองานศึกษาของ Moore (1998) ที่ซึ่งชาวนาในซิมบับเวใช้ ความทรงจำทางสังคมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้อ้างสิทธิในที่ดินของตน หรืองานของ Steve Pile (1997) ที่เพียงแค่ผู้ต่อต้านกระทำการปฏิเสธที่จะหยุดนิ่งหรือลงหลักปักรากกับสิ่งที่ตายตัว (Pile 1997, Lavie & Swedenburg 1996) Steve Pile ใช้มุมมอง “พื้นที่ที่สาม” ในการต่อต้าน เพื่อปฏิเสธการถูกให้ความหมายที่หยุดนิ่งตายตัวจากผู้มีอำนาจ พื้นที่ที่สามเกิดขึ้นเพื่อที่จะปฏิเสธที่จะถูกจัดวางในตำแหน่งแห่งที่ที่ผู้มีอำนาจจัดให้ แต่ต้องการที่จะเล่นเกมภายใน “การเมืองเรื่องพื้นที่” ที่ไม่มีจุดสิ้นสุด การปฏิเสธที่จะถูกจัดวางหรือปฏิเสธการถูกกำหนดเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันจึงมีนัยสำคัญของการดำเนินชีวิตของผู้คน และสะท้อนให้เห็นนัยสำคัญเกี่ยวกับประเด็นเรื่องอำนาจว่า อำนาจไม่ได้มาจากที่ซึ่งอยู่ภายนอกปฏิบัติการของการครอบงำแต่อย่างใด (Pile 1997:14-15)

“พื้นที่-เวลาที่สาม” และพื้นที่แห่งการต่อสู้ช่วงชิงนี้ ในแง่หนึ่ง คือพื้นที่ที่เสนอโอกาสและศักยภาพในการปฏิเสธและการต่อรอง (Natter & Jones 1997: 149-151) ทั้งนี้ เป็นเพราะว่า มันคือเวทีที่เราจะเห็นการปะทะประสานของกลุ่มพลังอำนาจต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจต่อพลังของกลุ่มคนชายขอบทั้งหลายที่จะสามารถสรรค์สร้างโลกที่เปลี่ยนแปลงและกระบวนการที่หลากหลายเพื่อการต่อรองต่ออำนาจที่สูงกว่าและนำไปสู่การสถาปนาความมีตัวตนของตนเองขึ้น (Natter & Jones 1997: 150) พื้นที่แห่งการต่อสู้ช่วงชิง ในอีกมุมหนึ่งจึงวางความขัดแย้งทางสังคมที่อาจอยู่บนพื้นที่บางประเภท เช่น พื้นที่ทางการค้า พื้นที่ท่องเที่ยว พื้นที่เมือง ที่จะมองเห็นการปะทะสังสรรค์ของกลุ่มพลังอันหลากหลาย และเป็นไปได้ที่พื้นที่แห่งการต่อสู้ช่วงชิงอาจเป็นสถานที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่งๆ ที่วางความขัดแย้งเอาไว้ในรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งการเผชิญหน้า การทำลายหรือการต่อต้านหรือการร่วมมือที่ได้ผูกมัดกลุ่มคนต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันในแง่ของตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมและการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรที่แตกต่างกัน พื้นที่แห่งการต่อสู้จึงเป็นเวทีของการแสดงออกเพื่อการต่อรองที่เราจะพบแง่มุมแห่งชีวิตทางสังคม (Low & Lawrence-Zuniga 2003:18)

เราอาจจะมองเห็นแง่มุมเหล่านี้ จากงานของ Michel de Certeau (1984) ที่สำรวจปฏิบัติการของกลุ่มคนในเมืองที่มีอำนาจไม่เท่าเทียมกันได้จัดสรรปรับการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมกับตัวเอง โดยปฏิบัติการต่างๆ ได้เกิดขึ้นและดำเนินในชีวิตประจำวัน de Certeau เรียกพื้นที่เหล่านี้ว่า “พื้นที่ที่มีชีวิต” (Lived space) ที่ถูกปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน เช่น ผ่านการเดิน การตั้งชื่อ การพุดถึง และการ

จดจำเข้าไปซ้ำมาจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติและระเบียบวินัย อำนาจและพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากมุมมองของ de Certeau ในแง่หนึ่งจึงหมายถึงเรื่องขอบเขตและเส้นขีดกันที่กำหนดขึ้นจากกลุ่มคนที่มีอำนาจไม่เท่ากันได้ ทำการกำหนด จำแนกและจัดแบ่ง โดย de Certeau ชี้ว่า อำนาจของผู้ที่มีอำนาจมากกว่าคือปฏิบัติการที่ใช้เพื่อการจำแนกแยกแยะและจัดแบ่ง ซึ่งเขาเรียกมันว่า Strategies ขณะที่อำนาจของผู้อ่อนแอกว่าได้ใช้ การเคลื่อนไหวแบบแอบแฝง เส้นทางลัดและถนนหนทาง ที่เขาเรียกว่า Tactic เพื่อต่อรองกับการครอบงำอำนาจในเชิงพื้นที่

ความเข้าใจเกี่ยวกับ “พื้นที่” ที่พ้นไปจากมิติทางกายภาพและชั่วคราวกันข้าม ทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ที่สำคัญในปัจจุบัน อย่างเช่น การเกิดกลุ่มผู้คนที่เคลื่อนไหวข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างกว้างขวาง การพูดถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและกระบวนการเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ (Appadurai, 1996) รวมไปถึงงานของ Gupta, & Ferguson (1997) ได้ตั้งคำถามกับอุดมการณ์รัฐชาติมากขึ้นเมื่อความคิดเกี่ยวกับการจินตนาการเรื่องพื้นที่ที่ถูกยึดติดกับดินแดนความห่างไกลหรือพื้นที่ระหว่างความเป็น “ตรงนี้” กับ “ที่นั่น” ที่ผูกอยู่กับความหมายเพียงหนึ่งเดียวเริ่มไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์การเคลื่อนที่ของผู้คนบางกลุ่มที่ไร้บ้าน คนไร้รัฐได้กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” ที่ไม่สามารถลงตัวกับความคิดเรื่องรัฐชาติและการติดยึดกับพื้นที่ภายในอาณาเขตแบบตัวต้วหนูนึงได้อีก (Gupta & Ferguson, 1999: 40-41) ดังนั้น กลุ่มผู้อพยพ คนไร้รัฐและคนพลัดถิ่นทั่วโลกจึงอยู่นอกอาณาบริเวณของอุดมการณ์รัฐชาติที่ติดยึดกับพื้นที่แบบตายตัวเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ การควบคุมของรัฐต่อคนเหล่านี้ก็ไม่สามารถกระทำได้อย่างเบ็ดเสร็จ ดังจะเห็นได้จากการปรากฏขึ้นของรัฐของความสัมพันธ์เชิงอำนาจรัฐบริเวณรอยต่อพรมแดนระหว่างรัฐชาติเสมอ เราจึงเห็นภาพของการปะทะประสาน การผสมผสาน และการคัดสรรทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนพลัดถิ่น คนไร้รัฐเกิดขึ้นในงานศึกษาช่วงหลังๆ มา ดังเช่นงานศึกษาเรื่อง border identities (Alvarez 1995, Wilson & Donnan, 1998) ที่พิจารณาการต่อสู้ของกลุ่มคนต่างๆ การผสมผสานของปริบททางการเมืองและในเชิงสัญลักษณ์ระหว่างพรมแดนรัฐชาติ การสำรวจวัฒนธรรมระหว่างพรมแดน ศักยภาพในการปรับตัวของผู้คนระหว่างพรมแดนในการพยายามที่จะสร้างพื้นที่แห่งความหมายที่น่าเสนอตัวตนของกลุ่มทั้งในด้านการเมือง การช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ข้ามพ้นความเป็นพรมแดนระหว่างรัฐชาติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมาดูงานศึกษาเรื่อง Diasporas หรือ คนพลัดถิ่น พบว่า ในปัจจุบันคนพลัดถิ่นได้รับความนิยมนิยมและถูกเอ่ยถึงเพื่อทำการศึกษาอย่างกว้างขวาง จากข้อมูลที่ รัฐวิสาหกิจ เสนาคำ (2547) ได้รวบรวมเอาไว้อย่างเป็นระบบ พบว่า ที่ผ่านมานวนคิดคนพลัดถิ่นถูกจำแนกอย่างกว้างๆ ออกเป็น 2 แบบ คือ *กลุ่มแรก* มองคนพลัดถิ่นในแง่ลบหรือในลักษณะของการตกเป็นเหยื่อที่ถูกทำให้พลัดถิ่นออกไปจากที่เกิดของตัวเอง เช่น ชาวฮิว หรือคนผิวดำที่ถูกพลัดพรากไปจากมาตุภูมิ กับ *กลุ่มที่สอง* ที่มองคนพลัดถิ่นในแง่บวกหรือมีการพลัดถิ่นโดยสมัครใจออกจากดินแดนบ้านเกิดเพื่อจุดประสงค์ใดๆ ดังเช่น เจ้าอาณานิคมที่ไปตั้งหลักแหล่งในดินแดนยึดครอง หรือชาวจีนที่ออกไปทำการค้า

ในปัจจุบัน ความหมายของคำว่า “คนพลัดถิ่น” ถูกนำมาใช้อย่างกว้างๆ แทนความหมายของกลุ่มผู้อพยพ ผู้ถูกเนรเทศ ผู้ลี้ภัยทางการเมือง แรงงานต่างด้าว ชุมชนโพ้นทะเล ชุมชนชาติพันธุ์ ในความหมายกว้างๆ ที่ว่า คือ ผู้คนที่เคลื่อนย้ายหรือถูกทำให้เคลื่อนย้ายออกไปจากบ้านเกิดของตนเองด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป

จิรัฐผิได้จำแนกงานศึกษาคนพลัดถิ่นในปัจจุบันออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่เน้นศึกษาหา “ตัวแบบคนพลัดถิ่น” กับ กลุ่มที่ศึกษา “เงื่อนไขคนพลัดถิ่น” สำหรับแบบแรกที่เน้นศึกษาตัวแบบคนพลัดถิ่นนั้น คือผู้ที่ศึกษาหาลักษณะต่างๆ ของคนพลัดถิ่นที่ในปัจจุบันไม่ได้มีความหมายเฉพาะเจาะจงไปที่ความหมายเดิมในแง่ลบที่ว่าคนพลัดถิ่นคือผู้ที่ถูกบีบบังคับหรือถูกขับออกจากดินแดน แต่มีความหมายที่กว้างออกไปที่รวมไปถึงผู้คนที่มีการพลัดถิ่นด้านการค้า ด้านแรงงาน ด้านวัฒนธรรม และที่เกิดจากลัทธิจักรวรรดินิยม กลุ่มคนเหล่านี้มีลักษณะหรือตัวแบบต่างๆ ไปคือกระจ่ายอยู่นอกมาตุภูมิ ด้วยเหตุแห่งการบังคับ การแสวงหางานทำ การค้าหรือนโยบายของอาณานิคม คนเหล่านี้มีความทรงจำเกี่ยวกับถิ่นกำเนิด อุดมคติ และพันธะร่วมในการรักษา พื้นฟู สร้างความปลอดภัย ความมั่งคั่งมั่นคงให้แก่มาตุภูมิ มีสำนึกร่วมและกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อกลับบ้าน มีสำนึกของกลุ่มที่เข้มข้นและชัดเจน เอาไว้ข้ามกาลเวลา มีความสัมพันธ์ทั้งราบรื่นหรือไม่ราบรื่นกับสังคมที่ตนเองอยู่นอกบ้าน โดยสรุป คนพลัดถิ่นคือ กลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มวัฒนธรรมที่มีบ้านที่แท้จริง มีจุดกำเนิดที่แท้จริง มีวัฒนธรรมร่วม ต้องการคืนถิ่น มีความเป็นปึกแผ่นทางชาติพันธุ์

ส่วนแนวคิด “เงื่อนไขคนพลัดถิ่น” ได้แก่ งานของ สจ๊วต ฮอลล์ เขาให้ความสนใจกับประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นเป็นหลัก โดยมองว่าอัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างทางการเมือง ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวาทกรรมที่ไม่เสร็จสมบูรณ์ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมโลกในยุคสังคมสมัยใหม่ ตอนปลายหรือสังคมข้ามพรมแดนและโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ของคนพลัดถิ่นตามแนวคิดนี้ไม่ได้พิจารณาอัตลักษณ์ที่ให้ความสำคัญกับรากเหง้าหรือความบริสุทธิ์ของอัตลักษณ์หรือชาติพันธุ์ แต่พิจารณา “กระบวนการสร้างความแตกต่าง” หรือการปะทะประสานระหว่างตัวตนกับความเป็นอื่นที่นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ผสมหรือพันทางที่ไม่มีสารัตถะหรือแก่นแกนตายตัว นั่นคือ ไม่จำเป็นต้องมีบ้านที่เป็นรากเหง้าหรือมีมาตุภูมิศักดิ์สิทธิ์ แต่บ้านถูกเปลี่ยนและเล่าใหม่ที่มีวัฒนธรรมร่วมและจินตนาการร่วมกัน บ้านอาจมีหลายบ้านและบ้านไม่จำเป็นต้องมีจุดเริ่มต้น เพราะในบางกรณีคนพลัดถิ่นบางกลุ่มไม่มีถิ่นฐานให้กลับ หรือไม่สามารถคืนถิ่น หรือไม่อยากคืนถิ่นด้วยเหตุผลต่างๆ กัน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ จิรัฐผิ 2547 :191-286)

งานในกลุ่มนี้เริ่มให้ความสนใจกับปรากฏการณ์ของคนพลัดถิ่นที่ต้องเร่ร่อนกระจัดกระจายจากถิ่นฐานเดิมออกไปตามที่ต่างๆ บ้างไม่มีความสุขในดินแดนที่ไปอยู่ใหม่ บ้างก็สร้าง “บ้านใหม่” (Place Making) จัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้คุ้นเคย บ้างก็มีภาพฝันของการกลับคืนถิ่นในรูปแบบต่างๆ มีภาพจินตนาการของการคืนถิ่นผูกพันผู้คนที่กระจัดกระจายไว้ด้วยกัน (Clifford 1999) หรือบางกลุ่มอาจ

ไม่ได้คิดกลับไปยังมาตุภูมิ แต่ต้องการใช้ชีวิตอยู่ในดินแดนที่อพยพเข้าไปโดยที่ยังสามารถดำรงความเป็นตัวเอง ความเป็นกลุ่มก้อนที่ไม่เกี่ยวข้องกับการแยกตัวทางการเมือง ดังนั้นกลุ่มผู้ศึกษาคนพลัดถิ่นกลุ่มนี้มักจะศึกษาลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Hybridization) การค้นหาอัตลักษณ์ หรือกระบวนการสร้างความแตกต่างท่ามกลางสังคมที่ตัวเองอยู่ อย่างเช่น กรณีของวัฒนธรรมคนค้าในยุโรป สหรัฐอเมริกาและแอฟริกา เป็นต้น รวมไปถึงมีงานบางชิ้นที่มองคนพลัดถิ่นและประสบการณ์ของการพลัดถิ่นในการรื้อสร้างตำแหน่งแห่งที่และอัตลักษณ์อันหลากหลาย อย่างเช่น งานของ Sorensen (1997) ที่ศึกษาว่า ประสบการณ์ (Experience) การพลัดถิ่นระหว่างผู้พลัดถิ่นกับคนในพื้นที่เพเดิมและเนื้อหาสาระของการเล่าประสบการณ์ (Narratives) ของพวกเขาแต่ละกลุ่มแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับ การให้ความหมายและการตีความประสบการณ์ของพวกเขาต่อที่ๆ เขากำลังดำเนินชีวิตอยู่ (Locality) คนพื้นเพเดิมหยิบยืมคติแห่งความอุดมสมบูรณ์และความสุขมาเปรียบเทียบกับปัจจุบันที่ยากลำบาก และอนาคตที่เริ่มมองไม่เห็น ขณะที่คนพลัดถิ่นกลับพูดถึงอนาคตข้างหน้าและความเจริญรุ่งเรืองที่กำลังใกล้เข้ามา ดังนั้น ประสบการณ์ ในแง่หนึ่งจึงไม่ได้ถูกมองในลักษณะจิตวิทยาที่เป็นการเอ่ยถึงความทุกข์ทรมานในแง่ของภาวะการเป็นโรคหรืออารมณ์การพร่าบ่นที่ถูกวิเคราะห์ไปสู่สถานการณ์ความไม่แน่นอนหรือการขาดความมั่นคงของคนพลัดถิ่น แต่เป็นการมองประสบการณ์ ในฐานะ “ปฏิบัติการทางสังคม” (Social Practices) ที่ผู้เล่าประสบการณ์คือผู้กระทำการ (Active actors) ที่แสดงบทบาทอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำการตีความใหม่และการจัดวางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมและอัตลักษณ์ของคนเชื่อมโยงกับสถานการณ์ในมุมที่กว้างมากขึ้น (Sorensen 1997: 142-164)

งานศึกษาไทใหญ่: การสร้างชุดความรู้เรื่องความเป็นรากเหง้าและเครือญาติชนชาติไท (ย)⁴

การค้นหารากเหง้าความเป็นพี่น้องหรือเครือญาติคนไทยในประเทศไทยกับกลุ่มชนชาติไท/ไตในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะไทใหญ่ ในรัฐฉาน ไทลื้อสิบสองพันนา ไทลาว ไทคำ ไทขาว ในตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ฯลฯ ได้ถูกกล่าวถึงมานานนับหลายสิบปีและได้รับการศึกษาทางวิชาการทั้งจากนักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการในประเทศไทยอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา

ชุดความรู้เรื่องชนชาติไท(ย) การค้นหารากเหง้าและที่มาต้นกำเนิดของชนชาติไทยในประเทศไทยไทยได้รับความสนใจมาตั้งแต่ช่วงพ.ศ. 2470 เป็นต้นมา นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หลวงวิจิตรวาทการ พระยาอนุมานราชธน (2497), ขุนวิจิตรมาตรา (2506), พระองค์เจ้าจุลจักร

⁴ การเขียนคำว่า ชนชาติ ไท (ย) ในวงเล็บในที่นี้ ก็เพื่อจำแนกการเขียนถึงกลุ่มคนไทยในประเทศไทยออกจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไต ซึ่งในที่นี้ ชนชาติไท (ย) หรือคนไทย หมายถึง คนไทยในประเทศไทย ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไตหมายถึง กลุ่มคนไท ไตที่ใช้ภาษาในกลุ่มตระกูลไท (Tai Language) ที่อาศัยอยู่ในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังเช่น ไทใหญ่ ในรัฐฉาน ไทลื้อสิบสองพันนา ไทลาว ไทคำ ไทขาวในตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ไทในรัฐอัสสัมของอินเดีย ฯลฯ

พงศ์ (2505) ฯลฯ ที่เสนอทัศนะว่า ถิ่นฐานเดิมของชาวไทยสยามถือกำเนิดตามแนวเทือกเขาอัลไต แล้วแยกย้ายไปตั้งภูมิลำเนาตามน้ำเหลืองและแม่น้ำแยงซี

งานศึกษาของกลุ่มคนเหล่านี้ หากพิจารณาให้ลึกจะพบความคิดแบบชาตินิยมเป็นเบื้องหลัง ความคิดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของประเทศไทยในช่วงเวลานั้น ๆ กลุ่มคนเหล่านี้จึงสำรวจตรวจค้นหารากเหง้า “ความเป็นไทย” และสะท้อนออกมาบนคำถามเรื่อง ต้นกำเนิดของคนไทย คนไทยมาจากไหน มีการรวมชาติกันอย่างไรที่นำมาสู่ความเป็นชาติไทยได้ในปัจจุบัน (ชาญวิทย์ 2540)

สำหรับกรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น แม้ว่าข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ที่พระองค์ท่านได้ทำการสืบค้นวิจัยมาจากการเขียนของนักวิชาการต่างประเทศ หมอสอนศาสนาที่ตาม แต่การตีความอาณัติกรหรือบทบาทของพระมหากษัตริย์กลับมุ่งไปที่จุดหมายของความรู้สึกชาตินิยมไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาณัติกรน่านเจ้า อนุภาพพ่อขุนรามคำแหง หรือ งานสืบค้นเรื่องชนชาติไทย เป็นต้น

ส่วนยุคของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมไทยได้วางหัวใจของประวัติศาสตร์ไทยเอาไว้ที่ “ชาติไทย” พลั้งของความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ก็ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติไทย ทฤษฎีเรื่องอาณัติกรน่านเจ้าที่ยิ่งใหญ่ของคนไทยอพยพมาจากเมืองจีน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคนไทยอพยพลงมาจากแถบเทือกเขาอัลไตหรืออพยพลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีนที่เป็นมณฑลยูนนานในปัจจุบันหรือที่มีการเสนอว่าคนไทยอาจอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีนในมณฑลกว๋างสีและกว๋างตุ้งต่างเป็นทฤษฎีที่เป็นผลผลิตของยุคสมัยทั้งสิ้น

จึงไม่แปลกที่เราจะเห็นภาพของความเป็นมิตรระหว่างไทใหญ่-ไทน้อยจากละครเรื่อง เจ้าหญิงแสนหวีของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการในปีพ.ศ. 2481 และงาน “พงศาวดารไทใหญ่” นิพนธ์โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในปี พ.ศ. 2505 บอกว่า “ ไซ้จะมีไทยจำเพาะแต่ไทยสยามอันเป็นไทยจำพวกหนึ่ง...ไทใหญ่ก็เป็นมนุษย์ชาติไทย ร่วมชาติกับไทยเราชาวสยามมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์...แม้ไทใหญ่จะเป็นไทยจำพวกหนึ่งสาขาหนึ่งต่างหาก...ก็ยังเป็นชาติไทยด้วยกัน ร่วมสายโลหิตปฐมาภุมมูลชาติเดียวกัน...” (วันดี 2545: 119)

นอกจากนี้ จะพบว่า ในช่วงภายหลังปีพ.ศ. 2500/1957 นักวิชาการไทยจำนวนมากได้ทำการศึกษาคนไท/ไต ชนชาติไท/ไตในด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง เช่น ภาษา นิรุกติศาสตร์ การเปรียบเทียบทางภาษาศาสตร์ในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อเปรียบเทียบวัฒนธรรม ภาษาของคนไทยสยามหรือคนไทยในประเทศไทย กับชนชาติไท/ไตในบริเวณเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งบนความเชื่อเรื่องทฤษฎีการอพยพของคนไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดชาตินิยม และกลุ่มที่ใช้ฐานความคิดที่แตกต่างออกไป อย่างเช่น จิตร ภูมิศักดิ์ (2519) ศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาติไทยที่ไม่ได้ต้องการสืบเสาะต้นกำเนิดหรือความยิ่งใหญ่ของคนไทย แต่เน้นเรื่องความขัดแย้งทางชนชั้นเป็นสำคัญ (ชาญวิทย์ 2540) ส่วนบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2498) บรรจบ พันธุเมธา (2504, 2522, 2526ก., 2526 ข.) รวมไปถึงกลุ่มที่สนใจว่าคนไทยสยามอพยพเคลื่อนย้ายมาจากที่ใด ดังเช่น ขจร สุขพานิช (2521), ประเสริฐ ณ นคร (2530) คือ นักวิชาการหลายๆ ที่ให้ความสนใจชนชาติไทนอกประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ความคิดเรื่องคนไทยสยามอพยพมาจากไหนได้กลายประเด็นได้แย้งจากกลุ่มนักวิชาการบางกลุ่มในเวลาต่อมา ที่เสนอว่า คนไทยสยามไม่ได้อพยพมาจากที่ใด แต่อาศัยอยู่ที่นี้ (ดู ศรีศักดิ์ 2524, 2526 สุจิตต์ 2529, ธิดา 2537) ข้อเสนอนี้ถกเถียงกันที่ว่า คนไทยในสยามนับนานมาไม่ได้มีสายเลือดหรือเชื้อชาติไทยที่บริสุทธิ์ แต่คนไทยในสยามคือ กลุ่มคนหลากหลายชนชาติและวัฒนธรรมมาอาศัยรวมกันมานับนานแล้ว งานที่ออกมาได้เถียงเรื่องทฤษฎีอพยพของคนไทย อย่างเช่น สุขโขทัยไม่ไช้ราชธานี (2526) คนไทยไม่ได้มาจากไหน (2527) เจ๊กปนลาว (2530) ความเป็นไทย (2531) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่สนใจศึกษาชนชาติไทนอกประเทศไทยในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมาเริ่มได้รับข้อมูลใหม่ ๆ โดยเฉพาะจากนักวิชาการจีนที่พบเรื่องราวของชนชาติไทในเอกสารจีน อย่างเช่น งานของศาสตราจารย์เจียงอิงเหลียงในหนังสือ 'ไคจูสื่อ' ⁵ (2526) ที่ตีความว่ากลุ่มไป๋เยว่เป็นบรรพบุรุษของชนชาติไท/ไท/ไทย และต่อมางานของเจีย ยรจอง ในปี 2529 (ค.ศ.1986) ที่เสนอว่า ไทล้านนาและไทลื้อสิบสองปันนาเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมไป๋เยว่โบราณในภาคใต้ของจีน และยอมรับว่าคนไทในยุคนาน คนไทย-ลาว-ฉานในแหลมทองมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ เชื้อชาติและแหล่งกำเนิด งานเขียนทางวิชาการของนักวิชาการจีนทั้งสองท่านมีอิทธิพลต่อนักวิชาการที่สนใจเรื่องคนไท/ไต ทำให้งานศึกษาของนักวิชาการ โดยเฉพาะนักวิชาการไทยเริ่มเบนประเด็นไปสู่การมองชนชาติไทนอกประเทศไทยในฐานะเครือญาติของคนไทยและ/หรือชนชาติไทย ขณะที่งานในเวลาต่อมาของเงินหลี่ฟาน (2539) ที่ใช้เอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและโบราณวัตถุของจีนและค้นพบประเด็นโต้แย้งสำคัญที่ว่าชาติไทยและคนไทยในประเทศไทยปัจจุบันไม่ได้มีถิ่นกำเนิดจากภาคเหนือของมณฑลเสฉวนและภาคใต้ของมณฑลส่านซีหรือเทือกเขาอัลไตและไม่ได้อพยพลงมาเพราะทนการกดขี่ของชาวฮั่นแต่อย่างใด รวมทั้งอาณาจักรน่านเจ้าและระบอบต้าหลี่ก็ไม่ได้สถาปนาโดยบรรพบุรุษของชาติไทยแต่อย่างใดด้วยเช่นกัน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ ประพฤทธิ์ และประดิษฐ์ (แปล) 2539)

ในช่วงระยะต่อมานี้เราอาจแบ่งงานวิจัยเรื่องชนชาติไท(ย)นอกประเทศไทยของนักวิชาการชาวไทยได้เป็นกลุ่มต่างๆ ได้แก่

1 ในช่วงทศวรรษ 1980 (2524) ภาควิชาประวัติศาสตร์และภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมไปถึงกลุ่มของนักวิชาการที่สนใจด้านภาษาศาสตร์ อย่างเช่น อาจารย์บรรจบ พันธุเมธา ยังคงทำการศึกษาคนไทนอกประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการศึกษาด้านภาษาและวัฒนธรรม มีงานเขียน อย่างเช่น ปรานี กุลละวณิช (2529,2538), บรรจบ (2529) ต่อมาในปีพ.ศ. 2532 พบว่า มีงานศึกษาเรื่องคนไทนอกประเทศขยายวงออกไปกว้างขวางมากขึ้น ดังเช่น มีงานประชุมของสมาคมประวัติศาสตร์ว่าด้วยเรื่องคนไทนอกประเทศ มีการศึกษารวบรวมความรู้

⁵ หนังสือเรื่อง ไคจูสื่อ แปลมาจาก Jiang Ng Liang 1983 Dai Chu Sue (On the Tai National) Chengdu: Sue Suan Minzhu Su Pan. ต่อมา คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักนายกรัฐมนตรีได้แปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์เป็นหนังสือในชื่อ ประวัติชนเชื้อชาติไท ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 พิมพ์เมื่อปีพ.ศ. 2534

เกี่ยวกับคนไทยนอกประเทศตีพิมพ์เป็นบทความต่างๆ อย่างเช่น งานของทองแถม นาถจำนง (2532), พรพรรณ จันทโรนานนท์(2532), ปราณี กุลละวณิช (2532) หรืองานของเจีย ยรรจง (2532 ก.) เรื่องระบบศักดินาของสิบสองปันนา และในเจีย ยรรจง (2532ข.) เรื่องชนเผ่าจ้วงในจดหมายเหตุจีน เป็นต้น

2. ภายหลังทศวรรษที่ 1990 (2534) ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม สุจิตต์ วงษ์เทศ และปรานี วงษ์เทศ จากมหาวิทยาลัยศิลปากรได้ร่วมมือในโครงการแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการสถาบันชนกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Minorities Institute) ในเมืองกวางซี ทำการศึกษาชาวจ้วง (the Zhuang) และชนชาติไทยในแถบจีนตอนใต้และตะวันตกเฉียงใต้ นักวิชาการกลุ่มนี้ได้ลงพื้นที่ในประเทศจีนและกลับมาตีพิมพ์บทความและหนังสือเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์จ้วงและชนชาติไทยที่อยู่ในเขตตอนใต้ของจีน โดยเนื้อหาพิจารณาความสัมพันธ์และความคล้ายคลึงกันระหว่างกลุ่มคนไทยนอกประเทศกับคนไทยโดยพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อย่างเช่น กลองโลหะ (bronze drums) และศิลปะบนหิน (rock art) รวมไปถึงการพิจารณาเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานกบ และพิธีกรรมเกี่ยวกับกบ เป็นต้น

3. ประมาณปีค.ศ. 1994/2537 ฉัตรทิพย์ นาถสุภาจากศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เสนอ“โครงการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทย” จุดประสงค์เพื่อค้นหาลักษณะความเป็นชุมชนของคนไทนอกประเทศเพื่อย้ายเตือนคนไทยในประเทศไทยว่าเราเคยมีชุมชนดั้งเดิมที่มีลักษณะคล้ายกับชนชาติไทนอกประเทศเหล่านี้ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นทางเลือกแก่คนไทย ที่ปัจจุบันกำลังเผชิญหน้ากับอิทธิพลของต่างชาติ ความทันสมัยทุนนิยมและบริโภคนิยม

4. โครงการของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และนักวิชาการจากสถาบันราชภัฏ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำการศึกษา “ชนชาติไท” ในเขตภาคเหนือ มี เรณู วิชาศิลป์, ฉลาดชาย รมิดานนท์ (2541) เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง และได้ผลิตงานเขียนบทความจำนวนหนึ่งที่เน้นศึกษาพิธีกรรมและวัฒนธรรมของคนไทจากภาคเหนือไปจนถึงตอนใต้ของจีนและคนไทในอัสสัม

ทั้งสี่กลุ่มนี้หากแบ่งผลงานตามแนวทางการศึกษาได้ดังนี้

1. กลุ่มศึกษาเปรียบเทียบ (Comparativists) ทั้งนักประวัติศาสตร์ โบราณคดี นักมานุษยวิทยา และนักสังคมศาสตร์ รวมไปถึงนักเขียนบางคนที่ศึกษาคนไท/ไตและวัฒนธรรมไท/ไตเพื่อที่จะค้นหาความเหมือนหรือลักษณะที่คล้ายกันระหว่างคนไท/ไตนอกประเทศไทยกับคนไทย ซึ่งบนพื้นฐานแนวคิดนี้จึงนำไปสู่การศึกษา เนื้อหา คุณค่าทางวัฒนธรรม พิธีกรรม ประเพณีต่างๆ เพื่อเปรียบเทียบกับประเพณีวัฒนธรรมของคนไทยที่มีมาก่อน ในกลุ่มนี้ เช่น ศรีศักดิ์ วัลลิโภคมและสุจิตต์ วงษ์เทศ (2534) ไทยน้อย-ไทยใหญ่-ไทยสยามที่บรรยายถึงวัฒนธรรมและการเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมไทย เรณู วิชาศิลป์ (2541) พิธีกรรมและความเชื่อของคนไทใหญ่หรือฮานเพื่อสะท้อนถึงวัฒนธรรมภูมิปัญญาของคนไทใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ บทความในหนังสือเรื่อง “ไท”(เรณูและฉลาดชาย 2541) ได้

ทำการศึกษาคนไท/ไตตั้งแต่รัฐอัสสัมในอินเดียมาจนถึงแม่ฮ่องสอนในประเทศไทยในหลากหลายด้าน ทั้งวัฒนธรรม พิธีกรรม โครงสร้างสังคม และภาษา รวมไปถึงงาน อย่างเช่น ชีรภาพ โลหิตกุล (2538) ศิริพร ณ ถลาง (2546) เก็บรวบรวมข้อมูลนิยายปรัมปราและเรื่องเล่าของคนไท/ไตกลุ่มต่างๆ ที่คล้ายกับตำนานและเรื่องเล่าของคนไทย กลุ่มนี้ต้องการพิจารณาเปรียบเทียบความเหมือน ความคล้ายระหว่างคนไทยกับคนไท/ไตนอกประเทศไทยที่มีความเชื่อว่าจะอาจจะเป็นญาติหรือเครือญาติเดียวกัน

2. กลุ่มประวัติศาสตร์ศึกษา (*Historicists*) คือ กลุ่มที่ค้นหาบรรพบุรุษของคนไทยที่อาจร่วมแนวคิดนี้กับการเชื่อว่าคนไทยมีรากเหง้ามาจากจีนหรือเป็นเครือญาติกันกับคนไท/ไตในจีน กลุ่มนี้รวมไปถึงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและนักโบราณคดีที่ใช้หลักฐาน อย่างกลองโลหะ เรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพิสูจน์ข้ออ้างต่างๆ ดังในกรณีของกลุ่ม ไป่เยว่ หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในจีนที่เชื่อกันว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษของคนไทยตั้งแต่หลายพันปีมาก่อน ข้อสมมุติฐานนี้ มาจากงานของอาจารย์เจีย ยรจอง (2529) ที่เสนอว่า คนไท ไป่เยว่และคนจ้วงมีบรรพบุรุษร่วมที่คล้ายกันอาจถือว่าเป็นกลุ่มเครือญาติตระกูลไทที่นับว่าเก่าแก่ที่สุด ต่อมามีการพัฒนาข้อสมมุติฐานนี้ ปราณี่ กุลลวนิชย์ (2529) ศึกษาจากทางภาษาเพื่อเปรียบเทียบภาษาคนจ้วง-คนไท-คนไทย พรพรรณ จันทรโรจนนันท์ (2532) ศึกษาคนจ้วงกับไทย ทองแถม นาถจำนง ศึกษาคนไทในจีน (2532) สุมิตร ปิติพัฒน์ (2543) ศึกษาเปรียบเทียบ พิธีกรรม โครงสร้างสังคมและความเชื่อของคนไทกับคนจ้วง ที่พบว่าทั้งสองกลุ่มมีรากทางวัฒนธรรมที่ร่วมกัน ศรีสักดิ์ วัลลิโกคม และปราณี วงษ์เทศ (2536) ในหนังสือ จ้วง พี่น้องเผ่าไทยเก่าที่สุด นำหลักฐานกลองโลหะและพิธีกรรมในเชิงเปรียบเทียบกับกลองโลหะของคนไทยและคนไทในประเทศไทย ชลธิรา (2543) เองก็ได้แนวคำตอบคล้ายๆ กันที่ว่า บรรพบุรุษของคนไทยกับไป่เยว่ในประเทศจีนตอนใต้เป็นเครือญาติพี่น้องกัน มีลักษณะร่วมกันทางวัฒนธรรมกับคนไทย

3. กลุ่มชุมชนนิยม (*Communitarians*) คือ กลุ่มที่ศึกษาอุดมการณ์ร่วมของชุมชนไทดั้งเดิมเพื่อรองรับปัญหาการกำลังล่มสลายของชุมชนคนไทยในประเทศไทย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540) และนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งซึ่งศึกษาคนไท/ไตนอกประเทศ เน้นศึกษาโครงสร้าง สังคมชุมชน วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง พวกเขาเชื่อว่าโครงสร้างชุมชนดั้งเดิมของคนไท/ไตกับคนไทยในประเทศไทยยังคงมีให้คนไทยในประเทศไทยเห็นได้อยู่จากคนไท/ไตนอกประเทศไทยที่ซึ่งพวกเขายังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม ไม่ถูกทำลายไปเพราะอิทธิพลของความทันสมัย ตลาดและรัฐ ดังเช่น งานของสมพงษ์ (2001) ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทใหญ่ในคัมภีร์ใบลาน ข้อมูลต่างๆ ในภาษาไทยใหญ่, งานของยรรยงและรัตนพร (2544) ศึกษาประวัติศาสตร์สิบสองปันนา เป็นต้น

กลุ่มนี้และโครงการนี้มีอุดมคติทางการเมืองที่ต้องการจะวิพากษ์ความล้มเหลวของชาติตลาดและความทันสมัยและทุนนิยมที่เข้ามาทำลายความเป็นชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขณะที่ก็กลับไปหวนหาชุมชนในอดีตที่ซึ่งอาจจะพบได้ในชุมชนไทที่อื่นๆ นอกประเทศไทย กลุ่มนี้ศึกษาดังแต่กลุ่มคนไท/ไตทางภาคเหนือและออกไปไกลถึงจีนตอนใต้และอินเดียในรัฐอัสสัม อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ เราอาจจะเห็นนักวิชาการชาวไทยท้องถิ่นเข้าร่วมโครงการ

เพื่อช่วยกันสร้างชุดความรู้เรื่องคนไทและการหวนหาความเป็นชาติพันธุ์พี่น้องกัน ลักษณะเช่นนี้บทความเกี่ยวกับภาษาไท/ไตได้รับการรื้อฟื้นขึ้นโดยนักวิชาการไทท้องถิ่นในรัฐอัสสัมด้วย มากกว่านั้นคนไทท้องถิ่นในอัสสัมและชุดความคิดเรื่องความสัมพันธ์พี่น้องก็ค่อยๆ แพร่กระจายออกไปเริ่มมีการรื้อฟื้นประเพณีเก่าๆ รวมทั้งภาษาไทของคนไทที่รัฐอัสสัมขึ้นมาใหม่

กลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มศึกษามิติท้องถิ่น (*Localists*) คือ ศึกษาวัฒนธรรมและคนไทนอกประเทศที่เชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจการเมืองเพื่อพิจารณาบริบทในระดับชาติและระดับนานาชาติให้กับงานศึกษา เช่น ยศ (2543) วางการต่อสู้ของคนไทได้คงในบริบทที่ต้องต่อสู้ทางวัฒนธรรมกับรัฐชาติจีนในยุคสมัยต่างๆ อัตลักษณ์ของคนไทได้คงจึงถูกรักษาและประดิษฐ์ขึ้นในเชิงสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมการแต่งงาน เรื่องเล่า ขณะที่รัฐชาติจีนและพรมแดนความเป็นชาติจีนได้พยายามที่จะสร้างความกลมกลืนและรวมคนไทได้คงเข้าไปเป็นคนจีน หรืองานของวันดี (2545) ศึกษาคนไทใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณพรมแดนระหว่างไทยกับพม่า เพื่อแสดงให้เห็นถึงกลุ่มคนไทใหญ่มีความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านการสร้างและประดิษฐ์อัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ โดยใช้วัฒนธรรม ประเพณี อย่าง การสัก ประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความหมายและสัญลักษณ์ของเสือ ความมีตัวตนทางวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ถูกรักษาเอาไว้ในความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อแผ่นดินไทใหญ่และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองกับรัฐบาลทหารพม่า หรืองานของปิ่นแก้ว (2546) เน้นการต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิงชาวไทใหญ่ 3 กลุ่มคือ ผู้หญิงธรรมดา ผู้หญิงทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน และทหารหญิง ที่นำมาวิเคราะห์ในประเด็นร่วมของความเป็นชายขอบของผู้หญิง กับชาตินิยม ภายใต้บริบทของการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่ออิสรภาพของชาวไทใหญ่

พื้นที่พรมแดน, อำนาจแห่งทุนและรัฐกับการพลัดถิ่น: งานศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่

สำหรับงานศึกษาชิ้นนี้บนกรณีศึกษาชาวไทใหญ่ในเขตชายแดนจังหวัดเชียงใหม่บริเวณอำเภอไชยปราการ ผัง และแม่อาขย ได้วางกรอบเพื่อเสนอแนวคิดในการมองพรมแดน อำนาจแห่งรัฐและทุนกับการพลัดถิ่น และความเป็นชาติพันธุ์ ดังนี้

1. พื้นที่พรมแดน (Border) ในงานศึกษาชิ้นนี้เสนอว่า พรมแดน คือ พื้นที่ปฏิสัมพันธ์ที่ตัดผ่านกันระหว่างพรมแดนรัฐชาติ (*State boundaries*) วัฒนธรรม (*Cultural boundaries*) และความเป็นชาติพันธุ์ (*Ethnic boundaries*) ในบริเวณพื้นที่พรมแดนทางกายภาพ การใช้กรอบคิดเช่นนี้จะทำให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่ซึ่งพรมแดนระหว่างรัฐชาติ วัฒนธรรมและชาติพันธุ์อาจเพิ่ม/สร้างพลวัตหรือจำกัด/ลดทอนซึ่งกันและกันได้ในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป เช่น ปฏิบัติการของรัฐชาติชุมชนชาติพันธุ์ได้ใช้ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์เพื่อทำการต่อรอง เอื้ออำนาจหรือสร้างข้อจำกัดระหว่างกัน ดังเช่น ความเป็นชาติพันธุ์ของคนไทใหญ่อาจจะมีพลวัต (Dynamic) มากกว่าพรมแดนของรัฐชาติและกระแสนทุนจะจำกัดเอาไว้ในบริบทและเงื่อนไขอื่นๆ โดยเฉพาะในเวทีสังคมวัฒนธรรม หรือการสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างชาวไทใหญ่ในกลุ่มต่างๆ ภายใต้

ปฏิบัติการของทุนและรัฐชาติ ทำให้ความเป็นชาติพันธุ์ระหว่างคนไทยใหญ่ด้วยกันเองถูกจำแนกแยกแยะและไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง ภาพความขัดแย้ง การปะทะประสาน การจับเคี้ยวต่อรองและ/หรือผลิตซ้ำขึ้นมาใหม่ผ่านเรื่องเล่า ประสบการณ์ ปฏิบัติการทางชาติพันธุ์ เช่น การใช้ศาสนา พิธีกรรมความเชื่อ ฯลฯ จึงสามารถเกิดขึ้นได้

2. อำนาจแห่งทุนและรัฐชาติสมัยใหม่กับการพลัดถิ่น ในงานศึกษานี้มองว่า การพลัดถิ่นของชาวไทยใหญ่ได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า (Commoditization of displacement) จากการที่รัฐชาติและทุนในกระแสโลกาภิวัตน์แสวงประโยชน์จากการที่ชาวไทยใหญ่ในประเทศพม่าถูกทำให้พลัดถิ่นโดยน้ำมือของรัฐบาลทหารพม่าที่เกิดขึ้นท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่า

การถูกทำให้พลัดถิ่นของชาวไทยใหญ่นั้น ในด้านหนึ่งพวกเขาต้องหลบหนีภัยสงครามและการคุกคามความรุนแรงเข้ามายังประเทศไทย แต่ในเมืองไทย “แรงงาน” ของพวกเขา ซึ่งถือเป็นปัจจัยการผลิตอันสำคัญในระบบทุนและการพลัดถิ่นของพวกเขาก็กลายเป็น “สินค้า” สำหรับรัฐไทยและทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมภายใต้ตรรกะของทุนนิยมที่ต้องการแสวงหาผลกำไรสูงสุดจากการลดต้นทุนการผลิต ทุนและรัฐชาติสมัยใหม่ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจการค้าเสรี ทุนในระบบทุนนิยมที่วางอยู่บนการทำกำไรสูงสุดด้วยการลดต้นทุนการผลิต ขณะที่รัฐชาติสมัยใหม่ในกระแสเศรษฐกิจเสรีที่ต้องเน้นการเจริญเติบโตของประเทศไปพร้อมๆกับการปกป้องรักษาอธิปไตยเหนือดินแดน หลักการของรัฐชาติสมัยใหม่ได้เดินไปอย่างสอดคล้องต้องกันกับทุน การพลัดถิ่นของชาวไทยใหญ่ในแง่นี้จึงได้กลายเป็นสินค้าที่ถูกฉกฉวยเอาประโยชน์จากรัฐชาติและทุนในบริบทเงื่อนไขของความต้องการแรงงานมาตอบรับเศรษฐกิจทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาชิ้นนี้ ยังมองว่าในบริบทการพลัดถิ่นของชาวไทยใหญ่ ณ ปัจจุบัน แม้ว่าชาวไทยใหญ่มิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่ทางชาติพันธุ์ โดยเห็นได้จากความเป็นไคโน-ไดโนกที่เป็นผลผลิตจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการหางานทำภายใต้ระบบทุนนิยมบริเวณชายแดน แต่ในสถานะดังกล่าว ก็มีได้หมายความว่าชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจะหยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่พวกเขากลับพยายาม “สร้าง” ความเป็นชาติพันธุ์ ผสานความขัดแย้งและปรับเปลี่ยนท่าทีต่าง ๆ ผ่านเวทีทางวัฒนธรรม ประเพณี และเวทีศาสนา ซึ่งตรงนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่า ภายใต้การตีกรอบจากพรมแดนรัฐชาติ (State boundaries) นั้น “พรมแดนทางวัฒนธรรม” (Cultural Boundaries) กับ “พรมแดนทางชาติพันธุ์” (Ethnic boundaries) อาจขัดแย้งกันหรือไม่ได้ไปในทิศทางเดียวกันเสมอไป

3. ในงานศึกษาชิ้นนี้มองชาวไทยใหญ่ที่เข้ามาเป็นแรงงานอพยพตามพรมแดนว่าเป็น “คนพลัดถิ่น” (Diaspora) ที่มีความหมายโดยทั่วไป หมายถึงผู้คนที่เคลื่อนย้ายออกไปจากบ้านหรือแหล่งกำเนิดของตัวเองด้วยเหตุผลต่างๆ ทั้งในแง่ลบ เช่น ถูกบังคับให้ต้องย้ายถิ่นฐาน หรือในแง่บวก เช่น เพื่อต้องการหางานทำ หาประสบการณ์ ค้นหาความหมายในชีวิต เป็นต้น

สำหรับงานชิ้นนี้ มองชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานเหล่านี้ในฐานะของ “ผู้เล่าประสบการณ์” ซึ่งประสบการณ์ของพวกเขาดังนั้นมีนัยความหมายสะท้อนจิตสำนึกร่วม (Collective

Consciousness) ที่ตัดผ่านพื้นที่เริ่มต้นและพื้นที่สิ้นสุดไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่แห่งใหม่ ไม่ว่าในแง่ลบหรือแง่บวก นัยความหมายจากประสบการณ์นี้อาจมีหลากหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ได้พบเจอ ไม่ว่า ความขมขื่น ความคาดหวังและการมองอนาคตข้างหน้า ประสบการณ์ที่สะท้อนจิตสำนึก ร่วม การจัดวางบ้านเกิดในที่ใหม่ (Place Making) วางตำแหน่งแห่งที่ให้คู่กันเคย การมีภาพการกลับคืนถิ่นในแบบต่างๆ ที่ผู้กรวมผู้คนเอาไว้ด้วยกันต่างถือเป็นปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ของคนพลัดถิ่นที่แสดงออกถึงการตีความ/ผลิตซ้ำความหมายใหม่และการจัดวางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม สังคมและอัตลักษณ์ของตนเชื่อมโยงกับบริบทสถานการณ์ในมุมมองที่กว้างมากขึ้น (Sorensen 1997: 142-164)

4. ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ในความสัมพันธ์กับความเป็นไทย งานศึกษาชิ้นนี้เสนอว่า งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชนชาติไทยกับคนไท/ไตนอกประเทศไทยได้ “สร้างชุดความรู้” ขึ้นมาว่าด้วย “ความเป็นรากเหง้า-เครือญาติชนชาติไท (ย) ที่เริ่มจากการค้นหาต้นกำเนิดคนไทยบ้างว่าอพยพมาจากตอนเหนือของประเทศ, ทางตอนใต้ของจีนหรือทางมณฑลกว่างสี ต่อมาก็มีการการค้นหาลักษณะร่วมทางภาษาและวัฒนธรรมของคนไต/ไทกับคนไทยในประเทศไทยเพื่อแสดงความเป็นเครือญาติที่ใกล้ชิดกันนี้ได้ถูกปลูกฝังและเรียนรู้ระหว่างกันขึ้นทั้งในกลุ่มคนไทยในประเทศไทยและกลุ่มคนไท/ไตนอกประเทศ

ชุดความรู้ดังกล่าวนี้ ในแง่หนึ่งได้สร้างจินตนาภาพและการหวนหาความเป็นไทยและชุมชนคนไทยดั้งเดิมในอดีตผ่านชุมชนคนไท/ไตนอกประเทศ ไม่ว่า ไทลื้อในสิบสองปันนา ไทเม่าแห่งลุ่มน้ำคง ไทใหญ่ในรัฐฉาน ไทดำ-ไทขาวในเวียดนาม ฯลฯ และด้วยภาพความรู้ที่เสมือนเครือญาติพี่น้องดังกล่าวในอีกด้านหนึ่งได้ถูกนำไปใช้ในทางปฏิบัติด้วย ที่ในด้านหนึ่งเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ชุดความรู้เหล่านี้ได้สร้าง “ความรู้สึกที่ดี” ระหว่างคนไทยต่อคนไท/ไตในแถบดินแดนอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม “ความเป็นไท” ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นจากชุดความรู้ “ความเป็นรากเหง้า-เครือญาติชนชาติไท (ย) อยู่ในภาวะคลุมเครือไม่ชัดเจน เมื่อถูกใช้ในบริบทสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ภาวะคลุมเครือนี้ได้เอื้ออำนวยประโยชน์และขณะเดียวกันก็สร้างข้อจำกัดให้กับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นด้วย อย่างเช่น ในบริบทของสถานการณ์แรงงานต่างด้าวในเมืองไทยปัจจุบัน เมื่อชาวไทใหญ่อพยพเข้ามาเป็นแรงงาน ชุดความรู้นี้ได้ช่วยทำให้ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นกลายเป็นกลุ่ม “ที่อยู่ระหว่าง” (in-between group) มากกว่าจะถูกเหมารวมเข้าเป็นกลุ่ม “คนอื่น” ที่แตกต่างไปจากคนไทย ดังเช่น ลาว เขมร พม่า อินเดีย บังกลาเทศ หรือแม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์บนดอย อย่าง ม้ง ลีซู อาข่า การได้ทำงานของชาวไทใหญ่ในระดับหนึ่ง คือ ภาพที่ญาติพี่น้องทุกคนได้ยากเข้ามาพึ่งพิง ภาพความรู้สึกที่ดีและภาพการได้ช่วยเหลือญาติพี่น้องผู้ที่เชื่อว่ามีรากเหง้าความเป็นชนชาติไทเดียวกัน และในสถานการณ์เช่นนี้เอง เราจะพบว่า ความเป็น “ไทย/ไท-ความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง” นี้ได้กลายเป็นยุทธวิธี (Tactic) ให้ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นได้ใช้อ้างอิงเพื่อแสดงความเป็นพวกพ้องและนำไปสู่ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อกัน อย่างไรก็ตาม “ความเป็นไท” ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นกลับสร้างข้อจำกัดให้แก่ตัวเองใน

บริบทที่แตกต่างออกไป เช่น การที่รัฐบาลไทยปฏิเสธตั้งค่ายผู้ลี้ภัยให้กับชาวไทใหญ่ ไม่จัดสถานที่
 ควบคุม หากแต่เพียงควบคุมการเคลื่อนไหวด้วยการใช้บัตรและการขออนุญาตต่อเจ้าหน้าที่ตามขั้นตอน
 ด้วยเพราะ “ความเป็นไท” ของชาวไทใหญ่ ดังเช่น ที่ ขจัดภัย บุษยพัฒน์ จำแนกชนกลุ่มน้อยสัญชาติ
 พม่าเอาไว้อย่างชัดเจนว่า ชาวไทใหญ่ไม่ใช่ปัญหาเรื่องชนกลุ่มน้อย เพราะชาวไทใหญ่เข้ากับคนไทยได้
 ดีกว่ากลุ่มอื่นๆ (ขจัดภัย 2540)

ส่วนแรก : พรหมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์

บทที่ 1

บริบททางประวัติศาสตร์ของชายแดนระหว่างไทย-พม่า (พ.ศ.1818-2490)

บทนี้ต้องการสำรวจการปะทะประสานและการทับซ้อนกันของพรมแดนหลักๆ 3 พรมแดน (Boundaries) คือ พรมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นทางชาติพันธุ์บริเวณรอยต่อระหว่างประเทศไทยกับรัฐฉาน ประเทศพม่าในปัจจุบันว่า มีความเปลี่ยนแปลงผ่านในประวัติศาสตร์และมีพลวัต (Dynamic) ของความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในช่วงก่อนการสถาปนาอำนาจของรัฐชาติผ่านการขีดเส้นพรมแดนทางกายภาพและการสร้างพรมแดนรัฐชาติ (Nation-state Boundaries)

จากการสำรวจข้อมูลเอกสาร พบว่าอาณาบริเวณพรมแดนไทยพม่าแถบนี้เคยเป็นแหล่งชุมชนของกลุ่มหลากหลายชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่มายาวนานหลายร้อยปี ไม่ว่า ไทใหญ่ คนพื้นถิ่น คนบนยอดดอย อย่างมูเซอ กะเหรี่ยง ฯลฯ ชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเหล่านี้ได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในต่างระดับ ทั้งในระดับชุมชน รัฐและท้องถิ่นผ่านเครือข่ายระบบการผลิต การค้าและการแลกเปลี่ยน ผลผลิต บางชุมชน เช่น ชุมชนกะเหรี่ยง มอญ ไค มีระบบการปกครองของตนเอง เช่น รัฐไทใหญ่เคยมีระบบการปกครองเป็นของตนเองมายาวนานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ“เมือง” การปกครองแบบเจ้าฟ้า และการเป็นรัฐขนาดเล็กๆ ที่เคยเรื่องอำนาจมาก่อนหรือบางช่วงเวลาก็สามารถตั้งอาณาจักรไทได้ รัฐเจ้าฟ้าไทใหญ่และชาติพันธุ์อื่นๆ ในปฏิสัมพันธ์กับรัฐ เช่น รัฐล้านนา รวมไปถึงรัฐศักดินาขนาดใหญ่ อย่างพม่าและอยุธยาในบางช่วงบางตอนดำรงอยู่บนสภาพการเมืองการทำสงครามกันระหว่างรัฐ การแย่งชิงพลเมือง ที่ซึ่งกลุ่มคนชุมชนชาวบ้านภายใต้รัฐต่างๆ ได้ดำรงอยู่บนสภาพการทำสงครามกันอยู่ เมือง ๆ การขาดแคลนอาหาร แหล่งทำมาหากิน การอพยพเกิดขึ้นอยู่เสมอ ผู้คนตามเมืองต่างๆ บ้างอพยพเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างอาณาบริเวณดังกล่าวด้วยเหตุผลของการหนีสงคราม การปล้นที่นาคาที่ อยู่ทั้งจากสงครามภายในรัฐเจ้าฟ้าไทใหญ่และการรบระหว่างไทใหญ่กับพม่าและอยุธยา เป็นต้น และในเวลาต่อมาอาณาบริเวณดังกล่าวได้กลายเป็นหัวเมืองที่ถูกเรียกว่า เมืองหน้าด่านหรือหัวเมืองชั้นนอกของ 3 อาณาจักรหลักที่รပ်พ่งไปมา คือ พม่า รัฐสยามและล้านนา รวมไปถึงการเข้ามาของอังกฤษเพื่อยึดพม่าเป็นอาณานิคมในช่วงเวลาต่อมา ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่าในสมัยรัชกาลที่ 5 และนำไปสู่การสถาปนาอำนาจของรัฐชาติสมัยใหม่ขึ้นในบริบทของการเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตกในที่สุด

ดังนั้น ในช่วงก่อนการขีดเส้นเขตแดนทางกายภาพในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือ ก่อนที่จะมีการสถาปนาอำนาจของรัฐชาติผ่านการสร้างพรมแดนบนพื้นฐานแนวคิดอธิปไตยเหนือดินแดน เราอาจจะมองเห็นภาพของความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่ทับซ้อนกันในลักษณะที่เรียกว่าอาณาบริเวณ

(Frontier) ทางวัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจ อย่างเช่น ความเป็นชุมชนชาติพันธุ์และวัฒนธรรมไทใหญ่อันหลากหลายที่ขึ้นอยู่กับเมืองต่างๆ บนฐานของระบบการปกครองแบบเจ้าฟ้า หรือภาพของชุมชนบนดอย อย่าง มูเซอ กระเหรี่ยง กับชุมชนพื้นราบไทใหญ่ คนเมือง มีปฏิสัมพันธ์กันผ่านการค้าขายแลกเปลี่ยนมายาวนาน ตรงนี้เอง ความเป็นชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีมายาวนานแล้วกลับมีพลวัตและมีบทบาทในตัวเองอย่างมาก ความเป็น “ไท” จากเมืองต่างๆ ในเขตรัฐฉานกับภาคเหนือตอนบน ไม่ได้มีความแตกต่าง/หรือถูกแบ่งแยกหรือมีเส้นกันพรมแดน (boundaries) ระหว่างกัน ภาษาไตและไทล้านนา ศาสนาพุทธและวัฒนธรรมที่คล้ายกัน ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมร่วมกันกลับยิ่งทำให้พลวัตทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ไต/ไทท่ามกลางกลุ่มชนอื่นๆ กลับมีความหลากหลายมากขึ้น

อาณาบริเวณ (Frontier): เมืองฝางในปฏิสัมพันธ์กับชุมชน “เมือง” ไทใหญ่ (พ.ศ.1818-2433)

เมื่อมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ บริเวณชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่าโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือตอนบนปัจจุบัน เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น กระเหรี่ยง มอญ ไต ว้า ลีซู มูเซอ ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณนี้ยาวนานหลายร้อยปี บางกลุ่ม อย่างเช่น รัฐชาติพันธุ์ไทใหญ่เคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่มาก่อน(Wyatt 1984) ดังเช่น ในสมัย พ.ศ. 1879 เจ้าเสื่อข่านฟ้าคือกษัตริย์อันยิ่งใหญ่ที่รวบรวมเมืองต่างๆเอาไว้ในการปกครอง มีเมืองมาเป็นศูนย์กลาง (Scott and Hardiman 1900, เจีย 2536) อาณาจักรไทใหญ่มีเมืองและระบบการปกครองเป็นของตัวเองมายาวนานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของชุมชน “เมือง” มีระบบการปกครองแบบเจ้าฟ้าสืบทอดอำนาจตามทายาทและจัดระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ (Condominas , Dhida 1982: 90-96) ที่ขึ้นกับเมืองใหญ่ๆ อย่าง เมืองเชียงตุง เมืองแสนหวี หรือเมืองมว ในช่วงที่เจ้าฟ้าแห่งเมืองนั้นๆ เรืองอำนาจหรือก่อตั้งเป็นอาณาจักรขึ้นมาได้ เป็นต้น ขณะที่บางเมืองก็ถูกรวบรวมเป็นรัฐขนาดใหญ่ อย่างเช่น รัฐล้านนาที่เริ่มต้นขึ้นในสมัยพญามังราย เป็นต้น สำหรับบางเมือง อย่างเมืองฝาง เคยเป็นทั้งเมืองเก่าที่เคยเจริญรุ่งเรือง มีชุมชนที่ติดต่อค้าขายและการตั้งรกรากเป็นของตัวเองก่อนที่จะปรับไปเป็นหัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองชายแดนพระราชอาณาเขตในเวลาต่อมา

ในหัวข้อนี้ผู้ศึกษาสำรวจข้อมูลทางประวัติศาสตร์โดยวางเมืองฝางเชื่อมโยงกับเมืองอื่นๆ รอบเพื่อพิจารณาถึงภาพของอาณาบริเวณนี้ในอดีต

ในประวัติศาสตร์ตามตำนานหลายเล่มระบุว่า เมืองฝางเป็นเมืองที่สร้างกันมาแต่โบราณกาล แถบลุ่มแม่น้ำกกที่มีชุมชนไต-ไทตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่นและมีการขยายวงสร้างบ้านแปงเมืองอย่างไม่ขาดสาย ซึ่งในปัจจุบันยังไม่สามารถหาข้อยุติได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่เท่าที่ตำนานต่างๆ ปรากฏ ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อเช่นนั้น

โดยตามตำนานพงสาวดาร โยนกกล่าวว่า เมืองฝางเก่าคือเมืองไชยปราการ ได้รับการก่อสร้างขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำฝางซึ่งไหลต่อน้ำแม่กกฝั่งใต้ ดันทางที่ขอมจากเมืองอุมงคะเสลาจะเข้ามา โดยพระเจ้า

พรหมราชเป็นผู้ก่อตั้งหลังได้ขับไล่ขอมขอมจากเมืองอุมงกะเสลาออกจากแคว้นโยนกไปเมื่อปีพ.ศ. 1480 (ค.ศ. 937) เมืองไชยปราการหรือเมืองฝางเดิมสำหรับพระเจ้าพรหมราชจึงมีความหมายในทาง การเมืองเพราะถือเป็น“เมืองหน้าด่าน”เตรียมรับศึกขอม ต่อมาปีพ.ศ.1546 เมืองไชยปราการถูกโจมตี โดยเจ้าขุนเสี้ยววิญฟ้าแห่งอาณาจักรไทมาเพื่อแผ่อำนาจเข้ามายังล้านนาไทย พระเจ้าไชยศิริลูกชายพระเจ้าพรหมราช ผู้ปกครองเมืองไชยปราการสมัยนั้นตัดสินใจเสกเมืองแล้วอพยพครัวชาวเมืองไปตั้งที่เมือง กำแพงเพชรแล้วย้ายไปยังอาณาจักรศรีวิชัยที่ต่อมากลายเป็นปฐมวงศ์เชียงรายหรือพระเจ้าอุทองผู้สร้าง พระนครศรีอยุธยา

ขณะที่ตำนานพงศาวดารสิงหนวัติ ระบุว่า ราชวงศ์ไทเมืองชื่อสิงหนวัติอพยพครอบครัวจาก นครไทเทศ(ไทเมือง)ในมณฑลยูนนานลงมาตั้งโยนกนาคนพันธุ์ ณ แม่น้ำละว้านที (แม่สาย) และแม่โขง ตั้งแต่ต้นพุทธกาล ส่วนตำนานเชียงแสนกล่าวถึงเมืองโยนกนาคนพันธุ์ที่พินาศในปีพ.ศ. 1181(ค.ศ.638) จึงทำให้พระเจ้าลวะจักรราช ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ลาวจกลงมาสร้างอาณาจักรเงินยางใกล้กับปากแม่น้ำ กกกสบแม่โขง ไพร่พลชนชาติไทค้ำตั้งริมแม่น้ำกกเพราะอาศัยน้ำทำน้ำฝนจากแม่น้ำกกของจังหวัดเชียงราย และอำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน จนถึงสมัยพระเจ้าเม็งรายที่เมืองฝางตกเป็นเมืองขึ้นของเมือง หิรัญนครเงินยาง พ่อขุนเม็งรายเข้ามาตั้งที่เมืองฝางในปีพ.ศ. 1816 เพื่อเป็นฐานทัพให้กับชุมชนไพร่พล (สงวน 2501: 50-54, สรัสวดี 2529: 20) จากนั้นพญามังรายรวบรวมเมืองต่าง ๆ บริเวณต้นแม่น้ำกก แม่น้ำอิง และริมแม่น้ำแล้วขยายอำนาจลงสู่แม่น้ำปิงตอนบนก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของ อาณาจักรล้านนา ขยายอาณาเขตไปยังเมืองนายซึ่งเป็นหัวเมืองไทใหญ่โดยส่งขุนเครือราชโอรสไป ปกครอง เมืองฝางตกอยู่ภายใต้การดูแลของราชวงศ์เม็งรายเรื่อยมาจนถึงปีพ.ศ. 2174 (สงวน 2501, พระ วิชาศ 2506)

ข้อพิพาทของการเคลื่อนย้ายเส้นทางของผู้คนผ่านการค้าขายอาจมองเห็นได้ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ที่กล่าวถึงช่วงเวลาที่พักพิงเม็งรายเตรียมจะย้ายเมืองจากเมืองเชียงรายและเมืองฝางไปยังเมือง เชียงใหม่และหริภุญชัยว่า “เมื่อนั้นชาวพ่อค้าเมืองหริภุญชัยไปค้าขายถึงเมืองฝางหลายหมื่นคน เจ้าเม็งราย จึงหาพ่อค้ามาถามดู...ทำให้พญามังรายเลือกตั้งเมืองใหม่ที่เชียงใหม่และหริภุญชัย และ ไม่มีใครจะ กลับไปครองเชียงรายหรือเมืองฝางอีก เพราะเมืองเชียงรายและฝางบริเวณตอนบนนั้นไม่ใช่ชุมทาง การค้า” (สรัสวดี 2529: 26) หากพิจารณาข้อความตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นี้ดังกล่าวจะพบว่า ความสัมพันธ์ทางการค้าได้เกิดขึ้นในระดับชุมชนคือชุมชนที่มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างเมือง ลำพูนไปจนถึงเมืองฝางต่อเนื่องจนถึงเชียงราย

ความเจริญแต่โบราณของเมืองฝางถูกพบหลักฐานโดย คาร์ บ็อค ซึ่งเดินทางผ่านเมืองฝาง ในช่วงปีพ.ศ. 2424-2425 (ค.ศ. 1881-1882) แล้วได้พบซากปรักหักพังของวัด เจดีย์พระพุทธรูปจำนวนมาก “ซากประตูเมืองที่ฝางซึ่งเหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้นเอง เมืองนี้เคยเป็นเมืองหลวงอันใหญ่โตรุ่งเรืองของ ไทยทางภาคเหนือมาก่อน แต่เดี๋ยวนี้เหลืออยู่แต่ซากกำแพงที่หักพัง มีซากวัดและพระเจดีย์อยู่เพียงบาง แห่ง” (เสถียร และอัมพร 2543: 267) หรือที่มิสเตอร์อาเซอร์บันทิกเอาไว้เมื่อปีพ.ศ.2430 (ค.ศ. 1887)

บอกว่า “ฉันได้รับข้อมูลว่าวัดในเมืองฝางจำนวน 320 วัดที่ถูกทำลายไปในเมืองนี้ยังไม่ได้นับรวม พระพุทธรูปที่จมอยู่ใต้พื้นดินจำนวนมาก (Hallett 2000: 350)

แต่หลักฐานที่น่าสนใจที่คาร์ บ็อคพบก็คือพระพุทธรูปสององค์ที่ระบุปีที่สร้างเอาไว้ “พบพระพุทธรูป 2 องค์ มีอักษรจีนจารึกอยู่...และมีจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเป็นตัวเขียนแบบ “ฝักคำ” ซึ่งเป็นภาษาเหนือที่ไม่ใช้กันแล้ว...ข้อความที่จารึกเอาไว้มีใจความว่า ในปีปีกยี่หรือใหญ่จุลศักราช 930 บุคคลทั้ง 8 นี้เป็นสามี ภรรยา บุตรและมารดาของกันและกัน ได้ร่วมสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ด้วยมุ่งจะได้ขึ้นสวรรค์ชั้นสูงที่สุด...ส่วนคำแปลจารึกที่ฐานพระพุทธรูปองค์ที่สองที่ข้าพเจ้าได้มาจากเมืองฝางมีใจความว่า เมื่อวันอังคารตรงกับวันเพ็ญเดือน 4 จุลศักราช 902...” (เสถียร และอัมพร 2543: 275-277)

จากข้อความข้างต้น ทำให้เราอย่างน้อยสันนิษฐานได้ว่าเมืองฝางและบริเวณรายรอบเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนในช่วงจุลศักราช 902¹ หรือ ปีพ.ศ. 2084 (ค.ศ.1541) เพราะมีวัดและชุมชนเกิดขึ้นจำนวนมาก

ในเวลาต่อมาช่วงที่ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. 2101-2317/ ค.ศ.1658-1774) เมืองฝางเมืองสาคร รวมไปถึงเมืองแพร่ น่าน เทิงและเชียงของถูกพม่ารวบเข้าไประกอบกับเมืองเชียงแสนและตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า โดยพม่ายึดเมืองเชียงใหม่อีกเป็นหลักเพื่อตัดกำลังไม่ให้เชียงใหม่ให้การช่วยเหลือเมืองเชียงตุง เชียงรุ้งและแคว้นหัวเมืองไทใหญ่ รวมทั้งเพื่อยกกำลังไปตีอยุธยาได้ง่ายขึ้นด้วย แต่บางช่วงบางตอนเชียงใหม่ก็ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยตัวเองไปได้บ้าง ในช่วงเวลานี้ มีปัญหาการรบพุ่งกันอยู่เนืองๆ เพื่อยกทัพมาปราบปรามการรุกรานเมืองหน้าด่านปลายเขตแดน อย่างเช่น พม่ายกกองทัพปราบหัวเมืองไทใหญ่และมักจะกระแทกถึงลานนาเสมอ (นคร 2545:5) หรือการวางแผนเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาของรัฐบาลสยามก็มักจะต้องยกทัพผ่านลานนาเพื่อเก็บเสบียงกรัง เช่น สมัยพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีหัวเมืองต่างๆ ก่อน ไม่ว่า เมืองเชียงรุ้ง เชียงของ เมืองน่าน เชียงแสน และเมืองฝางก่อนยกทัพเข้ามาตีเมืองเชียงใหมในปี พ.ศ. 2096 (ค.ศ.1553) หรือในเวลาต่อมา พ.ศ. 2128 (ค.ศ.1585)ที่ทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพขึ้นมากู้อิสรภาพคืนจากพม่า สมเด็จพระนเรศวรได้เดินทัพผ่านบริเวณเมืองหน้าด่านชายแดนดังกล่าว ส่วนทัพของพระเอกาทศรถยกไปทางเมืองฝาง และสามารถตีเอาหัวเมืองต่างๆ คืนเพื่อไล่พม่าออกไปจากหัวเมืองชายแดนที่ถือเป็นพระราชอาณาเขตของสยามเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม สำหรับเมืองฝางได้กลายเป็นเมืองที่มีการรบพุ่งเกือบ 200 ปีในช่วงพม่าปกครอง (สงวน 2501) ขณะที่บริเวณเมืองต่างๆ ในรัฐฉานโดยเฉพาะฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ได้แก่ เมืองต่วน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด เมืองสาคร ไปจนถึงเมืองนาคมีเขตติดต่อไปจนถึงเชียงตุงที่มีเจ้าฟ้าของชาวไทใหญ่ปกครองบางยุคสมัยก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐขนาดใหญ่อย่างพม่าบ้าง กรุงศรี

¹ จุลศักราช ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ระบุว่า เป็นศักราชที่เราใช้กันก่อนใช้ศักราชรัตนโกสินทร์ (ร.ศ.) ซึ่งจุลศักราชเริ่มภายหลังพุทธศักราช ๑๑๘๑ ปีโดยเริ่มนับตั้งแต่พระเถระชาวพม่ารูปหนึ่งชื่อ “บุพโสระหัน” สึกออกจากความเป็นพระเพื่อมาชิงราชบัลลังก์ไทยได้ รับมาใช้ตั้งแต่สมัยโบราณก่อนเปลี่ยนมาใช้รัตนโกสินทร์ศักราชในสมัยรัชกาลที่ 5 จุลศักราชนี้มีชื่อย่อ ร.ศ.

ผึ้ง ป่าช้าง เป็นอาณาประโยชน์ของเจ้านายคนนั้นบ้างมีบ้างแลใช้ว่าไพร่ไปตรวจตรารักษาผลประโยชน์เนื่องๆ มา...” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา 2535: 16)

ความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรอาจสะท้อนให้เห็นได้จากการที่บางครั้งคราวเจ้าจากเชียงใหม่ ออกมาล่าสัตว์ด้วยตัวเอง ดังเช่น ที่คำร์ บ๊อคพบระหว่างการเดินทาง “ตอนเขาที่ราบสูงเล็กๆ พื้นที่ที่เป็นทราย เราพบขบวนเจ้าเชียงใหม่ซึ่งกลับจากล่าสัตว์ที่เมืองฝางใช้ช้างพลายงาม 12 เชือกบรรทุกของที่ได้จากการล่าสัตว์ ในบรรดาของที่เจ้าเชียงใหม่ได้มามีช้างแก่เชือกหนึ่ง ควายตัวหนึ่งและควายอีก 2-3 ตัว การขนสมบัติที่ล่าได้มาคราวนี้มีได้เอามาแต่หนัง กีบ เขา งา ฟันและอุ้งเท้าของช้างเท่านั้น แต่ขนมาจนกระทั่งกระดูกเพื่อเอาไปขายพ่อค้าจีน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นของที่ขึ้นหน้าขึ้นนามากในบรรดาสินค้าของหัวเมืองภาคเหนือ...” (เสถียร และอัมพร 2543: 266)

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชุมชนตามหัวเมืองชั้นนอกกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ภายใต้รัฐล้านนา จะพบว่า การเข้าเฝ้าถวายเป็นไพร่และการส่งส่วย คือความสัมพันธ์หลักของกลุ่มคนเหล่านี้ โดยชาวบ้านอาจจะต้องเป็นไพร่ที่อยู่รักษาด่านทาง เช่น ไพร่เมืองเชียงแสน เชียงราย เมืองฝาง เมืองงาย เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองแจะ เมืองขวมน ทำหน้าที่รักษาด่านและสืบราชการต่างเมืองด้วย โดยเข้าเฝ้าเข้า 15 วัน เวนออก เดือนครั้ง แต่หากไม่สามารถเข้าเฝ้ารับราชการได้เพราะอยู่ห่างไกลและเดินทางมาเข้าเฝ้าไม่สะดวก ก็สามารถส่งสิ่งของเป็นส่วยได้ เช่น ผลผลิตต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น ของป่าและพืชผลเพาะปลูก ดังที่ว่า “...คนป่ามูเซอ ต้องซู้ แลยางขาว ยางแดง ซึ่งอยู่ตามชายแลในพระราชอาณาเขตที่พึงได้เข้ามาใหม่นี้...ขอให้ในความปกครองแต่เพียง...ให้เสียส่วยแก่เมืองที่ตัวตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ในเขตแขวง แต่อย่างเบาๆ เพียงข้าวเปลือกหลังเรือนละ 2 ถึงในหัว 1 ปีหรือสิ่งใดตามแต่จะเพาะปลูกแลหาได้ เช่น ฝรั่ง ขี้ผึ้ง เป็นต้น...” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 17)

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองกับชาวบ้านไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอไป จากข้อมูลในเอกสารได้พบความขัดแย้งระหว่างความสัมพันธ์ของสองกลุ่มนี้ ที่บ้างก็มีการร้องเรียนความเดือดร้อนจากการเกณฑ์แรงงานและการส่งส่วยเช่นกัน เช่น “...ราษฎรเมืองงาย เชียงดาวนั้นเคยมีธรรมเนียมไปตรวจตะเวรรักษาด่านทาง ภายหลังเจ้านายในเมืองนครเชียงใหม่เบียดเบียนเกณฑ์ขอใช้แรง แลเก็บเอาของส่วยต่างๆ คือ เกณฑ์ตัดเสาเรือน มาดเรือ ไม้่น่า ไม้ไผ่ ไม้กระดาน เสื่อหาวย หาวยเส้น ชันน้ำมันยาง ตะคัน เหน็ดเลน ผักดี ไม้ก่งเรือ ฟืน พรึก ยา หอมกระเทียม ขี้ผึ้ง ฯลฯ หลายอย่างหลายประการ ต้องเกณฑ์เที่ยวแสวงหา แลต้องแพ่งหาบส่งเจ้าคนนั้นคนนี้นักที่หลายรายทั่วๆ ไปทุกปีเดือนมิได้ขาด ราษฎรหาว่างเวลาที่จะทำงานตน แลไปตรวจตะเวรรักษาด่านทางมิได้ การรักษาเขตแดนบ้านเมืองก็โรยราไป...” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 34)

ขณะที่ภายในอาณาบริเวณดังกล่าวเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวบ้านแล้ว จะพบชุมชนหลากหลายกลุ่มไม่ว่า ชาวไทใหญ่ ชาวมูเซอชนบทยอดคอย คนพื้นถิ่น คนเมืองที่มีปฏิสัมพันธ์กันผ่านการค้าขาย การแลกเปลี่ยนผลผลิต ทั้งนี้ เป็นเพราะบริเวณดังกล่าวโดยเฉพาะลุ่มแม่น้ำกกมีผืนดินอุดมสมบูรณ์ในบริเวณเขตเมือง ดังเช่น บันทึกรายงานการเมืองไปยังกรุงสยามบอกถึงอาชีพและการ

ท่ามาหาถิ่นของผู้คนแถวนี้โดยรับฟังจากคำชี้แจงของพระยามหามหิทธิวงษา ผู้ว่าราชการเมืองฝาง ว่า “...ราษฎรปลูกฝ้าย พริก ยา 3 อย่างนี้ได้ขายไปต่างเมืองบ้าง ผักต่างๆ ซื่อขายในบ้านในเมือง...” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 37)

การที่ชาวบ้านสามารถผลิตพืชผลได้เป็นอย่างดี เป็นเพราะความสมบูรณ์ของผืนดินที่เหมาะสมกับการเกษตร ซึ่งข้อมูลที่แสดงให้เห็นมาจากคำบอกเล่าของหัวหน้าบ้านแม่ตุนที่เล่าให้ Hallett ฟังว่า “แม่น้ำฝางจะท่วมสองฝั่งระหว่างบ้านแม่ตุนกับบ้านแม่มาว แต่การท่วมก็เพียงช่วงกลางวันครั้งเท่านั้น และสภาพน้ำท่วมเช่นนี้ก็เกิดขึ้นคล้ายกันกับสองฝั่งเมืองฝางและแม่กกด้วย แต่ว่าข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ก็มีอย่างน้อยถึง 100 หีบห่อ เขาบอกว่าบ้านเมืองนี้คือเมืองเก่าที่ชื่อของมันได้สูญหายไปนานแล้ว”

สำหรับความสัมพันธ์ทางการค้าขายนั้นกลุ่มคนต่างๆ คือ ชาวไทใหญ่ จีนฮ่อและพม่า ได้ทำการค้าผ่านระบบพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง (การค้าที่ใช้วัวหรือม้าเป็นพาหนะ)ร่วมกันมาเนิ่นนาน ในเวลาต่อมาเริ่มมีคนในบังคับอังกฤษเข้ามาดำเนินธุรกิจการค้าผ่านระบบพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง และการทำป่าไม้ ในช่วงหลัง (เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2372 /ค.ศ.1829 ที่ดร.ริชาร์ดสันเข้ามาซื้อโค กระบือในเขตลำปาง เชียงใหม่ ลำพูน) นอกจากนั้นก็มีชาวมูเซออยู่ไกลออกไปบนดอยอย่างที่หมอคาเนียล แมคกิลวารี บันทึกเอาไว้เมื่อช่วงปีพ.ศ. 2401(ค.ศ.1858) ว่า “...เมื่อเดินทางไปตามริมน้ำกมุงจะไปเมืองฝางยังลึกเข้าไปทางทิศตะวันตกมากเท่าใด ไม่นานเราก็มาถึงหมู่บ้านของมูเซอที่ทำไร่ฝิ่น จนกระทั่งไปถึงหมู่บ้านสุดท้าย ก็เห็นว่าทั้งหญิงและชาย ผู้ใหญ่และเด็กพากันตกเป็นทาสของฝิ่นทั้งหมู่บ้าน ถึงฤดูฝนก็เป็นบิดเป็นไข้ตามๆ กัน โรคกระเพาะอาหารก็เป็นกันมาก คนพวกนี้อดคัดยารักษาโรคเหลือเกิน ดูเหมือนว่าในบางกรณีฝิ่นก็ใช้บำบัดโรคเหล่านั้นได้อย่างชะงัด...” (แมคกิลวารี 2525: 17)

เช่นเดียวกับที่บันทึกของปีแอร์ โอรีด ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยียมในสมัยรัชกาลที่ 5 บอกว่า “ตั้งแต่แม่น้ำโขงเรื่อยไปจนถึงเมืองฝาง มีชนเชื้อชาติหนึ่งอาศัยบนภูเขา เรียกว่า มูเซอเป็นชนชาติที่แตกต่างจากลาว (คนพื้นถิ่นในล้านนา)...พวกมูเซอไม่ลงมาจากเขาลดลดฤดูฝนโดยบอกว่าไม่อาจอยู่บนพื้นราบข้างล่างได้ แต่คนเหล่านี้จะลงจากภูเขาเป็นกลุ่มๆ เมื่อสิ้นฤดูฝนเพื่อนำหนังกสัตว์พร้อมกับฝิ่นลงมาขาย... ไม่มีผู้ใดทราบว่ามูเซอมาจากไหน คนพวกนี้มีบ้านในรัฐฉานและอีกฝั่งของแม่น้ำโขง แม้ว่าพวกมูเซอจะไม่ได้ขายฝิ่น แต่มูเซอจะนำของกำนัล เช่น น้ำผึ้ง และหนังกสัตว์มาให้พวกเจ้าในเมือง” (พิชญ 2539: 145-146)

ขณะที่ คาร์ บ็อค บันทึกเมื่อปีพ.ศ. 2424 (ค.ศ.1881) ว่า พบกับที่พักของชาวไทใหญ่ก่อนเดินทางไปถึงบริเวณถ้ำดับเตาที่เมืองฝาง ดังที่ว่า “พอดีได้พบที่พักของพวกเงี้ยวราว 25-30 คนทั้งชายหญิงและเด็กที่เพิ่งกลับจากการถวายเป็นเทียนไขและทองใบที่ถ้ำดับเตา เราตั้งที่พักใกล้ๆ กันและแยกกันไปตอนเช้ามีควันรุ่งขึ้น ถ้ำดับเตา (ใกล้เมืองฝาง) เมื่อก่อนเคยเป็นของพวกพม่าหรือของพวกเงี้ยวมาก่อนก็ได้ เพราะรูปนกยูงเป็นเครื่องหมายสำคัญในพิธีการต่างๆ ของคนทั้งสองพวกนี้ มีคนบอกข้าพเจ้าว่า พวกเงี้ยวนับถือถ้ำนี้มาก” (เสถียร และอัมพร 2543: 284-285)

ชาวไทใหญ่ พม่าและจีนฮ่อ ที่ทำมาค้าขายอยู่ในบริเวณนี้ ส่วนหนึ่งคือ ผู้ประกอบอาชีพพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง โดยชาวไทใหญ่และจีนฮ่อทำการค้าระหว่างรัฐในเส้นทางบกเชื่อมระหว่างมะละแหม่ง-ภาคเหนือ-รัฐฉาน และยูนนาน โดยมีกองคาราวานจีนฮ่อจากยูนนานและเงี้ยวจากรัฐฉาน และบ้างก็มีคนไทในภาคเหนือที่จัดขบวนม้าต่างวัวต่างเพื่อทำการค้าขายเช่นกัน ขบวนพ่อค้าวัวต่างม้าต่างมีทั้งกรรมกรรับจ้างแบกหามสินค้า และวัว ม้าหรือล่อจำนวนมากกว่า 100 ตัวเดินทางขายสินค้า พ่อค้าเหล่านี้นำจี๊ฝั้ง ผ้าไหม ขนสัตว์ หมวกฟาง เครื่องใช้ในครัวอย่างกระทะทองแดง ทองเหลือง ชะมดเช็ด มันฮ่อ รวมไปถึงฝิ่นจากยูนนานและรัฐฉานเข้ามาจำหน่ายในล้านนา แล้วนำฝ้ายดิบ เกลือ ปลาแห้งและสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานอุตสาหกรรมไปจำหน่ายในยูนนานและในรัฐฉาน (เสถียรและอัมพร 2543 :257-258)

สำหรับเมืองฝางแม้ว่าไม่ใช่เส้นทางหลัก แต่ในเมืองฝางเป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างเมืองค่อเมืองและระหว่างเมืองกับหมู่บ้านที่มีเกือบทุกหมู่บ้าน ไม่นับรวมในเส้นทางใหญ่ของพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง (สุทธิธ 2525: 24-52) ดังที่ คาร์ล บ็อค ได้พบกับขบวนพ่อค้าเงี้ยวขบวนใหญ่ “ตอนบ่าย 4 โมงเราก็ข้ามแม่น้ำฝาง ซึ่งตอนนั้นก็กว้างราว 20 ฟุตเท่านั้นและได้พบกับขบวนชาวเหยียดของพ่อค้าเงี้ยวขบวนใหญ่ที่กำลังจะตั้งค่ายพักแรม มีกระซู่ใส่ฝ้ายและพริกตั้งเรียงไว้เป็นแถวบนพื้นดิน มีเสียงระฆังดังกรูกรังอยู่ในป่าแสดงว่าพวกสัตว์กำลังเล็มหญ้ากันอยู่ใกล้ๆ...” (เสถียร และอัมพร 2543: 265-266) หรือที่ Hallett เองก็ได้พบกับกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้ขณะที่เดินทางสำรวจการสร้างเส้นทางรถไฟเพื่อการขนส่งสินค้าจากพม่ามายังเมืองไทยในปีพ.ศ.2419 (ค.ศ. 1876) เขาเขียนรายละเอียดเล่าถึงการเดินทางไปถึงเวียงฮ่อ ที่ต.แม่สุ่น เมืองฝางว่า “บริเวณนี้มีทุ่งข้าวขนาดกำลังพอดี และมีวัวต่างเกือบ 100 ตัวที่บรรทุกยาสูบและพริกไทยเพื่อไปขายยังเชียงใหม่” (Hallett 2000: 344)

ในบางช่วงบางตอนก็เริ่มมีคนอพยพเข้ามาใหม่ในเขตเมืองฝางโดยเฉพาะในช่วงพ.ศ.2420 (ค.ศ.1877) เพื่อเริ่มก่อตั้งเมือง อย่างที่คาร์ บ็อค บอกเอาไว้ว่า “พลเมืองที่อยู่กัน เมื่อข้าพเจ้าไปถึง (ปีพ.ศ. 2424-2425 หรือ ค.ศ. 1881-1882) เพิ่งจะมาตั้งถิ่นฐานกันอยู่ใหม่ราว 12 เดือนนี้เอง ทั้งชายหญิงและเด็กกำลังตั้งหน้าตั้งตาดูกลางป่ากันอยู่ไม่มีบ้านเรือนเลย มีแต่กระท่อมหรือเพิงชั่วคราว ถนนหนทางก็ยังไม่เห็นเหมือนกัน ถามหาตัวผู้ดูแลท้องที่ก็ลำบากมาก คนที่ได้พบเป็นเพียงพลานแก่ๆ คนหนึ่ง...พวกชาวเมืองแถบนี้ตั้งอกตั้งใจอาจป่ากันมากกว่าทำลายนกและสัตว์ต่างๆ และเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้พบว่า พวกนี้ทำงานหนักกันอย่างเป็นระเบียบจริงจัง ทุกๆครึ่งชั่วโมงจะได้ยินเสียงด้นไม้ใหญ่ล้มโดยพวกชาวเมืองใช้ขวานโค่น เมื่อพื้นดินค่อยโล่งไปที่ละน้อย ทั้งชายและหญิงก็เริ่มถางและเตรียมที่ไว้ปลูกข้าว ฝ้าย ยาสูบ และพริกชนิดต่างๆ พื้นดินที่นี่อุดมสมบูรณ์และใช้ปลูกพืชได้ดี” (เสถียร และอัมพร 2543: 269-270)

ข้อมูลของคาร์ บ็อค น่าจะตรงกับรายละเอียดที่ สงวน โชติรัตน์ กล่าวเอาไว้ว่า ในช่วงพ่อเจ้าอินทวิชยานนท์(ครองราชย์ พ.ศ. 2412-2440) เจ้าผู้ครองนครล้านนาในช่วงนั้นต้องการจะขยายขยายพลเมืองออกไป ก็ไปพบเขตเมืองฝางที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานทำกิน จึงให้เจ้าราชสัมพันธ์เกณฑ์ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ใต้เมืองเชียงใหม่นี้ขึ้นไปตั้งเมืองฝางและมอบให้พระยาสุริโยศ(หลวง)กับพระยาน้อยช่วยกัน

ปกครอง แต่ปรากฏว่า คราวเรือน 500 คราวที่อพยพมาทำนาทำไร่ไม่ค่อยได้ผลและต้องผจญสัตว์ร้าย จึงไม่ค่อยมีคนมาอยู่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ในปีพ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) พ่อเจ้าอินทวิชยานนท์ได้ตั้ง “เจ้ามหายักษ์” เป็นเจ้าหลวงเมืองฝางคนต่อมา เจ้ามหายักษ์พร้อมข้าหลวงคนสนิทกับราษฎร 25 คราวเรือน และพระสงฆ์อีกหลายรูปได้ขึ้นไปตั้งเมืองฝาง อีก 8 ปีต่อมาเมืองได้ขยายขึ้นจนมีครัว 3,500 ครัว มีมุเซอร์ ยางแดงจาก 100 ครัวเพิ่มเป็น 800 ครัวโดยผู้คนที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่มาจากอำเภอพร้าว เชียงดาว ลำพูน เชียงราย เชียงแสน เชียงตุง เชียงของ เมืองป่าน เมืองสาครเขตไทใหญ่ในพม่าอินเดีย ซึ่งเมืองฝางได้เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นในเวลาต่อมา (สงวน 2501)

รายละเอียดของสงวน กับคาร์ บ็อคสอดคล้องกับที่ Hallett บันทึกว่า เจ้าราชสัมพันธวงศ์ซึ่งได้รับคำสั่งจากเจ้าเชียงใหม่ประกาศแก่ประชาชนเมื่อปีจุลศักราช 1242 (พ.ศ. 2423 หรือ ค.ศ. 1880) เพื่อต้องการครอบครัว โดยเฉพาะจำนวนหนุ่มฉกรรจ์จำนวน 1,000 คนเพื่อไปสร้างเมืองฝาง “ขณะนี้เมืองฝางไร้ผู้คนเป็นเมืองร้างและมีผืนดินกว้างขวางเพียงพอต่อการทำมาหากิน และใครที่หวังจะขึ้นไปเมืองฝางก็เป็นไปได้ สำหรับไพร่สามารถเดินทางไปได้โดยจะได้รับความเห็นชอบจากเจ้านาย แต่ยังคงเป็นไพร่ทำงานให้เจ้าเมืองเหนือ ประกาศนี้ยังคงใช้ได้กับเงี้ยวที่มาจากเมือง Peut เมืองสาคร ก็คือรัฐฉานพม่าบนฝั่งแม่น้ำกกในการปกครองของเจ้าหลวงพุทธวงศ์ แต่ประกาศนี้จะไม่ถูกใช้กับทาส ข้าวัดและผู้ดูแลฝั่งซ้ายขวาของกษัตริย์ ห้ามคนคุก ผู้ดูแลคุก คนเฝ้าประตูเมือง เงี้ยวโกหล่น หรือเงี้ยวพม่าที่บุกเข้าเมืองมากับเจ้าพญาโกหล่น...” (Hallett 2000: 348)

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ค.ศ. 1876 หรือพ.ศ. 2419 เจ้าพญาชัยซึ่งเป็นเจ้าพนักงานเมืองฝางได้รายงานกับ Hallett ว่า “ไม่มีจำนวนตัวเลขประชากรชัดเจนที่เมืองฝางชัดเจนเพราะไม่ได้นับผู้หญิงและเด็ก แต่ว่ามีชายฉกรรจ์ 630 คนมีบ้านเรือนในเมือง 250 หลังและรวมทั้งเมือง 411 หลัง แต่ละบ้านมี 7-8 คนรวมมากกว่า 3,000 คน ซึ่งพวกเงี้ยวหรือชาวฉานพม่ามาตั้งรกรากและครอบครองหุบเขาด้านบนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1870 ส่วนปีก่อนหน้านั้นมีบางกลุ่มของหมู่บ้านชาวฉานพม่าเข้ามาในเขตหุบเขาแม่ฝาง แต่ว่าฉานเชียงใหม่ได้ผลักดันพวกนั้นออกไปจากเมืองฝาง” (Hallett 2000: 349-350)

จากข้อมูลข้างต้นทำให้สามารถประมวลได้ว่า ความสัมพันธ์ของชุมชน ผู้คน และรัฐในอาณาบริเวณพรมแดนระหว่างไทยพม่าในช่วงก่อนการสถาปนาอำนาจรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านการขีดเส้นพรมแดนนั้น รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ผู้คน และรัฐในอาณาบริเวณแถบนี้ต่างเกิดขึ้นในหลายระดับ ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ไม่ว่ารัฐศักดินาขนาดใหญ่อย่าง พม่าและอยุธยา ไปจนถึงรัฐขนาดเล็กกว่าอย่างรัฐล้านนาและรัฐไทใหญ่ส่วนใหญ่มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงศึกสงคราม การรบพุ่งเพื่อแย่งชิงทรัพยากรและพลเมือง ความสำเร็จในการทำศึกสงครามระหว่างรัฐเหล่านี้ ก็คือการรวบรวมหัวเมืองให้ยอมรับในอำนาจโดยแสดงออกผ่านการส่งส่วยและของบรรณาการ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับรัฐขนาดใหญ่ 3 รัฐ สยาม ล้านนา และพม่า ก็คือ การตกเป็นไพร่และทาส เหลคนที่ต้องถูกใช้แรงงานและการส่งส่วยให้แก่รัฐที่มีอำนาจในขณะนั้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในรัฐเอง กลับพบว่าผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและเมืองรอบข้างมีระบบความสัมพันธ์ที่วางอยู่บน

พื้นฐานของการผลิต การแลกเปลี่ยนผลผลิตและการค้าขาย โดยดำเนินกิจกรรมทางการค้าและการพึ่งพิงระหว่างกันผ่านพ่อค้าชาวไทใหญ่ พม่า และจีนฮ่อ ซึ่งทำการค้าข้ามแดนไปมาระหว่างชุมชนและเมือง

ในแง่นี้ จึงอาจบอกได้ว่า อาณาบริเวณดังกล่าวเป็นอาณาบริเวณที่มีระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของตัวเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมอันหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่า อาจวางอยู่บนกลุ่มวัฒนธรรมไทใหญ่หรือชาวเงี้ยวเป็นหลัก ด้วยเพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นอาณาบริเวณที่มีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่มาก ขณะที่พรมแดนทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้อยู่ใต้การปกครองไม่ได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพหรืออธิปไตยเหนือดินแดนอย่างในปัจจุบันที่ซึ่งยึดเส้นเขตแดนและคนในเขตแดนแต่อย่างใด หากแต่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับรัฐ หรือระหว่างรัฐต่อรัฐ ผ่านการส่งส่วย การเกณฑ์แรงงานเพื่อแสดงการยอมรับในอำนาจของรัฐที่เป็นใหญ่ในขณะนั้น

การก่อเกิดเส้นเขตแดน : ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ผู้คนและชุมชน (พ.ศ. 2434-2490)

ในช่วงหลังที่รัฐล้านนาเริ่มเผชิญหน้ากับอาณานิคมอังกฤษผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับคนในบังคับอังกฤษตามแนวพระราชอาณาเขตนั้น ในช่วงระยะเวลานี้ อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชุมชนกับรัฐในเขตหัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองเงี้ยวในเขตลุ่มน้ำสาละวินแถบเมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองต่วนไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงมากนัก กล่าวคือ ผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนกับเมืองรอบข้างยังคงมีระบบความสัมพันธ์อยู่บนพื้นฐานของการผลิต การแลกเปลี่ยนผลผลิต และการค้าขาย โดยผ่านพ่อค้าชาวไทใหญ่ พม่า และจีนฮ่อ ซึ่งทำการค้าเดินทางไปมาระหว่างชุมชนและเมือง ขณะที่ระดับกลุ่มคนกับรัฐ อย่างรัฐล้านนา พบว่า เจ้าผู้ครองนครในรัฐล้านนาเริ่มแสวงหารายได้จากการเป็นผู้ให้สัมปทานป่าไม้โดยตรงกับกลุ่มคนต่างๆ ที่มีทั้งชาวพม่า มอญ เงี้ยวหรือคนในบังคับของอังกฤษที่เข้ามาขอสัมปทานทำธุรกิจป่าไม้เสมอ ขณะที่การส่งส่วยภาษีของเมืองฝางไม่ว่า ค่าไม้ ขอนสัก ค่าป่าผึ้ง นั้นราษฎรยังคงต้องส่งส่วยให้แก่รัฐล้านนาดังที่เคยเป็นมาเพื่อแลกเปลี่ยนกับแรงงาน

สำหรับความสัมพันธ์ในระดับรัฐเริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้น เมื่อรัฐพม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณานิคมอังกฤษ จะพบว่า ในช่วงแรกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยาม รัฐล้านนากับเจ้าอาณานิคมอังกฤษในพม่าเป็นไปด้วยดีบนสนธิสัญญาการค้ากักตักดาที่ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ.2416 (ค.ศ.1873) ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน ข้อตกลงบอกว่า “สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งค่ายกองตระเวนและให้เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสาละวินที่เป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของฝ่ายสยามแล้วให้มีโปlicitตั้งอยู่พอสมควรจะได้ระงับโจรผู้ร้ายและการอื่นๆ เป็นสำคัญ” (นคร 2545: 47) และซึ่งรัฐล้านนาก็ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลสยามเป็นอย่างดี ดังหนังสือเมื่อ 29 เมษายน พ.ศ. 2417 ตอบกลับรัฐบาลสยามจากเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้านครเชียงใหม่ว่า “พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่เชิญสุขอักษรและหนังสือสัญญาขึ้นมายังเชียงใหม่... ป่าไม้ ขอนสักในแขวงเมืองเชียงใหม่ริมแม่น้ำคง ที่เรียกว่าแม่น้ำสาละวินต่อเขตเมืองมรแมน เมืองยางแดงต่อ

เขตแดนเมืองปู้ เมืองปิ่น เมืองสาครมีลูกค้าเดินทางไปมาค้าขายเป็นทางใหญ่อยู่ 8 ทาง ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดบุตรหลาน ท้าวพระยาไปตรวจตราระวังโจรผู้ร้ายอยู่เนืองๆ...จะรับพระราชทานให้ไปลิสอยู่รักษาแต่ที่เป็นทางเดินทางใหญ่จะให้ไปลิสเดินถึงกัน...” (นคร: 47)

แต่ความขัดแย้งและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเหล่านี้เริ่มสั่นคลอนในช่วงปีพ.ศ. 2427(ค.ศ.1884) เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับเจ้าครองนครล้านนาในเรื่องป่าไม้และทรัพยากร เรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม เกิดความไม่สงบตามหัวเมืองชายแดนล้านนากับพม่า หัวเมืองไทใหญ่ต่างๆ เกิดการรบพุ่งกันเองและยกทัพุกรานปล้นสะดมทรัพย์สินของราษฎรรวมไปถึงการทะเลาะเบาะแว้งกันเองระหว่างเจ้าฟ้าไทใหญ่และการเกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าฟ้าไทใหญ่กับพม่า เช่น การที่เจ้าฟ้าเมืองปิ่นเข้ามาเกณฑ์กำลังคน อาวุธและเสบียงอาหารจากเมืองหาง เมืองสาคร เมืองต่วน เมืองจวดไปช่วยรบที่เมืองหมอกใหม่ติดกับชายแดนแม่ฮ่องสอนจนเกิดความวุ่นวายที่หัวเมืองชายแดนล้านนา การเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมและมีการปล้นฆ่าคนในบังคับอังกฤษรวมไปถึงปัญหาข้อพิพาทเรื่องป่าไม้กับคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ทำให้เจ้าเชียงใหม่ ผู้ปกครองรัฐล้านนาไม่สามารถควบคุมหัวเมืองชายแดนฝั่งตะวันออกของสาละวินได้

ในช่วงเวลานี้เองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ส่งกรมหมื่นพิชิตปรีชากรขึ้นมาเชียงใหม่เพื่อระงับเหตุความวุ่นวายต่างๆ ไปพร้อมๆ กับการจัดโครงสร้างการปกครองใหม่ โดยประกาศเขตแดนและจัดระบบการปกครองหัวเมืองชายแดนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น เขตเมืองหาง เมืองต่วนทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองเชียงใหม่ถึงแม่น้ำสาละวินจึงถูกประกาศรวมให้เป็นพระราชอาณาเขตกรุงเทพ ไม่ให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ต่างๆ จากเชียงตุงหรือฝั่งตะวันออกของน้ำสาละวินยกเข้ามารุกรานหรือทำการเบียดเบียนราษฎร

อย่างไรก็ตาม ความวุ่นวายที่หัวเมืองชายแดนล้านนาไม่ได้จบลงอย่างง่ายดาย ปัญหาข้อพิพาทเรื่องป่าไม้กับคนในบังคับอังกฤษและการที่อังกฤษมุ่งหวังรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนภายหลังที่อังกฤษได้ขยายอาณาเขตมาจนถึงเมืองปิ่นในเขตรัฐฉานในปี พ.ศ. 2433(ค.ศ.1890) ทำให้อังกฤษได้อำนาจสิทธิการปกครองหัวเมืองในอาณาเขตสยาม คือเมืองต่วน เมืองหาง เมืองทา เมืองจวด และเมืองสาคร ซึ่งเมืองดังกล่าว โดยเฉพาะเมืองสาครเป็นที่ราบมีทุ่งนามาก ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ถือเป็นศูนย์กลางการค้าขายในหมู่คนเงี้ยวมีความเจริญมาก ขณะที่เมืองอื่นๆ ก็มีป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ไม่น้อยไปกว่ากัน

ในที่สุด ข้อพิพาทต่างๆ ยุติลงด้วยการที่รัฐสยามจำต้องยอมยก 13 หัวเมืองให้แก่อังกฤษไปในปี พ.ศ. 2435 (ค.ศ.1892) จากนั้นรัฐสยามได้เริ่มกำหนดเส้นเขตแดนและทำการสำรวจหัวเมืองชายแดนขึ้น โดยเริ่มสำรวจลุ่มแม่น้ำโคราชประชากรขึ้น ระยะแรกเริ่มปีพ.ศ. 2433 (ค.ศ.1890) ระบุชื่อแก่บ้าน ตำบล บ้าน จำนวนเรือน จำนวนราษฎรชายหญิง วัชฉกรรจ์ แล่น งู อู่ม เท้าไค จำนวนคนชรา คนพิการทั้งชายหญิงเท้าไค อาวุธปืน หอก ดาบ ช้าง ม้า โค กระบือจำนวนเท้าไค ต่อมาภายหลังปีพ.ศ. 2446 (ค.ศ.1903) เริ่มระบุ จำนวนคนผู้ชายผู้หญิงจำนวนเท้าไคและจำนวนคนจำแนกตามเชื้อชาติต่างๆ ปีพ.ศ. 2452 (ค.ศ.

1909) รัฐบาลสยามเริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติสำหรับทำบาญชีคนในพระราชอาณาจักร ซึ่งกำหนดว่า จะต้องทำบาญชีสามะโนครัว ทำบาญชีคนเกิดและคนตาย และทำบาญชีคนเข้าคนออก (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 81)

ในช่วงแรก เมืองฝางได้รับการสำรวจสามะโนครัวเมื่อปีพ.ศ. 2433 (ค.ศ.1890) รวม 1, 248 ครัวเรือน ถือเป็นเมืองใหญ่เมื่อเทียบกับเมืองเชียงดาวและเมืองงายซึ่งเป็นเมืองทั้งสามแห่งชายพระราชอาณาเขตที่จะต้องส่งเสบียงอาหารไปบำรุงรักษาการด่านทางชายแดน “เมืองฝางเป็นเมืองใหญ่มากจนคนนครรัฐที่เป็นประโยชน์แก่ราชการ มีสัตว์เลี้ยงเป็นเสบียงอาหาร” (นคร 2545)

ในช่วงที่มีการรบพุ่งกันมากทั้งระหว่างหัวเมืองไทใหญ่ด้วยกันเองและจากการที่อังกฤษปราบปรามขยายอำนาจมาจนถึงเมืองปิ่น ในรัฐฉานนั้น จะพบว่า มีการอพยพโยกย้ายของผู้คนจากเมืองต่างๆ ของไทใหญ่เข้ามายังรัฐฉานมากขึ้น ราษฎรชาวเงี้ยว เช่นในเมืองหางได้หลบหนีเข้าป่าตั้งภูมิลำเนาประมาณ 2 ส่วน คงเหลืออยู่ 1 ส่วน ดังเช่น วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2432 จดหมายของหลวงสรสิทธิยานุการบันทึกสภาพบ้านเมืองที่อังกฤษแสดงอำนาจของตนที่เมืองด่วนและปฏิกิริยาของคนตามหัวเมืองชายแดนว่า “ฝ่ายกองทัพอังกฤษมีทหารชิปอยและพลนครรัฐเงี้ยวแยกไปตั้งกองล้อมที่ข้าพระพุทธเจ้าอยู่เป็นกองๆ ขวบล้อมไปเมืองปิ่นกับพวก 4-5 คนชักดาบเข้าหาพระยาฝางกับน้อยคำตันผู้น้อง น้อยแก้วมูลเมืองผู้บุตร ตกใจกลัวละครบครวว่าไพร่ไล่ตลอดหนีไปแต่ตัวในเวลากลางคืน... พอใกล้รุ่งเห็นทหารชิปอยอังกฤษวิ่งอยู่ในเวียงเมืองด่วน จับตัวพระยาทัพหสีมาเข้าเมืองด่วนกับอำมาตย์รวม 9 คนมัดมือเท้าห่อผ้าดำหามออกจากเมืองด่วน” (นคร 2545; 147)

เมื่ออังกฤษเข้ามาใช้อำนาจตามหัวเมืองชายแดนมากขึ้น ประชาชน เช่น ชาวบ้านจากเมืองปิ่นได้พากันข้ามแม่น้ำสาละวินเข้ามาอาศัยอยู่ตามหัวเมืองชายแดนล้านนามากขึ้น บ้างก็หลบหนีเข้าป่า ซึ่งอาจพบข้อมูลการหลบหนีเข้าป่าของชาวบ้านเหล่านี้ได้จากคำสั่งของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรรับสั่งให้พระยามหาพิทธิวงษาเจ้าเมืองฝางออกไปเกลี้ยกล่อมพวกเงี้ยวที่กระจัดกระจายมาตั้งเมือง และจัดให้หัวเมืองเงี้ยว คือเมืองด่วน เมืองหาง เมืองจวด เมืองทาเป็นเมืองหน้าด่านที่ถูกรวมเข้ากับเมืองอื่นๆ เพื่อตั้งเป็นเมืองและเวียงไชยปรีชาเพื่อป้องกันพม่าทางฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือ (นคร 2545)

นอกจากนี้ ในช่วงการเกิดความวุ่นวายต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยาม ล้านนา กับชาวบ้านไม่ค่อยดีนัก เช่น พบว่าในเขตเมืองฝางได้เกิด “ขบถเงี้ยว” หรือขบถชาวไทใหญ่ที่เป็นคนในบังคับอังกฤษกับรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง 3 ครั้งคือ ปีพ.ศ. 2437 (ค.ศ.1894) ชาวไทใหญ่ 500 คนที่มีพญาผาบ อดีตกำนันตำบลม่อนปิ่นเป็นหัวหน้ายกเข้าตีเมืองฝางในช่วงเวลาที่เจ้าหลวงไปตรวจราชการเมืองปิ่น ครั้งที่สองคือขบถพญาไชหรือพญาใจเกิดขึ้นปีพ.ศ. 2439 (ค.ศ.1896) ที่รวบรวมกำลังคนได้ 600 คน มีพญาไช กำนันตำบลแม่สาวเป็นหัวหน้า และขบถครั้งที่สามเกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2443 (ค.ศ.1900) เรียกว่าขบถสา่งขึ้น หรือสา่งขึ้น เป็นหัวหน้าสะสมกำลังคนอยู่ที่บ้านปูละย ตำบลม่อนปิ่นและตั้งพะเนียดจับช้างที่ดงหลักหมื่น (บริเวณบ่อน้ำมัน) ซึ่งพญาพิทธิวงษาฯ เจ้าหลวงเมืองฝางได้รายงานทางเชียงใหม่ทราบ

รัชกาลที่ 5 ซึ่งได้จัดตั้งกองทหารแบบใหม่ขึ้นได้ส่งทหารขึ้นมาปราบและจับตัวหัวหน้าได้ทั้งหมด (สงวน 2501)

ในช่วงเวลาดังกล่าว หากพิจารณาชาวบ้านในเขตเมืองฝางและรอบนอกโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนเมืองที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว แต่ก็ไม่ได้มีจำนวนมากนัก นอกนั้นมีชาวมูเซอที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนดอย แต่ชาวบ้านและชุมชนส่วนใหญ่ในแถบนี้ คือ ชาวไทใหญ่ที่ทยอยอพยพเข้ามาเพื่อหาแหล่งทำกินที่ดีกว่าและหลบหนีโจรผู้ร้าย เช่น ในช่วงปีพ.ศ. 2430 (ค.ศ.1887) กลุ่มผู้ก่อตั้งหมู่บ้านแม่สาวเมืองหนองเข้ามาตั้งรกรากในเมืองฝาง โดยกลุ่มคนเหล่านี้อพยพมาจากเมืองหนอง ฮายฮ่า เมืองน้ำผีลู ในเขตรัฐฉาน เพื่อหนีการรบราฆ่าฟัน การถูกโจรปล้นฆ่า “ในช่วงนั้นมีเจ้าถิ่นคือคนพื้นเมืองอยู่ 2-3 หลัง คนเมืองเหล่านี้ขยายพื้นที่ทำกินออกมาจากเมืองฝางและตามมาพักที่ไร่ในนาเพื่อเฝ้าที่นา เพราะมีสัตว์ป่าชุกชุมมากในช่วงนี้” หรือ “ช่วงนั้นแม่เล่าให้ฟังว่ามีบ้านอยู่แล้วประมาณสิบกว่าหลัง ทำมาหากินก็ยังลำบากเพราะไม่ค่อยได้ข้าว หนูป่ากระด่ายมาแย่งกินกันมาก ตอนแรกต้องถางไร่ใส่ข้าวแบบมูเซอ เพราะว่าข้าวไร่ปลูกง่าย แต่ตอนหลังได้ทำนา บางคนทำนากันไม่ไหวก็กลับไปพม่า เพราะที่นี้เป็นป่าทึบ มีเสือ สัตว์ป่ามากินข้าวในไร่ในนาเยอะ” (เรณู 2546:79)

“คนบ้านเมืองหนองอยู่ในมณฑลเตเล เส้นทางเดินทางเข้ามาทางฝาง เมื่อก่อนมีทางเดียวเท่านั้น คือ จากเมืองหนองผ่านแก่งดอง เมืองโค่น เมืองหนองบ้านสูง บ้านลานแล้วเข้ามาในเขตไทยผ่านเวียงหาว ห้วยผาย ม่อนปิ่น การมาครั้งแรกเพราะได้ยินข่าวเล่าลือว่าเมืองฝางมีที่ทำกินอุดมสมบูรณ์และส่วนมากได้รู้ข่าวเรื่องราวจากพ่อค้า” คนเฒ่าบ้านเมืองหนอง ค.แม่สาว อ.ฝางเล่าถึงยุคของแม่และพ่อของตน (เรณู 2546:76)

ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนระหว่างรัฐสยามในช่วงรัชกาลที่ 5 กับอังกฤษทำให้เกิดการจัดระบบการปกครองใหม่ไปเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลในปีพ.ศ. 2449(ค.ศ.1906) ประกอบกับการที่เส้นทางรถไฟสายเหนือได้รับการก่อสร้างเสร็จสิ้นในปีพ.ศ. 2464 (ค.ศ.1921) ล้วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย เส้นทางรถไฟสายเหนือถึงเชียงใหม่ทำให้เศรษฐกิจในล้านนาขยายตัวอย่างรวดเร็วและเข้ามาแทนที่การค้าทางเรือระหว่างล้านนากับกรุงเทพที่เริ่มลดบทบาทลง การค้าระหว่างล้านนากับกรุงเทพฯ ได้หันมาใช้การขนส่งโดยรถไฟ ซึ่งเปิดโอกาสให้พ่อค้าชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในล้านนาสมทบกับพ่อค้าคนจีนรุ่นดั้งเดิมและแทนที่พ่อค้าพม่าและไทใหญ่ที่เคยมีบทบาททางการค้าอยู่เดิม ขณะที่เมืองขึ้นนอกอย่างเมืองฝาง เมืองพานและเชียงแสนได้กลายเป็นที่รองรับชาวนาไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งถูกผลักดันออกมาจากเขตเมืองเชียงใหม่จากผลกระทบที่เจ้านายและพ่อค้าชาวจีนเริ่มออกจับจองที่ดินในเขตเมืองเชียงใหม่มากขึ้น ในช่วงนี้จะพบว่ามีชาวนาร้อยละ 27 ที่ไร้ที่ดินทำกินที่ต้องเดินทางไปหาที่ดินทำกินแห่งใหม่ทางตอนเหนือ (สรสวดี 2529: 155)

ข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับข้อมูลบางฉบับที่บันทึกว่า ภายหลังยกเลิกระบบไพร่และทาสแล้วราษฎรชาวล้านนาบางส่วนที่เป็นชาวนาฐานะยากจน มีภาระหนี้สินและประสบปัญหาไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ประกอบกับภาวะฝนแล้ง การเรียกเก็บเงินรัชูปการจากรัฐบาลทำให้ราษฎรบางท้องที่

อพยพออกจากถิ่นฐานตนเองไปจับจองพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่าในเขตเมืองอื่น เช่น ในพ.ศ. 2455 (ค.ศ. 1912) ราษฎรเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่านได้อพยพครอบครัวไปทำมาหากินในเขตเชียงรายที่เมืองเชียงแสนและเมืองฝาง“...ไม่มีที่ไ้ร่นาหรือมีบ้างเล็กน้อย ทำได้ไม่พอกิน...” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 189)

สำหรับพ่อค้าชาวพม่า ไทใหญ่ จีนฮ่อที่เคยมีบทบาทในการค้าขายและตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในล้านนา โดยเฉพาะในเขตเมืองเชียงใหม่ช่วงก่อนที่คนจีนจะเข้ามามีบทบาทควบคุมเศรษฐกิจล้านนานั้นกลับเริ่มลดบทบาททางการค้าลงลง เพราะการแข่งขันทางการค้าระหว่างคนจีนกับคนไทใหญ่และพม่าเกิดขึ้นอย่างมาก ทำให้ชาวไทใหญ่บางคนหันกลับไปทำการค้าในชนบท บางรายกลับไปทำการเกษตรแทนการค้า เช่น “...แต่เดิมการค้าขายในเมืองเชียงรายส่วนใหญ่อยู่ในมือของพ่อค้าชาวไทใหญ่...บัดนี้ได้เปลี่ยนไปอยู่ในมือของคนจีนมากขึ้น ทำให้พ่อค้าชาวไทใหญ่ดูเหมือนจะไม่สามารถทำอะไรได้ นอกจากทำการค้าเล็กๆ น้อย ๆ เท่านั้น” (กองจดหมายเหตุ อ้างจากพรรณนิภา, 2535: 117)

อย่างไรก็ตาม ข้อความข้างต้นก็มิได้หมายความว่าพ่อค้าชาวไทใหญ่ พม่า จีนฮ่อจะหายไปจากระบบความสัมพันธ์ทางการค้าแต่อย่างใด จะพบว่า ยังคงพบเห็นพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่าง ชาวไทใหญ่ จีนฮ่อเดินทางผ่านรัฐฉาน มายังเส้นทางเมืองฝางเพื่อเข้าสู่เชียงใหม่ ดังเช่น จะพบว่ามีพ่อค้าวัวต่างม้าต่าง ชาวไทใหญ่ จีนฮ่อ และคนเมืองเดินทางผ่านบ้านเวียงหาวเพื่อแวะพักแลกเปลี่ยนสินค้า พักผ่อน เล่นการพนันและสูบฝิ่น “พ่อค้าใหญ่ในยุคนี้คือ พ่อค้าวัวต่าง ที่ได้อาศัยเป็นที่พักกองคาราวานและได้เล่นพักผ่อน พ่อค้าที่นำของมาจากพม่าจะนำไปขายที่เชียงใหม่ และพ่อค้าที่นำสินค้าจากเชียงใหมจะเอาไปขายที่พม่า บางคนเอาสินค้ามาขายให้คนเวียงหาวและคนหมู่บ้านใกล้เคียง” (เรณู 2546: 179)

เมื่อเมืองฝางซึ่งเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีที่นาพื้นที่ราบขนาดใหญ่ดึงดูดน้ำากเริ่มเจริญขึ้นตามลำดับ กลุ่มชาวไทใหญ่จากเมืองต่างๆ ได้ทยอยอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำกินในเขตเมืองฝาง ในกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามานี้ บางกลุ่มถือเป็นคนในบังคับอังกฤษ เช่น ไทใหญ่ที่บ้านเวียงหาวอพยพมาจากเมืองต่างๆ เช่น เมืองนายน เมืองปิ่น เมืองเก้งคอง เมืองสาด เมืองหาง เมืองกลางเคอ ทางตอนใต้ คนไทใหญ่เหล่านี้มีพ่อล่าม (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นคนในบังคับของอังกฤษช่วง พ.ศ. 2440 (ค.ศ.1897) “พ่อล่ามย้ายมาสืบกว่าครอบครัว เพราะอังกฤษบอกให้มาตั้งเวียง” (อ้างจากเรณู 2546 171) สำหรับชาวไทใหญ่ที่เวียงหาวนั้นมีลักษณะพิเศษในยุคเริ่มต้น เพราะอยู่ภายใต้อังกฤษที่เข้าเมืองฝางและเจ้าหน้าที่รัฐไทยหลังการเปลี่ยนการปกครองไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว โดยเฉพาะเรื่องฝิ่นและบ่อนการพนันที่อังกฤษเปิดให้คนบ้านนี้ทำการได้โดยอิสระ หากเพียงแต่ต้องส่งภาษีฝิ่นและการพนันให้แก่อังกฤษเป็นการตอบแทน ขณะที่ชาวไทใหญ่บ้านอื่นๆ นั้นเป็นการอพยพเข้ามาเมืองฝางเพื่อค้นหาแหล่งทำกินอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งบ้างก็เข้ามาทำไร่ ทำสวน ปลูกถั่วเหลือง งา เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เมื่อเหลือผลิตก็จะเอาไปขายยังที่ต่างๆ เช่น ที่เชียงรายบ้าง ในตลาดเวียงฝางบ้าง คอยกลางบ้าง ขายนอกหมู่บ้านบ้าง เป็นต้น “ถ้าไปเชียงรายก็ล่องแพไปตามน้ำกก เช่น เดินจากบ้านไปถึงท่าดอนแล้วล่องแพไปถึงเชียงราย ขากลับก็ขึ้นเรือมาถึงท่าดอนแล้วก็เดินกลับหมู่บ้าน ส่วนวัวควายจะปล่อยทิ้งไว้ตามป่าเขาบน

คอยให้ชาวภูเขอลี้ภัยแล้วขึ้นไปดูเป็นครั้งคราว เพราะหากนำมาเลี้ยงช้างล่าง วัวควายจะเข้าไปกินพืชที่ปลูกไว้ในไร่” (เรณู 2546:80)

สรุป

ความเป็นอาณานิคม (Frontier) ตามแถบชายแดนไทยพม่าด้านเหนือตอนบนนั้น ในอดีตก่อนการสถาปนาอำนาจของราชอาณาจักรสยามใหม่ผ่านการขีดเส้นพรมแดนและการควบคุมคนภายในดินแดน อาณานิคมแถบนี้เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์มาช้านานหลายร้อยปี ชุมชนชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีรูปแบบของความสัมพันธ์ในหลายระดับ ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ไม่ว่ารัฐศักดินาขนาดใหญ่อย่าง พม่าและอยุธยา ไปจนถึงรัฐขนาดเล็กกว่าอย่างรัฐล้านนาและรัฐไทใหญ่ส่วนใหญ่มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงศึกสงคราม การรบพุ่งเพื่อแย่งชิงทรัพยากรและพลเมือง ความสำเร็จในการทำศึกสงครามระหว่างรัฐเหล่านี้ ก็คือการรวบรวมหัวเมืองให้ยอมรับในอำนาจโดยแสดงออกผ่านการส่งส่วยและของบรรณาการ ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับรัฐขนาดใหญ่ 3 รัฐ สยาม ล้านนา และพม่า ก็คือ การตกเป็นไพร่ ทาส เซลย์ที่ต้องถูกใช้แรงงานหรือการส่งส่วยให้แก่รัฐที่มีอำนาจในขณะนั้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในรัฐเองกลับพบว่าผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนและเมืองรอบข้างมีระบบความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการผลิต การแลกเปลี่ยนผลผลิตและการค้าขาย โดยดำเนินกิจกรรมทางการค้าและการพึ่งพิงระหว่างกันผ่านพ่อค้าชาวไทใหญ่ พม่า และจีนฮ่อ ซึ่งทำการค้าเดินทางไปมาระหว่างชุมชนและเมือง

ในแง่นี้ จึงอาจบอกได้ว่า อาณานิคมดังกล่าวเป็นอาณานิคมที่มีระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของตัวเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมอันหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ขณะที่พรมแดนทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้อยู่ใต้การปกครองไม่ได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพหรืออธิปไตยเหนือดินแดนอย่างในปัจจุบัน เส้นแบ่งเขตแดน อธิปไตยเหนือดินแดน (Sovereignty) และความเป็นพลเมือง (Citizenship) จึงไม่ได้มีความหมายต่อผู้คน ชุมชนและชายแดนบริเวณนี้แต่อย่างใด แม้ว่ารัฐสยามได้เริ่มเปลี่ยนระบบการปกครองภายหลังการเผชิญหน้ากับอาณานิคมอย่างอังกฤษ แต่การสถาปนาอำนาจของราชอาณาจักรสยามใหม่ในช่วงเวลานั้นก็ไม่ได้เข้มข้นมากนัก ขณะที่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมที่มีมาช้านานแล้วกลับมีพลวัตและมีบทบาทในตัวมันเองอย่างมากในแง่ของการสร้างปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนผ่านการเดินทางติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจวัฒนธรรมระหว่างกัน ความเป็น “ไท” จากเมืองต่างๆ ในเขตรัฐฉานกับภาคเหนือตอนบนไม่ได้มีความแตกต่างหรือถูกแบ่งแยกหรือมีเส้นกันพรมแดน (boundaries) ระหว่างกัน ภาษาไตและไทล้านนา ศาสนาพุทธ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความคล้ายกันกลับยังทำให้พลวัตทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ไตท่ามกลางกลุ่มชนอื่นๆ มีพลวัตความหลากหลายมากขึ้น

บทที่ 2

บริบททางประวัติศาสตร์ของชายแดนระหว่างไทย-พม่า (พ.ศ.2490-ปัจจุบัน)

สำหรับบทนี้ผู้ศึกษาได้มุ่งประเด็นไปที่ช่วงหลังรัฐชาติไทยสถาปนาอำนาจความเป็นรัฐชาติผ่านการขีดเส้นพรมแดนและการสร้างชุดความคิดเรื่อง “ชาติ” อธิปไตยเหนือดินแดนของคนในชาติ รวมไปถึงการสร้างวัฒนธรรมหลักที่วางอยู่บนความเป็นไทย ซึ่งได้เปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในดินแดนจากความสัมพันธ์ที่เน้นการจัดการกำลังคนไปสู่หลักการการควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คนภายในดินแดนและอธิปไตยเหนือดินแดนมากขึ้นบนพื้นฐานของความสมานฉันท์และวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวกันของพลเมือง

จากการสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนผู้คนและรัฐชาติสมัยใหม่บริเวณชายแดนไทยในช่วงหลังนี้ พบว่า การเกิดขึ้นของแนวคิด “รัฐชาติสมัยใหม่” ที่ด้านหนึ่งเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการเมืองการปกครองในตัวเองของรัฐสยาม และอีกด้านเพื่อต้านแรงกดดันของอาณานิคมตะวันตก และในเวลาต่อมาที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาภายใต้สถานการณ์สงครามโลก และสภาวะสงครามเย็น การขีดเส้นเขตแดนและวางหลักการบนพื้นฐานการปกป้องอธิปไตยเหนือดินแดนตลอดจนมองประชาชนในเขตแดนบนฐานของวัฒนธรรมไทยเพียงหนึ่งเดียวได้ลดทอนความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เคยมีพลวัตและความหลากหลายสูงให้น้อยลง พรมแดนของรัฐชาติได้เริ่มเข้าไปกำกับความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมบริเวณชายแดน บางกรณีได้สร้างข้อจำกัด ทำให้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมหดตัวลง ดังจะมองเห็นได้จากความเป็น “ไท” หรือกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่เคยมีรากทางวัฒนธรรม ภาษา และวัฒนธรรมร่วมกัน เริ่มถูกแบ่งโดยพรมแดนหรือเส้นแบ่งการให้ความหมายโดยรัฐชาติ กลายเป็นคนไทในจีน, คนไทในสยาม หรือคนไทในพม่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ซึ่งสินค้า ผู้คนและวัฒนธรรมเริ่มทะลุทะลวงพลังแห่งอำนาจรัฐชาติสมัยใหม่ สถานการณ์ชายป่า ของเถื่อน แรงงานพลัดถิ่นที่ลัดรัฐข้ามรัฐเข้ามาได้นั้นได้สะท้อนให้เห็นว่า การสถาปนาอำนาจของรัฐชาติไม่เคยเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ แต่กลับมีความลักลั่นขัดแย้งและมีช่องโหว่แห่งอำนาจรัฐในการควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้าในดินแดนเกิดขึ้นเสมอ การเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้าและวัฒนธรรมที่กำลังทะลุทะลวงอำนาจรัฐอยู่ในปัจจุบันเหล่านี้ทำให้เราตระหนักว่า พรมแดนรัฐชาติและการสถาปนาอำนาจของรัฐชาติบนหลักการอธิปไตยเหนือดินแดนเริ่มเกิดภาวะวิกฤต ที่ซึ่ง “ชุมชนในจินตนาการ” ของรัฐชาติที่เคยวางอยู่บนความเป็นหนึ่งเดียวของชาติไทยกับการมุ่งมั่นปกป้องรักษาอธิปไตยเหนือดินแดน การควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คนเหนือดินแดนกำลังถูกท้าทายอยู่ทุกชั่วขณะ

ส่วนการค้าวัวต่าง ม้าต่างบนคอกของพ่อค้าชาวไทใหญ่และจีนฮ่อแม่ลคบหาหลงไป แต่ยังคงมีให้เห็นอยู่ทั่วไปบ้างประปราย “บริเวณเมืองฝางช่วงนั้น แต่ก่อนไม่ได้เป็นที่อยู่อาศัยของใคร เป็นเพียงทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านพื้นเมือง ซึ่งตั้งหมู่บ้านอยู่ที่ลุ่มข้างล่างถัดลงไป ต่อมาชาวไทใหญ่อพยพมาอยู่ที่ตั้งบ้านเรือนและทำนาไปพร้อมๆ กับทำมาค้าขายเดินทางไกลไปตามเมืองต่างๆ เช่น ไปรัฐฉานไปเชียงใหม่ ตอนแรกใช้วัวต่าง ต่อมาใช้ม้าต่าง แลวถนนกองกาดตอนนี้เป็นที่หาซื้อของ เอาของจากฝางท้องถิ่นไปขายยังเชียงใหม่ รัฐฉานเรื่อย ๆ” (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่อำเภอฝาง 1 ธันวาคม พ.ศ. 2545) ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าที่เชียงใหม่ “ส่วนใหญ่พวกพ่อค้าจีนและไทยพื้นเมืองจากเมืองลำปาง เชียงใหม่จะนำทองคำมาให้กับพ่อค้าชาวไทใหญ่ที่เดินทางค้าขายไปตามชายแดน เพื่อขอให้เราไปนำฝิ่นจากรัฐฉานที่ปลูกกันมาให้เขา ส่วนพ่อค้าไทใหญ่ซึ่งเอาของเครื่องใช้ต่างๆ ขึ้นไปแลกก็จะได้ค่าขนส่ง” (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่อำเภอฝาง 1 ธันวาคม พ.ศ. 2545)

อย่างไรก็ตาม การทำการค้าบนคอกไม่ใช่เรื่องราวรื่นเริงอีกต่อไป จะพบว่า พ่อค้าวัวต่างม้าต่างเหล่านี้ต้องพบกับปัญหาใหม่ๆ ที่ต้องเผชิญกับกองกำลังต่างๆ ตามป่าเขาบนคอก ไม่ว่าจะเป็นกองกำลังจีนฮ่อ กองกำลังก๊กชาติไทใหญ่ หรือทหารพม่า เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว เขตภาคเหนือตอนบนของไทยรวมไปถึงเมืองต่างๆ ของรัฐฉานในแถบลุ่มน้ำสาละวินได้ตกเป็นพื้นที่การสู้รบระหว่างกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รัฐบาลทหารพม่า กองกำลังจีนฮ่อและรัฐบาลไทยที่คอยปกป้องชายแดนและปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนจากปัญหาเรื่องยาเสพติดและปัญหาคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่กระจายมาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ อย่างเช่น พ่อค้าชาวไทใหญ่ที่อพยพมาก่อนทำการค้าระหว่างดินแดน ถูกรบกวนจากกองกำลังจีนฮ่อ จึงมาขอความช่วยเหลือจากกองกำลังก๊กชาติไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ระหว่างชายแดน “เพื่อนผมอีกคนเข้มาพร้อมกับเจ้าน้อย (ซอฮันตี้) เพราะว่า ช่วงนั้นแกทำมาค้าขายเป็นกองคาราวานฝิ่นระหว่างเมืองฝางกับรัฐฉาน แต่ถูกพวกนายพลลี กองพล 93 ของพวกจีนฮ่อบีบแค้นด้วยการจะเก็บภาษีกองคาราวานฝิ่น แกก็ไม่ยอม เจ้าน้อยก็เลยชวนเพื่อนผมเข้าร่วมต่อต้านด้วย ไม่ยอมให้จีนฮ่อเก็บภาษี” (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่อำเภอฝาง 1 ธันวาคม พ.ศ. 2545)

ขณะเดียวกันรูปแบบของการค้าวัวต่างม้าต่าง กองคาราวานบนคอกก็เริ่มเปลี่ยนไป โดยในสถานการณ์ปัญหาการเมืองระหว่างโลกเสรีนิยมและคอมมิวนิสต์ ประกอบกับปัญหาทางการเมืองความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่า ในช่วงเวลานี้ได้ทำให้การค้าบนภูเขาเดิบโตไปด้วยกองคาราวานฝิ่น จะพบว่า ผลทางการเมืองที่มีการสู้รบ การเกิดกองกำลังต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพได้ทำให้เกิดการค้าฝิ่นและเฮโรอีนขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนนำเงินจากการค้าฝิ่นมาซื้ออาวุธทั้ง โดยกลุ่มกองกำลังจีนฮ่อ กองกำลังทหารพม่าหน่วยก่าวเย (Ka Kwe Ye) รวมทั้งกองกำลังของขุนต่ำ โดยพ่อค้ากองคาราวานวัวต่าง ม้าต่าง บ้างถูกเรียกเก็บค่าหัวคิวจากทหารจีนฮ่อ ทหารของกองกำลังขุนต่ำหรือในบางครั้งกองกำลังเหล่านี้ตั้งกองคาราวานเพื่อส่งสินค้าของตนจากโรงงานผลิตเฮโรอีนในแถบชายแดนเพื่อทำการค้าเอง เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกองกำลังต่างๆ กับชาวบ้านในแถบรัฐฉาน โดยเฉพาะบนคอก จึงกลายเป็นการที่กลุ่มกองกำลังบังคับให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนคอกในเขตรัฐฉานและคะฉิ่น ทั้งชาวมูเซอ อาข่า

ปะหล่อง ฯลฯ เปลี่ยนพืชที่ปลูกในระบบการผลิตไปสู่การปลูกฝิ่นเพื่อขายตามความต้องการของกลุ่มกองกำลังทั้งหลาย

กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋งรู้จักแหล่งผลิตฝิ่นแหล่งใหญ่เป็นอดีในเขตภูเขาประเทศพม่า ซึ่งมีชาวคะฉิ่นและชาวว่าทำการปลูกฝิ่นให้กับจีนฮ่อ รวมถึงการปลูกฝิ่นของกลุ่มชาวม้งและกลุ่มอื่นๆ บนภูเขาในเขตประเทศลาว กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋งจึงสามารถรับซื้อฝิ่นและเก็บ “ส่วย” จากการค้าฝิ่นที่ผลิตกันในเขตสามเหลี่ยมทองคำเพื่อสนับสนุนกองทัพกู้ชาติของตนเองพอ ๆ กับกลุ่มกั๊กชาติอิสระกลุ่มกะเหรี่ยง กองทหารรัฐฉานในเขตประเทศพม่าที่เริ่มแตกแยกเป็นหลายกลุ่มเพราะขัดแย้งในทางอุดมการณ์ ขณะที่สถานการณ์ในระดับโลกเริ่มกดดันเรื่องการค้ายาเสพติดของขุนส่าและจีนฮ่อในบริเวณเขตรัฐฉานและในเขตภาคเหนือตอนบนของไทย รวมไปถึงสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างคอมมิวนิสต์กับโลกเสรีที่เติบโตและเป็นที่หวาดเกรงของรัฐบาลไทยต่อเนื่องไปจนถึงรัฐบาลสหรัฐอเมริกาตามลำดับ อย่างเช่น เรื่องเล่าจากประสบการณ์ของ ท่านผู้เฒ่าชาวไทใหญ่ อดีตคนทำงานให้กับหน่วยทหารไทยเล่าให้ฟังถึงความสัมพันธ์ระหว่างกองกำลังจีนฮ่อกับปัญหาเสพติดและคอมมิวนิสต์ที่ชายแดนว่า “พวกนายพลลีของกองพล 93 ขึ้นเหนือไปซื้อฝิ่นที่ชายแดนจีน แล้วก็กลับมาพู่ว่าพวกจีนแดง คอมมิวนิสต์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทหารไทยช่วงนั้นก็เชื่อ เพราะว่าเราไม่มีหน่วยข่าวกรองที่จะตรวจสอบข้อมูลอีกรอบ ก็ถูกจีนฮ่อหลอกไปเรื่อยๆ ทหารไทยก็เชื่อจีนฮ่อตามชายแดน ก็ทำกันไปเรื่อยๆ มีอยู่ครั้งหนึ่งพวกจีนฮ่อเขารู้ว่าฝรั่งจะมาซื้อฝิ่นไปเผาทำลาย เขาก็เลยเอาฝิ่น 3 ตันที่มีอยู่ไปผสมมันฝรั่งและถั่วเหลืองให้หนักเพิ่มขึ้นไปอีกเป็น 12 ตันเพื่อขายหลอกฝรั่งอีก พวกฝรั่งก็ซื้อไปเผากันที่หนองฮ่อรวม 12 ตัน โดยไม่รู้ว่าจริง ๆ แล้วฝิ่นที่เผาไปนั้นมีอยู่แค่ 3 ตันเท่านั้นเอง พวกฝรั่งก็โดนหลอกไป จีนฮ่อพอได้เงินมาก็เอาเงินบางส่วนไปให้กับนายทหารใหญ่ แล้วสร้างบ้านเอาไว้อย่างดีที่คอยแม่สะลอง จีนฮ่อเลยได้ทั้งเงินไปซื้ออาวุธปืนต่อ”

ในช่วงเวลานี้ กลุ่มกองกำลังที่สำคัญของชาวไทใหญ่ คือ “หนุ่มศึกหาญ” ที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2501 (ค.ศ. 1958) โดยการนำของเจ้าน้อยชอฮันตี้ร่วมกับราษฎรในรัฐฉาน ตั้งกองกำลังอยู่ที่เมืองหางและเมืองคว้นทำการต่อต้านกับพม่าเพื่อเรียกร้องเอกราชของรัฐไทใหญ่กลับคืนมา แต่การต่อสู้ของกองกำลังกั๊กชาติชาวไทใหญ่กลับเกิดปัญหาที่ภายในกลุ่มชาวไทใหญ่เองกลับแตกแยกออกเป็นหลายกลุ่มหลายเหล่า เพราะความขัดแย้งในอุดมการณ์ทางการเมืองและการต่อสู้

ขณะที่รัฐบาลไทยภายใต้การกดดันจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้พยายามแก้ไขปัญหายาเสพติด คอมมิวนิสต์และความมั่นคงปลอดภัยตามแนวชายแดน ดังเช่น เรื่องเล่าจากอดีตผู้ช่วยงานด้านข่าวกรองให้กับหน่วยทหารไทย เล่าว่า “ช่วงหนึ่งท่านเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติช่วงนั้น ได้รับข่าวจากกองกำลังจีนฮ่อว่า มีผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์จำนวนมากที่บริเวณป่าซาง ก็เลยต้องการตรวจสอบข้อมูลกลัวว่าจะถูกหลอก ก็เลยมาหาเส้นสายแถวแนวชายแดนว่าใครพอจะตรวจสอบข้อมูลได้บ้าง ผมก็เลยขอให้ชาวมูเซอ เพื่อนผมไปตรวจสอบข้อมูล ผมก็หลอกชาวมูเซอว่า ผมอยากได้ฝิ่นที่ป่าซาง ที่เขาว่ากันว่าราคาถูกและมีจำนวนมาก ชาวมูเซอก็รับจะไปทำให้ ผมก็ออกเงินส่วนตัวไป 7,000 บาทเพื่อให้เขา

ไปซื้อผืนและบอกให้เขาไปเที่ยวให้ทั่วๆ ดูว่าใครเป็นใคร มีใครอยู่บ้าง แต่พอผมเจอไปถึงก็ถูกผกก.จับเอาไว้ขังไปหมด ให้เข้าไปอบรม 20 วัน อบรมเรื่องการทหาร การเป็นคอมมิวนิสต์ แต่สุดท้ายก็ปล่อยกลับมาพร้อมกับข้าวของเดิมที่ยึดไว้ และยังให้ข้าวของพวกเครื่องหมายต่างๆของคอมมิวนิสต์กลับมาพร้อมกระสุนและปืนด้วย ผมก็บอกพวกผมเชื่อว่า อย่าเอาเครื่องหมายเข้ามาและผืนก็ให้เก็บเอาไว้แล้วให้ไปรออยู่ที่เมืองยอน ถิ่นที่พญาจะฮือ ผู้นำชาวมูเซออาศัยอยู่ที่นี่ ผมก็แะไปหาพวกเขาที่นั่น แล้วพาทหารไทยไปดูเครื่องหมายต่างๆ ของคอมมิวนิสต์และเช็คว่า มีคนไทยไปเป็นผกก. ที่นั่นบ้างหรือเปล่านั้นก็พบว่าไม่มี

เรื่องเล่าจากประสบการณ์ข้างต้นอาจสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาเรื่องยาเสพติดและปัญหาคอมมิวนิสต์ตามแนวชายแดนเกิดขึ้นและกลายเป็นปัญหาที่รัฐบาลไทยตลอดจนนานาชาติแสดงความเป็นห่วงอย่างมาก

ความพยายามแก้ไขปัญหายาเสพติด ปัญหาคอมมิวนิสต์และความมั่นคงปลอดภัยตามแนวชายแดนที่เกิดขึ้น รัฐบาลไทยได้ใช้นโยบาย“รัฐกันชน” (Buffer state) มาตั้งแต่ในช่วงหลังสงครามเย็นเพื่อต้องการป้องกันปัญหาต่างๆ ไม่ให้เกิดขึ้นกับประเทศไทย โดยนโยบายดังกล่าวได้ใช้กับพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศไทยกับพม่าโดยสนับสนุนให้รัฐชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนอย่างไทใหญ่และกะเหรี่ยงต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่า

ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐกันชนอาจไม่มีเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จากการค้นคว้าของ วันดี สันติวุฒิเมธี (วันดี 2546: 30-32) และนักวิชาการทางด้านความสัมพันธ์ไทย-พม่า พบว่า รัฐบาลไทยตั้งแต่ช่วงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ให้ความช่วยเหลือกลุ่มกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในเรื่องของอาวุธและการฝึกอบรมทางการทหารเพื่อแลกกับข่าวคราวตามแนวชายแดน และการป้องกันปัญหาเรื่องยาเสพติดและภัยความมั่นคงจากลัทธิคอมมิวนิสต์

จะเห็นได้ว่า นโยบายรัฐกันชนของรัฐบาลไทยนั้น ในทางหนึ่งต่างสอดคล้องกับการต่อสู้เพื่อเรียกร้องอิสรภาพของกลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยง ขณะเดียวกันก็มีเหตุผลและมีที่มาที่ไปทางการเมืองและเศรษฐกิจที่อาจทำความเข้าใจได้ กล่าวคือ ในทางการเมือง รัฐกันชนได้เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะความขัดแย้งและการทำสงครามระหว่างกันมายาวนานหลายศตวรรษ ขณะที่รัฐบาลไทยได้สร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนด้วยเหตุผลคล้ายคลึงกันเพื่อคอยช่วยเป็นกันชนในการต่อสู้กับรัฐบาลพม่า แต่ขณะเดียวกันก็มุ่งหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วย ดังเช่น ในอดีตที่ผ่านมา จะพบว่ารัฐบาลไทย โดยเฉพาะบางกลุ่มนักการเมืองได้ผลประโยชน์จากการทำสัญญาการค้ากับชนกลุ่มชาติพันธุ์ อย่าง กะเหรี่ยง ไทใหญ่ ในการค้าไม้ ทำเหมืองพลอย ส่วนรัฐบาลทหารพม่าได้พยายามกำจัดกลุ่มชาติพันธุ์ให้พ้นทางในด้านหนึ่งก็เพื่อเข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในเขตชายแดนด้วยเช่นกัน (Bryant 1997, Global Witness 2004)

จากข้อมูลข้างต้นที่นำเสนอมานั้น อาจประมวลได้ว่า รัฐพม่าภายหลังการปลดแอกจากอาณานิคมอังกฤษ และรัฐไทยภายใต้กระแสกดดันจากตะวันตกในเรื่องความมั่นคงแห่งชาติจากยาเสพติดและคอมมิวนิสต์ ได้ทำให้รัฐไทยให้ความสนใจต่อการปกป้องเขตแดนและอธิปไตยอย่างเข้มข้น

โลกาภิวัตน์กับการท้าทายชุมชนในจินตนาการของรัฐไทย: ยาบ้า-ของเถื่อน, สวนส้ม-แรงงานพลัดถิ่นในยุคเศรษฐกิจทุนนิยม (พ.ศ. 2530-ปัจจุบัน)

ภายหลังปีพ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน สถานการณ์โดยทั่วไปภายหลังกระแสคอมมิวนิสต์คลี่คลายลงก็คือ เศรษฐกิจของประเทศไทยเริ่มเติบโตและขยายตัวขึ้นตามลำดับ ซึ่งพิจารณาได้จากภาวะการส่งออกสินค้าของประเทศไทยไปยังต่างประเทศเติบโตสูงขึ้น ด้วยเพราะการกำหนดเป้าหมายการส่งออกสินค้า การขยายตัวทางเศรษฐกิจจากการผลิตและบริโภคภายในประเทศ ขณะที่ความเข้มข้นของการค้าชายแดนทั้งถูกและผิดกฎหมายเติบโตขึ้นตามลำดับด้วยเช่นกัน

ในช่วงเวลาดังกล่าว อาจบอกได้ว่า ผิ่นและเฮโรइनไม่ได้ลดน้อยลงไปกว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาแต่อย่างใด และกลับยังคงมีการผลิตอยู่มากในเขตของกลุ่มว่า โกก้างและหลอยหม่อในรัฐฉานตอนบน (S.H.A.N 2004) อย่างไรก็ตาม “ยาบ้า” สินค้ายาเสพติดตัวใหม่ที่โด่งดังและเฟื่องฟูมากขึ้นได้เข้ามาแบ่งสัดส่วนการค้ายาเสพติดในบริเวณนี้ โดยที่มีกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะทหารว้าและพม่าเริ่มเปลี่ยนมาผลิตยาบ้ามากกว่าฝิ่นและเฮโรइन เพราะกลุ่มเป้าหมายของสินค้าเริ่มเปลี่ยนไป

นอกจากนี้ สถานการณ์ตามแนวชายแดนไทย-พม่าในช่วงเขตภาคเหนือตอนบนเริ่มมีสินค้าหนีภาษีและของเถื่อนไหลทะลักเข้าสู่ชายแดนไทยพม่ามากขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่รอบนอกในเขตรัฐฉาน บริเวณชายแดนไทยพม่ายังคงมีปัญหาเรื่องกองกำลังกึ่งชาติเพื่อต่อสู้กับรัฐบาลพม่า ความขัดแย้ง สงครามการต่อสู้ระหว่างกองกำลังกึ่งชาติของกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐบาลทหารพม่ายังคงเกิดขึ้นอยู่เนืองๆ ไม่ต่างกับกองกำลังกึ่งชาติไทใหญ่ กระเหรี่ยง โดยนักรบการเมืองและผู้นำชาวไทใหญ่บางคนอาจหนีภัยการเมืองโดยอพยพลี้ภัยออกมาต่อสู้ยังประเทศที่สาม ขณะที่บางกลุ่ม อย่างเช่น ผู้นำว้ากลับยอมโอนอ่อนผ่อนตามรัฐบาลทหารพม่า และดำเนินตามแนวทางของรัฐบาลทหารพม่า เช่น ช่วยเหลือทหารพม่าในการดำเนินนโยบายโยกย้ายถิ่นฐานชาวไทใหญ่ทั้งในเขตรัฐฉานตอนกลางและตอนบน จากนั้นนำชาวว้าและกลุ่มอื่นๆ เข้ามาอาศัยอยู่แทน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลพม่าและกองกำลังชาติพันธุ์ ไม่ว่า กองกำลังกึ่งชาติไทใหญ่ กระเหรี่ยง ฯลฯ เริ่มเปลี่ยนไป โดยตั้งแต่สมัยพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลไทยเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยตรงต่อรัฐบาลทหารพม่า ทำการเปิดตลาดการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักมากกว่าประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชน(เวณิกา 2540) ด้วยนโยบายนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และกองกำลังตามแนวชายแดนเริ่มได้รับผลกระทบและไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆ

จากรัฐบาลไทยอีก ทำให้กองกำลังกู้ชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนเหล่านี้เริ่มอ่อนแอลง (Bryant 1997)

สถานการณ์ที่กำลังท้าทายชุมชนในจินตนาการของราชอาณาจักรไทยอยู่ในปัจจุบันอาจมองเห็นได้ครณิดังต่อไปนี้

ยาบ้า-ของเถื่อนกับการลดรัฐ

ในบริบทที่เศรษฐกิจเสรีนิยมกำลังเติบโตขึ้นในประเทศไทย รัฐบาลไทยเน้นพัฒนาประเทศด้วยการเร่งส่งออกสินค้าเพื่อนำกำไรและเงินตราเข้าสู่ประเทศ การเปิดตลาดการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านเป็นแนวทางหนึ่ง รัฐบาลไทยได้เปิดตลาดการค้าชายแดนและพัฒนาพื้นที่ตามแนวชายแดน เช่น แม่สาย ท่าขี้เหล็ก เป็นต้น ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ขณะเดียวกัน พื้นที่ท่องเที่ยวและตลาดการค้าไม่ได้มีเพียงการท่องเที่ยวและสินค้าที่รัฐบาลไทยสามารถควบคุมได้เพียงอย่างเดียว จะพบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวตามแนวชายแดนที่ถูกพัฒนาเป็นบ่อนการพนัน สถานบริการมากมาย มีสินค้าหนีภาษี สินค้าเถื่อนที่รัฐเก็บภาษีไม่ได้หลังไหลเข้าออกบริเวณชายแดนมากมาย ทั้งยาเสพติด สินค้าหนีภาษี และผู้คนอพยพเข้าออกตามแนวชายแดนไทยพม่าเรื่อยมา (เวณิกา 2540: 105-106) บริบทดังกล่าวนี้ได้ทำให้ชายแดนระหว่างประเทศกลายเป็น “ตลาดการค้า” ที่มีการหลั่งไหลของคน สินค้าทั้งถูกและผิดกฎหมาย สินค้าราคาถูก สินค้าหนีภาษีและยาเสพติดตลอดจนยังกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหมายต่อระบบเศรษฐกิจการค้าทั้งในระบบและนอกระบบของทั้งสองประเทศ

โดยในบริเวณชายแดนไทยพม่าในเขตอำเภอฝาง ไชยปราการและแม่อาย แม้จะไม่มีด่านตรวจสินค้า กรมศุลกากรขนาดใหญ่หรือแหล่งตลาดสินค้าชายแดนเหมือนที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย หรือที่อำเภอแม่สลด จังหวัดตาก แต่การไหลเข้าออกของสินค้าและผู้คนเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะการเข้ามาของยาเสพติด ทั้งยาบ้า เฮโรอีนที่เปลี่ยนรูปแบบการขนส่ง การหลั่งไหลของชาวไทยใหญ่จากรัฐฉานเข้ามาในอำเภอฝางเพื่อทำงาน เป็นแรงงานทั้งในสวนส้ม ก่อสร้างร้านอาหารและงานบ้าน

การหลั่งไหลของชาวไทยใหญ่เหล่านี้เกิดขึ้นทั้งในบริบทที่รัฐบาลทหารพม่ายังคงทำสงครามอย่างหนักกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่และกลุ่มอื่นๆ บ้างรัฐบาลทหารพม่าใช้นโยบายการบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐาน(Relocation program) ที่รุนแรงมากขึ้นนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 เป็นต้นมา เพื่อบีบบังคับให้ชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานออกจากพื้นที่และเพื่อหยุดการให้ความช่วยเหลือแก่กองกำลังกู้ชาติของตน นโยบายของรัฐบาลทหารพม่าเหล่านี้ได้สร้างความเดือดร้อนและสร้างผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตชาวไทยใหญ่ในรัฐฉาน และเกิดปัญหาความยากจนตามมา แต่ขณะเดียวกัน จะพบว่าในแง่หนึ่ง สถานการณ์การหลั่งไหลของชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานเข้ามาในเมืองไทยเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตทางเศรษฐกิจและความต้องการแรงงานราคาถูกในประเทศไทย ซึ่งการเคลื่อนย้ายของแรงงานจากฝั่งพม่าของกลุ่มชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานได้สอดคล้องกับความต้องการแรงงานภายในประเทศในปัจจุบัน ไม่ว่า จากการเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่พืชเชิงพาณิชย์ในบริเวณเขตรอยต่อฝั่งไทย เช่น การทำไร่กระเทียม หอม สวนลิ้นจี่

และสวนส้มอย่างกว้างขวางในเขตอำเภอฝาง แม่ฮาย และท่าตอนไปจนถึงการไปเป็นแรงงานในตลาด
อุตสาหกรรมทั้งในเขตพื้นที่รอยต่อชายแดนและในเมืองใหญ่

พรมแดนรัฐ: ความลักลั่นขัดแย้งและช่องว่างแห่งอำนาจ

“ที่หมู่บ้านเปียงหลวง ชายแดนไทย-พม่า ในยามปกติ จะเห็นคนไต่จากฝั่งพม่าเป็นเขาข้ามเข้ามา
ฝั่งไทยและเห็นหญิงชาวลิซูจากบ้านเปียงหลวงซ้อนมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปยังลานวัดฟ้าเวียงอินทร์ ซึ่ง
ตั้งอยู่บนเนินเขาสองลูก ลูกหนึ่งเป็นที่ตั้งของวัดซึ่งอยู่ในเขตฝั่งไทย อีกลูกเป็นตั้งของอุโบสถเก่า ซึ่งอยู่
ในฝั่งพม่า ชาวลิซูเหล่านี้บ้างผูกลูกน้อยแนบกับลำตัวด้านหลัง โดยมีผ้าขาวม้าห่อหุ้มพันรอบๆ ตัวผู้เป็น
แม่ และพยายามปีนลงจากด้านหลังเนินเจดีย์เพื่อข้ามไปฝั่งพม่า เมื่อถามทหารพรานทำให้ทราบว่า คำสั่ง
ปิดด่านไม่สามารถสั่งให้คนปิดกันศรัทธาได้ เพราะประตูลูกเหล็กของด่านถูกปิดสนิท แต่คนที่นี่ยังคงใช้
เส้นทางด้านหลังของเนินเจดีย์ข้ามไปมาหาสู่กันเสมอ ซึ่งอาจจะข้ามไปหาสามีหรือญาติพี่น้อง”
(วิภาดาและวลัยพร 2544)

จากกรณีข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แม้รัฐพยายามจะสถาปนาอำนาจลงที่ชายแดน แต่ความลัก
ลั่นขัดแย้งและความยืดหยุ่นในแง่ของการใช้อำนาจรัฐเกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้น การข้ามไปมาที่ชายแดน
ดังบริเวณชายแดนบ้านหนองอุกหรือหมู่บ้านอรุโณทัย ชายแดนไทยพม่าด้านอำเภอเชียงดาว จังหวัด
เชียงใหม่จึงเป็นเรื่องปกติของผู้คนที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดน

สำหรับชายแดนไชยปราการ ฝางและแม่ฮายแล้ว สภาพภูมิประเทศเป็นอุปสรรคสำคัญในการ
ตรวจตราควบคุมชายแดนอย่างมาก ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขา มีช่องทางเข้าออกมากมายที่จะเป็น
ช่องทางในการหลบหนีข้ามแดน ซึ่งจากการสำรวจของอำเภอฝางพบว่า คนไทใหญ่พลัดถิ่นส่วนใหญ่
เดินทางผ่านช่องทางต่างๆ ที่ไม่ได้เปิดใช้อย่างเป็นทางการตามแนวชายแดนจำนวนอย่างน้อย 22
ช่องทาง โดยในเขตอำเภอฝางมีอย่างน้อย 8 ช่อง คือที่ตำบลแม่งอน 4 ช่อง คือ บ้านหนองกะลาง บ้านซุย
ถึง บ้านหลวงและบ้านคุ้ม อีก 4 ช่องทางที่ตำบลม่อนปิ่น คือบ้านปางม้า บ้านเขาหัวนก บ้านนอแล และ
บ้านปางตอง นอกจากนี้ ในเขตคดอย่างขางยังเป็นทางผ่านของคนทั้งสองฝั่ง ซึ่งสามารถเดินข้ามภูเขา
ด้วยการเดินเท้ามาภายในเวลา 2-3 วัน โดยเฉพาะบริเวณบ้านหลวงและบ้านนอแล ส่วนอำเภอข้างเคียงมี
เส้นทางหลัก 3 เส้นทางคือ 1. บ้านอรุโณทัย คำนวณว่าออกตรงข้ามกับบ้านหนองอุกในฝั่งพม่า 2.
ชายแดนตำบลท่าตอนอำเภอแม่ฮาย 3. เส้นทางสันคดอย่างขาง

จากสถิติคร่าว ๆ ในช่วงพ.ศ.2545-2547 ในบริเวณพื้นที่ที่เจ้าหน้าที่รัฐบาลไทยได้ขอให้ผู้นำชาว
ไทใหญ่ทำการสำรวจพบว่า ในบริเวณชายแดนอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่ฮายมีชาวไทใหญ่ที่
เดินทางมาจากเมืองต่างๆ เข้าสู่เขตประเทศไทยปีละ 10,000 คน จากการสำรวจบางเดือนเดินทางเข้ามา
สูงถึงประมาณ 1,000 คน¹ เช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2545 มีชาวไทใหญ่อพยพเข้ามายังชายแดน

¹ อย่างเช่น เดือนมกราคม พ.ศ. 2547 มีชาวไทใหญ่จากเมืองถึง 100 คน บ้านแกซี 89 คน ขุนอิง 210 เมืองไลคำ 138 คน เมืองปิ่น 35 คน
หอยหลวง 56 คน เมืองนาย 164 คน เมืองเป้ง 165 คน เมืองกลางเคอ 50 คน เมืองโซโปง 12 คน เมืองลอมจอก 14 คน เดือนกพ.2547 เมือง

ไทยพม่าตรง 4 ช่องทางหลักจำนวนประมาณ 1,000 คน เป็นชาย 561 คน หญิง 541 คน โดยเดินทางมาจากเมืองต่างๆ ได้แก่ เมืองลพบุรี เมืองน่าน เมืองกึ่ง เมืองน้ำจี่ เมืองปิ่น เมืองขุนหึ่ง เมืองปู่โหลง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ที่ได้รับผลกระทบจากการที่ทหารพม่าเข้าไปยึดทรัพย์สิน บ้านทั้งสิ้น

แต่ในอีกด้านหนึ่ง นอกเหนือจากสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการอพยพเคลื่อนย้ายแล้ว เรายังพบความลักลั่นขัดแย้งและช่องว่างแห่งอำนาจรัฐเกิดขึ้นที่ชายแดนได้เสมอ ดังเช่น การตั้งด่านตรวจสกัดกั้นบริเวณชายแดนอำเภอไชยปราการ ผ่า ที่มีการเฝ้าตรวจตราเข้มงวดมากบ้างน้อยบ้าง แต่บางครั้งบางคราวก็มีการอนุโลม อ่อนโอนผ่อนตามและการเก็บส่วยจากเจ้าหน้าที่ที่ประพฤติมิชอบบางคน ดังกรณีการตรวจตราบัตรประจำตัวของแรงงานพลัดถิ่นบางคนแล้วพบว่าบัตรหมดอายุ ก็ให้มีการจ่ายค่าผ่านทางเพื่อให้แรงงานพลัดถิ่นได้ข้ามแดนไป หรือการที่แรงงานพลัดถิ่นค้นหาช่องทางหลบหนีเข้ามายังชายแดนไทยหลากหลายวิธี มีการจ่ายค่าหลบตำรวจให้กับชุมชนไทใหญ่ คนเมืองและชุมชนบนคอกในฝั่งไทยเพื่อขอให้ช่วยมาส่งยังแหล่งทำงาน หรือการใช้เครือข่ายญาติพี่น้องในฝั่งไทยเพื่อช่วยในการเจรจาความให้เข้ามาทำงาน เป็นต้น

บัตรประจำตัวกับความลักลั่นขัดแย้ง: การเพิกถอนสัญชาติไทยชาวแม่ฮาย

การที่รัฐให้ความสำคัญกับอธิปไตยของเขตแดน และพยายามตีกรอบควบคุมคนผ่านบัตรประจำตัว ได้สะท้อนให้เห็นความลักลั่นขัดแย้งในการจัดการควบคุมคนที่ชายแดนดังเช่น กรณีการเพิกถอนสัญชาติคนแม่ฮาย เมื่อปีพ.ศ. 2545

จากข้อมูลหนังสือพิมพ์ ข่าวสารจากองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและการลงพื้นที่สอบถามเพิ่มเติมพบว่า การเพิกถอนสัญชาติไทยชาวแม่ฮายเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2545 เมื่อกรมการปกครองได้สั่งเพิกถอนสัญชาติชาวอำเภอแม่ฮาย จังหวัดเชียงใหม่จำนวน 1,243 คน โดยระบุว่า บุคคลเหล่านี้ไม่ใช่คนไทยเพราะถือบัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ขณะที่องค์กรเอกชนที่เข้าไปตรวจสอบรายละเอียดพบว่า ในจำนวนผู้ที่ถูกถอนชื่อออกจากทะเบียนราษฎรนั้นมีชาวบ้านแม่ฮายดั้งเดิมที่เกิดในเมืองไทยจำนวนไม่น้อยที่ถูกถอนสัญชาติไทยออกไปเพราะขั้นตอนที่ซับซ้อนและความเข้าใจที่สับสนกันในอดีต

โดยในช่วงกลางปีพ.ศ. 2545 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติส่งคณะผู้เชี่ยวชาญลงไปดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นพบว่า ชาวบ้านบางส่วนมีสัญชาติไทยมาก่อน แต่ได้อพยพโยกย้ายไปมาระหว่างเขตแดน รวมถึงชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่เกิดในประเทศไทย แต่ถูกหลอกลวงกลับถูกระบุว่าเป็นคนไร้สัญชาติในประเทศพม่า โดยคนกลุ่มหลังนี้อาศัยอยู่ในประเทศไทยมาตั้งแต่ช่วงพ.ศ.2519 แต่ถูกเข้าใจผิดจาก

กรมการปกครองว่าเป็นคนสัญชาติพม่า เพราะกรมการปกครองเข้าใจเอาว่า พื้นที่ที่คนกลุ่มหลังอพยพไปมานี้อยู่ในเขตแดนพม่า

“ตามข้อมูลที่พระสงฆ์ซึ่งศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน เล่าว่า มันเป็นเรื่องของคนที่อพยพไปมาระหว่างอำเภอฝาง พร้าว แม่สาย และท่าตอน ในช่วงเวลาก่อนที่จะมีการตั้งอำเภอตามแนวชายแดนภาคเหนือระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า ซึ่งต้นตระกูลของชาวบ้านนั้นอาศัยอยู่ในท่าตอนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา แต่พวกเขาบางส่วนได้ไปทำกินที่สบย็อนหรือเมืองย็อน และไปๆ มาโดยตลอด”

แต่ปรากฏว่า กรมการปกครองได้ลงทะเบียน คนที่มาจากสบย็อนในช่วงหลังปีพ.ศ. 2519 ว่า เป็นคนสัญชาติพม่า ทั้งๆ ที่บริเวณพื้นที่ดังกล่าวได้รับคำชี้แจงจากหลายฝ่ายก็คือเขตแดนของประเทศไทย โดยจากการศึกษาของนักวิชาการอิสระด้านมนุษยวิทยาและอาจารย์จากคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยพายัพ ไปเก็บข้อมูลชุมชนบริเวณพื้นที่ชายแดนระบุว่า “สบย็อน หรือ “เมืองย็อนในช่วงก่อน พ.ศ.2519 คือ พื้นที่ที่ประชิดติดชายแดนของประเทศพม่า ซึ่งไม่เพียงแต่ชาวบ้านที่บอกว่าพื้นที่สบย็อนไม่ใช่พม่าเท่านั้น แม้แต่ข้าราชการที่ทำงานเป็นประจำตามแนวชายแดนมาตลอดก็ยืนยันว่า สบย็อนคือพื้นที่ที่เกิดจากแม่กกไปชนแม่น้ำย็อน เป็นดินแดนที่คนท่าตอนไปทำมาหากินในช่วงก่อน พ.ศ.2519 เนื่องจากดินดี ปลูกพืชได้ผลผลิตดี แต่จำต้องอพยพกลับท่าตอนในช่วง พ.ศ.2519 เพราะในช่วงที่มีการสู้รบอย่างมากในประเทศพม่า ก็มีคนจำนวนมากอพยพเข้ามาที่สบย็อน และมีการปล้นสดมภ์จนมีอันตรายแก่ชีวิต จนอาศัยอยู่ต่อไปไม่ได้”

แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยที่มานับถือปากคำของชาวบ้าน และบันทึกลงในแบบพิมพ์ประวัติที่ทำขึ้นระหว่างหน่วยงานราชการกับราษฎรในช่วงปีพ.ศ. 2519-2522 ว่า สบย็อนเป็นดินแดนประเทศพม่า คนที่มาจากสบย็อนจึงกลายเป็นคนมาจากพม่าหรือเกิดในประเทศพม่า เรื่องจึงกลายเป็นว่า คนท่าตอนที่ไม่อาศัยในสบย็อนในช่วงนั้นไม่ใช่คนไทย กลายเป็นคนพม่าที่เข้าเมืองมา จากนั้น กรมการปกครองได้ไปขึ้นทะเบียนชาวบ้านเหล่านี้เฝ้าจากความเข้าใจของตนเองว่าเป็นผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า จึงทำให้พวกเขาเสียสิทธิการเป็นคนไทยไปในที่สุด

“อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงจากชุมชนระบุว่า ชาวบ้านไม่รู้ว่ เอกสารนั้นๆ หมายถึงอะไร เพราะว่า พวกเขาส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก ส่วนในบางรายที่พอเข้าใจเรื่องราวอยู่บ้าง อย่างครอบครัวของแม่มี มณีวรรณ ก็พยายามทำความเข้าใจกับทางราชการมาตลอด”

“ที่ผ่านมา ลูกหลานส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ถูกสงสัยว่า เป็นคนสัญชาติพม่าไปทั้งหมด แต่พอกรมการปกครองเข้าไปสำรวจในช่วงหลัง ลูกหลานที่ไม่ได้รับการจัดทำทะเบียนราษฎรก็โดนข้อสันนิษฐานว่า เป็นคนสัญชาติพม่า” (มดิชนรายวัน วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2547 และสำนักข่าวไท 2547)

กรณีข้างต้นอาจทำให้เราเข้าใจต่อสถานการณ์ความซับซ้อนของการเคลื่อนย้ายของผู้คนบริเวณชายแดนได้เป็นอย่างดี ที่ว่า ขณะที่รัฐซึ่งให้ความสำคัญกับอธิปไตยของเขตแดน และพยายามจัดจำแนกคนตามหลักเกณฑ์ที่ตายตัวผ่านบัตรประจำตัว รัฐเองไม่ได้ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขประวัติศาสตร์การ

เคลื่อนย้ายไปมาของชุมชน ความลักลั่นขัดแย้งในความพยายามจะจัดจำแนกแยกแยะคนที่ชายแดนจึงเกิดปัญหาขึ้น

สวนส้ม-แรงงานพลัดถิ่นกับการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมที่ชายแดน

ชายแดนไทยพม่าบริเวณอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่สายปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตหุบเขา โอบล้อมด้วยภูเขาหลายด้าน ที่มีคอยผ้าห่มปกอยู่ทางทิศเหนือ คอยช้างติดทางทิศตะวันออกและเทือกเขาถนนธงชัยกลางในทิศตะวันตก บริเวณดังกล่าวโดยเฉพาะเขตอำเภอฝางมีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะเป็นเมืองที่มีที่ราบลุ่มยาวถึง 70 กิโลเมตรและกว้าง 18-26 กิโลเมตร นอกจากนี้ ยังมีลำน้ำไหลผ่านหลายสาย ซึ่งสายหลักคือ ลำน้ำฝางที่ไหลผ่านทางทิศเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือเพื่อไปลงแม่น้ำกก ซึ่งไหลเข้าสู่เชียงรายผ่านอำเภอเชียงแสนไปลงแม่น้ำโขง ขณะที่ยังมีลำน้ำสายย่อย อย่างเช่น แม่น้ำมว ลำน้ำใจ ลำน้ำห้วยงู ห้วยไคร้ แม่ข่า แม่สูน ที่ซึ่งลำน้ำทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำฝางและแม่น้ำกกที่ทำตอน

สำหรับพื้นที่การเกษตรของอำเภอฝาง แม่สายและไชยปราการ ทั้ง 3 อำเภอมีจำนวนรวม 246,596 ไร่จากพื้นที่การเกษตรทั้งหมดในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 1,611,280 ไร่ คิดเป็น ร้อยละ 15.04 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของจังหวัดเชียงใหม่

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่การเกษตรบริเวณนี้ได้ถูกสังเกตเห็นและนำไปสู่การพัฒนาทางด้านการเกษตรมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 อย่างเช่น ในปีพ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) บริเวณอำเภอฝางเป็นหนึ่งในเพียงสองอำเภอที่ถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่การเพาะปลูกข้าวเพื่อการส่งออกไปขายให้กับบริษัทป่าไม้ในพม่าเป็นครั้งแรก ซึ่งการส่งออกข้าวออกขายแสดงให้เห็นว่า ได้เริ่มมีการปลูกข้าว 2 ครั้ง/ปี และภายหลัง พ.ศ. 2464 (ค.ศ. 1921) เมื่อเส้นทางรถไฟสายเหนือสร้างเสร็จเรียบร้อย เมืองฝางรวมไปถึงเมืองใหญ่ๆ อย่างเชียงใหม่ เชียงราย (ยกเว้น ลำปาง น่าน แพร่ ที่ขาดแคลนน้ำ) ได้กลายเป็นพื้นที่เป้าหมายที่ต้องการปลูกข้าวเพื่อขายเป็นสินค้าออกแทนที่การค้าของป่า โดยผ่านพ่อค้าจีนที่ซื้อข้าวเพื่อนำไปขายต่อให้พ่อค้าจีนในกรุงเทพ (สรวิศ 2529: 152)

ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองหุบเขาแห่ง 3 อำเภอนี้ได้พบข้อพิสูจน์จากช่วงต่อมา เมื่อรัชกาลที่ 7 ได้ว่าจ้าง คาร์ซี จิมเมอร์แมน นักวิชาการต่างประเทศเข้ามาสำรวจสถานะทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ซึ่งได้คาดการณ์ว่า พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การพัฒนาการเกษตรเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสวนส้ม “ส้มจีนที่ขายในกรุงเทพ ต้องส่งมาจากต่างประเทศทุกปี ส้มชนิดนี้ปลูกได้ดีใน 20 องศาแลติจูดคือในเชียงราย ส้มจีนหรือผลไม้อื่นๆ ควรนำมาปลูกในจังหวัดเชียงรายและในขั้นต้นควรอยู่ในความควบคุมของผู้เชี่ยวชาญ ถ้าการปลูกส้ม...ปลูกได้จำนวนมากพอกับความต้องการของตลาดและส้มที่ปลูกมีลักษณะดีพอ จังหวัดเชียงรายจะเป็นจังหวัดที่ส่งส้มชนิดต่างๆ ลงมาจำหน่ายที่กรุงเทพ ซึ่งในเวลานี้ต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศทั้งสิ้น” (จิมเมอร์แมน 2525: 66-67)

แต่การคาดการณ์และข้อเสนอดังกล่าวไม่ได้รับความสนใจมานานเกือบ 30 ปี โดยจะเห็นได้จากบันทึกของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ ทำการสำรวจแนวชายแดนไทย-พม่า-ลาว-กัมพูชาในปีพ.ศ.

2533 ระหว่างกิ่งอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาย ซึ่งพบว่า ในช่วงนั้นไม่ได้ระบุถึงเศรษฐกิจ การเกษตรอย่างสวนส้มในฐานะที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด เท่าที่พบมีเพียงลันจี พริกแห้ง และโรงงานอุตสาหกรรมกระป๋อง เช่น ลันจี ลำไย ผักและหน่อไม้ เท่านั้น ซึ่งลันจีเป็นไม้ผลชนิดแรกๆ ที่ถูกพัฒนาขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพืชเศรษฐกิจ โดยชาวจีนฮ่อนำเข้าพันธุ์ลันจีจากจีนมาปลูกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 (ชาญวิทย์ 2540: 10)

อย่างไรก็ตาม บริเวณ 3 อำเภอในเขตไชยปราการ ฝางและแม่อาย จะพบว่าเศรษฐกิจภาค การเกษตรได้เติบโตและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมที่ทั้งสามอำเภอเคยประสบผลสำเร็จในการ ปลูกลันจี ลำไย กระเทียมและหอมหัวใหญ่เรื่อยมา แต่กลับพบว่า ตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ลันจี เริ่มให้ผลผลิตน้อยลงเพราะปัญหาเชื้อราและโรคาลาดตกต่ำ ขณะที่กระเทียมก็มีปัญหาไม่แตกต่างกัน ในแง่โรคาลาดและด้วยเพราะได้รับผลกระทบจากกระเทียมที่ถูกลักลอบเข้ามาจากจีนและพม่า ส่วน หอมหัวใหญ่นอกจากปัญหาโดยตัวมันเองที่ไม่สามารถเก็บเอาไว้ได้นานแล้ว ยังประสบปัญหาราคา ตลาดตกต่ำด้วยเช่นกัน

ในสถานการณ์เช่นนี้ ชาวบ้านบางส่วนได้แก้ไขด้วยการปล่อยที่ดินให้คนอื่นเช่าเพื่อปลูก หอมหัวใหญ่หรือหากบางคนที่ไม่ได้ให้เช่าก็จะปลูกพืชชนิดอื่น เช่น ถั่วเหลือง ขณะที่ชาวบ้านบางกลุ่ม ขายที่ดินให้แก่ชาวจีน จากนั้นออกไปตั้งบ้านที่อื่น ดังเช่น ในเขตบ้านเวียงหาวยได้สูญเสียที่ดินให้กับ นักธุรกิจภายนอกจำนวนมากเพื่อเปลี่ยนผืนนาไปทำธุรกิจการเกษตร ส่วนที่ดอนมักจะถูกเปลี่ยนไปทำ สวนส้ม โดยมีชาวจีนฮ่อ ชาวไทวันทีติดต่อผ่านชาวจีนฮ่อ กลุ่มนักธุรกิจจากกรุงเทพและนักธุรกิจ ท้องถิ่นเข้ามาดำเนินการ บ้างก็เป็นนักธุรกิจที่ทำกิจการการเกษตรมาก่อนมีที่ดินแปลงขนาดใหญ่ แต่ เปลี่ยนพืชที่ปลูกเพราะเห็นช่องทางการตลาดที่ดีกว่า อย่างเช่น กรณีของสวนส้มธนาธรที่เป็นกลุ่ม ผู้ประกอบการรายใหญ่กลุ่มแรกที่เติบโตและพัฒนาสวนส้มและตลาดส้ม จนสามารถส่งออกไปขายยัง ต่างประเทศ

การเติบโตของเศรษฐกิจการเกษตร การเปลี่ยนพื้นที่การผลิตจะเห็นได้จากการเพิ่มพื้นที่ เพาะปลูกส้มโดยเฉพาะในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา พบว่า พื้นที่การเพาะปลูก 2539/2540ในเขตอำเภอฝางเพียง อำเภอเดียว เพิ่มจำนวนขึ้นจาก 6,271 ไร่ไปเป็น 26,947 ไร่ในปีการเพาะปลูก 2543/2544 (สำนักงาน เกษตรจังหวัดเชียงใหม่ 2544) แต่สถิติล่าสุดของพื้นที่การเกษตรสวนส้มรวม 3 อำเภอในปีพ.ศ. 2545- 2548 กลับเพิ่มขึ้น 2-3 เท่าอย่างรวดเร็ว โดยมีจำนวนพื้นที่การเพาะปลูกในปีพ.ศ. 2545จาก 48,688 ไร่ไป เป็น 70,429 ไร่ในปีพ.ศ. 2548 มีพื้นที่สวนส้มที่ให้ผลผลิตแล้ว จาก 35,440 ไร่ไปเป็น 52,446 ไร่ พื้นที่ ปลูกสวนส้มเหล่านี้ให้ผลผลิตส้มจำนวนมากขึ้นจาก 175,476 ตัน ไปเป็น 198,180 ตัน ขณะที่มีจำนวน เกษตรกรที่ปลูกสวนส้มเพิ่มมากขึ้นจาก 1,324 รายไปเป็น 3,390 ราย (สำนักงานเกษตรเชียงใหม่ 2548)

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขพื้นที่การเพาะปลูกส้มอย่างไม่เป็นทางการกลับเพิ่มสูงขึ้นจากการขยาย พื้นที่ป่าในเขต 3 อำเภอออกไป ดังที่เจ้าหน้าที่สหกรณ์เกษตรกรสวนส้ม 3 อำเภอให้ข้อมูลว่า “สหกรณ์ เกษตรกรรายย่อยสวนส้มของ 3 อำเภอเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ 11 กันยายน ปีพ.ศ. 2544 ตอนแรกสมาชิก

สหกรณ์มีเพียง 34 รายเป็นรายย่อยทั้งหมด แต่พอในปี พ.ศ. 2545 เมื่อชาวบ้านล้มล้มจี่ลงครั้งหนึ่งมาปลูกส้ม พื้นที่จากที่เคยปลูกส้มเพิ่มเป็นแสนไร่อย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุผลที่ว่ารายได้จากส้มจี่ราคาตกลงไปอย่างมาก ปัจจุบัน สหกรณ์มีสมาชิกทั้งหมด 390 รายในจำนวนพื้นที่ปลูกส้มรวม 50,000 ไร่ ซึ่งในจำนวนนี้มีสมาชิกสหกรณ์ที่เป็นเจ้าของสวนส้มรายใหญ่ๆ ทั้งหมดอย่างเช่น สวนส้มธนาธรมีจำนวน 2,000 ไร่ สวนส้มทรายทองกว่า 1,000 ไร่ และช.เจริญ 800 ไร่” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สหกรณ์เกษตรสวนส้ม 3 อำเภอ 7 พฤศจิกายน 2547)

การที่ไม่สามารถควบคุมราคาตลาดและผลผลิตการเกษตรของพืชหลายๆ ชนิดประกอบกับการที่เกษตรกรรายย่อยมองเห็นผลความสำเร็จของผู้ประกอบการรายใหญ่จากธุรกิจสวนส้ม ทำให้เกษตรกรรายย่อยโดยเฉพาะผู้ที่มีเงินลงทุนได้เปลี่ยนผืนดินที่เคยปลูกไม้ผลอย่างลิ้นจี่ ลำไย และพีชระยะสั้นไปปลูกส้มเขียวหวาน ส้มพันธุ์สายน้ำผึ้ง ตามอย่างผู้ประกอบการรายใหญ่เป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ

การเปลี่ยนระบบพืชเกษตรจากสวนลิ้นจี่ ลำไย หอมหัวใหญ่ไปเป็นสวนส้มนี้ส่งผลต่อการจ้างงานเป็นอย่างมาก จากในอดีต ระบบการผลิตทางการเกษตรเคยใช้แรงงานในครอบครัวและแรงงานท้องถิ่นที่เพียงพอต่อการทำการเกษตรลักษณะดังกล่าว แต่เมื่อสวนส้มซึ่งมีลักษณะของ “การเกษตรกึ่งอุตสาหกรรม” เติบโตมากขึ้นเรื่อยๆ ความต้องการแรงงานก็เกิดขึ้นตามมาเป็นจำนวนมาก เพื่อนำแรงงานมาช่วยดูแลทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปลูก ดูแล บำรุงรักษาและเก็บผลผลิต และการจ้างแรงงานดังกล่าวสำหรับสวนส้มแล้วมักจะเป็นการจ้างแรงงาน “ราคาถูก” เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง

เมื่อความต้องการแรงงานมีมากขึ้นทั้งจากการขยายพื้นที่การเกษตรสวนส้มและพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ภายใต้อาณาเขตการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชายแดน ขณะที่แรงงานในท้องถิ่นมีไม่เพียงพอ หรือมีราคาที่สูงเกินไป แรงงานพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ซึ่งมีอยู่จำนวนมากและสามารถจ้างงานได้ในราคาที่ถูกลงได้ เข้ามารองรับการขาดแคลนแรงงานในธุรกิจการเกษตรสวนส้มดังกล่าว

โดยพบว่า ในปีพ.ศ. 2546 มีจำนวนแรงงานพลัดถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่จากรัฐฉานอพยพเข้ามาทำงานในอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาขยจำนวน 5,704 คน แบ่งเป็นการทำงานในอำเภอฝาง 4,531 คน อำเภอแม่อาขย 932 คน ละอำเภอไชยปราการ 241 คน ในจำนวนดังกล่าว กลุ่มแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นได้เข้าไปทำงานเป็นพนักงานในแปลงเพาะปลูกพืช หรือในสวนส้มมีจำนวนรวม 4,552 คน แบ่งเป็นในอำเภอฝางจำนวน 3,628 คน อำเภอไชยปราการ 172 คนและอำเภอแม่อาขย 752 คน ส่วนที่เหลือทำงานเป็นกรรมกรทั่วไป กรรมกรในโรงงาน และผู้รับใช้ในบ้าน

ในอีกด้านหนึ่ง การที่อำเภอฝางและบริเวณชายแดนคึกคักไปด้วยชุมชนแรงงานพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ได้ทำให้เศรษฐกิจของเมืองฝางในตัวเองเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเช่นกันจากปริมาณการอุปโภคบริโภค การจับจ่ายใช้สอยสินค้าของผู้ซื้ออย่างแรงงานชาวไทใหญ่ที่มีมากขึ้น ทำให้ปริมาณเงินหมุนเวียนภายในอำเภอฝางและชุมชนรอบๆ ขยายตัวสูงขึ้นมากกว่าแต่ก่อน โดยพบว่า นอกเหนือจากสินค้าอุปโภคบริโภคแล้ว สินค้าอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ พัดลม วิทยุ วิดีโอ รวมไปถึง

“ร้านทอง” เริ่มเป็นกิจการที่มีการขยายตัวสูงขึ้น ทั้งนี้ เพราะแรงงานชาวไทยใหญ่มักจะเก็บเงินในรูปของ “ทองคำ” โดยให้เหตุผลว่า ทองคำมีราคาดี ไม่ตกและใช้เป็นเครื่องประดับได้ด้วย นอกจากนี้ หากพวกเขานำทองคำกลับไปบ้านจะปลอดภัยมากกว่าถ้าไปพบทหารพม่าระหว่าง เพราะอย่างน้อยทหารพม่าอาจจะเอาทองไป แต่ไม่จับแรงงานชาวไทยไปขังคุก แต่หากทหารพม่าพบเงินไทยอาจจะถูกทำร้ายและถูกจับเข้าคุกไปด้วย

สถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้ประกอบการสวนส้มและธุรกิจทองบางคนกล่าวว่า “ในอำเภอฝาง หากไล่ชาวไทยใหญ่ออกไปจากอำเภอฝาง สวนส้มและเศรษฐกิจของอำเภอฝางจะต้องลำบากอย่างแน่นอน เพราะคนที่เป็นแรงงานในสวนส้มและคนที่ซื้อขายข้าวของต่างๆ ก็คือ แรงงานชาวไทยใหญ่ทั้งหมด” (สัมภาษณ์ 1 สิงหาคม 2547)

ในช่วง 10 ปีมานี้ ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานชาวไทยใหญ่ในเขตพื้นที่ชายแดนบริเวณดังกล่าวกับกลุ่มต่างๆ ไม่ว่า กลุ่มชาวไทยใหญ่เดิมที่เริ่มกลายเป็นคนท้องถิ่น กลุ่มนายจ้างสวนส้มทั้งที่เติบโตจากท้องถิ่น จากกรุงเทพและหรือบริษัทข้ามชาติ รวมทั้งความสัมพันธ์กับกลุ่มรัฐบาลทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เช่น ในระดับโครงสร้างของทุนกับการเคลื่อนย้ายพบว่า มีการขยายตัวและการเคลื่อนย้ายทุนจากส่วนกลางหรือกรุงเทพ/เชียงใหม่มาสู่ชายแดนมากขึ้น เพื่อขยายพื้นที่การผลิตสวนส้มจากที่เคยมีพื้นที่เพียงพอในเขตปริมณฑลป้อนกลับไปขยายยังศูนย์กลางและตลาดส่งออกต่างประเทศมากขึ้น ขณะที่แรงงานชาวไทยใหญ่บริเวณชายแดนได้กลายมาเป็นทั้งแรงงานหลักและผู้บริโภคที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่ฮาย โดยในด้านหนึ่งแรงงานชาวไทยใหญ่นั้นเป็นแรงงานราคาถูกรองรับเศรษฐกิจกิ่งอุตสาหกรรมอย่างสวนส้ม สวนลิ้นจี่ ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็เป็นผู้บริโภคที่เพิ่มปริมาณปริมาณเงินหมุนเวียนในเขตชายแดนให้เกิดความคล่องตัวมากขึ้นจากการจับจ่ายใช้สอย ปัจจุบันหากขาดซึ่งแรงงานชาวไทยใหญ่ซึ่งเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกและผู้บริโภคหลัก กลุ่มเจ้าของสวนส้มไม่ว่ากลุ่มนายทุนจากกรุงเทพ นายทุนท้องถิ่นและตลาดหมุนเวียนภายในเขตชายแดนจะได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจไปด้วยเช่นกัน

สรุป

การสถาปนาอำนาจของชาติสมัยใหม่ผ่านการขีดเส้นพรมแดน ตั้งอยู่บนหลักการอธิปไตยเหนือดินแดน (Sovereignty) และแนวคิดพลเมือง (Citizenship) ที่วางอยู่บนกรอบความเป็นอันหนึ่งอันเดียว วัฒนธรรมเดียวเกิดขึ้นเมื่อบริบทสถานการณ์ภายในประเทศเริ่มเปลี่ยนแปลงจากแรงกดดันของอาณานิคมอังกฤษต่อรัฐสยาม ด้านนาและพม่า และการสถาปนาอำนาจของชาติไทยเริ่มเข้มข้นมากขึ้นในยุคสงครามโลกและสงครามเย็นภายใต้แนวคิดโลกเสรีนิยม-คอมมิวนิสต์ และความคิดเรื่อง “ชาติ”

การเกิดขึ้นของ “รัฐชาติสมัยใหม่” ข้างต้น ที่ด้านหนึ่งเพื่อดำเนินการกดดันของอาณานิคมตะวันตกและอีกด้านเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการเมืองการปกครองในตัวเองของรัฐสยาม และใน

บริบทเปลี่ยนผ่านต่อมาในปฏิสัมพันธ์กับมหาอำนาจตะวันตก การขีดเส้นเขตแดนและวางหลักการบนพื้นฐานการปกป้องอธิปไตยเหนือดินแดนและมองประชาชนในเขตแดนบนความเป็นหนึ่งเดียวบนฐานของความเป็นชาติไทยนี้ อาจบอกได้ว่า เป็นการลดทอนความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เคยมีพลวัตและความหลากหลายสูงให้น้อยลง พรหมแดนของชาติผ่านเทคนิควิธีแห่งอำนาจต่างๆ ไม่ว่า ชุดความคิดเรื่องสัญชาติ/ไร้สัญชาติ ความมั่นคงแห่งชาติ/ภัยความมั่นคง พรหมแดนของชาติเหล่านี้ได้เริ่มเข้าไปกำกับความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรม บางกรณีได้สร้างข้อจำกัด ทำให้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมหดตัวลง ดังมองเห็นได้จากความเป็น “ไท” หรือกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่เคยมีรากทางวัฒนธรรม ภาษา และวัฒนธรรมร่วมกัน เริ่มถูกแบ่งโดยพรหมแดนของชาติกลายเป็นคนไทย และเริ่มเกิดความขัดแย้ง มีการสร้างพรหมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างกัน ดังเช่น กรณีไตใน-ไตนอก (ดังที่จะเสนอในบทต่อๆ ไป)

นอกจากนี้ เมื่อเราพิจารณาเงื่อนไขของสถานการณ์ปัจจุบันจากการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรมที่กำลังทะลุทะลวง ลอดรั้วข้ามรัฐ ภาพสินค้าเถื่อน แรงงานพลัดถิ่น ฯลฯ ได้ทำให้เราตระหนักว่า พรหมแดนรัฐชาติและการสถาปนาอำนาจของรัฐชาติบนหลักการการควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คนเข้าออกในดินแดน หลักอธิปไตยเหนือดินแดนเริ่มประสบปัญหา ชุมชนในจินตนาการของรัฐไทยกำลังถูกท้าทายจากสถานการณ์การลอดรั้ว ข้ามรัฐมากขึ้นเรื่อยๆ

ส่วนที่สอง : การกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น

บทที่ 3

การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นในบริบทรัฐชาติไทย-พม่า

บทนี้ต้องการนำเสนอภาพการก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนประเทศไทยซึ่งเป็นผลผลิตมาจากการเปลี่ยนผ่านอำนาจของรัฐชาติสองฟากฝั่งระหว่างไทยกับพม่าในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่าเกิดขึ้น ชุมชนไทใหญ่ในเขตรัฐฉานจำนวนมากถูกกดขี่กระทำการรุนแรง พวกเขาถูกทำให้กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” ด้วยน้ำมือของรัฐบาลทหารพม่าอพยพออกจากบ้านเกิดเข้ามาเป็นคนพลัดถิ่นในเมืองไทย ขณะที่ข้ามฟากมายังฝั่งไทยด้วยความหวังแห่งการพักพิงและแสวงหาความอยู่รอด ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสถานะของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่กลับตกเป็น “เนวกันชน” ให้กับรัฐไทยในสถานะที่รัฐชาติไทยกำลังเผชิญหน้ากับพม่า และกระแสนของโลกในเรื่องปัญหาคอมมิวนิสต์และยาเสพติด แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปในปัจจุบัน รัฐชาติไทยเริ่มตอบรับกระแสเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติไทยกับรัฐพม่าเริ่มเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับรัฐไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ด้วยเช่นกัน ในสถานการณ์การเปลี่ยนผ่านอำนาจของรัฐชาติไทย-พม่าในบริบทที่แตกต่างไปตามเงื่อนไขเหล่านี้เอง เราอาจบอกได้ว่า การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น ดังเช่น ชุมชนบ้านต้นสูงกรณีศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนไทยพม่าต่างสะท้อนให้เห็นถึงผลผลิตของปฏิบัติการแห่งรัฐชาติสองฟากฝั่งทั้งสิ้น ที่ซึ่งในพม่า ชาวไทใหญ่ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่นอพยพออกจากบ้านเกิดในรัฐฉานโดยไม่แน่ใจว่าจะได้กลับบ้านหรือไม่ หรือหากกลับบ้านก็ต้องเสี่ยงกับการเผชิญหน้ากับความรุนแรงของทหารพม่าซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในเมืองไทยสภาพของคนพลัดถิ่นสำหรับชาวไทใหญ่ทำให้ไม่มีทางเลือกมากนักในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ การขายแรงงานการรับจ้างทำงานทุกประเภท คือหนทางอยู่รอดในปัจจุบัน

ชาวไทใหญ่กับรัฐชาติพม่า

ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ระหว่างรัฐพม่ากับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่าเกิดขึ้นมายาวนานหลายสิบปีแล้วนับแต่รัฐชาติพม่าปลดแอกตนเองออกจากอาณานิคมอังกฤษ (พ.ศ. 2491/ค.ศ. 1945) ในช่วงแรก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่าร่วมกันต่อสู้กับทหารญี่ปุ่นภายใต้การนำของนายพลอองซาน เมื่อพม่าได้ชัยชนะจากศึกสงครามกับญี่ปุ่น สนธิสัญญาปางโหลงของนายพลอองซานเสมือนเป็นคำมั่นสัญญาของรัฐพม่าที่ได้ทำไว้กับชาติพันธุ์และกลุ่มชนต่างๆ ในพม่าผู้ร่วมทำศึกด้วยกันมา สนธิสัญญาปางโหลงได้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่าเชื่อว่าภายใน 10 ปี (ค.ศ. 1955) จะได้ก่อตั้งสหภาพพม่า (the Union of Burma) และจะได้รับสิทธิเสรีภาพในการจัดตั้งรัฐของตนและปกครองดูแลกันเอง แต่

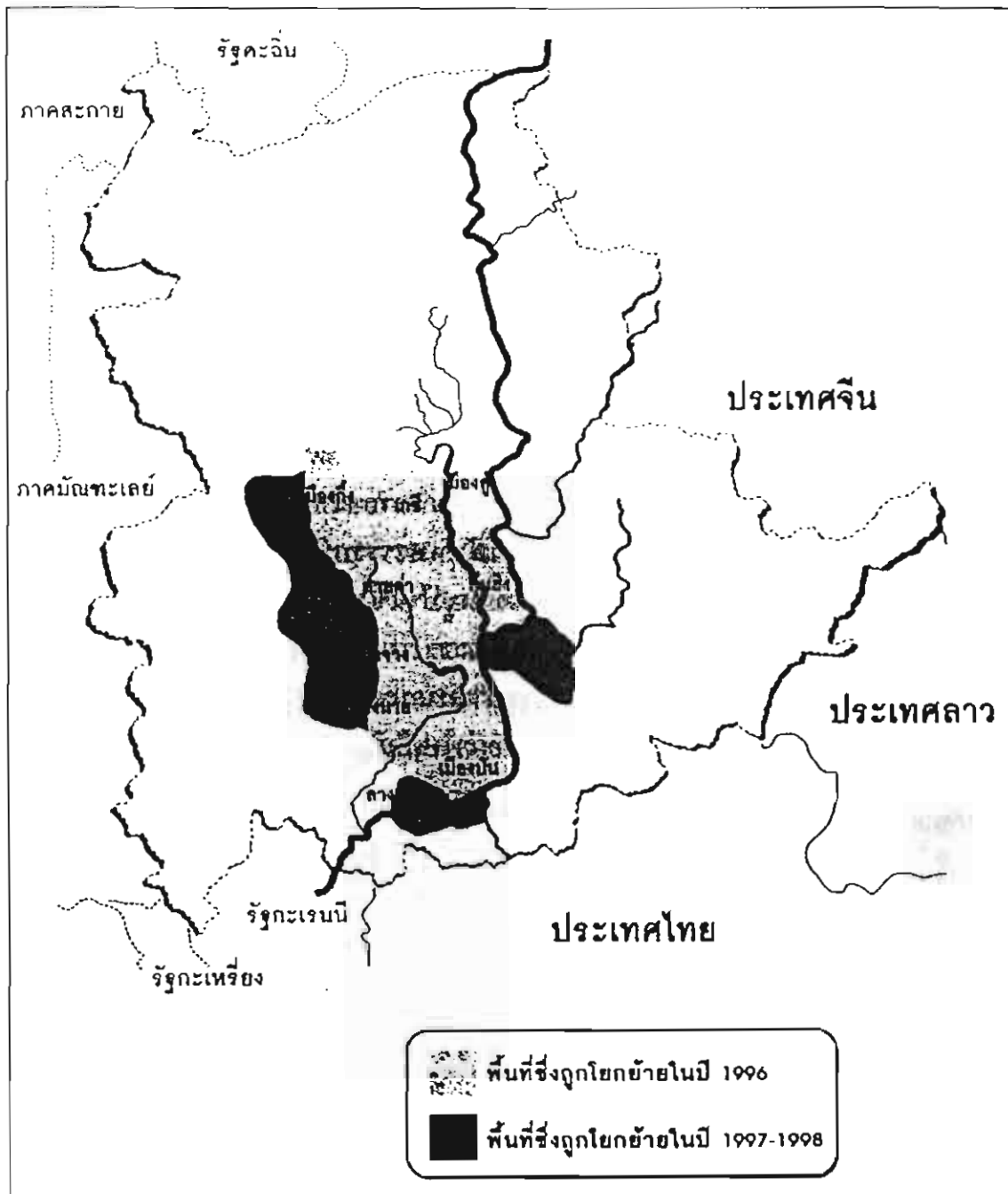
ความขัดแย้งทางการเมืองและการแข่งขันอำนาจระหว่างกลุ่มได้ทำให้รัฐบาลเผด็จการทหารพม่า นำโดย นายพลอูอูอันจและเปลี่ยนความหวังแห่งเสรีภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้กลายเป็นการลู่ซื้อต่อสู้อย่างนองเลือดของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่มในพม่าในเวลาต่อมา

ในพม่า การปราบปรามกลุ่มกองกำลังต่าง ๆ ของรัฐบาลทหารพม่าได้ดำเนินกลยุทธ์ต่างๆ มากมายนับตั้งแต่รัฐบาลเผด็จการทหารพม่าขึ้นปกครองประเทศจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่า นโยบายตัดสี่ ที่ต้องการตัดอาหาร ข้าว เงินทุน และกำลังคนของกลุ่มกองกำลังกู้ชาติ การใช้นโยบายสร้างความกลมกลืนทางภาษา วัฒนธรรมด้วยการห้ามการเรียนการสอนภาษา ขณะที่ในช่วงไม่ถึงสิบปีที่ผ่านมา การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน (Forced Relocation and Land Confiscation) การบังคับให้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ (Resettlement programs) และกลยุทธ์ใบอนุญาตข่มขืน (License to rape) เพื่อกระทำการรุนแรงทางเพศต่อคนไทใหญ่ (SHAN. 2002) ได้กลายเป็นกลยุทธ์สำคัญในการทำลายล้างทางชาติพันธุ์และหยุดยั้งการลู่ซื้อของกลุ่มกองกำลังกู้ชาติต่างๆ ในพม่า

ผลกระทบจากการกระทำความรุนแรงต่อชนกลุ่มน้อยในพม่า การมีศึกสงครามความไม่สงบสุขภายในประเทศ ได้ทำให้ภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศฝืดเคืองตามไปด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการอพยพของชาวไทใหญ่ในรัฐฉานและกลุ่มชนต่างๆ จากพม่าเข้าสู่ฝั่งไทย ซึ่งอาจแยกสาเหตุที่ทำให้เกิดการอพยพของชาวไทใหญ่ได้ดังนี้

1.ผลกระทบจากกลวิธีทางการเมืองในการต่อสู้กับกลุ่มชาติพันธุ์และโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐบาลพม่า ทั้งนี้ ในช่วงที่ผ่านมา ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐบาลทหารพม่าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลทหารพม่าได้ใช้กลวิธีต่างๆ ที่จะตัดกำลังทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในเขตรัฐฉานให้อ่อนแอลงเพื่อไม่ให้ลุกขึ้นต่อต้านพม่าอีก กลวิธีดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในการดำรงชีวิต ชาวบ้านทำมาหากินได้ลำบากมากขึ้น อย่างเช่น รัฐบาลพม่าปิดกั้นทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องภาษา การนับถือศาสนา การที่ทหารพม่าส่งกำลังเข้าไปกวาดล้างและสู้รบกับชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่ามาตลอด และหากใครเห็นขัดแย้งหรือทำทนายกับรัฐบาลก็จะถูกข่มขู่ หรือถูกคุมขัง หรือถูกบังคับให้ต้องย้ายถิ่นไปจากที่เดิม โดยส่วนใหญ่กลุ่มคนเหล่านี้คือ พวกชนชั้นปัญญาชน นักเรียน พระ หรือนักบวชที่อพยพกันออกมา ซึ่งกลวิธีที่รัฐบาลทหารพม่าดำเนินการหลักๆ ในการสร้างแรงกดดันทางการเมือง ได้แก่

แบบแรก โครงการบังคับย้ายถิ่นฐาน (Forced Relocation and Land Confiscation) หรือการบังคับให้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ (Resettlement programs) ที่เริ่มโครงการมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2493-2531 (ค.ศ.1950-1988) และยังคงดำเนินการมาต่อเนื่องเป็นระลอก ซึ่งกลับมาดำเนินการอย่างหนักหน่วงอีกครั้งในปีพ.ศ. 2539-2540 (ค.ศ. 1996-1997) โครงการดังกล่าวเป็นเหตุผลทางการเมืองของรัฐบาลทหารพม่าเพื่อกดดันประชาชนในพื้นที่ที่รัฐบาลทหารพม่าถือว่าอยู่ในเขตอิทธิพลของพวกกบฏหรือบางโครงการเป็นโครงการที่ใช้เหตุผลในเรื่องของการพัฒนาเมือง เพื่อผลักดันชาวบ้านออกไปจากถิ่นที่อยู่ของตัวเอง เป็นต้น

แผนที่แสดงโครงการบังคับย้ายถิ่นฐาน (Relocation Program) ของรัฐบาลทหารพม่าในเขตรัฐฉานช่วงปีพ.ศ. 2359-2541 (ค.ศ.1996-1998) ซึ่งส่งผลกระทบต่อการอพยพเข้ามาของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในฝั่งไทยบริเวณชายแดนไทยพม่า

แบบที่สอง การก่อตั้งหน่วยกาข่าย (Ka Kwe Ye) และอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน (อ.ส.) ในรัฐฉานของรัฐบาลทหารพม่า ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาตั้งแต่พ.ศ. 2503 (ค.ศ.1960) เพื่อเป็นระบบป้องกันหมู่บ้าน กลุ่มคนเหล่านี้มีสิทธิพิเศษในการใช้ถนนที่ควบคุมโดยรัฐบาลทหารเพื่อขนส่งสินค้าแลกเปลี่ยนกับการสู้รบกับขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ให้รัฐบาลทหารพม่า อีกสองปีต่อมา (พ.ศ. 2505/ค.ศ.1962) การเปลี่ยนระบบการปกครองไปสู่ระบบสังคมนิยมของพม่าได้ทำให้ภาคธุรกิจเอกชนในประเทศพม่าถูกกวาดล้างเป็นจำนวนมาก บ้านเมืองระส่ำระสาย เกิดระบบเศรษฐกิจตลาดมืดเข้ามาแทนที่ ผิ่นและเฮโรอีนกลายเป็นสินค้าที่ถูกส่งข้ามชายแดนจากรัฐฉานเข้ามายังประเทศไทยเพื่อแลกซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคโดยเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนดังกล่าว (SHAN 2004)

แบบที่สาม การกำหนดนโยบายตัดสี่ ของรัฐบาลทหารพม่าที่ดำเนินการมาตั้งแต่พ.ศ. 2518 (ค.ศ.1975) นโยบายตัดสี่ คือ นโยบายของรัฐบาลทหารพม่าที่ต้องการตัดอาหาร ข้าว เงินทุน และกำลังคนของกองกำลังกู้ชาติต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อมุ่งหวังจะตัดความช่วยเหลือทางกำลังคนและการเงินระหว่างชาวบ้านกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ นโยบายนี้รวมไปถึงการบังคับให้มีการโยกย้ายถิ่นฐาน การควบคุมการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน การทำลายพืชผล อาหารและทรัพย์สิน การทรมานและสังหารชาวบ้านที่สงสัยว่าติดต่อกับกองกำลังต่อต้านรัฐบาลทหารพม่ารวมไปถึงการใช้ความรุนแรงทางเพศ การข่มขืน การฉ้อโกง ผู้หญิงชาวฉานเป็นเครื่องมือหรืออาวุธในการทำสงครามระหว่างพม่ากับกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย (SHRF. 2002)

อานิสงค์ของกลวิธีและโครงการของรัฐบาลทหารพม่าที่กระทำการรุนแรงต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวไทใหญ่ในเขตรัฐฉานได้ทำให้จำนวนของชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาเมืองไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปีพ.ศ. 2539(ค.ศ.1996) พบว่าในช่วง 3 ปีก่อนหน้านั้นรัฐบาลทหารพม่าบังคับให้ชาวบ้านใน 13 จังหวัดเขตรัฐฉานโยกย้ายถิ่นฐานออกจากบ้านตัวเอง แม้ว่าจะมีความพยายามของสองประเทศในการหยุดยั้งการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย แต่จำนวนของคนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ที่หลบหนีเข้าเมืองไทยเพิ่มสูงมากขึ้น โดยพบว่า มีหมู่บ้านมากกว่า 1,400 หมู่บ้านถูกบังคับให้ย้ายออกจากผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ตรงใจกลางรัฐฉานเป็นพื้นที่กว่า 7,000 ตารางเมตร ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากไม่สามารถเพาะปลูกทำมาหากินได้ ต้องออกไปทำงานที่อื่นหรือไปถูกบังคับใช้งาน (Forced Labor and Constant Extortion) จากทหารพม่าอีกโดยการเกณฑ์แรงงาน โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในเขตชนบทจะถูกส่งไปทำงานในโครงการต่างๆ ของรัฐบาล ทั้งเป็นลูกหาบและไปสร้างค่ายทหาร สนามบิน ส่วนผู้หญิงและเด็กมักถูกใช้ไปเป็นลูกหาบ แม่บ้านหรือคนรับใช้ในกองทหาร ซึ่งจากโครงการดังกล่าวพบว่า มีคนไทใหญ่มากกว่า 300,000 คนถูกสั่งให้ย้ายออกจากบ้านของตัวเองในรัฐฉาน และคาดว่าในกลุ่มนี้จำนวน 80,000-100,000 คนได้อพยพหนีเข้ามาทำงานอยู่ในประเทศไทย (SHRF. 2003)

2. ผลกระทบจากการใช้ความรุนแรงของรัฐบาลทหารพม่าจากโครงการต่างๆ ของรัฐบาลทหารพม่าได้ทำให้การใช้ชีวิตของประชาชนในรัฐฉานและแถบอื่นๆ มีความลำบากมากขึ้น ภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง เงินเฟ้อสูงขึ้น รายได้ต่ำลง ชาวบ้าน ไม่สามารถทำมาหากินได้สะดวก คนทำงานเริ่มมีรายได้

ต่ำลง แต่กลับมีค่าครองชีพและค่าใช้จ่ายสูง ราคาข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในประเทศมีราคาสูงขึ้นเมื่อเทียบกับรายรับที่ได้ในแต่ละเดือน อย่างเช่น ปีพ.ศ.2534 (ค.ศ.1991) ราคาของขนมจีนซึ่งเป็นอาหารในชีวิตประจำวันของชาวพม่ามีราคา 5 จ๊าด/จาน และขณะนั้นอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับจ๊าด คือ 1 บาทเท่ากับ 5 จ๊าด แต่ในปีพ.ศ. 2546(ค.ศ.2003) ขนมจีนมีราคาสูงถึง 50 จ๊าด/จานและอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาท คือ 1 บาทเท่ากับ 25 จ๊าด (โครงการเอเชียศึกษา 2546: 18) หรือหากเทียบจากเงิน 1 ดอลลาร์ หากแลกในอัตราแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการจะแลกได้ 6.72 จ๊าด แต่ในตลาดมืดกลับแลกได้ถึง 950 จ๊าด

เมื่อเปรียบเทียบราคาข้าวของเครื่องใช้กับรายได้ที่ได้รับในแต่ละเดือน จะพบว่า การทำมาหากินในประเทศพม่ามีความยากลำบากมากขึ้น เช่น ราคาของพัดลม 43,000 จ๊าด/เครื่อง ข้าวสาร 550จ๊าด/2 กิโลกรัม ไข่ 40 จ๊าดต่อฟอง เนื้อหมู 1,800 จ๊าด/1.5 กิโลกรัม ขณะที่ชาวบ้านมีรายได้ประจำที่ต่ำมากเมื่อเทียบกับค่าครองชีพที่แพง อย่างเช่นมีนฮาสุได้รับ 4,500-5,000 จ๊าด/เดือน อาชีพครู 4,500-5,000 จ๊าด/เดือน หรือระดับผู้จัดการก็ได้รับเงินเดือน 5,000-6,000 จ๊าด/เดือน ขณะที่ระดับผู้อำนวยการได้รับเพียง 8,000-10,000 จ๊าด/เดือน¹

ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง ทำให้ชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน ประเทศพม่าจำนวนไม่น้อยอพยพเข้ามาเพื่อหางานทำในประเทศไทย ดังจะพบว่าแรงงานไทใหญ่จำนวนมากในเขตอำเภอฝางมีทั้งกลุ่มคนที่อพยพมาจากในเมืองและในเขตชนบท ดังนั้น ปฏิบัติการของรัฐพม่าท่ามกลางความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ การเกิดศึกสงครามจนนำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองดังที่กล่าวข้างต้นคือ สาเหตุสำคัญที่ชาวไทใหญ่ถูกทำให้พลัดถิ่น ต้องอพยพออกจากบ้านเกิดตัวเองหนีตายมาแสวงหาอนาคตข้างหน้าในเมืองไทย

ชาวไทใหญ่กับการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทย

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาเมื่อชาวไทใหญ่และกลุ่มกองกำลังชาติพันธุ์อื่นๆ เกิดความขัดแย้งกับรัฐบาลทหารพม่า หลายต่อหลายกลุ่มชาติพันธุ์ได้ออกมาต่อสู้โดยจัดตั้งกองกำลังกู้ชาติขึ้นสำหรับชาวไทใหญ่แล้ว เจ้าฟ้าชาวไทใหญ่และผู้นำสำคัญๆ ได้ร่วมกันก่อตั้งกองกำลังกู้ชาติขึ้นเช่นกัน โดยเริ่มต้นจาก“กลุ่มหนุ่มศึกหาญ” ในปีพ.ศ. 2501 นำโดยเจ้าน้อยชอฮันตีเข้ามามีที่ตั้งกองกำลังบริเวณเขตชายแดนไทยพม่า

ในช่วงเวลาดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกองกำลังกู้ชาติชาวไทใหญ่กับรัฐไทยเป็นไปด้วยดี ด้วยเพราะผลประโยชน์ร่วมกันทางการเมืองระหว่างรัฐไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในสถานการณ์ระดับโลกที่กำลังเผชิญหน้ากับภาวะสงครามเย็นและการต่อสู้กันทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างโลกเสรีนิยมกับโลกคอมมิวนิสต์ สำหรับรัฐบาลไทยนั้นภายใต้การกดดันจากรัฐบาล

¹ ค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.irrawaddy.org/res/pric-sal.html>

ประเทศสหรัฐอเมริกาและผู้นำโลกเสรีที่หวาดกลัวต่อภัยคอมมิวนิสต์ ความมั่นคงแห่งชาติและประเด็นเรื่องยาเสพติดที่แหล่งผลิตได้ขยายตัวกลายมาอยู่ในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐบาลไทยได้ใช้กลุ่มกองกำลังกู้ชาติตามแนวชายแดนไทยพม่า ไม่ว่า กองกำลังกู้ชาติกะเหรี่ยง ไทใหญ่ ว้า หรือมอญ ที่แตกกระสานซ่านเซ็นและต้องการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชของตนมาปะทะกับการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์และการขยายตัวของยาเสพติดที่ถาโถมเข้ามาจากฝั่งพม่าและจีนตอนบน กองกำลังกู้ชาติตามแนวชายแดนไทยพม่าเหล่านี้จึงเปรียบเสมือน“รัฐกันชน” (buffer state) ให้แก่รัฐไทยในการด้านทานปัญหาต่างๆ ตามแนวชายแดนโดยแลกเปลี่ยนกับการที่รัฐไทยให้การสนับสนุนแก่กองกำลังกู้ชาติในด้านการรบและยุทธปัจจัยอื่นๆ

สำหรับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่แล้ว การให้การสนับสนุนได้เกิดขึ้นถึงในระดับที่กองทัพไทยช่วยปรับปรุงและปฏิรูปกองทัพไทใหญ่หลายต่อหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่า การฝึกทหารแบบใหม่ที่ใช้วิธีการฝึกของกองทัพไทยเป็นแบบฉบับ การสนับสนุนอาวุธ การใช้ภาษาทหารแบบไทยและภาษาไทยใหญ่แทนคำสั่งทางทหารแบบเดิมที่เป็นภาษาอังกฤษ การแต่งเพลงชาติไทใหญ่ขึ้นใหม่ที่ใช้ทำนองและเนื้อร้องแบบเพลงชาติไทย เป็นต้น (ปราณี 2528)

แต่ความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างรัฐไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ไม่ได้ยืนยาวอะไรนักเมื่อรัฐไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับพม่า กล่าวคือ เมื่อกระแสสงครามเย็นจบลง โลกแห่งเสรีนิยมและระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมได้รับชัยชนะและเริ่มแผ่ขยายมากขึ้นเรื่อยมา ในช่วงทศวรรษ 1990 รัฐไทยในความสัมพันธ์กับกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลกได้เปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจการเมือง โดยต้องการเปลี่ยนจากสนามรบให้กลายเป็นสนามการค้า นโยบายนี้กลายเป็นนโยบายหลักในช่วงหลังปีพ.ศ. 2533 เป็นต้นมา

ด้วยนโยบายดังกล่าว รัฐบาลไทยในความสัมพันธ์กับรัฐบาลทหารพม่าเริ่มเปลี่ยนไป โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์อันดีทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยตรงต่อรัฐบาลทหารพม่า การไม่ยุ่งเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองกับรัฐบาลทหารพม่า ยกเว้นแสดงความต้องการทำการค้าร่วมกันในระดับรัฐบาลและเอกชน และด้วยเหตุนี้เอง รัฐไทยจากเดิมที่เคยมีท่าทีความสัมพันธ์อันดี ให้การสนับสนุนแก่กองกำลังชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทยพม่ากลับเพิกเฉยต่อการกระทำรุนแรงของรัฐบาลทหารพม่า โดยให้เหตุผลว่าต้องการวางตัวเป็นกลาง ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจการการเมืองของพม่า เพราะถือว่าเป็นกิจการภายในประเทศ กองกำลังกู้ชาติต่างๆ ตามแนวชายแดนจึงต่างได้รับผลกระทบ บางกองกำลังกู้ชาติเริ่มอ่อนแอลง ด้วยเพราะขาดปัจจัยสนับสนุน ขณะที่รัฐบาลทหารพม่าทำการปราบปรามกลุ่มกองกำลังต่าง ๆ อย่างเข้มข้นต่อเนื่องและรุนแรงตลอดนับเนื่องหลายปี

ชาวไทใหญ่กับสถานการณ์ “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น”

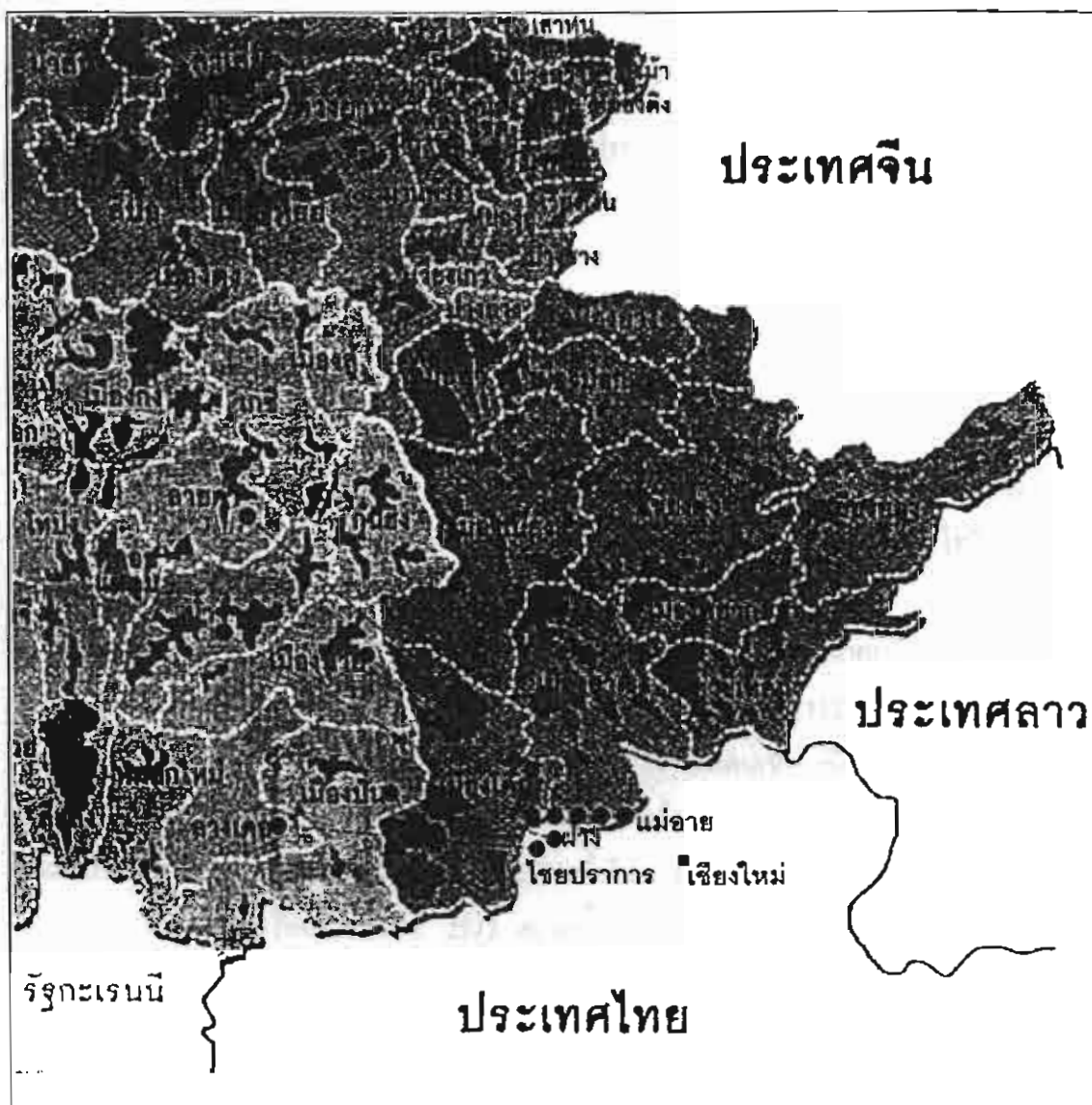
ด้วยสถานการณ์การใช้ความรุนแรงกดขี่ข่มเหงทางชาติพันธุ์จากรัฐบาลทหารพม่าและในบริบทของรัฐไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ระดับโลกและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทยและปฏิบัติการความรุนแรงของรัฐชาติพม่าได้ทำให้ชาวไทใหญ่หลายแสนคนในรัฐฉาน จากคนที่เคยมีบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง มีรัฐมีระบอบการปกครองของตนเองต้องตกอยู่ในภาวะที่ถูกทำให้พลัดถิ่นอาศัยอยู่ กลายเป็น “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น” (Displaced people) จากบ้านเกิดของตนเอง ระเห่กระเห่ร่อนออกจากบ้านเพื่อแสวงหาความอยู่รอดก้าวข้ามมายังฝั่งไทย

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ในเมืองไทยบริเวณชายแดนไทย-พม่าในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา จึงเกิดชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นในช่วงเวลาต่างๆ นับตั้งแต่ตามแนวชายแดนภาคเหนือตอนบนแถบอำเภอเชียงดาว จรดอำเภอแม่ฮาด เช่น บ้านเปียงหลวง (วันดี 2545) บ้านใหม่หมอกจ๋าม (เรณู 2540) ฯลฯ ชุมชนเหล่านี้ คือ ชุมชนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ที่ก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นในช่วง 40-50 ปีที่ผ่านมา เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับรัฐชาติพม่า บ้างเคยเป็นทหารกองกำลังกู้ชาติที่ปลดอาวุธ บ้างเป็นลูกหลาน ญาติพี่น้องของทหารกู้ชาติ และบ้างเป็นชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสู้รบในช่วงเวลาต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา สถานการณ์ความรุนแรงในพม่ายังคงเกิดขึ้นในระดับเข้มข้นจากกลวิธีในการทำลายล้างทางชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็น การบังคับโยกย้ายถิ่นฐาน (Forced Relocation and Land Confiscation) การบังคับให้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ (Resettlement programs) , และกลยุทธ์ใบอนุญาตข่มขืน (License to rape) เพื่อกระทำการรุนแรงทางเพศต่อคนไทใหญ่ พบว่า มีคนไทใหญ่มากกว่า 300,000 คนถูกสั่งให้ย้ายออกจากบ้านของตัวเองในรัฐฉาน และคาดว่าในกลุ่มนี้จำนวน 80,000-100,000 คนได้อพยพหนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทย

การอพยพของชาวไทใหญ่เข้ามายังฝั่งไทยในช่วงหลังนี้ พบว่า ชาวไทใหญ่จำนวนหนึ่งต้องการขอเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง แต่ก็พบกลับคำปฏิเสธจากรัฐบาลไทยในการตั้งค่ายผู้ลี้ภัยให้กับชาวไทใหญ่ ด้วยเหตุผลหลายประการ ส่วนหนึ่งมาจากการพยายามวางตัวเป็นกลางไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของพม่า การรับผู้ลี้ภัยชาวไทใหญ่อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดของพม่าได้ นอกจากนี้เหตุผลในเรื่องความคลุมเครือทางชาติพันธุ์ใน “ความเป็นไท” ของชาวไทใหญ่ซึ่งถือเป็นเครือญาติพี่น้องกับคนไทย และอีกส่วนเป็นเพราะความเชื่อของรัฐบาลไทยที่ว่า พวกเขาเพียงอพยพเข้ามาเพื่อเป็นแรงงานเท่านั้น ซึ่งผลผลิตของความคิดของรัฐไทยเช่นนี้ ทำให้ชาวไทใหญ่จำนวนมากเมื่ออพยพเข้ามายังฝั่งไทยแล้ว ในสถานการณ์ที่จำต้องอยู่รอดในภาวะที่ถูกปฏิเสธสถานภาพทางการเมืองจากรัฐไทย พวกเขาจึงจำเป็นต้องแสวงหาทางอยู่รอด ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น ในธุรกิจการเกษตร อุตสาหกรรมรับเหมาก่อสร้าง โดยที่ไม่อาจมีทางเลือกได้ไม่มากนัก

แผนที่ แสดงการอพยพเข้ามาของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจากรัฐฉาน ประเทศพม่า เข้าสู่ชายแดนไทยพม่า
ภาคเหนือตอนบน บริเวณอำเภอไชยปราการ ฝาง และแม่ฮ้อย

ชุมชนต้นสูง: การก่อตัวขึ้นของชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นในเมืองไทย

ชุมชนต้นสูงเป็นหนึ่งในหลายๆ ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบริเวณชายแดนไทยพม่าที่แตกกระสานซ่านเซ็นหลบหนีสงครามการต่อสู้และการกระทำความรุนแรงด้วยกลวิธีต่างๆ จากรัฐชาติพม่าอพยพเข้ามาพักพิงในเขตแดนไทย

ในงานศึกษานี้ได้ใช้ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงเป็นตัวอย่างภาพสะท้อนการก่อตัวขึ้นของชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นที่เกิดขึ้นในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สถานการณ์การกดขี่กระทำการรุนแรงในรัฐชาติพม่ามีความเข้มข้นมากขึ้นและสถานการณ์ในประเทศไทยที่รัฐไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการค้าไปตามกระแสเศรษฐกิจโลก ประกอบกับสถานการณ์การเติบโตของทุนนิยมในรูปของสวนส้มกำลังขยายตัวที่ชายแดน

ชุมชนต้นสูงเป็นหนึ่งในหลายป๊อก (กลุ่ม) บ้านภายใต้เขตการปกครองของหมู่ 9 บ้านเวียงหาว เขตตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวอำเภอฝางประมาณ 8 กิโลเมตรไปทางตะวันออกเลียบชายแดนไทย-พม่าและห่างจากเมืองหางในเขครัฐฉานประเทศพม่าประมาณ 20 กิโลเมตร ชุมชนบ้านต้นสูงตั้งอยู่บนไหล่คอดอยติดกับบ้านเวียงหาว ซึ่งเป็นชุมชนไทใหญ่เช่นกัน แต่อพยพมาจากรัฐฉานและตั้งรกรากอยู่บริเวณนี้เป็นร้อยปีแล้ว

ชุมชนบ้านต้นสูงถือกำเนิดขึ้นจากช่วงจังหวะชีวิตของคนหลากหลายกลุ่มในเขตอำเภอฝางที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการก่อสร้างชุมชนขึ้น เริ่มแรกนั้น ในช่วงปีพ.ศ. 2512 (ค.ศ.1969) ชาวไทใหญ่จากเวียงเชียงตองในเขตเมืองนายนประมาณ 50 คนเดินทางข้ามชายแดนเข้ามายังเขตอำเภอฝาง บางคนมีญาติที่ตั้งรกรากอยู่ก่อนนานแล้ว ขณะที่บางคนรอนแรมมาด้วยกันกับเพื่อนชาวเวียงเชียงตองกลุ่มเดียวกัน และกระจายไปอยู่ตามที่ต่างๆ ดังที่พ่อ “จันตา” หนึ่งในกลุ่มผู้เดินทางมาในยุคแรกๆ เล่าให้ฟัง

“ผมเข้าเมืองไทยเมื่อปีพ.ศ. 2512 ตอนนั้นอายุ 21 ปี มาจากเมืองนายนพร้อมกับญาติๆ และเพื่อนๆ อีก 50 คน พวกผมหนีมาจากเมืองนอก เพราะถูกคดียัฆเมงจากพม่า ผู้หญิงถูกข่มขืน ผู้ชายถูกใช้ไปเป็นลูกหาบ มันลำบากมากในพม่า แต่พอมาถึงที่นี่ ก็ยังไม่มีที่อยู่กัน หลายคนกระจัดกระจายไปตามที่ต่างๆ บางคนไปเป็นลูกจ้างของบริษัทต่างๆ บางคนทำงานสวนส้ม บางคนทำงานในสวนลิ้นจี่บ้าง ลำไยบ้าง ตอนแรกผมไปทำงานที่สวนส้มธนาธร ทำตั้งแต่เชาจนึกเบิกแรกๆ เลย ทำได้สองปีก็ได้ย้ายมาอยู่ที่หลังเตาบ่ม”

หลังเตาบ่มที่ว้านี้เดิมเป็นป่าสงวนเสื่อมโทรมที่อยู่ไม่ไกลจากบริเวณที่ตั้งบ้านต้นสูงในปัจจุบัน ที่นั่นคือ ที่แรกๆ ที่ชาวเวียงเชียงตองกลับมารวมตัวกันในปีพ.ศ. 2514 (ค.ศ.1971) โดยไปสร้างบ้านกระท่อมพักอาศัยอยู่ร่วมกัน ช่วงแรกๆ มีชาวไทใหญ่ที่อพยพมาอยู่ก่อนประมาณ 3-4 ครอบครัว ต่อมาก็มีคนไทยใหญ่ที่เคยไปอาศัยอยู่ตามสวน ตามนา หรือโกดังหอมหัวใหญ่และกลุ่มที่เดินทางเข้ามา

² เมืองนอก ในที่นี้ หมายถึงเมืองไทใหญ่ในรัฐฉาน ประเทศพม่า โดยทั่วไป ชาวไทใหญ่ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยมักจะเรียกเมืองต่างๆ ในฝั่งรัฐฉาน ประเทศพม่าว่า เมืองนอก ขณะที่เรียกที่ๆ ตนเองอยู่ในปัจจุบันว่า เมืองใน

เพิ่มเติมจากรัฐงานได้อพยพเข้าไปอยู่รวมกัน ในช่วงนั้น กรมป่าไม้และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงานได้อนุโลมให้ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นเหล่านี้พักอาศัยอยู่ได้ชั่วคราว “ตอนที่เพื่อนๆ และญาติผมย้ายมาอยู่ที่หลังเตาบ่ม ช่วงนั้นผมได้ทำงานกับบริษัทไทยแห่งหนึ่งที่เข้าไปทำถนนในเมืองโตน พอดีช่วงนั้นบริษัทเขาอยากได้คนไทใหญ่ที่จะช่วยพูดภาษาไทใหญ่ไปทำงานด้วย ผมก็เลยไปทำงานกับเขาทำไปได้ 3 ปีก็กลับมาอยู่ที่หลังเตาบ่มกับญาติและเพื่อนๆ ”

แต่ชาวไทใหญ่จากเวียงเชียงตองพักอาศัยที่หลังเตาบ่มได้ไม่นาน ในปีต่อมา (พ.ศ. 2515/ค.ศ. 1972) ทางเจ้าหน้าที่อำเภอฝางและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องต้องการขุดบ่อน้ำสาธารณะในบริเวณนั้น จึงขอให้พวกเขาย้ายไปอยู่บนเนินเขาใกล้ๆ กับบ้านเวียงห้วย ตำบลม่อนปิ่น ซึ่งไม่ห่างจากหลังเตาบ่มเท่าใดนัก “พวกเราอพยพไปอยู่ที่ไหลค้อย ใกล้บ้านเวียงห้วย ตอนแรกมาอยู่กัน 11 หลังคาเรือน ปลัดอำเภอท่านช่วยให้ไปอยู่บนไหลค้อยได้ แต่ขอเอาไว้ว่า ห้ามถางป่า พอในช่วงนั้นมันมีปัญหาที่ชาวบ้านหลายคนถูกจับเรื่อยๆ ข้อหาบุกรุกป่าบ้าง ถางป่าบ้าง ไม่มีบัตรบ้าง ทำลายป่าบ้าง ก็ถูกจับเข้าคุกกันเยอะแยะเลย ทางปลัดอำเภอก็ขอไว้และช่วยทำให้บริเวณบ้านใหม่ต้นสูงกลายเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเวียงห้วยไป”

พร้อม ๆ กันนั้น เจ้าอาวาสวัดเจติยงามที่อำเภอฝางได้พูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตถึงเรื่องที่ได้พบซากเจดีย์เก่าแก่อยู่หลายร้อยปีบริเวณไหลค้อยที่บ้านต้นสูงมาพักพิงอยู่ และมีคำร่ำเรื่องการแก้ปัญหาคนอพยพไปพร้อมๆ กับการดูแลป่าไม้บริเวณนี้ ในที่สุด ด้วยจุดประสงค์ของความต้องการแก้ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาเจ้าหน้าที่ดูแลป่าไม้เพียงพอและปัญหาคนอพยพไปพร้อมๆ กัน เจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตในช่วงเวลานั้นจึงได้มอบสิทธิในการดูแลที่ดินและป่าบริเวณนี้ให้กับเจ้าอาวาสวัดเจติยงามที่เข้ามาช่วยดูแลและมีเจตนาที่จะสร้างพระธาตุขึ้นในบริเวณนี้

ต่อมาเจ้าอาวาสได้จัดแบ่งพื้นที่เป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเพื่อสร้างวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติและพระธาตุองค์ใหม่ครอบองค์เดิมที่พังลง ขณะที่อีกส่วนได้มอบให้ชุมชนต้นสูง ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นได้อาศัยและเป็น “เจ้าศรัทธา” ของวัด

“แต่ก่อนบริเวณนี้เป็นคอกหั่วไล่ัน อาตมาก็เลยไปขอซื้อสิทธิในการใช้พื้นที่ตรงนี้ เพื่อให้เป็นที่อยู่ของคนบ้านต้นสูงและว่าจะสร้างพระธาตุและสร้างวัดด้วย คนบ้านต้นสูงและคนที่อพยพมาใหม่เป็นคนที่เพิ่งมา ตรงนี้ก็น่าจะเป็นที่พึ่งให้สำหรับคนใดที่ร่วมกันสร้างขึ้นมาจากทั้งคนอื่นและคนใดที่ช่วยกันทำ คนบ้านต้นสูงจะได้มีวัดของตัวเองด้วย” เจ้าคุณพระสุธรรมเมธี หรือครูบามหาบุญเลิศ เจ้าอาวาสวัดเจติยงาม อำเภอฝางเล่าให้ฟัง (5 เมษายน 2546)

“เรื่องบ้านต้นสูง ท่านเจ้าคุณเป็นคนซื้อที่ดินมา แต่ก่อนเป็นเขตป่าไม้ มีป่าไม้อำเภอคนหนึ่งไปเห็นเวียงเก่าเห็นพระธาตุเก่า ก็เลยไปคุยกับเจ้าอาวาส ให้ไปดู ท่าน ก็เลยอยากสร้างวัดขึ้นมา หมู่ไทใหญ่

³ เจดีย์เก่าแก่ดังกล่าว ปัจจุบันเรียกว่า ม่อนคอกเวียงห้วย เดิมมีชื่อว่า เวียงนางคำหอม ซึ่งถือเป็นเวียงเก่า หรือเมืองเก่าที่เป็นที่ประทับของนางคำอัย-พระธิดาคนโตของพระเจ้าฝางและนางสามผิว

ที่มาทำงานอยู่ตรงนั้น ก็จะได้เป็นศรัทธาวัดเสีย เจ้าคุณก็เลยไปซื้อมาจากคนเวียงหาวมาเพิ่มเติม ให้พวกคันสูงได้อยู่ดูแลป่าด้วย โดยป่าไม้จ้างคนคันสูงดูแลป่าและให้เป็นศรัทธาวัดพระธาตุด้วย” ลุงอ่องคันธิ ผู้ร่วมก่อตั้งวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติและคนไทใหญ่ดั้งเดิมในเขตอำเภอฝางเล่า (6 เมษายน 2546)

12 พ.ย. พ.ศ. 2521 บ้านคันสูงก็ได้รับแต่งตั้งเป็น “ป๊อก” (กลุ่ม) บ้านขยายจากบ้านเวียงหาวอย่างเป็นทางการ ปัจจุบันชุมชนบ้านคันสูงมีจำนวน 75 หลังคาเรือนมีประชากร 350 คน จากจำนวนรวมของชุมชนเวียงหาวทั้งหมดที่มีกว่า 400 หลังคาเรือน จำนวนประชากรรวม 2,335 คน ปัจจุบันประชากรเกือบ 90% ของชุมชนคันสูงเป็นชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพมาจากเวียงเชียงตอง เขตเมียนมา ส่วนอีก 10% อพยพเข้ามาในช่วงหลังจากเมืองต่างๆ ทั้งฝั่งตะวันตก (เมืองป๋น เมืองนายน เมืองลายคำ) และฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน

คนบ้านคันสูง : ขยายแรงงานคืออาชีพ

ชุมชนบ้านคันสูงจำนวน 75 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่คือชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในช่วง 10-20 ปีที่แล้ว พวกเขาจึงไม่มีบัตรประชาชน มีเพียงบัตรคนต่างด้าวประเภทต่างๆ เช่น บัตรชุมชนพื้นที่สูง บัตรผู้อพยพชาวพม่า และบัตรแรงงาน ฯลฯ

ทุกวันนี้ คนบ้านคันสูงทั้งหมดอาศัยอยู่ในเขตที่ดินที่เป็นของกรมป่าไม้ ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง ดังนั้น คนคันสูงส่วนใหญ่จึงทำงานรับจ้างรายวันทั่วไป บางคนโชคได้งานประจำทำตามสวนส้มบ้าง ตามร้านขายของ แหล่งก่อสร้างบ้าง ส่วนบางคนที่มีเงินพอเก็บหอมรอมริบก็อาจขอเช่า “สิทธิชั่วคราว” ในที่ดินจากญาติคนไทใหญ่ด้วยกันที่เป็นคนดั้งเดิมมีที่ดินมาทำสวนทำไร่บ้างประมาณครอบครัวละ 3-4 ไร่

งานส่วนใหญ่ที่คนคันสูงทำ คือ การออกไปรับจ้างทุกประเภทภายในเขตอำเภอ บ้างช่วยปลูกหอมหัวใหญ่ เกี่ยวข้าว ตีข้าว ขึ้นแปลงข้าว ลงหอม คัดหอม เก็บลิ้นจี่ เป็นต้น บางคนออกไปรับจ้างทำงานในสวนส้ม ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่ทำงานแบบชั่วคราวไป-กลับจำนวนกว่า 30 คนกับกลุ่มที่ทำงานประจำในสวนส้ม ซึ่งรายได้ทั่วไปอยู่ระหว่าง 80-120 บาท โดยผู้หญิงมีรายได้ประมาณวันละ 80-90 บาท ส่วนผู้ชายได้ประมาณวันละ 100-120 บาท

โดยส่วนใหญ่ชุมชนบ้านคันสูงจะมีงานทำและมีรายได้มากในช่วงปลายปี ด้วยเพราะเป็นช่วงการจ้างแรงงานเกษตรเพื่อคัดหอม เกี่ยวข้าว และเก็บส้ม ขณะที่ช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน ซึ่งเป็นช่วงเข้าพรรษากลับหางานทำได้ยาก เพราะเป็นช่วงที่ผลผลิตรอการเก็บโต ในช่วงเวลานี้ พวกเขาจะออกไปรับจ้างทำงานทั่วไป ไม่เลือกงานหรือเลือกค่าแรง บางคนไปเป็นแรงงานก่อสร้าง หรือแรงงานรับจ้างตามร้านอาหาร ปั่นน้ำมัน ร้านขายของชำ ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ระบบการรับจ้างและการออกไปทำงานไม่ใช่ไปได้อย่างเสรี แต่ขึ้นอยู่กับบัตรประจำตัวที่ตัวเองถืออยู่ ซึ่งคนบ้านคันสูงมีบัตรอยู่ 4 ประเภท 1. บัตรสำหรับบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตร

เขียวขอบแดง) 2. บัตรผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า (บัตรสีชมพู) ที่อพยพเข้ามาก่อน 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 3. บัตรผู้ใช้แรงงานพม่า (บัตรสีส้ม) ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลังวันที่ 9 มีนาคม 2519 และ 4. บัตรแรงงานต่างด้าว (บัตรสีม่วง) หรือบัตรผู้ใช้แรงงาน หากคนใดมีบัตรใด ก็ขออนุญาตไปทำงานหรือเดินทางได้ตามข้อกำหนดของลักษณะบัตรแต่ละใบ

ในปัจจุบัน คนบ้านต้นสูงเริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นกว่าแต่แรกที่มาใหม่ ๆ จากเดิมที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งต้องเร่ร่อนหลบซ่อนทำงานตามที่ต่างๆ ในสวนส้มบ้าง ทำงานกับญาติบ้าง ปัจจุบันพวกเขามีที่อยู่ มีงานพอประทังหาเลี้ยงชีพ มีความสามารถในการเก็บหอมรอมริบเพื่อส่งเงินกลับให้ญาติในรัฐฉานบ้าง เก็บสะสมเงินทองในรูปของทองคำบ้าง ส่วนวัยรุ่นที่มีงานทำเริ่มซื้อหารถจักรยานยนต์ โทรศัพท์มือถือมาอำนวยความสะดวกในการทำงานและติดต่อกับญาติและเพื่อนๆ ทั้งในประเทศไทยและในพม่า “ส่วนใหญ่ชาวบ้านเก็บสะสมทั้งเงินและทองคำ เพราะว่า เวลาเอากลับบ้านที่พม่า เงินก็ได้ แต่ถ้าทหารพม่าจับได้และเห็นเงินไทย จะถูกยึดเงินและถูกขังคุกด้วย อย่างมีคนไทยใหญ่เอาเงินเหรียญ 10 บาทติดตัวไปเพราะอยากจะเอาไปอวดคนที่บ้าน แต่โดนทหารพม่าจับตัวและเจอเหรียญเลยถูกจับขังคุกด้วย แต่ถ้าเป็นทองคำ หากเจอทหารพม่า ก็จะถูกยึดทองไปเฉยๆ ไม่ถูกขังคุก”

สรุป

การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนประเทศไทยเป็นผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านอำนาจของราชชาติสองฟากฝั่งระหว่างไทยกับพม่าในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่า มีการเปลี่ยนการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหารพม่า ชาวไทใหญ่รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้จับอาวุธขึ้นสู้ ชุมชนไทใหญ่ในเขตรัฐฉานจำนวนมากถูกกดขี่กระทำการรุนแรงผ่านกลยุทธทางการเมืองต่างๆ ได้รับผลกระทบจากศึกสงคราม พวกเขาถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่นด้วยน้ำมือของรัฐบาลทหารพม่า ต้องอพยพออกจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง เข้ามาเป็นคนพลัดถิ่นในเมืองไทย ขณะที่เมื่อข้ามฟากมายังฝั่งไทย ในบริบทที่เกิดการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทยในช่วงกระแสสงครามเย็นและกระแสความคิดเรื่องโลกเสรีและคอมมิวนิสต์ รัฐไทยใหญ่ภายใต้การนำของกองกำลังกู้ชาติชาวไทใหญ่และการต่อสู้ของชาวไทใหญ่ ก็เอนกัชนที่ค้ำสำหรับรัฐชาติไทยในสถานะการเผชิญหน้ากับพม่า คอมมิวนิสต์ และยาเสพติด ความสัมพันธ์ของรัฐไทยกับรัฐไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติจึงเป็นไปด้วยดีตราบจนกระทั่งรัฐชาติไทยเริ่มตอบรับกระแสเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติไทยกับรัฐพม่าจึงเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัฐไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ด้วยเช่นกัน

ในสถานการณ์ของการเปลี่ยนผ่านอำนาจแห่งรัฐชาติไทย-พม่าในบริบทที่แตกต่างไปตามสถานการณ์และเงื่อนไขเหล่านี้เอง เราอาจบอกได้ว่า การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น ดังเช่นชุมชนบ้านต้นสูง ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนไทยพม่าต่างเป็นผลผลิตของปฏิบัติการของรัฐชาติสองฟากฝั่งทั้งสิ้น ในประเทศไทย คนไทใหญ่พลัดถิ่น เมื่อก้าวข้าม

ฟากเข้ามา พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนักเมื่อถูกปฏิเสธจากการเป็นผู้สืบทอดทางการเมือง พวกเขาแสวงหาทางรอดด้วยการขายแรงงาน ทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพในระหว่างการถูกทำให้เป็นคนพลัดถิ่น

บทที่ 4

ไทใหญ่กับการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น

บทนี้ต้องการเน้นไปที่การพลัดถิ่นของชาวไทใหญ่ที่ถูกทำให้เป็นสินค้า (Commoditization of displacement) จากการที่รัฐชาติและทุนในกระแสโลกาภิวัตน์แสวงหาประโยชน์จากการที่ชาวไทใหญ่ในประเทศพม่าถูกทำให้พลัดถิ่นขึ้นโดยรัฐบาลทหารพม่า

การถูกทำให้พลัดถิ่นของชาวไทใหญ่ ในด้านหนึ่งพวกเขาต้องหลบหนีภัยสงคราม ความเคียดแค้นเข้ามายังประเทศไทย แต่ในเมืองไทย “แรงงาน” หรือปัจจัยการผลิตอันสำคัญของทุนและการพลัดถิ่นของชาวไทใหญ่กลับกลายเป็น “สินค้า” สำหรับรัฐไทยและทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ภายใต้ศรัทธาแห่งทุนนิยมที่ต้องการแสวงหาผลกำไรสูงสุดด้วยการลดต้นทุนการผลิตลง

การทยอยอพยพเข้ามาใหม่ของชาวไทใหญ่ในช่วงไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา เน้นอนว่า ในด้านหนึ่งได้สร้างความปวดเคียนเวียนเกล้าให้แก่รัฐบาลไทยในแง่ของการจัดการควบคุมคนต่างด้าวในประเทศไทย หรือกล่าวเฉพาะเจาะจงลงไปที่เราเรียกกันทั่วไปว่า “แรงงานสัญชาติพม่า” แต่อีกด้านหนึ่งอาจกล่าวได้ว่ารัฐชาติไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ซึ่งกำลังเผชิญหน้ากับการขยายตัวอย่างไร้พรมแดนของเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ที่ซึ่งธุรกิจเอกชนในระดับต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศกำลังมีบทบาทสำคัญในการเจรจาต่อรองทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองภายในประเทศ ภาวะเช่นนี้ทำให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนนโยบายและมีมาตรการยืดหยุ่นต่อการควบคุมจัดการผู้คนเข้าออกในเขตแดนอธิปไตยของตน เช่น จะพบว่านับตั้งแต่พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา มาตรการต่างๆ ในการจัดการปัญหาแรงงาน 3 สัญชาติพม่า ลาว กัมพูชาของรัฐบาลไทยได้ปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นเรื่อยมาตามข้อเรียกร้องของบริษัทธุรกิจเอกชนที่มีความต้องการจ้างแรงงานราคาถูก

ในแง่นี้เอง ชาวไทใหญ่ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มคนสัญชาติพม่าที่ “ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่น” จากรัฐชาติฝั่งหนึ่ง เมื่อพวกเขาก้าวข้ามแดนเข้ามายังรัฐชาติอีกแห่งหนึ่งในบริบทที่รัฐชาติไทยตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยมโลกและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่นายทุนต้องการแรงงานรับจ้างราคาถูกเพื่อลดต้นทุนการผลิต การหลั่งไหลเข้ามาของพวกเขาก็สอดคล้องกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังขยายตัวอยู่ในปัจจุบัน ที่ซึ่งศรัทธาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมต้องการแสวงหาผลตอบแทนสูงสุดจากรายได้/กำไรด้วยการลดต้นทุนการผลิตในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่า การลดต้นทุนจากปัจจัยการผลิต แรงงาน ที่ดิน ฯลฯ แรงงานของพวกเขาก็ได้กลายเป็นตัวลดต้นทุนการผลิตที่สำคัญของธุรกิจการค้าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเช่นนี้และการพลัดถิ่นได้กลายเป็นสินค้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและรัฐชาติในภาวะเผชิญหน้ากับทุนโลกาภิวัตน์

ดังนั้น ธุรกิจบนฐานของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเพื่อการส่งออก ไม่ว่า เศรษฐกิจกึ่งอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกต่างประเทศ อย่างสวนส้ม สวนลิ้นจี่ องุ่น ตามแนวชายแดนไทยพม่า ตอนบน ตลอดจนธุรกิจการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป โรงงาน อุตสาหกรรมอาหารทะเล ฯลฯ บริเวณชายแดนไทยพม่าตั้งแต่จังหวัดตากไปจนถึงจังหวัดระนองต่อเนื่องจนถึงอุตสาหกรรมการค้าและบริการในเมืองใหญ่ ต่างกำลังแสวงหาผลประโยชน์จากการพลัดถิ่นของคนที่ได้รับความสะดวกร่อนพลัดถิ่นจากพม่าเข้ามาเป็นแรงงานในประเทศไทยด้วยกันทั้งสิ้น

ชาวไทใหญ่พลัดถิ่น : แรงงานและการพลัดถิ่นที่กลายเป็นสินค้าของทุนและรัฐ

“ชาวบ้านบางคนถูกกดขี่จากทหารพม่า เช่น รับจ้างปลูกฝิ่นให้กับทหารพม่า โดยบอกว่าจะมีคนมารับซื้อ แต่ว่าต้องขายให้ทหารพม่าในราคา 3 ลิตร 500 จ๊าด แต่ไม่พอจะต้องเสียภาษีให้ทหารพม่าเป็นภาษีที่ดินอีก 500 จ๊าดต่อไร่ พอยาฝิ่นออกมาถ้าได้ประมาณ 3 จ้อยส์ ทหารพม่าจะเก็บภาษีในราคา 10,000 จ๊าดต่อหนึ่งจ้อยส์ แล้วยังบังคับขายฝิ่นให้กับตัวแทนทหารพม่าซึ่งเป็นพวกจีนฮ่อ โกกั้งอีกปรากฏว่า ปีนี้ (พ.ศ.2547) ชาวบ้านปลูกฝิ่นได้ผลน้อยไม่ถึง 3 จ้อยส์ ทหารพม่าก็เลยบังคับให้ชาวบ้านไปหาซื้อฝิ่นจากที่อื่นมาให้ครบ 3 จ้อยส์ บางคนไม่กล้าไปซื้อก็เลยเอาเงินหนีเข้ามาเมืองไทย” (นายจันทา นันทา สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2547)

“นางออง” หนึ่งในกลุ่มชาวบ้านที่เพิ่งถูกบังคับโยกย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองนูนซิง เล่าว่า “พวกเราพักรวมกันอยู่ในบ้านหลังหนึ่ง มีทหารสล็อตเข้ามาเคาะประตูแล้วเรียกเราออกไปทีละคน 16 คนแรกเป็นชาย 12 คน หญิง 4 คน แล้วต่อมาก็มาเคาะประตูเรียกอีก 10 คนออกไป ต่อมาเราก็ได้ยินเสียงปืนดังขึ้น 16 คนแรกถูกฆ่า และต่อมาก็ได้ยินเสียงปืนขึ้นอีก ในกลุ่มคนที่ถูกฆ่ามีทั้งสามีฉัน น้องสาว ฉันแน่ใจว่าพวกเขาถูกฆ่าตายด้วย ฉันตัวสั่นด้วยความกลัว เลือดวิ่งพล่านทั่วตัว คิดอะไรไม่ออก ฉันคิดจะวิ่งหนี แต่พวกทหารก็ยืนอยู่ประจันหน้าฉัน ฉันคิดว่าฉันคงตายถ้าไม่มีลูกชายอยู่กับฉัน หนึ่งในผู้หญิงที่ถูกฆ่าทั้งลูกของหล่อนไว้ที่บ้าน เธออุทิศส่วบิบน้ำนมให้ทหารสล็อตเห็นว่าเธอมีลูกจริง แต่ผู้นำทหารสล็อตกลับบอกว่า ลูกของเธอก็ต้องตายด้วย จากนั้นเขาก็ฆ่าเธอทันที” (SHRF, 1998)

“กันนะ นาดิ” ชาวไทใหญ่ที่อพยพมาอยู่ที่ฝางพร้อมภรรยาและลูกอีก 3 คน เล่าว่า “เคยเป็นลูกหาบให้ทหารพม่าถึง 11 ปี พมามันมาจับเอาสัตว์เลี้ยงไปหมด พืชผักที่ปลูกเอาไว้ก็ถูกเอาไปกินไปใช้ตามใจ ทหารพม่าอยากได้อะไรเมื่อไรก็มาเอาไปเสมอ แต่ลูกหาบต้องห่อข้าวไปเอง ไม่มีน้ำให้ดื่ม ใครพูดพม่าไม่ได้ก็ไม่ได้กินน้ำ และยังถูกเก็บภาษีข้าวอีก ใครมีที่นา พม่าจะกำหนดภาษีเอง เอาสิบส้อมมาถึงยังข้าวขนไปเอง ถ้าใครไม่มีก็ต้องไปหาซื้อจากบ้านอื่นมาให้ หนักก็ไม่ได้ เพราะพม่าจะตามไปทำร้ายผู้ใหญ่บ้าน คบๆ ตีๆ ทุกคนจึงต้องหาข้าวมาให้ได้ ถ้าไม่มีเงินซื้อ ก็ต้องไปขโมยจากบ้านอื่นมาก่อน บางคนถูกบังคับให้ย้ายบ้าน บางคนถูกบังคับให้ทั้งบ้าน ทั้งไร่ ทั้งนา เข้าไปอยู่ในเมือง บางคนถูกบังคับให้ออกจากบ้านมาเมืองไทย บางคนถูกไล่ออกไปทั้งเมือง คนมีเงินมากจะเข้าไปอยู่ในเมือง คนจนถูกบังคับให้มาเมืองไทย” (เรณู 2546: 99-100)

“หนานอ้อย นวลแสง” เล่าว่า “อยู่ที่พม่าก็มีไร่นาพออยู่พอกิน ถ้าไม่มีพม่ารบกวตึงก็คงอยู่อย่างมีความสุข พม่าจะมาเอาผู้ชายไปเป็นลูกหาบ ถ้าไม่พอก็เอาผู้หญิงไปด้วย ของที่พม่าอยากได้ก็ต้องได้ไม่ให้ไม่ได้ จะถูกยิงตาย พี่น้องทางโน้นเหลือพี่สาวคนเดียวแก่มาแล้ว มาไม่ได้ อยู่ทางนี้สบายใจเอาลูกเอาหลานมาด้วย ตอนนี้ไม่ต้องกังวลว่าลูกหลานจะต้องไปเป็นทหารเป็นลูกหาบอีก” (เรณู 2546)

“ชายชาวไทใหญ่” อายุ 44 ปี ทำงานก่อสร้างในเมืองเชียงใหม่ “เราไม่มีไร่นาอีกแล้ว ทหารพม่าริบเอาทรัพย์สินเราไปหมด ที่โน้นเราไม่สามารถหารายได้ให้เพียงพอที่จะยังชีพได้ งานก็ไม่พอตลอดปี ที่นี้ดีกว่าในประเทศพม่า ค่าจ้างยังเพียงพอที่จะอยู่ได้ เราอยู่ที่นี้เกือบหนึ่งปีแล้ว เราจะไม่กลับไป เราไม่รู้ว่าจะหากินอย่างไรเมื่อกลับไป (กฤตยา 2543: 84)

“นางพง” สาวชาวไทใหญ่อายุ 21 ปี มาจากบ้านน้ำจาง เล่าเอาไว้ในหนังสือ License to Rape (SWAN.2002) ว่า “ได้เดินทางไปทำงานในค่ายทหารแคมป์กับเพื่อนๆสาวชาวไทใหญ่อีก 14 คน ขณะที่เพื่อนๆ ทำความสะอาดอยู่ในห้องอื่นๆ นายทหารพม่าได้มาเรียกคนให้ไปทำความสะอาดในห้องของเขา แต่แล้วเขาก็ปิดประตู เดินตรงมาหาและจับฉันไว้ ฉันตะโกนร้อง แต่เขาตบปากฉันและข่มขืนฉันในที่สุด เมื่อฉันกลับบ้านได้เล่าให้สามีฟัง เขาไปบอกผู้ใหญ่บ้านเพื่อไปเอาผิดกับนายทหารคนนั้น แต่ก็ถูกโต้กลับมา ฉันเสียใจ กลัวและรู้สึกอาย กินไม่ได้นอนไม่หลับ สามีฉันและญาติเข้าใจฉันและคอยให้กำลังใจฉัน ต่อมาเราก็นิมนต์มาอยู่เมืองไทย ”

“นางอิน” ลูกสาวร้านขายของชำในเมืองนายเล่าเอาไว้ในหนังสือ License to Rape (SWAN.2002) ว่า “ฉันถูกหลอกจากทหารสืบลอกให้ไปซื้อของที่เขาคต้องการขายในราคาถูกเพื่อนำมาขายที่ร้านขายของชำ แต่นายทหารและทหารอีก 10 คนจับฉันขังคุกและข่มขืนฉันเป็นเวลา 4 วัน เมื่อฉันได้รับการปล่อยตัว ฉันไปบอกพ่อแม่ ท่านพาไปโรงพยาบาลเพื่อตรวจร่างกาย และพ่อแม่ก็ไปบอกผู้ใหญ่บ้าน เขารู้สึกเป็นกังวลต่อความปลอดภัยของพวกเราบอกให้หาที่ปลอดภัยหลบซ่อนตัว ฉันจึงต้องออกจากบ้านหลบไปพักตามบ้านญาติและสุดท้ายหนีมาเมืองไทยพร้อมกับแม่ คนในหมู่บ้านฉันโกรธและประณามทหารเหล่านั้น หลังจากที่พวกเรารู้เรื่องที่เกิดขึ้นกับฉัน ”

“แสง วรรณวล” เล่าว่า “คนในรุ่นหลังนี้ หนีพวกว่าพวกพม่ามา พม่าจะจับคนจนออกนอกประเทศ และสมคบกับพวกว่าแดง กดขี่คนจนโดยเฉพาะพวกไต พวกว่านี่ถ้ามันอยากได้ที่ดินเรา มันก็จะขอซื้อถูกๆ ถ้าเราไม่ขาย ว่าก็จะไปบอกพม่า พม่าก็มายกที่ดินเราขายให้แล้วก็เอาเงินไปเลย ที่นี้เราก็มืดมืดทำกิน”

คำบอกเล่าข้างต้นนับเป็นตัวอย่างประสบการณ์ร่วมของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ถูกรัฐบาลทหารพม่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมากระทำการกดขี่ข่มเหง ใช้ความรุนแรง บ้างถูกกระทำรุนแรงโดยตรง บ้างหวาดกลัวต่อชะตากรรมในอนาคต การแสวงหาทางออกและอนาคตจึงเกิดขึ้นด้วยความหวังที่จะก้าวข้ามพรมแดนมายังฝั่งไทย

ในกลุ่มคนไทใหญ่พลัดถิ่นเหล่านี้บ้างเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการกระทำรุนแรงหรือการกดขี่ข่มเหงจากทหารพม่าหรือได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการอพยพเคลื่อนย้าย

ถิ่นฐานของรัฐบาลทหารจนไม่มีบ้านหรือที่ดินทำกินหรือญาติพี่น้องในพม่า ขณะที่อีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มชาวไทยใหญ่ที่ยังคงมีบ้านเรือน ที่ดินทำกิน และญาติพี่น้องอยู่ในเขตฝั่งพม่า หากแต่ได้รับผลพวงจากปัญหาการใช้ความรุนแรงของรัฐบาลทหารพม่าทำให้เกิดข้าวยากหมากแพงในประเทศ ดังเช่น “หนุ่ม” วัยรุ่นชาวไทยใหญ่อายุ 24 ปีเพิ่งเรียนจบชั้น 8 ในรัฐฉานมาหมาดๆ เล่าให้ผู้ศึกษาฟังระหว่างเที่ยวงานออกพรรษาที่วัดป่าเป้า เมืองเชียงใหม่ว่า เขาเพิ่งเดินทางมาจากเมืองตองยี ในรัฐฉานตอนใต้ได้ประมาณ 2 เดือน ได้ทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง ที่ซึ่งพี่ชายของเขาทำงานมา 1 ปีก่อนหน้า “พี่ชายชวนมาทำงานเพราะอยู่บ้านก็หางานไม่ได้ เรียนจบแล้วไม่ได้ทำงาน มีเงินไม่พอและรู้สึกอยากจะมาเจอที่แห่งใหม่ที่น่าจะได้สนุกด้วย ได้เงินด้วย ก็เลยมาอยู่กับพี่ชาย”

“องหยิง” สาววัยรุ่นอายุยังน้อยประมาณ 18 ปี มาทำงานที่สวนส้มในเขตอำเภอฝาง เธอเองก็เป็นหนึ่งในคนหนุ่มสาวชาวไทยใหญ่ที่พกพาความอยากรู้อยากเห็นมาจากบ้านและความต้องการรายได้ เธอเล่าว่า “มาจากเมืองป๋น ในรัฐฉาน มาอยู่สวนส้มกับพี่สาวอีกคน ทำงานได้ 1 ปีแล้ว มาทำงานเมืองไทยดีเพราะได้เงิน และได้เห็นได้เจออะไรสวยๆ งามๆ อย่าง วันหยุดได้ไปเที่ยวในเมือง ได้ดูเสื้อผ้าสวยๆ หรืองานใหญ่ๆ อย่างงานกาชาด งานฤดูหนาว งานออกพรรษาก็ชอบไปในเมืองฝาง ได้เที่ยว”

“อ้วน” สาวชาวไทยใหญ่อายุ 20 ปี บอกว่า “อยากมาแสวงหาความก้าวหน้า ที่บ้านไม่มีงานทำ” หรือ “สุวรรณ” หนุ่มแห่งเวียงตองยี เพิ่งเดินทางเข้ามาในประเทศไทย 6 เดือนที่ผ่านมา บอกว่า “หางานทำไม่ค่อยได้ในพม่า หรือหาได้ก็ไม่พอกิน พอมีเพื่อนๆ มาทำงานที่เมืองไทย เขาก็เลยชวนมาทำงานด้วย คิดว่าอยู่ที่บ้าน มีเพื่อน มีงานทำ มีเงินใช้”

“พร” สาวชาวไทยใหญ่อายุ 32 ปี ทำงานเป็นแรงงานก่อสร้างอพาร์ทเมนต์ในเมืองเชียงใหม่เล่าว่า “มีลูกเล็กๆ 1 คนอยู่ที่บ้านในเมืองตองยีในพม่า แต่ขอให้ลูกอยู่กับยายที่บ้านไปก่อน ซึ่งทำนาอยู่ที่นั่น นางพมิดคิดว่า ทำงานในเมืองไทยดีกว่า เพราะว่าได้เงินดีกว่าและข้าวของถูกกว่าที่ต้องจึ ที่ตองยีข้าวของราคาแพงมาก ได้เงินวันละ 120 บาท เดือนละประมาณ 3,000 บาท และคิดว่า ถ้าเก็บเงินได้สัก 4-5 หมื่นบาทก็จะกลับบ้านแล้วเพราะคิดถึงลูกแต่กว่าจะกลับบ้าน ได้ก็ต้องคิดว่าจะเก็บเงินสำหรับค่ารถกลับบ้านอีก 10,000 กว่าบาท”

ในกลุ่มคนไทยใหญ่พลัดถิ่นเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นได้รับผลกระทบจากความรุนแรงโดยตรงหรือได้รับผลทางอ้อมจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองในประเทศ คนไทยใหญ่พลัดถิ่นเหล่านี้ได้กลายเป็นคนที่ “ถูกทำให้พลัดถิ่น” จากสาเหตุดังกล่าว ต้องระเห่ร่อนออกจากบ้านตัวเองเพื่อมาทำงานในประเทศไทย

ในประเทศไทยเราอาจแบ่งกลุ่มคนเหล่านี้ตามสถานะการถูกทำให้พลัดถิ่นออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ กลุ่มแรก คือ กลุ่มคนไทยใหญ่ที่เดินทางมาเป็นครอบครัว หลบหนีการคุกคามของทหารพม่า กลุ่มคนเหล่านี้ถูกปฏิเสธสถานภาพการเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง จึงต้องแสวงหาทางรอดด้วยการรับจ้างทำงานเลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัว ถือเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน

ของรัฐบาลทหารพม่าหรือกลวิธีอื่นๆ กับ *กลุ่มที่สอง* คือ กลุ่มวัยรุ่นนักรบที่ประสบภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองในประเทศพม่า จึงเข้ามาแสวงหางานหาโอกาสทางเศรษฐกิจ

ทั้งสองกลุ่มนี้เข้ามารับจ้างเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ทำงานในอาชีพกรรมกรทั่วไป กรรมกรในกิจการประมง กรรมกรในโรงงาน ผู้รับใช้ในบ้าน งานแม่บ้าน ร้านอาหาร คนงานในฟาร์ม คนงานในแปลงเพาะปลูกพืช งานตัดฟันถางหญ้า เก็บหอม แต่อาชีพที่ได้รับความนิยมสำหรับแรงงานพลัดถิ่นมากที่สุดคือคนงานในแปลงเพาะปลูก ทำการเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่ในเขตชายแดนอำเภอฝาง แม่ฮ่องสอน ไชยปราการมักจะทำงานในสวนส้ม

ในกลุ่มงานเหล่านี้พบว่า ค่าจ้างแรงงานของพวกเขาก็เข้ามาทำงานในเขตเชียงใหม่มีราคาถูกมากเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราค่าแรงขั้นต่ำของแรงงานไร้ฝีมือที่เชียงใหม่จำนวน 149 บาทตามประกาศกระทรวงแรงงาน ฯ เดือนมกราคม พ.ศ. 2548 อย่างเช่น งานรับเหมาก่อสร้างโดยเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณวันละ 80-120 บาท ขณะที่งานแม่บ้าน ร้านอาหารได้รับเป็นรายเดือนตั้งแต่ 1,500-3,000 บาทขึ้นอยู่กับว่านายจ้างให้ที่พักและอาหารด้วยหรือไม่

ในบริเวณเขตอำเภอฝาง ไชยปราการและแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาทำงานในที่ต่างๆ จะได้รับค่าแรงแตกต่างกันไป แต่เมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงขั้นต่ำของคนท้องถิ่นแล้วยังคงได้รับต่ำกว่า เช่น ที่สวนส้ม โดยส่วนใหญ่คนท้องถิ่นจะได้รับค่าแรงวันละ 145 บาทแต่แรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นได้รับประมาณวันละ 80-120 บาท อย่างไรก็ตาม ค่าจ้างแรงงานที่ได้รับอาจแตกต่างกันไปตามเพศวัยและอายุงานของแต่ละคน แรงงานชายได้ค่าจ้างวันละประมาณ 100 บาทด้วยเหตุผลที่ว่าทำงานหนักและยากกว่า ขณะที่แรงงานหญิงได้ค่าจ้างเริ่มต้นที่ 80 บาท ส่วนแรงงานหญิงและชายที่ผ่านงานมาหลายปี มีความชำนาญและมีฝีมือในการทำงานก็อาจจะได้รับค่าแรงขึ้น บางคนได้รับวันละ 210 บาทก็มี แต่นั่นหมายความว่า พวกเขาได้ผ่านการทำงานมาแล้วไม่ต่ำกว่า 20 ปี

“คนทำงานที่นี้ส่วนใหญ่ทำงานกันมานาน คนที่ทำงานมากที่สุดทำมานานถึง 25 ปีก็มี ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสวนแรกๆ ได้เงินเดือนตอนนี้เดือนละ 210 บาทต่อวันแล้วก็มี พวกที่อยู่นานก็จะได้เงินเดือนเพิ่มตามผลงานและระยะเวลาในการทำงานมานานแค่ไหน” (ผู้จัดการสวนส้ม 2 สิงหาคม 2547)

ในจำนวนค่าแรงรายวันประมาณ 100 บาท แรงงานไทใหญ่ในสวนส้มต้องใช้สำหรับค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายประจำวัน โชคดีสวนส้มบางแห่งอาจให้ที่พักฟรี แต่เก็บค่าน้ำ ค่าไฟ แรงงานไทใหญ่บางคนประหยัดค่าใช้จ่ายด้วยการออกไปเก็บเห็ด เก็บหน่อตามชายทุ่ง คั้นนา สวนส้มบางแห่งที่อยู่ใกล้ป่าหนองน้ำ ป่าและหนองน้ำ เหล่านี้ก็กลายเป็นแหล่งอาหารให้กับกลุ่มแรงงานชาวไทใหญ่ที่จะได้เก็บผักหาปลา ขิงนกเพื่อเป็นอาหารให้แก่ครอบครัวได้บ้าง

ส่วนที่ร้านขายของใช้อุปโภคบริโภคขนาดใหญ่ที่อำเภอฝางที่รับแรงงานชาวไทใหญ่ไว้ทำงานจำนวนเกือบ 20 คนทั้งแรงงานชาวไทใหญ่หญิงชายเพื่อช่วยทำงานอันหลากหลาย บ้างผู้ขายช่วยขนของจัดของในร้าน ส่วนผู้หญิงช่วยดูแลความสะอาด จัดข้าวของในร้านและอื่นๆ พวกเขาทำงานตั้งแต่เช้า

โมงไปจนถึงสองทุ่มและหยุดงานประจำวันอาทิตย์และวันงานบุญสำคัญๆ ส่วนงานหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับปริมาณงานและคนที่เข้ามาในร้าน

รายได้ส่วนใหญ่ที่พวกเขาได้รับขึ้นอยู่กับเพศและอายุงานเช่นกัน ส่วนใหญ่ผู้ชายได้รับค่าจ้างรายวันประมาณ 100-120 บาท ส่วนผู้หญิงประมาณ 80-120 บาทแล้วแต่ระยะเวลาการทำงาน บางคนทำงานมานานเกินกว่า 5 ปีก็จะได้รับประมาณวันละ 120 บาท แต่แรงงานชาวไทใหญ่กลุ่มนี้ โชคดีที่ไม่ต้องจ่ายค่าอาหารเพราะเจ้าของร้านเลี้ยงดูครบสามมื้อแต่ต้องจ่ายค่าที่พักและค่าใช้จ่ายส่วนตัว

แต่ชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในเขตอำเภอฝางอีกกลุ่มหนึ่ง คือกลุ่มผู้อพยพที่เข้าไปอาศัยอยู่ตามทุ่งนา และรับจ้างทำงานรายวันตามที่ต่างๆ กลุ่มนี้ คือกลุ่มคนไทใหญ่ที่ถูกคุกคามจากทหารพม่าโดยตรง อพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะจากผลกระทบของโครงการบังคับย้ายถิ่นฐานของรัฐบาลทหารพม่าในรัฐฉานในช่วงปีพ.ศ.2539-2540 (ค.ศ.1996-1997) “ช่วง 6-7 ปีก่อนอพยพเข้ามาเป็นระลอกใหญ่เลย เพราะช่วงนั้นพมามันเข้าไปเผาบ้านแล้วไล่คนออกไป คนไทใหญ่ถูกทหารพม่ารังแกมาก บางครอบครัวถูกฆ่า ผู้หญิงถูกข่มขืน พวกเขาบางคนที่มีญาติก็เข้ามาเมืองไทยไปอยู่กับญาติ แต่คนที่ไม่มีญาติไม่มีที่ไปก็อพยพเข้ามาในเมืองไทย มาเมืองไทยก็ไม่มีที่จะไปไหนอีกไม่มีบ้าน ไม่มีหลักแหล่ง เพราะพวกเขาเป็นคนมาจากเมืองนอก ผิดกฎหมายเมืองไทย ก็ต้องแอบไปอยู่ตามทุ่งตามนา มาเป็นครอบครัวส่วนใหญ่ เป็นร้อยละ คนเลยที่อยู่ในทุ่งในนาก็เลยเรียกไทกลางดง”

กลุ่มคนพวกนี้จะสร้างเพิงหรือกระท่อมอยู่ตามทุ่งนา หรือข้างขออาศัยเพิงนาหรือที่พักของชาวบ้านในทุ่งนาเพื่อเป็นที่พักอาศัยชั่วคราว แล้วรับจ้างเจ้าของที่นั่นทำงานไปด้วย โดยส่วนใหญ่คนไทกลางทุ่งออกไปรับจ้างทำงานตามสวน คามไร่ นา เพราะไม่เสี่ยงต่อการถูกจับกุม แต่ก็สามารถรับจ้างทำงานทุกประเภท ทั้งทำงานในสวนส้ม ขึ้นแปลงหอม คัดหอม เก็บพริก หาเห็ด หาหน่อ หาของป่าขายในช่วงแรก ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงทั้งชาวไทใหญ่และคนเมืองจะให้การช่วยเหลือ โดยให้ทำงาน ให้ข้าวสารบ้าง แล้วออกจับปลา ยิงนก ล่าสัตว์ หรือเก็บผักหญ้าในไร่มาเป็นอาหาร เวลาต่อมามีองค์กรพัฒนาเอกชนและวัดที่อยู่ใกล้เคียงได้ให้การช่วยเหลือ ทั้งในเรื่องของการให้ข้าวสาร ให้งานทำ และสร้างสถานการศึกษาชั่วคราวให้กับลูกหลานชาวไทใหญ่ที่พ่อแม่ออกไปทำงานตอนกลางวัน เป็นต้น คนกลุ่มนี้ นายจ้างมักจะจ้างให้ทำงาน “เพราะว่าค่าจ้างแรงงานถูกมากประมาณ 20-30 บาทก็มี และคนไทกลางทุ่งไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร ภาษาก็ไม่คล่องและมีความกลัวเจ้าหน้าที่รัฐอยู่มาก เพราะไม่มีบัตรอะไรเลย จึงยอมทำงานหาเงินหามา”

ในสถานการณ์ที่คนไทใหญ่ถูกทำให้พลัดถิ่นต้องหลบหนีความรุนแรงที่ถูกกระทำจากรัฐชาติแห่งหนึ่งข้ามพรมแดนมายังรัฐชาติอีกแห่งหนึ่ง แรงงานของพวกเขาก็ถูกทำให้พลัดถิ่นของพวกเขาได้ถูกฉกฉวยเอาประโยชน์จากทุนนิยมที่กำลังขยายตัวที่ชายแดน ที่ซึ่งการกดค่าแรงเพื่อให้ได้ค่าแรงต่ำเป็นสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับคนกลุ่มนี้

กระบวนการทำให้กลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น

มาตรการผ่อนผันแรงงานสัญชาติพม่า: การร่วมมือกันระหว่างรัฐและทุน

ความกังวลใจของรัฐบาลต่อเรื่องคนต่างด้าว โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานพลัดถิ่นสัญชาติพม่าที่ถูกเอ่ยถึงเสมอคือความไม่แน่ใจต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในด้าน“ความมั่นคงของชาติ” ทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ความกังวลใจดังกล่าวได้ทำให้การกำหนดนโยบายของรัฐส่วนใหญ่ที่ผ่านมามุ่งเน้นไปที่ “การควบคุม” กวดขัน ไม่ให้มีการโยกย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างง่าย ๆ การมุ่งลดจำนวนคนพลัดถิ่นภายในประเทศด้วยการผลักดันออกนอกประเทศ การตั้งกฎเกณฑ์ที่รัดกุมต่อการทำงาน และการตั้งหน่วยงานทำงานตรวจสอบเฝ้าระวังตรวจตราการลักลอบเข้าเมือง เป็นต้น

แต่ในสถานการณ์ที่รัฐต้องเผชิญหน้ากับภาวะเศรษฐกิจทุนนิยมที่ขยายตัวมากขึ้นหลังทศวรรษ 2530 กลุ่มเศรษฐกิจบางประเภท อย่างเช่น อุตสาหกรรมการประมง การก่อสร้าง เหมืองแร่ ถ่านหิน โรงสีข้าว มีความต้องการกรรมกรหรือแรงงานไร้ฝีมือมากขึ้นเพื่อรองรับการขาดแคลนแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานราคาถูกเพื่อลดต้นทุนการผลิต ปัญหาความต้องการแรงงานไร้ฝีมือในภาวะเศรษฐกิจขยายตัวในช่วงทศวรรษดังกล่าวสอดคล้องกับสถานการณ์การลักลอบเข้ามาทำงานของแรงงานพลัดถิ่นสัญชาติพม่า ลาว กัมพูชาจำนวนกว่าล้านคน โดยเฉพาะกลุ่มผู้อพยพสัญชาติพม่าที่ได้รับผลกระทบจากสงครามและความเดือดร้อนภายในประเทศพม่าซึ่งทยอยเดินทางเข้ามาในประเทศไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ดังนั้น ทางออกของรัฐบาลไทยทางหนึ่งในการแก้ปัญหาเรื่องแรงงานพลัดถิ่น 3 สัญชาติหลักดังกล่าวนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2535 เป็นต้นมาคือ การผ่อนผันให้ผู้อพยพสัญชาติพม่า ลาว และกัมพูชาเข้ามาจดทะเบียนขอใบอนุญาตทำงานได้นับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

การผ่อนผันให้ผู้อพยพสัญชาติพม่า ลาว และกัมพูชาเข้ามาจดทะเบียนขอใบอนุญาตทำงาน นับตั้งแต่พ.ศ. 2535 เป็นต้นมานั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของรัฐบาลไทยแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เกิดจากความต้องการของภาคธุรกิจเอกชนที่เรียกร้องและกดดันให้รัฐบาลไทยอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานต่างชาตินี้ โดยมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สมาคมธนาคารแห่งประเทศไทย รัฐบาลไทยจึงต้องปรับมาตรการการควบคุมผู้หลบหนีเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ด้วยการ“ผ่อนผัน”ให้บุคคลที่มีสถานะหลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมายสามารถทำงานได้ในลักษณะชั่วคราวตามเงื่อนไขที่รัฐกำหนดโดยใช้วิธีออกมติคณะรัฐมนตรี ประกาศผ่อนผันและวางแนวทางการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าว

นโยบายผ่อนผันผ่านมติคณะรัฐมนตรี (ครม.) เกิดขึ้น 4 ครั้ง คือมติครม.17 มีนาคม พ.ศ. 2535 ผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานต่างชาตินี้เป็นผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าหรือผู้หลบหนีเข้าเมืองได้ชั่วคราวในเขต 9 จังหวัดชายแดนคือ เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพรและระนอง โดยนายจ้างต้องนำลูกจ้างมารายงานตัวเพื่อขอประกันตัวและยื่นขอใบอนุญาตทำงาน ปีต่อปี ลูกจ้างต้องเสียเงินจำนวน 1,000 บาทและค่าประกันอีกคนละ 5,000 บาท แต่มติครม.ฉบับนี้ไม่

ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติเพราะค่าจ้างที่ถูกจ้างต้องเสียมากเกินไป ผู้ประกอบการจึงยังคงใช้แรงงานที่ไม่ได้รับการจดทะเบียนต่อไปซึ่งคุ้มกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับค่าจ้างเพียงแต่ค่าคุ้มครองให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องถิ่นบ้างครั้งคราวเท่านั้น

ต่อมารัฐบาลออกมติกรม. 25 มิถุนายนพ.ศ.2539 อีกครั้ง ด้วยเพราะภาคธุรกิจเอกชนเรียกร้องให้รัฐบาลไทยเปิดนโยบายผ่อนผันการจ้างแรงงานต่างด้าวให้ครอบคลุมพื้นที่กว้างขึ้นถึง 43 จังหวัด ทำงานได้ใน 8 กลุ่มอุตสาหกรรม คือ เกษตร ก่อสร้าง ประมงทะเล ต่อเนื่องประมงทะเล ขนถ่ายสินค้าทางน้ำ เหมืองแร่ถ่านหิน การผลิตและคนรับใช้ในบ้านและผ่อนผันให้จ้างงานได้ถึง 2 ปี มติกรม.ฉบับนี้ประสบความสำเร็จในแง่ที่ว่ามีความต้องการจดทะเบียนมากขึ้น เพราะเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการถูกลงเหลือเพียง 2,500 บาทต่อลูกจ้างหนึ่งคนเท่านั้น ในปีพ.ศ. 2539-2540 จึงมีแรงงานต่างด้าวมาจดทะเบียนรวมมากถึง 303,088 คน เป็นแรงงานสัญชาติพม่ามากถึง 263,782 คน (87%) กัมพูชา 26,983 คน (9%) และชาวลาว 12,323 คน (4%) โดยแรงงานเหล่านี้ทำงานในอุตสาหกรรมก่อสร้างมากที่สุดถึง 33% รองลงมาคือ เกษตรกร 28% ประมงทะเล 18% งานรับใช้ในบ้าน 12%

แต่เมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปีพ.ศ. 2540 ทำให้เกิดการว่างงานของแรงงานไทยจำนวนหลายแสนคน ในเดือนธันวาคมพ.ศ. 2540 รัฐบาลไทยประกาศผลักดันแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ จำนวนกว่า 300,000 คนออกนอกประเทศเพื่อขอให้นายจ้างรับแรงงานไทยเข้าทำงาน แต่ก็พบว่าผลการผลักดันแรงงานต่างด้าวออกไปกลับไม่มีผลในทางปฏิบัติเพราะแรงงานส่วนใหญ่ยังคงเดินทางย้อนกลับมาทำงานในเมืองไทยอีกหลังจากส่งตัวกลับไปเพียงไม่นาน ขณะเดียวกันภาคธุรกิจเอกชนของไทยก็ไม่สามารถหาแรงงานคนไทยที่พร้อมจะทำงานด้วยค่าจ้างแรงงานราคาถูก ดังนั้น คณะรัฐมนตรีจึงออกมติกรม.วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2541 และมติกรม.วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2541 เพื่อผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติได้อีก 1 ปี แต่มติกรม.ฉบับนี้เพิ่มพื้นที่อนุญาตผ่อนผันเป็น 54 จังหวัด มีจังหวัดตามชายแดน 13 จังหวัดและจังหวัดที่ทำกิจการประมงทะเลอีก 22 จังหวัด รวมทั้งกิจการที่ขาดแคลนแรงงานอย่าง สวนยาง ไร่อ้อย ฟาร์มเลี้ยงหมู โรงสีข้าวและการขนส่งทางน้ำอีก 19 จังหวัด ขณะที่ค่าจ้างในการจดทะเบียน การทำประกันเพื่อขอใบอนุญาตทำงานยังอยู่ที่ประมาณ 2,200-3,600 บาท

ในปีต่อมา ท่ามกลางมาตรการการผลักดันจับกุมและสกัดกั้นคนต่างด้าวที่ลักลอบเข้าเมือง รัฐบาลก็ยังออกมติกรม.วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2542 ผ่อนผันให้จ้างแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติทำงานได้ใน 18 กิจการใน 37 จังหวัดที่ยังคงขาดแคลนแรงงาน อย่างไรก็ตาม ในปีดังกล่าวเกิดเหตุการณ์การยึดสถานทูตพม่าในประเทศไทยและจับตัวประกันเอาไว้เมื่อ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2542 ในระหว่างนี้มีการผลักดันแรงงานต่างด้าวออกนอกประเทศไปถึง 75,315 คนซึ่งเป็นแรงงานสัญชาติพม่า 70,835 คน

จดทะเบียน-จับกุมคนต่างด้าว: พิธีกรรมประจำปี

จากนั้นเรื่อยมา รัฐบาลได้ออกมติคณะรัฐมนตรีผ่อนผันให้นายจ้างจ้างแรงงาน 3 สัญชาติพม่า ลาว กัมพูชาทำงานได้ทุกๆ ปีและกลายเป็นปัญหาช่วงเวลาประจำปีสำหรับรัฐบาลที่จะต้องออกมติคณะรัฐมนตรีเมื่อสัญญาจ้างใกล้จะสิ้นสุดลงในเดือนสิงหาคมของทุกๆ ปี

จะพบว่าในทุกช่วงเดือนสิงหาคมตั้งแต่ปีพ.ศ. 2543-2546 คณะรัฐมนตรีได้ออกมติผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติและต่ออายุใบอนุญาตทำงานเพื่อให้ทำงานต่อไป หรือในช่วงปีพ.ศ. 2547-2548 ก็พบว่า รัฐบาลได้ประกาศให้นายจ้างและลูกจ้างแรงงาน 3 สัญชาติพม่า ลาว กัมพูชา มาจดทะเบียนความต้องการแรงงานและทำบัตรประจำตัวการทำงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางมาตรการผ่อนผันให้มีการจ้างงานแรงงานต่างด้าวของรัฐเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มธุรกิจเอกชน มีการเปิดให้ไปจดทะเบียนและจดทะเบียนแรงงานทุกๆ ปี แต่ชีวิตของแรงงานต่างด้าวยังคงต้องเผชิญกับภาวะสับสนยุ่งเหยิงอยู่เสมอ ที่ซึ่งชีวิตต้องขึ้นอยู่กับมาตรการและความเข้มข้นในการปฏิบัติงานของรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2546 คณะรัฐมนตรีไม่อนุมัติให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่าจำนวน 12,000 คนที่เคยทำงานในปั้มน้ำมัน โรงแรม ร้านอาหาร โรงซ่อมรถ ร้านซักผ้า และร้านเสริมสวย ขณะเดียวกัน ในช่วงเวลาดังกล่าวแรงงานจำนวนมากถูกจับกุมและถูกส่งตัวกลับพม่าหลังหมดสัญญาจ้างในเดือนกันยายนพ.ศ. 2546 นอกจากนี้ ในเดือนเดียวกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้บุกค้นวัดสันป่าเป้า จังหวัดเชียงใหม่เพื่อจับกุมพระและเณรที่ไม่มีบัตรประจำตัว (SHAN. 2003) และในเดือนพฤศจิกายนต่อมา สภาความมั่นคงแห่งชาติได้ประกาศแผนการสร้างศูนย์พักตัวชั่วคราวแรงงานต่างชาติก่อนส่งตัวกลับจำนวน 3 ศูนย์ที่จังหวัดตาก เชียงราย และระนอง ให้กับแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่าที่ไม่ได้จดทะเบียนกับเจ้าหน้าที่รัฐ แรงงานที่ยังไม่ได้จดทะเบียนจะมีทางเลือกระหว่างจดทะเบียนภายใน 60 วันหรือรอการจับกุมจากเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อส่งตัวกลับพม่า ซึ่งพบว่า จำนวนแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่าถูกจับกุมในช่วงปีพ.ศ.2546 มีจำนวน 115,633 คนจากแรงงานต่างด้าวทุกสัญชาติที่ถูกจับกุมทั้งหมด 189,486 คน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงปีพ.ศ. 2547 รัฐบาลพ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตรได้เริ่มวางนโยบายในการจัดระบบการจ้างแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติอย่างถูกกฎหมายขึ้นและหวังว่าจะแก้ไขปัญหาการลักลอบเข้ามาทำงานของกลุ่มคนพลัดถิ่นได้อย่างเป็นระบบ

เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2547 พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีได้ออกโฆษณาประกาศทางโทรทัศน์เพื่อประกาศความจริงจังของรัฐบาลต่อการดำเนินการกับปัญหาแรงงานต่างด้าว “ถึงเวลาที่ต้องยอมรับเสียทีว่า การจ้างแรงงานต่างด้าวเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับบางสาขาอาชีพ...ลูกจ้างที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนไม่มีสิทธิทำงานในประเทศ นายจ้างที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนลูกจ้างไม่มีสิทธิรับคนงานต่างด้าวเข้าทำงาน...”

ภายหลังคำประกาศของนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ภายในพื้นที่อำเภอไชยปราการ ผ่า และเม่อาย โดยเฉพาะในบริเวณสวนส้ม นายจ้างต่างเร่งทยอยนำแรงงานสัญชาติพม่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาว

ไทใหญ่ที่จ้างทำงานมายาวนาน แต่ไม่มีบัตรและจ้างเพียงเดินทางไม่ถึงหนึ่งปีไปจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวกันอย่างคึกคัก

“ช่วงนี้งานเยอะ พรุ่งนี้ต้องพาคนงานไปอำเภอ 150 คนยังไม่รู้จะวันไหน แต่ตอนนี้ต้องไปจดทะเบียนเพราะว่า ถ้าไม่ไปจด ปีหน้าจะลำบากมาก” หัวหน้างานที่ไร้สัมแห่งหนึ่งเล่าให้ฟัง

“ต้องหยุดงานกันหนึ่งวันเลย เตรียมจัดเอกสารให้ครบ แล้วก็ขนคนงานขึ้นรถไปที่อำเภอเพื่อขอจดทะเบียนเป็นแรงงานต่างด้าว คนอย่างนี้ล้นอำเภอกันเลย” หัวหน้างานไร้สัมอีกคนหนึ่งกล่าว

ตามสถิติการสำรวจและการรับรายงานตัวตามคำร้องขอจดทะเบียนคนต่างด้าวสัญชาติพม่าลาว กัมพูชาในปีพ.ศ. 2547 จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่าง 1-31 ก.ค.พ.ศ. 2547 พบว่า แรงงานต่างด้าวในเขต 3 อำเภอเข้ามาจดทะเบียนจำนวนมาก โดยที่อำเภอฝางมีแต่แรงงานสัญชาติพม่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากภูมิลำเนาจำนวน 18,835 คน อำเภอไชยปราการ 2,617 คน และอำเภอแม่อาย 8,535 คน (กรมการปกครอง จังหวัดเชียงใหม่ 2547) (โปรดดูตารางที่ 5 เพิ่มเติมในภาคผนวก)

ขณะที่ตัวเลขภาพรวมแรงงานต่างด้าวที่ทยอยมาจดทะเบียนแรงงานจำนวนมากนับเป็นตัวเลขแรงงานต่างด้าวที่มาขอจดทะเบียนมากที่สุดในประวัติศาสตร์ หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์รายงานยอดตัวเลขขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวทั่วประเทศตั้งแต่วันที่ 1-31 กรกฎาคม พ.ศ. 2547 ว่ามีจำนวนผู้มาขึ้นทะเบียนแรงงานทั้งหมด 1.26 ล้านคน เป็นแรงงานสัญชาติพม่ามากที่สุดถึง 9.8 แสนคน (นับรวมชาวไทยใหญ่, มอญ, กะเหรี่ยง ฯลฯ ประชาชนที่มาจากประเทศพม่า) รองลงมาเป็นชาวกัมพูชา 2.2 แสนคน ชาวลาว 1.9 แสนคน ขณะที่มีนายจ้างมาขึ้นทะเบียนจำนวน 2.1 แสนคนโดยแจ้งความต้องการแรงงานต่างด้าวมากถึง 1.3 ล้านคน

ขณะที่ข้อมูลตัวเลขการจดทะเบียนคนต่างด้าวอย่างเป็นระบบในปีพ.ศ. 2547 ของกระทรวงมหาดไทยพบว่า มีคนต่างด้าวสัญชาติพม่า ลาวและกัมพูชามาจดทะเบียนทั้งสิ้นถึง 1,284,920 คน แบ่งเป็นผู้อยู่ในวัยทำงาน 1,019,110 คน และผู้ที่ไม่ได้อยู่ในวัยทำงานจำนวน 103,082 คน ในจำนวนผู้ไม่ได้อยู่ในวัยทำงานแบ่งเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 93,082 คน กับผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 10,000 คน

ในจำนวนผู้อยู่ในวัยทำงาน มีผู้ได้รับใบอนุญาตทำงานจากกระทรวงแรงงานจำนวน 814,247 คน แบ่งเป็นชาวพม่า 610,106 คน ชาวลาว 99,352 คน และกัมพูชา 104,789 คน (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว 2547) แต่ในจำนวนนี้มีผู้มาขอใบอนุญาตทำงานเพียง 814,247 คน ขณะที่อีกจำนวน 214,863 คนไม่ได้มาขอใบอนุญาตทำงาน (โปรดดูตารางที่ 4 เพิ่มเติมในภาคผนวก)

ความจริง หากย้อนกลับไปดูมาตรการจัดการแรงงานต่างด้าว การจดทะเบียนแรงงานต่างด้าว การต่ออายุบัตรแรงงานต่างด้าว และการผ่อนผันให้มีการจ้างงานแรงงานต่างด้าว กิจกรรมเหล่านี้ต่างเกิดขึ้นเป็นประจำทุกๆ ปี จนมีคำพูดติดปากกันว่า เป็นงานประจำปีในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคมที่รัฐบาลจะต้องออกมติดิฉันะรัฐมนตรีเพื่อการผ่อนผันให้มีการจ้างงานแรงงานต่างด้าวต่อไป ขณะที่คนพลัดถิ่นซึ่งเข้ามาเป็นแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติจะต้องไปจดทะเบียนบัตรหรือต่ออายุบัตรทุกๆ ปี

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา แม้ว่า ในช่วงกลางปีพ.ศ. 2547 รัฐบาลได้ประกาศให้นายจ้างและลูกจ้างแรงงาน 3 สัญชาติไปลงทะเบียนเพื่อดำเนินตามมาตรการจัดการแรงงานอย่างเป็นระบบและหวังว่าจะหยุดการไหลทะลักเข้ามาของแรงงานได้ แต่ในปีพ.ศ. 2548 รัฐบาลก็ยังคงประกาศตามสื่อสาธารณะอีกครั้งในทำนองเดียวกันเพื่อให้ นายจ้างและลูกจ้างไปลงทะเบียนแสดงความต้องการแรงงาน และลงทะเบียนเป็นแรงงานทั้งในกลุ่มแรงงานและผู้มาใหม่ ดังนั้น เราอาจบอกได้ว่า การไปจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวหรือต่ออายุบัตรแรงงานต่างด้าวที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีเปรียบเสมือน “พิธีกรรม” อย่างหนึ่งที่คนพลัดถิ่นในปฏิสัมพันธ์กับรัฐจำต้องปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำปีไม่ว่ามันจะมีผลในทางปฏิบัติหรือไม่ก็ตาม เช่น เราจะพบอุปสรรคมากมายในการจัดการปัญหาเรื่องการจดทะเบียน บางรายยังไม่ได้รับบัตรแรงงานในปีที่ผ่านมา แต่จะต้องไปต่ออายุบัตรในปีต่อไป หรือเมื่อคนพลัดถิ่นได้บัตรแรงงานบ้างก็เปลี่ยนงานเพราะเข้าใจว่าไปทำงานที่ใดก็ได้ เป็นต้น

การจับจ้องมองคนพลัดถิ่น: การจัดจำแนกและควบคุม

สำหรับมาตรการแก้ไขปัญหาแรงงาน 3 สัญชาติพม่า ลาว กัมพูชาของรัฐบาลชุดพ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตรอาจมีความแตกต่างจากรัฐบาลชุดก่อนๆ อยู่บ้าง ตรงที่ได้วางเป้าหมายให้การจ้างงานแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติเป็นแบบ “ถูกต้องตามกฎหมาย” มีการวางหลักการและระบบการทำงานหลักๆ คือ จัดระบบแรงงานต่างด้าว, กำหนดมาตรฐานการจ้างแรงงานต่างด้าว สกัดกั้นแรงงานต่างด้าวลักลอบเข้ามาทำงาน ปราบปรามจับกุมดำเนินคดีแรงงานต่างด้าว ผลักดันและส่งกลับแรงงานต่างด้าว ประชาสัมพันธ์การจัดระบบแรงงานต่างด้าว และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ เพื่อสร้างระบบบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวให้เกิดประสิทธิภาพ มีฐานข้อมูลเพื่อรองรับการทำงาน

ในระบบการจัดการแรงงานต่างด้าวปัจจุบันนั้น รัฐไม่เพียงแต่ผ่อนผันให้ผู้อพยพสัญชาติพม่า ลาวและกัมพูชาเข้ามาจดทะเบียนขอใบอนุญาตทำงานเท่านั้น แต่รัฐบาลยังให้ความสำคัญกับการใช้ “ความรู้” และ “ความชำนาญ” ของผู้ชำนาญการในหน่วยงานรัฐด้านต่างๆ ในการสร้างระบบจำแนกแยกแยะกลุ่มคน การให้ความหมาย การสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นด้วย

จะพบว่า องค์การของรัฐที่ต้องใช้ความรู้ ความชำนาญงานเฉพาะด้านเกี่ยวข้องกับการจัดการคนต่างด้าว โดยเฉพาะแรงงานพลัดถิ่นที่ถูกระบุว่าผิดกฎหมายมีด้วยกัน 6 หน่วยงานหลัก คือ สำนักบริหารทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงสาธารณสุข, และกระทรวงศึกษาธิการ

การใช้ความรู้ ความชำนาญเฉพาะด้าน การให้ความหมายเหล่านี้เป็นไปเพื่อจัดจำแนกคนต่างด้าวผ่านเทคนิคและความรู้ที่อาจแยกได้ 3 แบบคือ

แบบแรก: การจับจ้องคนพลัดถิ่นผ่านคนใน

การจัดระบบแรงงานต่างด้าวในปีพ.ศ. 2547 ได้กลายเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง 5 หน่วยงานหลักที่เข้มข้นมากขึ้น คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหมและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ที่กำหนดขั้นตอนการทำงานเอาไว้อย่างรัดกุม โดยกระทรวงแรงงานรับผิดชอบการจัดทำทะเบียนประวัติคนต่างด้าว กระทรวงสาธารณสุขทำการตรวจสุขภาพและประกันสุขภาพคนต่างด้าว ขณะที่วางมาตรการในการสกัดกั้นไม่ให้มีการไหลบ่าของผู้อพยพรายใหม่ๆ เข้ามาอีกโดยให้กระทรวงกลาโหมและสำนักงานตำรวจแห่งชาติรับผิดชอบ ซึ่งมาตรการใหม่ได้เน้นให้คนในชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจับกุมแรงงานพลัดถิ่น

เจ้าของสวนส้มแห่งหนึ่งกล่าวว่า “คนที่เข้ามาหลังวันที่ 19 พย. 2547 ถือว่าผิดกฎหมายหลบหนีเข้าเมือง คงไม่มีนายจ้างคนไหนกล้ารับหรือกล้าจ้างเข้ามาทำงานอีก เพราะว่าแต่ก่อนถ้าเรามีแรงงานเถื่อน เราขายให้ตำรวจก็จบเรื่อง ไม่เป็นไร แต่เดี๋ยวนี้รัฐบาลให้รางวัลนำจับ 40% กับคนที่แจ้งเบาะแสเรื่องแรงงานเถื่อน ทำให้มีการโกงและเข้าเมืองกันยากขึ้น”

การที่รัฐบาลเริ่มใช้ “คนในท้องถิ่น” เป็นมาตรการในการช่วยเป็นหูเป็นตาให้แก่รัฐบาลในแง่หนึ่งเป็นการช่วยให้การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐทำงานง่ายขึ้น ในการสืบหาขบวนการ ผู้นำพา ผู้ลักลอบแรงงานต่างด้าวเข้ามาในเมือง แต่ขณะเดียวกัน การจับจ้องมองคนต่างด้าว เพื่อการจำแนกและควบคุมคนต่างด้าวกลับมีความเข้มข้นขึ้น ไปพร้อมกับมาตรการอื่นๆ ไม่ว่า เพิ่มการลาดตระเวนและตั้งจุดตรวจจุดสกัดกั้นตามช่องทางสำคัญตามแนวชายแดน เพิ่มความถี่และความเข้มข้นในการลาดตระเวนตรวจจับ และปิดล้อมตรวจค้นพื้นที่เป้าหมายและพื้นที่ต้องสงสัยว่าจะเป็นที่หลบซ่อน

แบบที่สอง การจับจ้องมองผ่านบัตรประจำตัว

ต่อเมื่อรัฐไทยในสถานะปัจจุบันที่ต้องควบคุมดูแลชายแดน ในฐานะขอบเขตแห่งอธิปไตยเหนือดินแดน ขณะเดียวกันก็ต้องปรับตัวที่ไปกับกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก การทยอยอพยพเข้ามาของชาวไทยใหญ่ในช่วงไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมาในฐานะแรงงานรับจ้างราคาถูกจึงสร้างภาวะกระอักกระอ่วนใจให้แก่รัฐไทยเป็นอย่างมาก ในด้านหนึ่ง รัฐต้องผ่อนผันให้มีการจ้างแรงงานอพยพ โดยเฉพาะแรงงานสัญชาติพม่า ลาวและกัมพูชาตามเสียงเรียกร้องของธุรกิจเอกชน ขณะที่อีกด้านหนึ่งภายใต้แนวคิดของชาติสมัยใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการควบคุมคนในดินแดนผ่านการระบุความเป็นพลเมืองไทย (Citizenship) และแนวคิดเรื่องเขตแดนอธิปไตย (territories) ความเป็นไทยใหญ่ในทางหนึ่งจึงถูกแบ่งแยกจากการถือบัตรประจำตัวที่แสดงสถานภาพแตกต่างกัน

“พวกแรงงาน คนไต้หวันเขามีแต่บัตรม่วง ไม่ใช่คนไทย เป็นพวกพม่า” คำกล่าวของชาวไทยใหญ่ที่อำเภอฝางบางคน สะท้อนให้เห็นว่าความเป็นไทยใหญ่ในบริบทที่รัฐไทยปัจจุบันให้ความสำคัญกับสถานภาพความเป็นพลเมืองไทยผ่านบัตรประจำตัว ชุดความคิดเดียวกันนี้ภายใต้วาทกรรมคนต่างด้าว/

ไร้สัญชาติ ความมั่นคงแห่งชาติ/ภัยต่อความมั่นคงของชาติได้มีอิทธิพลต่อการจัดจำแนกแยกแยะความเป็นไทใหญ่ไปด้วยโดยปริยาย

แม้ว่าพวกเขาจะเป็นคนไทใหญ่เหมือนกัน แต่การจำแนกแยกแยะความเป็นคนไทใหญ่ผ่านชุดความคิดเรื่องสถานภาพความเป็นพลเมือง บัตรประจำตัว กลับเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า การจำแนกแยกแยะทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ต่างเป็นผลผลิตจากความพยายามที่รัฐชาติไทยใช้ในการควบคุมผู้คนเหนือดินแดน รัฐไทยสมัยใหม่ภายใต้วิธีคิดในการรักษาอธิปไตยเหนือดินแดนได้ใช้ “เทคโนโลยีแห่งอำนาจ” (technology of power) ในการควบคุมจัดการการเคลื่อนไหวของคนที่ย้ายถิ่นเข้าออกในประเทศไทย โดยเฉพาะคนที่รัฐสงสัยว่าเป็นคนที่อาจทำลายความมั่นคงของชาติ หรืออีกนัยหนึ่งคือคนที่รัฐสงสัยว่าเป็น “คนอื่น” (the other) (ธงชัย 2530) หรือไม่ใช่ “คนสัญชาติไทย”

บัตรประจำตัวจึงเสมือนสัญลักษณ์แห่งอำนาจรัฐที่บ่งบอกถึงการควบคุมจัดการคนในแง่ของอิสรภาพการเดินทางเคลื่อนที่ของคน เพราะแต่ละบัตรแต่ละใบได้ให้นัยความหมายแต่ละความหมายแก่ผู้ถือบัตร ความหมายที่นับรวมไปถึงการให้สิทธิเสรีภาพในการเดินทางแก่ผู้ถือบัตรที่แตกต่างกัน การระบุว่าใครเป็นใคร มีความหมายอย่างไรและนำไปสู่การควบคุมจัดการอย่างไรคือผลที่จะตามมาแก่ผู้ถือบัตรประจำตัวนั้นๆ

โดยทั่วไปแล้ว คนทั่วไปที่เกิดในประเทศไทยมีสัญชาติไทยจะมีบัตรประจำตัวที่เรียกว่า บัตรประจำตัวประชาชน ซึ่งในแง่นี้ หากเป็นคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากยาวนานและ/หรือเกิดในเมืองไทย จึงถือบัตรประจำตัวประชาชนที่แสดงสถานภาพคนไทย ขณะที่กลุ่มคนไทใหญ่จำนวนหนึ่งที่อพยพเข้ามาในช่วงเวลาที่แตกต่างกันจะถือ “บัตรประจำตัวคนต่างด้าว” ที่มีความแตกต่างหลากหลายในการกำหนดการเคลื่อนไหว การเข้าออกนอกพื้นที่ ฯลฯ

ความจริงการกำหนดบัตรประจำตัวคนต่างด้าวเกิดขึ้นมาได้หลายสิบปีแล้ว แต่เมื่อทศวรรษ 2530 เมื่อสถานการณ์แรงงานพลัดถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองไทยมากขึ้น รัฐบาลไทยต้องการรู้จำนวนตัวเลขของแรงงานต่างด้าวรวมไปถึงคนต่างด้าวที่เดินทางเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองไทยไม่ว่าคนต่างด้าวเหล่านั้นจะเป็น ชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ ผู้ลี้ภัย ฯลฯ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยซึ่งได้รับนโยบายจากรัฐบาลจึงได้เริ่มดำเนินการขึ้นทะเบียนบุคคลที่ไม่มีสัญชาติไทยและการทำบัตรคนต่างด้าวประเภทต่างๆ ให้เป็นระบบมากขึ้น¹

¹ ปัจจุบันกรมการปกครองได้เตรียมขึ้นทะเบียนกลุ่มคนที่ไม่มีสัญชาติไทย โดยสะท้อนให้เห็นจากการจัดทำบัตรประเภทต่างๆ ไม่ว่า บัตรสำหรับชนกลุ่มน้อย 19 กลุ่มจำนวน 514,424 คน ซึ่งประกอบด้วย บุคคลชนพื้นถิ่นสูง(บัตรสีฟ้า) อดีตทหารคณะชาติ(บัตรสีขาว) จีนฮ่ออพยพ(บัตรสีเหลือง) จีนฮ่ออิสระ(บัตรสีขาวขอบส้ม) ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า(บัตรสีชมพู) ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลังวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 (มีถิ่นที่อยู่ถาวร บัตรสีส้ม) ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลังวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 (อยู่กับนายจ้าง บัตรสีม่วง) ญวนอพยพ(บัตรสีขาวขอบน้ำเงิน) ลาวอพยพ(บัตรสีฟ้าขอบน้ำเงิน) เนปาลอพยพ(บัตรสีเขียว) อดีตจีนคอมมิวนิสต์มาลาชา(บัตรสีเขียว) ไทลื้อ(บัตรสีส้ม) ผีแดงเหลือง(บัตรสีฟ้า) ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชา(บัตรสีเขียว) ก่อน 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชา(บัตรสีเขียว) หลัง 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากกัมพูชา(บัตรขาวขอบแดง) ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทยเข้ามาก่อน 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 (บัตรสีเหลืองขอบน้ำเงิน) ผู้พลัดถิ่นสัญชาติ

สำหรับในพื้นที่การศึกษาในเขต 3 อำเภอ ไชยปราการ ฝางและแม่อาย จะพบว่า บัตรประจำตัวที่ทำการจำแนกแยกแยะคนไทใหญ่และผู้อพยพสัญชาติพม่าที่เข้ามาในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 5 แบบด้วยกัน คือ **แบบแรก** บัตรสีชมพู หรือ บัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า กระทรวงมหาดไทยจัดทำทะเบียนประวัติควบคุมจำนวน โดยออกบัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า (บัตรสีชมพู) เพื่อกำหนดว่า เป็นประชาชนจากประเทศพม่าที่อพยพเข้ามาประเทศไทยก่อนวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งบัตรดังกล่าวมีการสำรวจและตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงจำนวนการเกิดและตายเป็นระยะจนถึงปีพ.ศ. 2541 พบว่า มีผู้อพยพจากประเทศพม่าในกลุ่มนี้จำนวน 16,602 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่ทางราชการผ่อนผันให้สามารถขออนุญาตทำงานได้ แต่ต้องอยู่ภายในพื้นที่เขตควบคุม (สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร 2542) บัตรดังกล่าวนี้จะออกให้ครั้งละ 6 ปี ผู้ถือบัตรสามารถขออนุญาตออกนอกสถานที่จากหน่วยงานรัฐในพื้นที่ได้ไม่เกิน 6 วัน **แบบที่สอง** บัตรสีส้ม หรือบัตรประจำตัวผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าที่เข้ามาในถิ่นถาวรในประเทศไทย มีจำนวน 13,650 คน คือกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาหลังวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 กระทรวงมหาดไทยได้จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวไว้ในปีพ.ศ. 2537 กลุ่มนี้ทางราชการผ่อนผันให้ทำงานได้ในเขตพื้นที่ควบคุม **แบบที่สาม** บัตรสีม่วงหรือบัตรแรงงาน เป็นกลุ่มที่เข้ามาเป็นแรงงานและอาศัยอยู่กับนายจ้าง (บัตรสีม่วง) กลุ่มนี้เป็นผลมาจากมติคณะรัฐมนตรีพ.ศ. 2535 ผ่อนผันให้มีการจ้างงานแรงงานพม่าได้ใน 10 จังหวัดชายแดน ซึ่งการตรวจสอบปีพ.ศ. 2541 พบว่ามีจำนวน 106,937 คน (สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร 2542) **แบบที่สี่** บัตรสีฟ้า คือบัตรประจำตัวสำหรับบุคคลบนพื้นที่สูง ซึ่งหมายถึง ชาวไทยภูเขาและกลุ่มบุคคลอื่นที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงร่วมกับชาวไทยภูเขา แบ่งออกเป็นกลุ่มชาวไทยภูเขาดั้งเดิม กับชาวไทยภูเขาที่อพยพมาจากที่อื่น อย่าง พม่า ลาว จีนและเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทย กระทรวงมหาดไทยได้ทำงานสำรวจคนบนพื้นที่สูง และกำหนดออกบัตรให้ในช่วงปีพ.ศ. 2542 บัตรนี้สามารถเดินทางได้ภายในจังหวัด แต่ห้ามข้ามเขตจังหวัดที่จำเป็นจะต้องขออนุญาตจากอำเภอหรือจังหวัด **และแบบสุดท้าย** บัตรเขียวขอบแดง คือบัตรชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นบัตรที่เกิดจากการจัดทำทะเบียนประวัติของบุคคลที่อาศัยบนพื้นที่สูงที่ทำขึ้นใหม่ บัตรนี้ห้ามไม่ได้เดินทางออกนอกเขตอำเภอที่กำหนด หรือหากจะเดินทางต้องยื่นเอกสารเพื่อแจ้งแก่อำเภอ

ในปัจจุบัน ทุก ๆ บัตรประจำตัวได้รับการผ่อนผันให้มีการจ้างงานหรือทำงานในพื้นที่ได้มากขึ้นเมื่อผู้ถือบัตรทุกๆ ไปมาขอใบอนุญาตทำงานจากกรมการจัดหางานและทำการต่อใบอนุญาตทุกปี จนกว่าจะมีมติคณะรัฐมนตรีเปลี่ยนแปลงใด ๆ

ในการสร้างระบบจากบัตรประจำตัวดังกล่าวจะพบว่า หมายเลข 13 หลักของบัตรประจำตัวประชาชนต่างมีความหมายในแต่ละเลข แต่หมายเลขที่สำคัญที่สุดคือหมายเลขตัวแรกของเลขทะเบียน 13 หลัก เพราะเป็นการจัดประเภทของสถานะบุคคล ซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ประเภทหลักคือ ประเภทที่ 1 คือ

พม่าเชื้อสายไทยเข้ามาหลัง 9 มีนาคม พ.ศ. 2519 (บัตรสีเหลืองขอบน้ำเงิน) ชุมชนบนพื้นที่สูง(บัตรสีเขียวขอบแดง) (กฤษฎา 2547) (โปรดดูตารางที่ 1 เพิ่มเติมในภาคผนวก)

คนที่เกิดและมีสัญชาติไทยโดยแจ้งเกิดภายใน 15 วันตามที่กฎหมายกำหนดเริ่มใช้เลขบัตรประชาชน สำหรับเด็กที่เกิดตั้งแต่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2526 ประเภทที่ 2 คือคนที่เกิดและมีสัญชาติไทยแต่แจ้งเกิดเกิน 15 วันตามที่กฎหมายกำหนด ประเภทที่ 3 คือคนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญคนต่างด้าวและมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านก่อน 31 พฤษภาคม พ.ศ.2527 ประเภทที่ 4 คือ คนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวและได้มีการย้ายเข้าในทะเบียนบ้านขณะที่ยังไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน (ระหว่าง 1 มกราคม-31 พฤษภาคม พ.ศ.2527) ประเภทที่ 5 คือคนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวอยู่แล้วได้รับอนุมัติให้เพิ่มชื่อและรายการบุคคลเข้าในทะเบียนบ้าน ประเภทที่ 6 คือคนต่างด้าวที่เข้าเมืองไม่ชอบด้วยกฎหมายแต่มีมติคณะรัฐมนตรีให้เป็นบุคคลเข้าเมืองชอบด้วยกฎหมายและได้สิทธิอยู่ชั่วคราวและคนต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ประเภทที่ 7 คือ บุตรของคนประเภทที่ 6 ซึ่งเกิดในเมืองไทย ประเภทที่ 8 คือ คนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยหรือคนต่างด้าวที่ได้รับสัญชาติไทยตามกฎหมาย (โปรดดูตารางที่ 2 เพิ่มเติมในภาคผนวก)

เกณฑ์การจัดประเภทตามตัวเลขบนระบบทะเบียนบุคคลเหล่านี้ทำให้จำแนกกลุ่มประชากรที่อยู่ในทะเบียนบุคคลได้เป็นกลุ่มใหญ่ๆ 5 กลุ่มคือ กลุ่มแรก คือ กลุ่มคนไทย/สัญชาติไทยหรือคนต่างด้าวที่มีถิ่นที่อยู่ถาวรใช้ระบบเลข 13 หลักๆ ที่ขึ้นต้นประเภทที่ 1-5 กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มคนที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือชนกลุ่มน้อยที่ใช้เลขระบบ 13 หลัก หลักแรกจะขึ้นต้นด้วยเลข 6 ส่วนบุตรของคนกลุ่มนี้จะใช้เลขขึ้นต้นตัวแรกคือเลข 7 กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มผู้หนีภัยจากการสู้รบ กำลังอยู่ในระหว่างการจัดเก็บทะเบียนประวัติทั้งระดับบุคคลและครอบครัว โดยจะคิดรูปพิมพ์และลายนิ้วมือ กลุ่มที่ 4 คือ แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย ที่เคยจัดเก็บข้อมูลครั้งแรกในปีพ.ศ. 2541 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จนกระทั่งล่าสุดในปีพ.ศ. 2546 ที่กรมการจัดหางานได้จัดเก็บข้อมูลการขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวอย่างเป็นระบบขึ้น มีการคิดรูป พิมพ์ลายนิ้วมือ พร้อมประวัติบันทึกเอาไว้ซึ่งกำลังพิจารณาตัวเลขแรกคือ เลข 0 และกลุ่มที่ 5 คือ กลุ่มชาวเขาที่อยู่นอกพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งหมายถึงคนที่ถ้ากระบอก ได้จดทะเบียนรวม 14,602 คน ซึ่งทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าวกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการบันทึกรายละเอียด จัดทำทะเบียนประวัติเก็บข้อมูลไว้ในระบบคอมพิวเตอร์กลางที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันจากทุกหน่วยงานของรัฐได้ (กฤตยา 2548: 28-29)

อย่างไรก็ตาม บัตรประจำตัวไม่ได้หยุดอยู่แค่เพียงการกำหนดคุณลักษณะของคนต่างด้าวผ่านบัตรประจำตัวหรือหมายเลข 13 หลักที่ระบุในบัตรเท่านั้น แต่ยังคงรวมไปถึงการที่รัฐดำเนินการควบคุมผู้คนเข้าออกผ่านการทำงานของหน่วยงานรัฐอย่าง เจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหาร ที่ด่านตรวจเพื่อเฝ้าระวังตรวจตราการเข้าออก หรืออีกนัยหนึ่ง ก็เพื่อควบคุมการเดินทาง จำกัดบริเวณและเสรีภาพในการเดินทางของผู้ถือบัตรแต่ละใบ ดังเช่น สิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้ถือบัตรสีต่างๆ ที่ถูกระบุตัวตนว่าเป็นชนกลุ่มน้อย ชาวไทยภูเขาหรือผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าที่ไม่สามารถเดินทางข้ามจังหวัดหรือจะต้องขออนุญาตจากหน่วยงานรัฐเพื่อเดินทางออกนอกเขตพื้นที่หวงห้าม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นและกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันตาม

ด่านตรวจชายแดนที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะทำงานหรือที่เรียกว่าปฏิบัติตามหน้าที่ที่ถูกกำหนดขึ้น

ดังนั้น บัตรประจำตัว ในสถานะที่เป็นหนึ่งในเทคนิควิธีแห่งอำนาจของประเทศไทย ในบริบทที่ประเทศไทยต้องการดูแลบริหารจัดการคนภายในประเทศ บัตรประจำตัว ภายใต้อุดมการณ์เรื่อง ไร้สัญชาติ/พลเมือง คนไทย/คนต่างด้าว ภัยต่อความมั่นคง ในอีกนัยหนึ่งได้ทำการจำแนกแยกแยะความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

แบบที่สาม การจับจ้องผ่านการอนามัย

ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อคนต่างชาติเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 กำหนดให้คนต่างชาติที่ต้องการใบอนุญาตทำงานจะต้องมีใบรับรองแพทย์รับรองว่าไม่เป็นโรคต้องห้ามตามกฎหมายว่าด้วยการไม่เป็นคนวิกลจริตหรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ไม่เป็นผู้เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อน วัณโรคระยะอันตราย โรคเท้าช้างในระยะปรากฏอาการเป็นที่รังเกียจแก่สังคม โรคติดยาเสพติดให้โทษรุนแรงหรือโรคพิษสุราเรื้อรัง ขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานพลัดถิ่น 3 สัญชาติ คือ สัญชาติพม่า ลาว และกัมพูชากลับพบว่า รัฐมีความวิตกกังวลต่อความมั่นคงของประเทศในแง่ของสุขภาพอนามัยของคนในประเทศอย่างมาก คำถามสำคัญระหว่างสองกลุ่มแรงงานดังกล่าวคือ ทำไมรัฐบาลจึงปฏิบัติต่อทั้งสองกลุ่มในแง่ของสุขภาพแตกต่างกัน

วิธีคิดที่สำคัญเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวย้ายถิ่นผิดกฎหมาย โดยเฉพาะแรงงาน 3 สัญชาติที่แตกต่างจากกลุ่มคนอื่นๆ ตรงที่ว่า การเข้ามาไม่ถูกกฎหมายได้นำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่และการทำงานที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้มักมีมาตรฐานการครองชีพต่ำ (UN 1994: 186) กลุ่มคนเหล่านี้จึงเกิดภาวะเจ็บป่วยและตายก่อนวัยอันควร แรงกดดันทางเศรษฐกิจทำให้แรงงานเหล่านี้ต้องทำงานทุกอย่าง ไม่ว่า สิ่งที่เรียกว่า 3 D คือ งานที่เสี่ยงอันตราย (Dangerous) งานที่สกปรก (Dirty) และงานที่ยากลำบาก (Difficult) ก็เพื่อแลกกับค่าจ้างที่อยู่ในระดับต่ำกว่าระดับค่าจ้างแรงงานมาตรฐาน ไม่มีสิทธิต่อรอง ไม่ได้รับการคุ้มครองจากข้อบังคับตามกฎหมาย และเพราะสภาพการทำงานและความเป็นอยู่ที่แออัดขาดสุขลักษณะในแหล่งเสื่อมโทรม ทำให้โอกาสของการแพร่ระบาดของโรคต่างๆ ตามมา แรงงานต่างชาติที่เข้ามาอย่างผิดกฎหมายเหล่านี้ จึงถูกมองเป็น “พาหะ” นำมาซึ่งโรคต่างๆ โดยเฉพาะ โรคติดต่อและโรคปรสิต

วิธีคิดเช่นนี้นำไปสู่การปฏิบัติในเชิงนโยบาย คือ นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 เป็นต้นในช่วงที่รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีผ่อนผันให้มีการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย ในช่วงแรกรัฐบาลไม่ได้เตรียมการมาตรการทางสาธารณสุข ได้แต่เพียงกำหนดโรคที่จะต้องควบคุมและป้องกัน 6 โรค คือ วัณโรค โรคเรื้อน โรคเท้าช้าง โรคซิฟิลิส โรคมาลาเรีย และโรคพยาธิลำไส้ ส่วนโรคที่ห้ามไม่ให้ทำงานมี 7 โรคคือ 1 โรคจิตฟั่นเฟือนหรือปัญญาอ่อน 2 วัณโรคระยะอันตราย 3. โรคเรื้อนที่ปรากฏอาการอันเป็นที่

นำรังเกียจแก่สังคม 4.โรคเท้าช้างที่ปรากฏอาการ 5.โรคซิฟิลิสระยะที่ 3 6. ดิควาเสฟติดให้โทษ และ 7. โรคพิษสุราเรื้อรัง

แต่ในปีพ.ศ. 2541 รัฐบาลเริ่มให้แรงงานต่างชาติที่จดทะเบียนขออนุญาตทำงานเริ่มต้องซื้อบัตรประกันสุขภาพในราคาไม่ต่ำกว่าคนละ 500 ต่อปี มีแนวทางการวางแผนครอบครัว ส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค จนปัจจุบันนำไปสู่การจัดระบบงานสาธารณสุขในงานหลักๆ 4 ด้านคือ การตรวจสุขภาพประจำปี การบริการด้านการพยาบาล การบริการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค และการเฝ้าระวังโรค

ภายใต้ระบบการดูแลการสาธารณสุขต่อแรงงานต่างด้าว จะพบว่า มีหลักเกณฑ์ในการจำแนกประเภทของกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรค และทำการเฝ้าระวังคนในแต่ละประเภท ทั้งนี้ เพื่อความปลอดภัยทางด้านสาธารณสุขแห่งชาติ โดยภายหลังจากที่แรงงานต่างด้าว โดยเฉพาะแรงงานในกลุ่ม 3 สัญชาติดังกล่าวจดทะเบียนเป็นแรงงานต่างด้าวแล้ว พวกเขาทั้งหมดจะต้องทำการตรวจสุขภาพ ผลจากการตรวจสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุขได้จัดจำแนกประเภทกลุ่มแรงงานต่างด้าวออกเป็น 3 ประเภทหลักคือ

ประเภทที่ 1 หมายถึง พบปกติ คือ แรงงานต่างด้าวที่ได้รับการตรวจสุขภาพแล้วพบว่าผลการตรวจสุขภาพปกติ กลุ่มนี้จะต้องรับประทานยาดีอีซี (DEC-Diethyl Carbamazine) เพื่อควบคุมโรคเท้าช้างทุกๆ 6 เดือนและสามารถทำงานได้ชั่วคราวระหว่างรอการส่งกลับและสถานพยาบาลออกใบรับรองแพทย์เพื่อไปขออนุญาตทำงานจากสำนักงานจัดหางานจังหวัด

ประเภทที่ 2 หมายถึง พบโรคที่ต้องติดตามรักษา หมายถึงแรงงานต่างด้าวที่ได้รับการตรวจสุขภาพแล้วพบว่าตรวจพบโรคที่ต้องติดตามรักษา คือผู้ที่ผ่านการตรวจสุขภาพ แต่มีภาวะการติดเชื้อหรือเจ็บป่วยด้วยโรคติดต่อ ได้แก่ วัณโรค โรคเท้าช้าง โรคเรื้อน โรคซิฟิลิส โรคมาลาเรีย หรือโรคอื่นๆ ซึ่งจะให้การรักษาโรคที่พบแล้วให้แรงงานต่างด้าวทำงานได้ขณะติดตามการรักษา

ประเภทที่ 3 หมายถึงพบโรคต้องห้ามมิให้ทำงาน คือแรงงานต่างด้าวที่ได้รับการตรวจสุขภาพแล้ว แต่ไม่ผ่านการตรวจสุขภาพเนื่องจากพบโรคต้องห้ามไม่ให้ทำงาน ได้แก่ วัณโรคในระยะติดต่อ โรคเรื้อนในระยะที่ปรากฏอาการอันเป็นที่รังเกียจต่อสังคม โรคเท้าช้างในระยะที่ปรากฏอาการ โรคซิฟิลิสระยะที่สาม ดิควาเสฟติดให้โทษ โรคพิษสุราเรื้อรัง โรคจิตฟั่นเฟือนหรือปัญญาอ่อน หรือโรคอื่นๆ ให้ส่งแรงงานต่างด้าวคนนั้นกลับประเทศต้นทาง หรือหากยังส่งกลับไม่ได้หรือหากกลับมาอีกจะต้องจ่ายการรักษาตามคำแนะนำและเฝ้าระวังโรคต่อไป (โปรดดูตารางที่ 3 เพิ่มเติมในภาคผนวก)

ในปีพ.ศ. 2547 ปีที่นโยบายการจัดระบบแรงงานต่างด้าวเปลี่ยนแปลงไปโดยเน้นให้มี “การจ้างแรงงานต่างด้าวอย่างถูกกฎหมาย” ทำให้แรงงานสัญชาติพม่า ลาวและกัมพูชาออกมาขึ้นทะเบียนคนต่างด้าวทั้งหมด 1,284,920 คน ในจำนวนนี้ 817,254 คน เป็นผู้ที่ได้รับการตรวจโรคประกันสุขภาพแล้วพบว่าปกติ 672,636 คน (97.24%) แต่มีผู้เป็นโรคที่ต้องรักษาจำนวน 9,532 คน (1.38%) โดยมีโรควัณโรค 5,399 คน, โรคเรื้อน 8 คน โรคมาลาเรีย 273 คน โรคเท้าช้าง 222 คน โรคซิฟิลิส 3,092 คน โรค

พยาธิลำไส้ 375 คน นอกจากนี้พบคนที่เป็โรคติดต่อต้องห้ามทำงานจำนวน 809 คน (0.12%) แยกเป็น วัณโรคระยะติดต่อ 209 คน โรคเรื้อน 1 คน โรคเท้าช้างปรากฏอาการ 2 คน โรคซิฟิลิสระยะ 3 50 คน ดิซสาร์เซพติดให้โทษ 377 คน โรคพิษสุราเรื้อรัง 37 คน รวมไปถึงมีผู้ตั้งครรภ์จำนวน 9,383 คน (3.05%) ของผู้มาตรวจสุขภาพ ในกลุ่มคนเหล่านี้ ผู้ที่เป็นโรคร้ายแรง ทางกระทรวงสาธารณสุขจะทำการควบคุมรักษา ห้ามไม่ให้ทำงาน และเมื่อหายแล้วจะส่งกลับประเทศ ส่วนหญิงตั้งครรภ์ นายจ้างสามารถจ้างทำงานได้แต่บุตรที่เกิดจะต้องพิจารณาปัญหาเรื่องสัญชาติต่อไป (กรมการจัดหางาน 2547)

นอกจากการจัดประเภทแรงงานต่างด้าวในทางสุขภาพออกเป็นกลุ่มต่างๆ แล้ว เมื่อแรงงานต่างด้าวกลับเข้าไปทำงาน กระทรวงสาธารณสุขจำเป็นต้องปฏิบัติการทางสุขภาพอย่างต่อเนื่องผ่านการ “ควบคุมและป้องกันโรค” โดยมีการเฝ้าระวังโรคสำคัญ ที่คาดว่าจะเกิดในกลุ่มแรงงานต่างด้าว ซึ่งจากรายงานของกระทรวงสาธารณสุข (กฤตยา 2547: 167-198) ได้ทำการเฝ้าระวังโรคต่างๆ พบว่า โรคที่มีรายงานการเฝ้าระวังมากที่สุด 3 อันดับแรกคือ อูจาระร่วง มาลาเรีย และวัณโรค โดยในปีพ.ศ. 2544-2546 พบว่ามีการรายงานโรคเฝ้าระวังในแรงงานต่างชาติเพิ่มขึ้นจาก 52 จังหวัดเป็น 69 จังหวัดทั่วประเทศ

นอกจากการจัดจำแนกประเภทของแรงงานต่างด้าวในแง่ของสาธารณสุข การสร้างระบบข้อมูลเพื่อให้เกิดความชัดเจนและความแน่นอนยังได้รับการพัฒนาขึ้น โดยในปัจจุบันสำนักพัฒนาระบบสุขภาพ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพเป็นหน่วยงานกลางรวบรวมข้อมูลผู้ป่วยหรือผู้มารับบริการที่เป็นคนต่างชาติทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้รับมาจากสถานบริการของกระทรวงสาธารณสุขจากทุกจังหวัด เก็บรวบรวมข้อมูลหลักๆ คือ 1. ระบุผู้ป่วยต่างชาติที่มาใช้บริการ แยกกลุ่มมีบัตรประกันสุขภาพกับกลุ่มไม่มีบัตรประกันสุขภาพ 2. ข้อมูลการเกิดของเด็กต่างชาติ และข้อมูลหญิงต่างชาติวัยเจริญพันธุ์ในด้านอนามัยและเด็ก และการวางแผนครอบครัว 3. ข้อมูลค่าใช้จ่ายในการให้บริการต่อคนต่างชาติ 4. ข้อมูลการป่วยของคนต่างชาติแยกประเภทของโรค เพื่อแสดงอัตราความชุกของภาวะเจ็บป่วยของคนต่างชาติ และการพิจารณาโรคที่ต้องเฝ้าระวัง

การใช้ความรู้ด้านสาธารณสุข ประชากรศาสตร์ และมาตรการการเริ่มใช้คนในท้องถิ่นใน “การจับจ้างมอง” ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นเพื่อที่จะใช้ “การจับจ้างมอง” ดังกล่าวในการจำแนกแยกแยะว่าใครเป็นใคร ในแง่ตัวเอง คนไดนอก คนพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่อพยพข้ามฝั่งเข้ามาจึงตกอยู่ในกระบวนการจับจ้างมองผ่านคนใน ผ่านบัตรประจำตัว ผ่านการอนามัย ถูกจำแนกและควบคุมการเคลื่อนไหวผ่านการจับจ้างมองเหล่านี้ แน่นอนว่า การจับจ้างมองเพื่อการจำแนกคิดราว่าเป็นคนต่างด้าว เป็นแรงงาน ในแง่หนึ่งอาจเป็นเครื่องมือในการควบคุมการเข้าออก การเคลื่อนไหวของคน แต่อีกด้านหนึ่งนั้น มันได้กลายเป็นเครื่องมือที่เปิดโอกาสให้มีการแสวงหาประโยชน์เอกจากการพลัดถิ่นของชาวไทยใหญ่ด้วยเช่นกันจากการตีตราว่าเป็นคนต่างด้าว การถือบัตร การห้ามออกนอกเขตนำไปสู่การกำหนดงานและค่าจ้างแรงงานที่ถูกเอาเปรียบได้ง่าย

คนไทใหญ่พลัดถิ่นกับเครือข่ายอิทธิพลการค้าแรงงาน

ข่าวคราวการค้ามนุษย์จากแรงงานสัญญาติพม่าในรอบ 5 ปีนี้ มีให้ได้ยินได้ฟังอยู่บ่อยครั้ง อย่างเช่น กรณีที่หนังสือพิมพ์คมชัดลึกได้นำเสนอกระบวนการค้ามนุษย์ในเขตแม่สอด จ.ตาก² การที่แรงงานสัญญาติพม่าต้องการเข้ามาทำงานในไทยจะต้องจ่ายเงินค่าเดินทางไม่ต่ำกว่า 5,000-8,000 บาท โดยมีพ่อค้ารับส่งจากฝั่งพม่าและฝั่งไทยที่จะส่งต่อไปยังนายจ้างอีกทอดหนึ่ง

สำหรับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาทำงานยังอำเภอไชยปราการ ผังและแม่สายก็ไม่แตกต่างกัน ไม่ว่าแรงงานอพยพชาวไทใหญ่ที่ทำงานในสวนส้ม แหล่งก่อสร้าง ร้านขายของชำ หรือแรงงานอพยพที่สร้างชุมชนย่อยๆ ขึ้นมาต่างเป็นตัวอย่างสำคัญที่สะท้อนให้เห็นว่าคนพลัดถิ่นเหล่านี้ไม่เพียงต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐที่เข้ามากำกับดูแลเท่านั้น แต่ยังต้องเผชิญกับเครือข่ายของอิทธิพลท้องถิ่นที่ลักลอบนำเข้าแรงงานต่างด้าว นายหน้า พ่อค้าและนักธุรกิจ ที่จ้องฉกฉวยผลประโยชน์จากค่าหัวคิวในการพาข้ามแดน จัดหางาน และการกดขี่ค่าจ้างแรงงานในรูปแบบต่างๆ ดังเช่น “ธุรกิจส่งคนข้ามฝั่ง” ที่เกิดขึ้นในบริเวณที่ศึกษา

โดยคนที่ต้องการเดินทางเข้ามายังฝั่งไทยจะติดต่อกับ “คนนำทาง” ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมูเซอที่ทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครให้กับทหารพม่าที่บริเวณนากองมู ฝั่งพม่า หรือติดต่อกับชาวไทใหญ่ในแถบนั้น ในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา เมื่อเศรษฐกิจในประเทศไทยเริ่มเติบโตขึ้น มีความต้องการแรงงานและมีการจ้างงานมากขึ้นโดยเฉพาะในสวนส้ม ปัมน้ำมัน ร้านอาหาร กลุ่มคนนำทางซึ่งส่วนใหญ่อยู่แถวเมืองปิ่น เมืองโตนจะคอยประชาสัมพันธ์บอกให้ชาวไทใหญ่ออกไปทำงานในประเทศไทย “ทหารพม่าจะไปคุยกับชาวบ้านว่า เศรษฐกิจในพม่าไม่ค่อยดี ให้ส่งลูกหลานไปทำงานที่เมืองไทยเถิด ที่นั่นเขารับเข้าทำงาน ยังต้องการคนทำงานอีกมาก ทั้งในสวนส้มและในอีกหลายๆที่” “นายจินดา” หนึ่งในผู้นำชาวไทใหญ่เล่าให้ฟัง

เมื่อชาวไทใหญ่ตัดสินใจจะเข้ามาทำงานในเมืองไทย พวกเขาจะต้องจ่ายค่าผ่านทางให้กับคนนำทางเป็นทอดๆ ไป อย่างเช่น พวกมูเซอที่นากองมู ซึ่งเป็นอาสาสมัครของทหารพม่าจะเป็นคนคอยดูแลฝั่งทางด้านพม่า โดยผู้ประสงค์จะเป็นแรงงานจะต้องจ่ายเงินค่าผ่านทางให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องในฝั่งพม่าไม่ต่ำกว่า 3 ฝั่ง คือทหารพม่า (หรืออาสาสมัครของทหารพม่า) ทหารไทใหญ่และทหารว้า (เมื่อผ่านเขตการดูแลของทหารว้า) จากนั้น เดินเท้าเข้ามาเมืองไทยอีกเล็กน้อย เมื่อเดินทางเข้ามาถึงฝั่งไทยก็จะมีพวกกรมอเตอรืไซค์รับจ้างไปรอรับตามจุดต่างๆ ตามที่ตกลง อย่างเช่น ไปรับจากบ้านหนองอุกฝั่งตรงข้ามกับบ้านอรุโณทัยบนก๊วผาออกในฝั่งไทย แรงงานไทใหญ่จะต้องเสียค่า “ค่าหลบตำรวจ” อีกจำนวน 500-1,500 บาทเพื่อให้พาไปส่งยังจุดที่ต้องการรับเข้าทำงานในเขตอำเภอฝาง เช่น จากบ้านลานผาอ่อนไปบ้านปิ่น เป็นต้น

² รายละเอียดใน http://www.komchadluek.com/komchadluek/special/scoop/2003_aug/labour.php

“มุ้ง” อายุ 40 ปี เดินทางมาจากเมืองหลวงพร้อมครอบครัวเมื่อ 7 ปีที่แล้ว และเดินทางไปๆ กลับ ๆ บ้านมา 2-3 ครั้ง เล่าให้ฟังว่า “การเดินทางมาจากพม่าตอนใต้สะดวกขึ้น มีรถโดยสารทั้งในเขตไทยและพม่า ไม่ต้องเดินเท้าแล้วนอนค้างหลายๆ คืนเหมือนแต่ก่อน ตอนนี้จะขึ้นรถจากพม่าผ่านเมืองโตนเพื่อแลกเงินพม่าเป็นเงินไทย เดินทางต่อมาถึงนากองมู นาป่ากัวและโป่งป่าแฆม ชายแดนไทยพม่า จากเขตพม่าก็สามารถเดินทางในเวลากลางวันได้ตามปกติ ไม่ถูกจับหรือถูกขัดขวาง แต่เมื่อผ่านเขตชายแดนไทยต้องรอให้เป็นเวลากลางคืนจะมีรถจักรยานยนต์รับจ้างมาติดค่อนัดแนะให้เดินข้ามแดนเพื่อหลบหลีกค่ายทหารของไทย...แต่คนใดที่เคยมาเมืองไทยแล้วจะกลับไปพม่าได้สะดวก เพราะรู้เส้นทางดีแล้วสามารถหลบหลีกไม่ให้ถูกเจ้าหน้าที่ของไทยและของพม่าจับได้” (สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2547)

สำหรับคนนำทางส่วนใหญ่ในฝั่งไทยคือคนในพื้นที่ที่มีทั้งชาวไทยใหญ่ คนเมือง มุเซอร์ในแถบชายแดน เช่น แถบบ้านลานหรือบ้านปางม้า ที่รู้เส้นทางเข้าออกเป็นอย่างดี โดยส่วนใหญ่มีอาชีพขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง กลุ่มคนนำทางฝั่งไทยเหล่านี้มักไปรับแรงงานเข้ามาจากชายแดน โดยซ้อนท้ายจักรยานยนต์เข้ามา บางคนก็รู้ว่าจะไปยังจุดหมายใด ก็จะบอกมอเตอร์ไซด์ให้ไปส่งยังที่นั้นๆ แต่หากบางคนยังไม่มีจุดหมาย คนนำทางเหล่านี้ก็นำไปเสนอนายจ้างโดยตรงด้วยการขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างนำคนงานมาตระเวนส่งตามสวนส้มบ้าง หรือแหล่งทำงานอื่นๆ เป็นต้น

จากข้อมูลที่พบในพื้นที่ อาจแบ่งแรงงานพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ที่เดินทางข้ามฝั่งเข้ามาทำงานในประเทศไทยที่ชายแดนไทยพม่าได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่มีญาติหรือรับอยู่ฝั่งไทย กลุ่มนี้จะจ้างรถจักรยานยนต์ให้พาไปส่งเพื่อหาญาติตามที่ต่างๆ อย่งไรก็ตาม ในกลุ่มนี้ จะพบว่า แรงงานที่เข้ามาทำงานในเมืองไทยไม่ใช่เป็นความประสงค์ของคนไทใหญ่เพียงด้านเดียวที่ต้องการเข้ามาทำงาน ขณะเดียวกันก็เป็นความต้องการของนายจ้างฝั่งไทยด้วย โดยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาในช่วงการขยายธุรกิจสวนส้มในเขต 3 อำเภอหลัก นายจ้างต้องการแรงงานชาวไทยใหญ่มากเพื่อรองรับงานที่ล้นมือ พวกเขาได้ขอให้นายหน้าหรือหัวหน้าคนงานไทใหญ่ของตนไปตามญาติเพื่อมาเป็นแรงงานเพิ่มเติม ในกรณีเช่นนี้ ญาติที่อยู่สวนส้มรู้ว่าชาวไทยใหญ่ฝั่งพม่าไม่มีเงินก็อาจจะขอเงินจากเจ้าของสวนส้ม (พ่อเลี้ยง) ประมาณ 1,000-2,000 บาท เพื่อไปเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางเข้ามาในฝั่งไทย แล้วขอให้เจ้าของสวนส้ม หักเงินจากพวกเขาหลังจากที่เข้ามาทำงานแล้ว กลุ่มนี้จะเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าเดินทางผ่านแดนประมาณ 1,000-1,500 บาทให้กับผู้นำทางหรือในบางกรณีก็ญาติไม่ค่อยสนิทกัน ส่วนใหญ่หากเข้ามาทำงานจะต้องมีคนรับประกัน ก็คือ คนไทใหญ่ด้วยกันเองที่รับประกันว่าคนที่มาทำงานจะทำงานได้นาน ซึ่งจะต้องจ่ายเงินเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 1,000-2,000 บาท

2. กลุ่มที่ไม่มีญาติอยู่ในฝั่งไทย กลุ่มนี้จะหางานทำได้ยากลำบากมาก เพราะการไต่ถามหรือไม่ขึ้นอยู่กับความไว้วางใจ จะพบว่า กลุ่มแรงงานเหล่านี้ต้องตระเวนออกไปหางานทำเองและมักจะไม่ค่อยไต่ถามทำ โดยเฉพาะในสวนส้ม เนื่องจากเจ้าของสวนส้มไม่ค่อยไว้วางใจมากนัก ในกลุ่มนี้บางครั้งต้องเสียค่านายหน้าประมาณ 1,000-1,500 บาท บางทีก็สูงประมาณ 6,000-7,000 บาทต่อคน โดยจ่ายให้กับทาง

ฝ่ายพม่าแก่คนนำทางประมาณ 4,000-5,000 บาท แต่จะมาส่งยังฝั่งชายแดนเท่านั้น จากนั้น คนฝั่งไทยจะเป็นผู้รับช่วงต่อ โดยมีนายหน้าคนไทยคอยประสานงานหานายจ้างที่ต้องการแรงงานให้ ซึ่งจากคำสัมภาษณ์ปลัดอาวุโสอำเภอฝาง ระบุว่า มีจุดที่นายหน้าจะพักคนงานเอาไว้ เพื่อรอการประสานงานกับเจ้าของกิจการ เมื่อตกลงได้ก็จะนำไปส่งยังที่ต่างๆ (โครงการเอเชียศึกษา 2546)

นอกจากนี้ ยังพบบางรายที่ต้องประสบกับการกดขี่จากการเก็บค่านายหน้าราคาแพง เช่น “มู๋ย จิน” อายุ 20 ปี เดินทางมาจากเมืองแสนหวิพร้อมกับเพื่อนอีก 3 คนเล่าว่า “ใช้วิธีนั่งรถและเดินเท้าสลับกันเพื่อหลบทหารตามแนวชายแดน พอถึงแหล่งหลินก็จะมีรถมารับพร้อมกับจ่ายเงินให้กับคนไทยที่มารับเงินและส่งขึ้นรถเท่านั้น ค่าใช้จ่ายทั้งค่ารถ ค่านายหน้าที่คิดต่อให้รวมทั้งหมดประมาณ 20,000 กว่าบาท พวกเราเกือบจะถูกปล่อยทิ้งกลางทางแล้ว เพราะเงินหมด แต่โชคดีมีคนช่วยไว้ รวมเวลาเดินทางจากแสนหวิถึงเชียงใหม่นั้นทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 7-8 วัน”

คนพลัดถิ่นเหล่านี้ ไม่เพียงต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐที่กระทำการรุนแรงในบ้านของตนเอง แต่กลับยังต้องเผชิญกับกลุ่มเครือข่ายของอิทธิพลท้องถิ่นที่ลักลอบนำเข้าแรงงานต่างด้าว นายหน้าพ่อค้าและนักธุรกิจ ที่ซึ่งฉกฉวยเอาผลประโยชน์จากค่าหัวคิวในการพาข้ามแดน การจัดหางาน และการกดขี่ค่าจ้างแรงงานในรูปแบบต่างๆ

สรุป

ปฏิบัติการของทุนและรัฐเกิดขึ้นจากการที่รัฐชาติและทุนในกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้ศรรกะแห่งทุนที่ต้องการแสวงหาผลกำไรสูงสุดด้วยการลดต้นทุนการผลิตลงได้แสวงประโยชน์จากการที่ชาวไทใหญ่ในประเทศพม่าถูกทำให้พลัดถิ่นโดยน้ำมือของรัฐบาลทหารพม่า การถูกทำให้พลัดถิ่นของชาวไทใหญ่ ในด้านหนึ่งพวกเขาต้องหลบหนีภัยสงคราม ความเดือดร้อนเข้ามายังประเทศไทย แต่ในเมืองไทย “แรงงาน” และการพลัดถิ่นของพวกเขาได้กลายเป็นสินค้าสำหรับรัฐไทยและทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมภายใต้ศรรกะแห่งทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ชาวไทใหญ่ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มคนสัญชาติพม่าที่ “ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่น” จากรัฐชาติฝั่งหนึ่ง เมื่อข้ามแดนเข้ามายังรัฐชาติอีกแห่งหนึ่งในบริบทที่รัฐชาติไทยตกอยู่ภายใต้ศรรกะทุนนิยมโลก และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่นายทุนต้องการแรงงานรับจ้างราคาถูกเพื่อลดต้นทุนการผลิต การหลั่งไหลเข้ามาของพวกเขาก็สอดคล้องกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังขยายตัวในประเทศไทยที่ซึ่งความต้องการของทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกำลังแสวงหาการลดต้นทุนการผลิต แรงงานของคนพลัดถิ่นได้กลายเป็นตัวลดต้นทุนการผลิตที่สำคัญของธุรกิจการค้าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเช่นนี้ การพลัดถิ่นและคนพลัดถิ่นได้กลายเป็นสินค้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและรัฐชาติในภาวะเผชิญหน้ากับทุนโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

กระบวนการจับจ้องมองคนพลัดถิ่น มาตรการผ่อนผันแรงงานสัญชาติพม่า ลาว กัมพูชา จึงกลายเป็นความร่วมมือกันระหว่างทุนกับรัฐชาติ ด้วยการที่ทุนต่อรองกับรัฐ ใช้นโยบายและกฎหมายเปิด

ช่องและสบโอกาสให้มีการจ้างงานราคาถูก แม้ว่าด้านหนึ่งรัฐได้ใช้มาตรการแรงงานต่างด้าวและการจับจองมืองเป็นเครื่องมือในการปกป้องอธิปไตย ควบคุมคนเข้าออกในดินแดน แต่ว่าอีกด้านหนึ่ง กระบวนการจับจองมันได้กลายเป็นเครื่องมือที่เอื้ออำนวยในการสนับสนุนการแสวงหาประโยชน์จากการพลัดถิ่นของคนไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย

ดังนั้น การกดขี่ขูดรีดแรงงานจากค่าจ้างราคาถูกของนายทุน การโอนอ่อนผ่อนตามของรัฐในการตอบรับนายทุนที่ต้องการจ้างแรงงานราคาถูก การเก็บค่านายหน้า ค่าหัวคิวของกลุ่มอิทธิพลจากการเข้ามาเป็นแรงงาน คือ ความพยายามฉกฉวยเอาผลประโยชน์จากคนที่กำลังลำบาก “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น” เฉกเช่นคนไทใหญ่ คนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่จึงมิใช่สิ่งใดนอกเสียจากการกลายเป็น “สินค้า” ในปฏิบัติการของทุนและรัฐในบริบทเศรษฐกิจทุนนิยมโลกที่ได้สร้างกระบวนการการเอารัดเอาเปรียบผ่านการขูดรีดแรงงาน กดค่าจ้างและลดทอนศักยภาพการต่อรองของระบบแรงงานโดยรวมไปด้วย

บทที่ 5

ไถใน-ไถนอก: พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนทางชาติพันธุ์
ในบริบททุนนิยมและรัฐชาติไทย

บทนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การที่ชาวไทใหญ่ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่นและกลายเป็นคนไร้รัฐพลัดถิ่นมาจากที่อยู่จากปฏิบัติการของรัฐพม่าและรัฐไทย คนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำการรุนแรงของรัฐพม่าในช่วงประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมาเหล่านี้ เมื่อข้ามแดนเข้ามายังฝั่งไทย สภาพการกลายเป็นคนพลัดถิ่นได้ผลักดันให้พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนัก การขายแรงงาน คือทางเลือกหนึ่งที่ต้องแสวงหาทางรอดในเมืองไทย และตรงนี้เอง การขายแรงงานของพวกเขาที่มีราคาถูกได้กลายเป็นปมขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจ การแย่งงานกันทำระหว่างคนที่ต้องดิ้นรนที่ข้างเป็น คนเมืองและข้างเป็นคนไทใหญ่ด้วยกันเอง

ปมความขัดแย้งทางเศรษฐกิจระหว่างชาวไทใหญ่ที่เกิดขึ้นทั้งจากกรณีตัวอย่างของบ้านเวียงหวายกับบ้านต้นสูง (ดังจะนำเสนอต่อไป) และความขัดแย้งจากการแย่งงานทำที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป อาจบอกได้ว่า เป็นผลผลิตของปฏิบัติการทุนนิยมในกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก และการเปลี่ยนผ่านของราชอาณาจักรพม่าและรัฐชาติไทยไปสู่การค้าเสรีธุรกิจไร้พรมแดนมากขึ้น สถานการณ์เหล่านี้นอกเหนือจากเปลี่ยนแปลงสถานภาพของคนไทใหญ่ในพม่าให้กลายเป็นคนพลัดถิ่นในเมืองไทยและเป็นคนไร้รัฐต้องอพยพจากบ้านเกิดเมืองนอนของตัวเองแล้ว ปฏิบัติการการเปลี่ยนผ่านของรัฐชาติผนวกกับทุนนิยมยังได้สร้างผลกระทบต่อ “ความเป็นไทใหญ่” ความเป็นชาติพันธุ์ที่แต่เดิมนั้นเคยวางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเมืองต่างๆ ให้มีความซับซ้อน ความขัดแย้งไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถูกจำแนกแยกแยะออกเป็นกลุ่มต่างๆ ภายใต้บริบทของพลังอำนาจเหล่านี้

บ้านเวียงหวาย -บ้านต้นสูง: สัมพันธภาพระหว่างคนไทใหญ่

บ้านเวียงหวาย เป็นชุมชนขนาดใหญ่ในเขตตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนครัวเรือนมากกว่า 400 ครัวเรือน มีประชากรโดยรวม 2,335 คน ในเขตการปกครอง ชุมชนบ้านเวียงหวายจะประกอบไปด้วย บ๊อค (กลุ่ม) บ้านหลากหลายกลุ่มบ้านและกลุ่มบ้านบริวาร โดยมีบ้านเวียงหวายเป็นบ้านหลักจำนวนกว่า 200 ครัวเรือน ที่เหลือประกอบด้วยบ้านต้นสูง 75 ครัวเรือน บ้านไม้ไผ่ ลวกกว่า 20 ครัวเรือน บ้านเชิงพระธาตุ 40 ครัวเรือน และบ้านหลังเตา 43 ครัวเรือน ส่วนกลุ่มบ้านบริวารของบ้านเวียงหวาย ได้แก่ บ้านห้วยหมากเหลี่ยมเก่าและบ้านห้วยหมากเหลี่ยมใหม่

แต่หากพิจารณาในทางประวัติศาสตร์แล้ว บ้านเวียงหวายคือบ้านของกลุ่มคนไทใหญ่ที่อพยพมาจากภูมิลานานเป็นร้อยปีแล้ว ที่ซึ่งอาณาบริเวณนี้เคยเป็นจุดแวะพักของพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่างทั้งชาว

ไทใหญ่ คนเมือง จีนฮ่อ ก่อนที่จะเดินทางไปค้าขายต่อยังรัฐฉานหรือเมืองเชียงใหม่ บ้านเวียงหาวจึงถือเป็นชุมชนไทใหญ่เก่าแก่ชุมชนหนึ่งในบริเวณแห่งนี้

ปัจจุบันชุมชนบ้านเวียงหาวได้เปลี่ยนแปลงไปไม่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในบริเวณรอบข้าง ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการเกษตร การใช้ที่ดิน ฯลฯ จากเดิมที่เคยปลูกข้าว ทำสวน เล็กๆ น้อย ๆ ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรจำนวนมากได้แปรเปลี่ยนเป็นสวนผลไม้ สวนลิ้นจี่และสวนส้มไปตามกระแสการผลิตทางการเกษตรเพื่อการพาณิชย์ โดยส่วนใหญ่ ปัจจุบัน ยังมีชาวบ้านเวียงหาวที่เป็นเจ้าของสวนลิ้นจี่สวนผลไม้ประมาณครัวเรือนละ 20-30 ไร่ ขณะที่บางคนประสบปัญหาพืชผลการเกษตรราคาตกต่ำ ทำการเกษตรไม่ได้ผล ประกอบกับราคาที่ดินสูงขึ้น ทำให้ชาวบ้านเวียงหาวบางส่วนตัดสินใจขายที่ดินให้กับนักธุรกิจภายนอกเพื่อเปลี่ยนเป็นสวนส้ม และการเกษตรเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ บางรายประสบปัญหาการทับซ้อนสิทธิในที่ทำกินกับพื้นที่ป่ากับกรมป่าไม้ ชาวบ้านเวียงหาวจำนวนมากได้ผันตัวเองออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน บางคนออกไปไกลถึงเชียงใหม่ กรุงเทพฯ ขณะที่บางคนยังคงรับจ้างอยู่รอบๆ ที่ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสและตัวงาน

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการออกไปรับจ้างทำงานรอบชุมชนหรือในเมืองของชุมชนบ้านเวียงหาวเริ่มประสบความลำบากมากขึ้น เมื่อคนไทใหญ่บ้านต้นสูง คนไทใหญ่กลางทุ่งและชาวไทใหญ่ที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในพม่าเริ่มทยอยอพยพเข้ามาในช่วงหลัง กลุ่มคนเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแรงงานรับจ้างทำงานต่างๆ ประเภทที่คนบ้านเวียงหาวเคยทำมาก่อน ที่สำคัญคนไทใหญ่บ้านต้นสูง และคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาในช่วงหลังเหล่านี้กลายเป็นตัวเลือกที่เจ้าของร้านหรือนายจ้างเลือก ด้วยเพราะค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ และการไม่มีเงื่อนไขในการทำงานใด ๆ ไม่ว่า การเถียงงาน หรือการโต้เถียง ฯลฯ

“มีการแย่งงานรับจ้างกับไทใหม่ และไทกลางทุ่ง เพราะค่าแรงที่ถูกกว่า นายจ้างหันมาจ้างงานคนเหล่านี้เพราะว่าแรงงานถูก และพร้อมที่จะทำงานหนักหามรุ่งหามค่ำ โดยไม่บ่นอะไรเลย”

“ตอนนี้ไต่เก่ายากจนกว่าไต่ใหม่ไปแล้ว เพราะว่าทำงานได้น้อยกว่า แต่รายจ่ายสูงกว่า เช่น ต้องผ่อนเครื่องไฟฟ้า ผ่อนรถ ส่วนไต่ใหม่ถึงแม้จะมีค่าแรงถูกกว่า แต่มีคนจ้างมากและเขาไม่ใช้เงินของกินผัก ไม้ก็หาเอาตามธรรมชาติ เพราะเขามาจากพม่ายังพึ่งธรรมชาติอยู่ การใช้เงินยังเบาบางอยู่ พวกเขาสถานะไม่มั่นคงเขาจึงต้องเก็บออมให้มากที่สุด”

ภาพของความขัดแย้งในเรื่องการแย่งงานทำระหว่างคนบ้านเวียงหาวกับคนบ้านต้นสูงและคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาในช่วงหลังมานี้ นับเป็นตัวอย่างการเผชิญหน้าของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันระหว่างคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในเมืองไทยจนกลายเป็นคนท้องถิ่นกับกลุ่มคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่เพิ่งอพยพเข้ามาไม่นานนี้

ไต่ใน-ไต่นอก-ไต่พม่า: สัมพันธภาพของ “ความเป็นไทใหญ่”

ไม่เพียงแต่ชุมชนบ้านเวียงห้วยกับชุมชนบ้านต้นสูงที่มีปัญหาความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจผ่านการทำงานเท่านั้น เราอาจพบสถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้นโดยทั่วไปในบริเวณนี้ นับตั้งแต่สถานการณ์การอพยพเข้ามาของแรงงานพลัดถิ่น 3 สัญชาติ พม่า ลาว และกัมพูชาเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ

“ไต่ที่มาใหม่ มันคิดตรงไหนก็ตรงที่เขาจะให้งานทำด้วยค่าแรงถูกๆ พวกคนไทยและนายทุนย่อมจะชอบคนไต่ที่มาใหม่มากกว่าคนไต่เก่า เพราะว่าค่าแรงถูกกว่าและไม่เรื่องมาก อดทนสูง ไม่มีปากเสียง...”

เสียงคำบอกเล่าในเขต 3 อำเภอชายแดนไทยพม่า ฝาง และแม่สายข้างต้นนี้นับเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นจุดเผชิญหน้าระหว่างชาวไทใหญ่กับสัมพันธภาพความเป็นไทใหญ่ที่ถูกจำแนกแยกแยะออกเป็นกลุ่มต่างๆ ภายใต้บริบทการเปลี่ยนผ่านของทุนนิยมที่เกิดขึ้นกับธุรกิจการเกษตรสวนส้มที่ชายแดนและรัฐชาติไทยในกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก

ไม่ว่าคนไทใหญ่จะเรียกชื่อกันว่าเป็นไทใหม่ ไทพม่า ไทกลางทุ่ง ไต่เก่า ไต่ใหม่ การเรียกชื่อเหล่านี้อาจแบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลักๆ คือ คนไต่ใน ไต่นอก และไต่พม่า สำหรับคน “ไต่ใน” หมายถึงกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทยมาช้านานหลายสิบปี และบางกลุ่มอพยพเข้ามาเป็นร้อยละ ปัจจุบันปัจจุบันเรียกตัวเองว่า “คนท้องถิ่น” หรือคนไทย สำหรับคนไต่ใน พวกเขาคือลูกหลานของชาวไทใหญ่ที่เกิดและเติบโตในเมืองไทย คนไต่ในมักเรียกตัวเองว่า “คนไทย” เสมอเมื่อต้องเปรียบเทียบกับคนไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามา โดยเฉพาะคนไทใหญ่ที่เข้ามาเป็นแรงงานต่างด้าว ทั้งนี้เป็นเพราะในสถานการณ์ที่กฎหมายไทยให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองคนไทยผ่านบัตรประจำตัวประชาชน คนไต่ในจึงไม่ต้องการให้เกิดความสับสนระหว่างคนไทใหญ่ที่เกิดและเติบโตในเมืองไทย หรือคนไทใหญ่ที่มีบัตรประจำตัวประชาชนคนไทย กับคนไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาเป็นแรงงานต่างด้าวซึ่งตามกฎหมายไทยมิได้ถือว่าเป็นคนไทย เพราะไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนที่แสดงความเป็นพลเมืองไทย

ตรงกันข้าม คน “ไต่นอก” คือคนไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งหมายถึงกลุ่มชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากเมืองนอกในรัฐฉานเข้ามายังเมืองไทยในช่วงหลังไม่ว่าด้วยสาเหตุการหลบหนีการคุกคามของทหารพม่าหรือกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองในพม่าเข้ามาเป็นหนึ่งในแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่า คนกลุ่มนี้ยังนับรวมไปถึงกลุ่มคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาก่อนหน้านี้หลายปีด้วยเหตุผลของสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง

คนไต่นอก แน่นอนว่าพวกเขาไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนที่แสดงสถานภาพพลเมืองไทย แต่อาจจะมีบัตรประจำตัวอื่นๆ หลากสี เช่น บัตรแรงงานต่างด้าว บัตรคนที่สูง บัตรผู้อพยพชาวพม่า ฯลฯ ขณะที่คน “ไต่พม่า” คือคนไทใหญ่ในรัฐฉานที่ยังคงอยู่อาศัยทำมาหากินในรัฐฉานบ้านเกิด ตรงนี้รวม

ไปถึงกลุ่มคนและกลุ่มกองกำลังภูษาคีที่ปัจจุบันยังคงลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่าและยังคงมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแบบต่างๆ กับกลุ่มคนไตในและไตนอก เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านอาหาร ยา และปัจจัยต่างๆ เมื่อเกิดศึกสงคราม เป็นต้น

ไตใน-ไตนอกกับสวนส้มในบริบทการขยายตัวของทุนนิยมที่ชายแดน

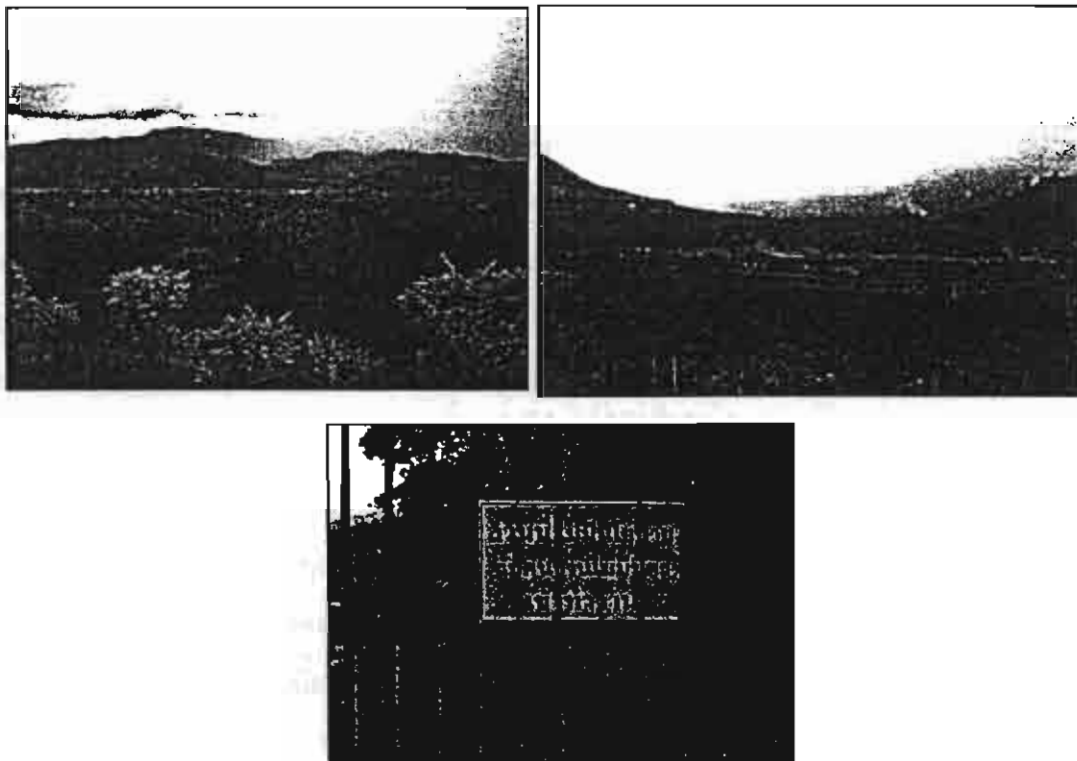
สัมพันธ์ภาพระหว่างคนไทใหญ่ที่แตกกระจายออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นเกิดขึ้นในภาวะที่ทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในรูปของรัฐกิจสวนส้มและการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การเกษตรในเชิงพาณิชย์ขยายตัวไปยังชายแดนไทยพม่าในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา

ธุรกิจสวนส้มเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ. 2520 จากนั้นธุรกิจไทยเชื้อสายจีนที่มีความคุ้นเคยกับการส่งออกผลไม้ไปขายยังกรุงเทพฯ และปริมณฑล จากนั้นได้ทดลองปลูก ขยายพันธุ์ และในที่สุดก็กลายเป็นสวนส้มขนาดใหญ่ ที่ปัจจุบันได้รับการเอาแบบอย่างจากคนท้องถิ่น และนายทุนอื่นๆ ที่เห็นความสำเร็จมาขยายการปลูกส้มเพื่อส่งออกไปยังในประเทศและต่างประเทศ

หากนับช่วงเวลาแล้ว การปรับเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรในอำเภอฝาง แม่อาฮและไชยปราการไปเป็นสวนส้มอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในราวปีพ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ที่ซึ่งสวนลิ้นจี่ ลำไย หอมหัวใหญ่ประสบปัญหาเรื่องราคาลดลงและปัญหาการเกษตร เกษตรกรจำนวนมากย้ายขายที่ดิน ขยายสวนลิ้นจี่ให้แก่ นายทุนทั้งในกรุงเทพฯ และต่างชาติเพื่อเปลี่ยนมาเป็นสวนส้ม เจ้าของที่ดินบางคนที่มีทุนก็อาจลงทุนทำสวนส้มด้วยตัวเอง

การปรับเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรมาเป็นธุรกิจสวนส้มนี้เองที่ทำให้รูปแบบการใช้แรงงานเพื่อตอบสนองต่อระบบการเกษตรถึงอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่ระบบการเกษตรได้อาศัยแรงงานในครอบครัวหรือแรงงานท้องถิ่น ปัจจุบันการใช้แรงงานท้องถิ่นเริ่มไม่เพียงพอหรืออันที่จริงอาจบอกได้ว่า แรงงานในท้องถิ่นเริ่มไม่เป็นที่ต้องการของนายทุนสวนส้มและนายจ้างอีกต่อไป ด้วยเพราะค่าจ้างแรงงานที่สูงกว่าและมีเงื่อนไขข้อจำกัดมากมาย “คนงานในพื้นที่ ค่าจ้างวันละ 145 บาท แพงกว่าแรงงานต่างด้าว ไม่คุ้มกับต้นทุนที่เสียไป และส่วนใหญ่คนท้องถิ่นที่เป็นวัยรุ่นมักไปเรียนหนังสือมากกว่าจะมาทำงานตากแดดตากลมในสวนส้ม ส่วนคนในพื้นที่บางคนส่วนใหญ่เป็นวัยกลางคนที่ไม่ค่อยพร้อมจะทำงานหนัก อย่างเช่น ว่าจ้างคนเมืองเข้างาน 8 โมงเช้า ก็มาเข้าสายมาก หรือไม่ก็เลิกงานก่อน ขอค่าเหล้าด้วยบางที ทำไม่นานก็ต้องออกไปซึ่งไม่เหมาะกับงานสวนส้ม เพราะสวนส้มรอไม่ได้ ถ้าผิดก็ต้องผิด แต่ว่า อันที่จริง เราก็พูดได้ไม่เต็มปาก เพราะว่า ถ้ามีแรงงานในพื้นที่ เราก็จ้าง อย่างเรื่องผิดยานี้ คนเมืองเขาไม่ทำกันเพราะเขากลัว อย่างถ้าผิดนี้ให้เขา 200 บาทเขายังไม่เอาเลย”

ความที่ธุรกิจสวนส้มจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการดูแลทุกขั้นตอนการทำธุรกิจ ตั้งแต่การผลิต การจัดเก็บ การบรรจุเพื่อการส่งออกขายทั้งในประเทศและต่างประเทศที่แข่งกับเวลา

สวนสัมหลายแสนไร่ที่ปัจจุบันกำลังขยายตัวอยู่ตามชายแดนไทยพม่าบริเวณอำเภอ
ไชยปราการ ฝางและแม่อาย จะพบว่า บางสวนสัมปฏิบัติตามนโยบายรัฐบาลตาม
มาตรการจัดการแรงงาน 3 สัญชาติ พม่า ลาว กัมพูชาที่ไม่รับคนงานต่างด้าวเข้าทำงาน
แต่ในทางปฏิบัตินั้น ก็มีการผ่อนผันในการรับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นเข้าทำงาน
ในรูปแบบต่าง ๆ

ดังนั้น แรงงานสัญญาชีพมาซึ่งบริเวณนี้ส่วนใหญ่คือชาวไทใหญ่พลัดถิ่นอพยพมาจากรัฐฉาน ที่มีค่าจ้างแรงงานถูก และไม่เที่ยงงาน จึงเป็นที่ต้องการของนายทุนธุรกิจสวนส้มอย่างมาก

“มีคนจีนจากกรุงเทพฯ เข้ามาขอซื้อสวนจากชาวบ้านในพื้นที่เพื่อทำสวนส้ม พวกเขาสัญญา กับเจ้าของที่ดินที่ขายไปว่า เมื่อทำสวนส้มเสร็จจะจ้างชาวบ้านเหล่านี้ ทั้งที่ขายที่ดินให้และคนในพื้นที่ ที่มาทำงาน จะได้สร้างงานให้เกิดขึ้นที่นี่ แต่สุดท้าย แรงงานไทใหญ่ก็เป็นตัวเลือก เพราะราคาถูกกว่า”

“พอเขาจ้างไทใหญ่เข้ามาทำงาน คนไทใหญ่เข้ามาสร้างบ้านในสวนส้ม ใช้น้ำ ทั้งน้ำสกปรก จากข้างบนสวนไหลลงมาข้างล่าง ทำให้ชาวบ้านข้างล่างเริ่มเดือดร้อน ไทใหญ่บางคน แรงงานพวกนี้ ถึงกับทิ้งผ้าอนามัยลงมา ทำให้ที่เคียบผักหนาม ผักแว่น ก็ไปเก็บไม่ได้อีก หรือไม่พวกเขาก็ลงไปเก็บ กินเอง ส่วนเราก็กออกไปหางานทำข้างนอก”

ถ้ากล่าวข้างต้นเป็นประสบการณ์ของชาวบ้านในแถบแม่ฮาดซึ่งเล่าให้ฟังถึงการเข้ามาของสวน ส้มแห่งหนึ่งกับคำมั่นสัญญาที่เคยให้ไว้แต่สุดท้ายก็เป็นเพียงคำสัญญาลอยๆ เท่านั้น แต่ที่มากไปกว่านั้น ก็คือ ภาพความขัดแย้ง การเผชิญหน้ากันระหว่างคนไทใหญ่กับคนท้องถิ่นในสถานการณ์ที่สวนส้มได้ เร่งรื้อให้เกิดการแย่งงานกันทำ คนท้องถิ่นบางคนมีรายได้น้อยลงและส่งผลกระทบต่อปัญหาภายใน ครอบครัว ดังเช่น ที่ครูจากโรงเรียนฝางราชินูปถัมภ์ได้เล่าให้ฟังว่า “เด็กนักเรียน 2-3 คน บอกดิฉันว่า เหม่อนนี้ไม่มีค่าเหม่อนมาจ่าย เพราะว่าพ่อกับแม่ถูกเลิกจ้าง เขาเลิกจ้างให้ทำงานเพราะค่าแรงแพงเกินไป และมีแรงงานพม่าเข้ามาแทน”

ในบริบทที่ทุนนิยมในรูปของธุรกิจสวนส้มขยายตัวที่ชายแดน จากการทำธุรกิจการเกษตรสวน ส้มที่ต้องการใช้แรงงานราคาถูกเพื่อลดต้นทุนการผลิต ในบริบทดังกล่าวได้ทำให้ไตนอกเป็นที่ต้องการ ของกลุ่มนักธุรกิจท้องถิ่นที่ต้องการแรงงานราคาถูก ขณะที่ไตนอกมีค่าตัวที่แพงกว่า ทำให้ได้รับงาน น้อยลง ในบริบทดังกล่าวนี้เองที่ได้สร้างความขัดแย้งในทางเศรษฐกิจ จากการแย่งงานกันทำขึ้นขึ้น ระหว่างคนไตนอกกับไตนอก อย่างเช่น ความขัดแย้งที่บ้านเวียงหวายกับบ้านต้นสูง ในเขตอำเภอฝาง เกิดขึ้นจากปัญหาการแย่งงานระหว่างไทใหญ่บ้านเวียงหวายที่เป็นแรงงานรับจ้างกับไทบ้านต้นสูงและ ไทกลางทุ่ง “คนเวียงหวายต้องเริ่มออกไปหางานทำข้างนอก ในบ้านเริ่มไม่มีงานแล้ว เพราะว่าคนไท กลางทุ่ง คนบ้านต้นสูงได้งานไปหมด” ขณะที่คนไตนอกบางคนก็เพิ่งอพยพเข้ามาบอกว่า “ไม่ค่อยมี ปัญหาของคนไทย แต่มีปัญหาที่พวกไตนอกมากกว่า เพราะพวกนี้ชอบดูลูก”

สรุป

ในประเทศไทย คนไทใหญ่พลัดถิ่น เมื่อก้าวข้ามพากเข้ามา พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนัก เมื่อ ถูกปฏิเสธจากการเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง พวกเขาแสวงหาทางรอดด้วยการขายแรงงาน ทำงานรับจ้าง เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ

การขายแรงงานของพวกเขาที่มีราคาถูกได้กลายเป็นปัญหาความขัดแย้ง การแย่งงานกันทำระหว่างคนท้องถิ่นที่มีทั้งคนเมือง คนท้องถิ่นที่เป็นคนไทใหญ่ด้วยตัวเอง ปมความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาวไทใหญ่ที่สะท้อนออกมาจากกรณีบ้านเวียงห้วยกับบ้านต้นสูงและกรณีที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป ในแง่หนึ่งอาจบอกได้ว่า ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ภายใต้ปฏิบัติการของทุนนิยมในกระแสทุนนิยมโลก และการเปลี่ยนผ่านของชาติพันธุ์มาและรัฐชาติไทยไปสู่การค้าเสรีธุรกิจไร้พรมแดนได้ทำการจำแนกแยกแยะ” ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ออกเป็นอย่างน้อยสามกลุ่มด้วยกัน คือ คนไตใน หรือคนไทใหญ่ที่จัดวางตัวเองภายใต้ความเป็นพลเมืองไทยของรัฐชาติไทย ขณะที่จำแนกตัวเองออกจากคนไทใหญ่อื่น ๆ ที่ถูกจัดเข้าพวกเป็นแรงงานสัญชาติพม่าอย่างคนไตนอกและคนไตพม่าที่ยังคงอยู่ภายใต้การจับอาวุธขึ้นสู้รบกับรัฐบาลทหารพม่าในปัจจุบัน ขณะที่คนไตนอกหรือคนไทใหญ่ที่ “ถูกทำให้พลัดถิ่น” ในบ้านของตัวเองต้องก้าวข้ามแดนมาพึ่งพิงรัฐชาติไทยอีกฟากฝั่งหนึ่ง คนไตนอกในสภาวะตกอยู่ภายใต้รัฐชาติไทยที่ด้านหนึ่งต้องเดินตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ขณะที่อีกด้านหนึ่งต้องปกป้องรักษาอธิปไตยเหนือดินแดน คนไตนอกได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกที่สอดคล้องกับความต้องการของทุนนิยมและรัฐชาติที่ต้องการลดต้นทุนการผลิตและแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดจากแรงงานของพวกเขา ขณะที่คนไตพม่าเองยังคงต่อสู้ดิ้นรนจับอาวุธขึ้นสู้กับรัฐบาลพม่า ที่ซึ่งรัฐไทยปฏิเสธที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวในกิจการภายในพม่าเฉกเช่นที่รัฐไทยเคยดำเนินการมาเมื่อหลายสิบปีก่อน

ภายใต้เงื่อนไขบริบทของการเปลี่ยนผ่านของชาติและในบริบทที่ทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกำลังเติบโตในลักษณะเช่นนี้เอง ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่แต่เดิมนั้นเคยวางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเมืองต่างๆ กลับมีความซับซ้อนมากขึ้น มีความขัดแย้งไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นไทใหญ่ถูกปฏิเสธและถูกจำแนกแยกแยะออกเป็นหลากหลายกลุ่มภายใต้เงื่อนไขบริบทของทุนและปฏิบัติการของรัฐชาติสองฟากฝั่ง ดังนั้น สัมพันธภาพระหว่างไตใน-ไตนอก-ไตพม่าที่ถูกจำแนกแยกแยะทางชาติพันธุ์ การปฏิเสธความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ระหว่างกันเองจึงแยกไม่ออกจากปฏิบัติการของทุนและรัฐชาติสมัยใหม่

บทที่ 6

ไตใน-ไตนอกกับความเป็นไทใหญ่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม

สำหรับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงและคนไทใหญ่พลัดถิ่นชุมชนอื่นๆ ในบริเวณ 3 อำเภอ แม้ว่าจะมีความขัดแย้งกับคนบ้านเวียงหาวย คนไตในและคนท้องถิ่นในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจากการแย่งงานกันทำ แต่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม ในเวทีศาสนา พิธีกรรม การจัดงานบุญงานปอย กลับพบว่า กลุ่มคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่ถูกแบ่งแยกเป็นคนไตนอกกับคนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งที่เป็นคนไตในและคนกลุ่มอื่นๆ กลับมีปฏิสัมพันธ์อันหลากหลายผ่านเวทีทางศาสนา งานบุญงานปอยร่วมกัน

ในบทนี้จึงได้ให้ความสนใจกับการที่ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น (ซึ่งในที่นี้ได้ใช้ชุมชนบ้านต้นสูงเป็นกรณีศึกษา) ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาพร้อมกับคนไตในและคนท้องถิ่นรวมถึงได้ให้ความสนใจกับความหมายต่างๆ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การจัดวางตัวตนในบ้านใหม่ของชุมชนบ้านต้นสูงในบริบทเงื่อนไขที่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ระหว่างคนไตในกับไตนอกในทางเศรษฐกิจ ขณะที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมผ่านเวทีศาสนา งานบุญงานปอยกลับกลายเป็นเวทีที่ทำหน้าที่อันหลากหลาย ทั้งเป็นเวทีแห่งการปรับเปลี่ยนเพื่อจัดชุดความสัมพันธ์ใหม่กับคนไตในและคนท้องถิ่นที่เกิดขึ้น ทำการปรับเปลี่ยนท่าทีของการเป็นพวกพ้องเดียวกัน การเป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์เดียวกันผ่านการแสดงเจตนาในการทำงานทางศาสนาพร้อมกันไปด้วย การที่งานบุญงานปอยยังเป็นเวทีในการแสดงพลังของตนเองผ่านการแข่งขันกันทำงานทางศาสนาด้วย ซึ่งในบริบทของการพลัดถิ่นที่เกิดขึ้น แม้ว่า ความเป็นไทใหญ่จะมีความขัดแย้งไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่การพยายามสร้าง ผลิตความเป็นชาติพันธุ์ ผ่านประเพณี วัฒนธรรมและศาสนาต่างเกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นพลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนทางชาติพันธุ์ ที่เกิดขึ้นจากกรณีตัวอย่างดังกล่าว

ไตใน-ไตนอกในชุดความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม

งานศึกษา ความเชื่อ และพิธีทางศาสนาของชาวไท อย่างเช่น งานของ เทียน จู กัง (T'ien Ju-K'ang) (1984) กล่าวว่า คนไทได้คงมีความยึดมั่นและผูกพันกับพิธีทางศาสนาอย่างมากที่เรียกว่า พิธีไป (the Great Pai) หรือ งานปอย/งานบุญตามคติพุทธ เทียน จู กัง เสนอว่า งานบุญเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดในชีวิตทางสังคมของคนไทได้คง เพราะเกี่ยวพันกับพันธสัญญาที่บุคคลแต่ละคนหรือครอบครัวแต่ละครอบครัวให้คำมั่นต่อหน้าสาธารณะว่าจะบริจาคให้กับวัดของหมู่บ้าน นอกจากนี้ งานบุญยังเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกของครอบครัวและชุมชนทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ

เวทีงานบุญชาวไทใหญ่ สำหรับเขียน จู กัง ยังหมายถึงที่ทางของการแสดงมั่งคั่ง (Display of wealth) การอวดบารมีผ่านการแสดงความศรัทธาด้วยการเป็นเจ้าภาพงานบุญ ใครก็ตามที่สามารถจัดงานบุญได้ใหญ่โตเป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนบ้านจะได้รับเกียรติ ศักดิ์ศรีและความมีหน้ามีตาในหมู่เพื่อนบ้านและญาติมิตร (T'ien Ju-K'ang 1984)

สำหรับในเขตชายแดนอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาย ที่ซึ่งมีวัฒนธรรมไทใหญ่เป็นพื้นฐาน ดูเหมือนได้สะท้อนภาพงานบุญงานปอย พิธีกรรมทางศาสนาตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธของชาวไทใหญ่ในลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ให้ความสนใจกับ “ระบบหัววัด” และ “พิธีทางศาสนา” ที่มีบทบาทสำคัญทั้งในการปรับจุดเผชิญหน้าระหว่างคนท้องถิ่น คนไต่ในกับคนไต่ นอก ที่เกิดขึ้นจนเกิดปะทะขัดแย้งทางเศรษฐกิจ

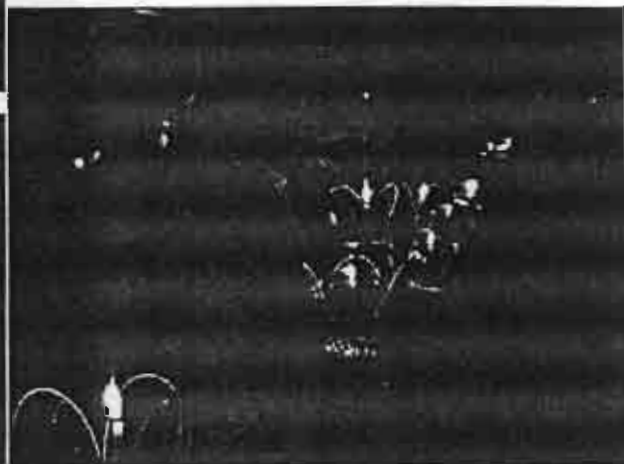
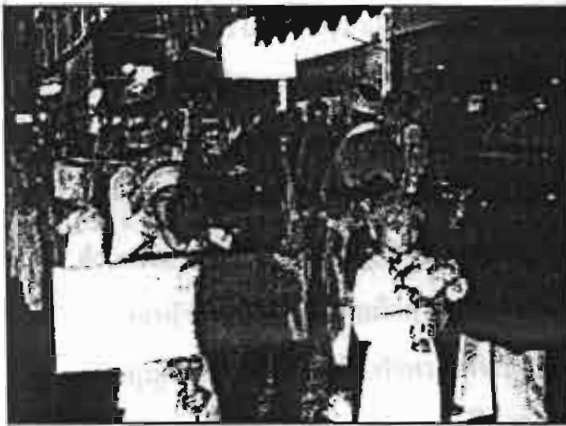
เวทีทางศาสนา พิธีกรรมงานบุญ โดยเฉพาะ งานปอย“ออกหว่า” หรืองานบุญออกพรรษา กับระบบการจัดองค์กรแบบ “ระบบหัววัด” ด้านหนึ่งได้กลายเป็นเวทีที่เชื่อมความแตกต่างระหว่างความเป็นไต่ในและไต่นอก แต่อีกด้านหนึ่ง งานปอยหรืองานบุญกลับกลายเป็นเวทีแสดงศรัทธาของคนไทใหญ่ตามคติความเชื่อของคนไทใหญ่ที่นับถือศาสนาพุทธด้วย ขณะที่เวทีงานบุญออกพรรษาสำหรับสมาชิกในครอบครัวบ้านต้นสูง และคนในชุมชนต้นสูงคือที่ทางที่จะได้แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมด้วยความเต็มใจ

ชุมชนต้นสูงกับ “ระบบหัววัด” พระธาตุ: เวทีปรับจุดเผชิญหน้าทางชาติพันธุ์

ด้วยเพราะในเขตอำเภอเมืองฝาง แม่อายและไชยปราการมีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และต่างอาศัยอยู่เป็นเวลายาวนาน จะพบว่าในเขตทั้ง 3 อำเภอมีวัดไทใหญ่สำหรับชุมชนไทใหญ่จำนวนไม่น้อยประมาณการณได้ไม่ต่ำกว่า 40-50 วัด วัดไทใหญ่เหล่านี้ เมื่อถึงช่วงเทศกาลสำคัญทางศาสนา โดยเฉพาะในช่วงหลังออกพรรษาเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมเป็นต้นไปและต่อมาจนถึงช่วงงานประเพณีปีใหม่ของไทใหญ่ (งานปอยปีใหม่) ในวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 1 หรือประมาณเดือนธันวาคม ทุกๆ วัดไทใหญ่ในเขต 3 อำเภอจะจัดงานปอยใหญ่หรืองานบุญใหญ่ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปจนครบกว่า 40 วัด

“ระบบหัววัด” ของทุกๆ วัดไทใหญ่จำนวนกว่า 40 วัดได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการช่วยทำงานกิจกรรมทางศาสนาให้สำเร็จลุล่วงตลอดช่วงเทศกาลงานสำคัญทางศาสนา อาจบอกได้ว่า ระบบหัววัด คือระบบการจัดการบริหารองค์กรทางศาสนาเพื่อช่วยดำเนินการในกิจการงานบุญตามแบบของชาวไทใหญ่ ที่ทุกๆ ชุมชนไทใหญ่ในเขต 3 อำเภอที่มีวัดเป็นของชุมชนจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัววัดของแต่ละชุมชน

“ลุงจองแหล่ง” เล่าว่า ในอดีตงานปอยเดือนออกหว่าไม่ได้จัดทุกวัด เพราะเขาถือว่าเป็นการสิ้นเปลือง ก็จะใช้วิธีหมุนเวียนกันไปและไปทำรวมกันที่วัดเดียว แต่ที่นี้บางวัดก็อยากจะจัด ถ้าไปทำที่

เด็กๆ และ “กลุ่มหนุ่มสาว” บ้านคันสูงในนาม “ห้ววัด” ของพระธาตุศรีกาญจนภิเษก
ต่างมาร่วมแห่ต้นเดียน (เทียน) และแสดงกิจกรรมบนเวทีร่วมกับกลุ่มหนุ่มสาววัดอื่นๆ ตาม
“ระบบห้ววัด” ที่แลกเปลี่ยนหมุนเวียนกันในช่วงงานบุญออกพรรษา

วัดเดียวบางทีก็จะวนมาถึงก็หลายปี เขาก็เลยเกิดระบบหัววัดขึ้นมา ก็ให้คนไทใหญ่ได้เข้ามาร่วมกันทำงานบุญร่วมกัน แต่ละวัดก็จะมีศรัทธาว่า มีกลุ่มหนุ่มสาวเพื่อช่วยกันดูแลคนละไม้คนละมือ เมื่อมีงานบุญงานปอยใหญ่กันสักครั้งหนึ่งก็ถือว่าได้มาร่วมงานกันได้มาพบปะกันระหว่างชุมชน ถือเป็นที่ดีๆ จะได้พบคนไทใหญ่ด้วยกัน”

ดังที่ลุงจ้องแหล่งกล่าวเอาไว้ ในแต่ละหัววัดแต่ละชุมชนจะมี “กลุ่มหนุ่มสาว” หรือหัวเรียวหัวแรงของชุมชนที่เป็นคนช่วยทำงานหลักๆ ประสานงานให้กับวัด ทั้งฝ่ายรื่นเริงดูแลการฟ้อนรำ กิจกรรมรื่นเริงต่างๆ เช่น ฟ้อนดาบ รำโก รำโต การช่วยจัดเตรียมอาหาร สถานที่ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มหนุ่มสาวของแต่ละหัววัดหรือแต่ละชุมชนที่เข้ามาช่วยทำงานกิจกรรมต่างๆ ให้กับวัดเหล่านี้ต้องดูแลงานที่วัดของตน และงานที่ได้รับมอบหมายให้เดินทางไปร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนหมุนเวียนให้กับทุกๆ วัดตลอดช่วงหน้าเทศกาลด้วย

ดังนั้น ทุกๆ ปีเมื่อใกล้ช่วงออกพรรษา คณะกรรมการหัววัดของแต่ละวัด แต่ละชุมชนในเขต 3 อำเภอจะร่วมประชุมกันที่วัดจองออก วัดไทใหญ่ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดของอำเภอฝางซึ่งถือเป็นวัดประธานของทุกหัววัดไทใหญ่ เพื่อกำหนดวันเวลาการจัดงานประเพณีออกพรรษา (งานปอยเตียนออกหว่า) หรืองานบุญใหญ่ของแต่ละวัด กำหนดกิจกรรม วันเวลาและการเข้าร่วมงานต่างๆ ของแต่ละวัด

ชุมชนบ้านต้นสูง เป็นชุมชนชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เพิ่งตั้งบ้านมาได้ประมาณเกือบยี่สิบปี ภายหลังจากที่ได้สร้างวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติเสร็จในปีพ.ศ. 2543 ชุมชนบ้านต้นสูงถือได้ว่ามีวัดเป็นของตัวเอง ดังนั้น ชุมชนบ้านต้นสูงในฐานะตัวแทนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นหนึ่งในหัววัดของ 40 หัววัดไทใหญ่ และเป็นหนึ่งในเรียวแรงสำคัญของการเข้าร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ให้กับงานบุญสำคัญในช่วงเทศกาลวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ร่วมกับเขตหัววัดไทใหญ่ในอำเภอฝาง

นับตั้งแต่ก่อตั้งวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติมาในปีพ.ศ. 2543 “กลุ่มหนุ่มสาว” ของบ้านต้นสูงคือกลุ่มคนที่เป็นเรียวแรงสำคัญๆ ในการทำงานดูแลจัดการเรื่องกิจกรรมต่างๆ ในฐานะตัวแทนวัดและตัวแทนชุมชน พวกเขาจะช่วยกันจัดแบ่งหน้าที่ ตระเตรียมกิจกรรมการฟ้อนรำเพื่อไปร่วมกับวัดอื่นๆ ตระเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อต้อนรับแขกหรือที่จะมาที่วัดเมื่อถึงคราวฉลองงานบุญที่วัดของตน

ในการตระเตรียมการฟ้อนรำ เด็กวัยรุ่นหนุ่มๆ สาวๆ บ้านต้นสูงอายุตั้งแต่ประมาณ 10-18 ปี จำนวนปีละ 15 คนจะได้รับการฝึกฝนกันมาหลายต่อหลายรุ่นให้เรียนรู้วัฒนธรรมไทใหญ่ อย่างเช่น การฟ้อนเจิง ฟ้อนนก รำโต¹ โดยกลุ่มหนุ่มสาวรุ่นพี่จะได้รับการฝึกฝนจากพ่อแม่ญาติพี่น้อง จากนั้นก็จะถ่ายทอดกันมาเรื่อยๆ รุ่นต่อรุ่นเพื่อเข้าร่วมทำงานบุญต่าง ๆ เหล่านี้

¹ ฟ้อนนก รำโต คือ การแสดงฟ้อนรำ ของนกกินรา (ชาย) นกกินรี (หญิง) นกหรือโต ในภาษาไทยใหญ่หมายถึงความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรด พุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็น เวลา 3 เดือนแล้วได้เสด็จลงมายังโลกมนุษย์ ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา ในวันดังกล่าว ทั้งมนุษย์พร้อมทั้งสัตว์โลกต่าง ๆ มีทั้ง นก โต ซึ่งเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ต่างก็มีความยินดีในการเสด็จกลับมาขององค์พระพุทธเจ้า และต่างพากันไปต้อนรับพระพุทธองค์ มนุษย์มีการถวายทาน และสัตว์ชนิดต่างๆ ก็ได้แสดงอาการดีใจ มี ฟ้อนรำ เป็นต้น

ควาโส หนึ่งในกลุ่มหนุ่มสาวที่ร่วมทำงานกิจกรรมงานปอยของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ บอกว่า “อย่างปีนี้ (พ.ศ.2547) มีกลุ่มหนุ่มสาวไปร่วมงานวัดกับบ้านอื่นๆ 15 คน ก็มีทั้งยังไม่โตเป็นสาว และโตเป็นสาวแล้วมาช่วยทำงาน บางช่วงอาจจะหาคนยากหน่อย เพราะว่าเริ่มออกไปทำงานประจำ นอกบ้าน ไม่ค่อยได้มีเวลาฝึกกัน ส่วนใหญ่ที่ฝึกก็มีการพ้อง อย่างพ้องนกกิงกระรา (กิงรา) กิงกระรี(กิงรี) พอช่วงเทศกาลออกพรรษาไปจนถึงปีใหม่นี้ก็ต้องเตรียมตัวแล้ว บางที่มีงานวัดทุกวันเลยเพราะว่าเวียน กันจัดงาน แต่บางปีก็มีช่วงเว้นว่างนิดหน่อย”

ลุงจันดา หนึ่งในผู้นำชุมชนบ้านต้นสูง บอกว่า “งานของเขตห้วยวัดนี้จะเป็นงานช่วงหลังออกพรรษาดั้งแต่เดือนตุลาคมเป็นต้นไปหรือหลังปีใหม่ใด โดยจะมีการประชุมตกลงกันของคณะกรรมการ แต่ละวัด 40 วัดที่วัดจองออกเพื่อกำหนดวันสำหรับการจัดกิจกรรมของแต่ละวัดไทใหญ่ในเขตห้วยเมือง ฝางว่าจะจัดที่วัดไหนก่อน แล้วก็จัดไล่ไปเรื่อยๆ ตามวัดต่างๆ โดยมีกลุ่มหนุ่มสาวของแต่ละวัดนี้ไปร่วม จัดกิจกรรมการแสดงให้แต่ละวัดนั้น ๆ ส่วนคนที่ไปร่วมงาน อย่างคนบ้านต้นสูงนี้ก็มีทั้งช่างพ้อง ผู้ศรัทธาและคนที่สนใจไปร่วมงาน”

“แม่อำนวย” หนึ่งในศรัทธาวัดจองออก เล่าว่า “ระบบห้วยวัดของชาวไทใหญ่ที่ช่วยกันทำงาน ช่วยกันในงานปอยออกห้วยนี้ ถือเป็นเรื่องของศรัทธาชาวไทใหญ่ที่จะช่วยทำงานบุญด้วยกัน ในอดีตที่มี วัดไทใหญ่ไม่มากนัก ทุกๆ ห้วยวัดก็จะมาช่วยกัน เอาของมาदानดี มาปะหากัน เอางานพ้องงานรำมาร่วม แต่สมัยนี้แต่ละห้วยวัดอาจจะมาร่วมน้อยลง อันนี้ก็แล้วแต่ศรัทธาเหมือนกัน แต่อันที่เราจะไปนี้ ถ้าเป็นถึง เราเราก็ถึงเป็น”

โดยความหมายของ “ถ้าเป็นถึงเรา เราก็ถึงเป็น” คือความหมายในทางปฏิบัติของการร่วมงาน กิจกรรมทางศาสนาในปัจจุบัน อย่างเช่น ถ้าวัดแม่อายได้มาช่วยงานวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ วัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติก็ไม่ควรที่จะปฏิเสธการไปช่วยงานบุญที่วัดแม่อายด้วย ซึ่งถือเป็นการต่างตอบแทน ระหว่างกัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จะพบว่า นอกเหนือจากวัดชาวไทใหญ่แล้ว บางครั้งก็มีศรัทธาจากวัดอื่นๆ อย่างเช่น วัดคนเมืองเข้ามาร่วมงานด้วย ดังที่แม่อำนวยเล่าว่า “แต่บางทีก็มีคนเมืองเข้ามาอยากจะช่วย อยากจะร่วมทำงานด้วย อย่างที่วัดเวียงห้วยก็มีคนเมือง อยากเข้าร่วมด้วย มาจัดเวที เอาสาวมาร้อง เพลง บางทีก็ห้ามไม่ได้ ก็ต้องให้เขาทำไป”ดังเช่น ในปีพ.ศ. 2547 ทุกๆ วัดไทใหญ่ในเขตอำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาย ต่างจัดงานบุญใหญ่กันทุกๆ วัด ห้วยวัดอย่างวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติและอีกหลายๆ ห้วยวัดในช่วงเดือนพฤศจิกายนจนถึงต้นธันวาคมจึงมีงานบุญชุดตลอดหนึ่งเดือน พวกเขา โดยเฉพาะกลุ่มหนุ่มสาวและคณะกรรมการห้วยวัดจึงต้องช่วยกันเตรียมงานอย่างหนัก ไม่ว่า การเตรียม ฝึกซ้อมนักแสดงเพื่อนำการแสดงไปแสดงร่วมในช่วงงานบุญของแต่ละวัด การเตรียมคนไปช่วยทำงาน

เตรียมข้าวของที่จะนำไปตานพระ (ถวายพระ) และโดยเฉพาะการเตรียมประติษฐาน² “คันเตียน”² เพื่อนำไปร่วมแห่ในขบวนงานบุญ ยังไม่นับรวมว่า เมื่อถึงวันใกล้งานบุญใหญ่ของวัดตัวเอง ศรัทธาวัตรพระธาตุเจดีย์พระเกียรติจะต้องตระเตรียมสถานที่ ข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับแขกเหรื่อที่จะเข้าร่วมงานบุญ

ในแง่นี้เอง งานบุญงานปอยออกพรรษาและการร่วมมือกันทำงานระหว่างหัววัดเพื่อจัดงานบุญร่วมกันของวัดไทใหญ่ได้กลายเป็นเวทีแห่งการปรับเปลี่ยนจุดเผชิญหน้ากันระหว่างคนไตใน กับท้องถิ่นกับคนไตนอก ความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจได้ลดลงไปเมื่อความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ได้รับการยอมรับในปฏิสัมพันธ์ร่วมกันทางสังคมวัฒนธรรมผ่านเวทีศาสนาและระบบหัววัดที่หลอมรวมกิจกรรมทางศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน

งานปอย: เวทีแห่งการแข่งขันศรัทธา

อย่างไรก็ตาม งานบุญงานปอย เวทีทางศาสนา อาจกลายเป็นเวทีแห่งการแสดงความศรัทธาต่อศาสนาพุทธตามคติความเชื่อของคนไทใหญ่ดังที่เทียนจุกังได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้ ในกรณีเช่นนี้ เราอาจพิจารณาได้จากงานบุญที่เกิดขึ้นที่วัดพระธาตุเจดีย์พระเกียรติและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องของวัดและศรัทธา วัด ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2547 ปีนี้ที่วัดจองออก วัดเก่าแก่ประจำอำเภอฝางได้เริ่มประชุมคณะกรรมการกันตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมเพื่อกำหนดวันและเวลาในการจัดงานบุญ ปีพ.ศ. 2547 เริ่มงานปอยเตียนออกหัวที่วัดจองออก ซึ่งเป็นวัดขนาดใหญ่ของชาวไทใหญ่ในเขตอำเภอฝางจัดงานบุญใหญ่กว่าทุกปี โดยจัดงานถึง 3 วัน มีทั้งงานพิธีกรรมทางศาสนาที่ดำเนินตามปกติทุกปี ไม่ว่า งานแห่คันเตียนของทุกๆ หัววัด ซึ่งเริ่มจัดประกวดการแข่งขันขึ้นมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2546 นอกจากนี้ยังมีงานบันเทิงต่างๆ ไม่ว่า ฟ้อนนก ฟ้อนโต ปีนี้ที่วัดจองออกพิเศษกว่าตรงที่มีการจัดแสดงคอนเสิร์ตที่น่าจาย เจิงหาญ นักร้องชื่อดังของชาวไทใหญ่มาเปิดคอนเสิร์ตเพื่อนำเงินไปสมทบทุนก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานไทใหญ่ขึ้นที่วัดจองออก จากนั้นงานปอยเตียนออกหัวก็เริ่มไล่เลียงมาตามลำดับ ไม่ว่า วัดจองตง วัดเวียงหาวย วัดแม่อาข วัดบ้านลาน ฯลฯ

ในปีพ.ศ. 2547 เวทีการประกวดแข่งขันประติษฐานคันเตียน (เตียน) ที่จัดโดยคณะกรรมการหัววัดอำเภอฝางได้กลายเป็นความหวังของชุมชนต้นตองอีกครั้งหนึ่งที่ต้องการจะเอาชนะการแข่งขันประกวดประชันอีกรอบ หลังจากในปีที่แล้วประสบความสำเร็จในการชนะเลิศการแข่งขันประกวดคันเตียนในแบบสวยงามและสร้างสรรค์ รวมทั้งประกวดการจัดขบวนแห่ ซึ่งเป็นที่ภาคภูมิใจของชุมชนบ้านต้นตองเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ปีพ.ศ. 2547 วัดพระธาตุกับชุมชนบ้านต้นตองได้รับเพียงรางวัลชนะเลิศคันเตียนประเภทสวยงาม แต่ไม่ได้รับรางวัลชนะเลิศขบวนประกอบคันเตียนเช่นปีที่ผ่านมา

² คันเตียน คือ การประติษฐานโคมไฟจากเทียนประดับประดาตกแต่งให้เกิดความสวยงาม คันเตียนนี้ ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่ ก็คือ เพื่อเตรียมต้อนรับพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั่วคราว

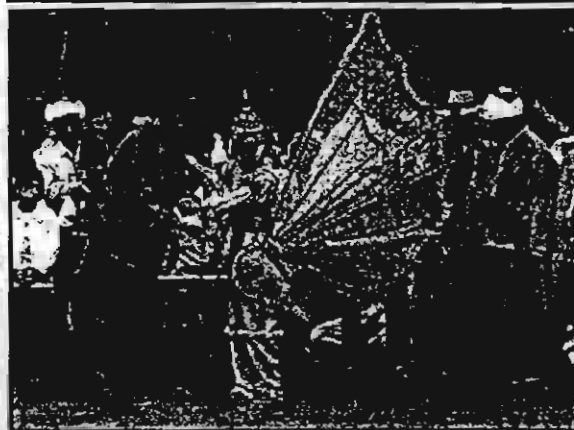
การเตรียมคันเตียน (เทียน) ของกลุ่มคนบ้านคัน
สูงเพื่อนำไปประกวดประชันกันในงานบุญออก
พรรษาของอำเภอฝาง จ.เชียงใหม่

การช่วยเตรียมอาหารและตระเตรียมงานอื่นๆ
ของ “กลุ่มหนุ่มสาว” บ้านคันสูง ในนามของ
“ศรัทธาวัด” พระธาตุศรีกาญจนากิเษก ก่อนจะ
มีงานบุญออกพรรษาที่จัดขึ้น ณ วัดของตน

บ้านคันสูง “ศรัทธาวัด” พระธาตุศรีกาญจนากิ
เษกแท้ “คันหอรวม” แทนแห่งคันเตียน
(เทียน) ในช่วงงานบุญออกพรรษา

“กลุ่มหนุ่มสาว” บ้านคันสูง ในนาม “ศรัทธา
วัด” พระธาตุศรีกาญจนากิเษกตระเตรียมงานรื่น
เริง ฟ้อนนก ฟ้อนดาบในช่วงงานบุญออก
พรรษาที่จัดขึ้นที่วัดพระธาตุ

ขณะที่ในแง่ของการจัดงานปอยที่วัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติในปีพ.ศ. 2547 นี้ เมื่อเวียนมาถึงช่วงเวลาที่วัดพระธาตุจัดงานปอยตามที่กำหนดจากระบบหัววัด ปีพ.ศ. 2547 วัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติไม่ได้จัดงานแห่ต้นเตียนดังเช่นวัดอื่นๆ ทำกันประจำปี แต่ในปีนี้ก็กลับจัดงานแห่ “ต้นหอม” หรือหมายถึง “ต้นหอมรวม” แทน ลุงอ่อง คันธิ ไวยาวัจกรของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติอธิบายว่า “ที่แห่ต้นหอมแทนต้นเตียนก็เพื่อที่จะทำพิธีใหญ่ไปเลย ถือว่าเป็นการแห่ปราสาทเป็นชั้นๆ ถวายรับพระพุทธเจ้า และที่ต้องจัดงานตอนกลางวันก็เพื่อที่จะได้จัดการปัญหาต่างๆ ได้ง่ายขึ้น”

ในเวทีงานบุญนี้สำหรับวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติในปีนี้ก็มีความพิเศษตรงที่ วัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติได้รับการทำบุญกฐินจากคณะศรัทธาหัววัดจากกรุงเทพฯ ถึง 3 คณะเพื่อนำเงินทำบุญมาถวายสร้างสิ่งปลูกสร้างที่กำลังขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็น ศาลาเจ้าแม่กวนอิมของกลุ่มคณะศรัทธาจากกรุงเทพฯ ผู้ศรัทธาเจ้าแม่กวนอิม เงินบางส่วนนำมาก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติเพิ่มเติมและสร้างกุฏิพระที่ยังขาดแคลน เป็นต้น ดังนั้น งานปอยใหญ่หรืองานทำบุญใหญ่ของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ กลุ่มหนุ่มสาวและคณะกรรมการวัดพระธาตุฯ ตลอดจนศรัทธาหัววัดจึงมีงานยุ่งมากในปีนี้อย่างยิ่งเพื่อเตรียมข้าวปลาอาหารรับคณะต่างๆ ประมาณ 500 คน ขณะที่งานบุญก็กลับคงไปด้วยคณะกรรมการหัววัดจากวัดไทใหญ่ในเขต 3 อำเภอ กลุ่มหนุ่มสาวที่เข้าร่วมงาน และชาวไทใหญ่ คนท้องถิ่นที่เข้ามาเยี่ยมชมงาน

การจัดพิธีใหญ่ปิดท้ายช่วงเวลาวนออกพรรษาดังที่ไวยาวัจกรของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติและการพยายามชิงตำแหน่งรางวัลชนะเลิศผู้ประดิษฐ์ต้นเตียนของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นต้นสูง ตลอดจนการมีคณะศรัทธาใหญ่จากกรุงเทพฯ มาทำบุญ ได้ทำให้งานศึกษาชิ้นนี้ตั้งคำถามในลักษณะที่เทียนจู๊ (1984) เคยพบในกลุ่มคนไทได้คงที่แข่งขันกันแสดงความศรัทธาต่อศาสนาพุทธผ่านการจัดงานบุญยิ่งใหญ่ การทำงานทางศาสนา การแสดงมั่งคั่ง และบารมีผ่านการแสดงความศรัทธาด้วยการเป็นเจ้าภาพจัดงานบุญให้ใหญ่โตเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณะจะได้รับเกียรติ ศักดิ์ศรีและความมีหน้ามีตาไปด้วย

สำหรับคนบ้านต้นสูง อาจบอกได้ว่าในบริบทของความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างคนไตใน คนท้องถิ่นและคนไตนอกนั้น งานบุญงานปอยและพิธีกรรมทางศาสนาได้กลายเป็นเวทีที่แสดงรูปแบบการจัดวางตัวตนของคนไตนอกในบ้านใหม่ได้อย่างน้อยสองรูปแบบคือ แบบแรก เป็นเวทีในการปรับจุดเผชิญหน้ากัน ซึ่งได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น กับ แบบที่สอง คือ เป็นเวทีในการแสดงความศรัทธาต่อศาสนาระหว่างคนไทใหญ่ตามคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาของคนไทใหญ่ด้วยกันเอง

ชุมชนต้นสูงกับบ้านเวียงห้วย: พรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างไตใน-ไตนอก

“คนพื้นบ้านแถวนี้ส่วนใหญ่เป็นไต แต่ที่เวียงหาวย มีคนเวียงหาวยเป็นเจ้าของ แต่คนบ้านต้นสูงและคนที่อพยพมาใหม่เป็นคนที่เพิ่งมา ตรงนี้ก็น่าจะเป็นที่พึ่งให้สำหรับคนไตที่ร่วมกันสร้างขึ้นมา จากทั้งคนอื่นและคนไตที่ช่วยกันทำ คนบ้านต้นสูงจะได้มีวัดของตัวเอง เพราะพวกเขาไปใช้วัดเวียงหาวยไม่ค่อยได้ วัดนั้นเขามีเจ้าของ แต่ตรงนี้ถือเป็นของส่วนรวม ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ก็เลยอนุญาตให้ไปใช้กัน” เจ้าคุณพระสุธรรมเมธิ หรือครูบานหาญอุลิส เจ้าอาวาสวัดเจติยงาม อำเภอฝาง เล่าให้ฟังถึงความสัมพันธ์ระหว่างบ้านต้นสูงกับบ้านเวียงหาวย (5 เมษายน 2546)

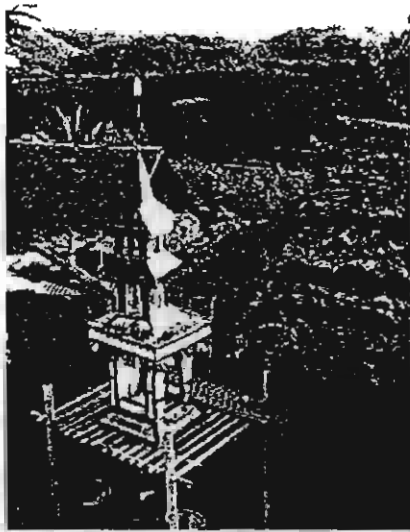
บ้านเวียงหาวยและวัดเวียงหาวยเป็นชุมชนเก่าแก่ที่คนไทใหญ่อพยพมาอยู่กันนานนับร้อยปี แล้วตั้งแต่ในยุคที่ชุมชนบ้านเวียงหาวยเป็นชุมทางที่พักของพ่อค้าวัวต่าง ม้าต่างทั้งชาวไทใหญ่ พม่า ฯลฯ ที่เข้ามาแวะพักระหว่างทางก่อนเดินทางไกลต่อไปยังรัฐฉานหรือเชียงใหม่ คนไทใหญ่ในยุคแรกๆ ของบ้านเวียงหาวยเป็นคนในบังคับของอังกฤษเสียส่วนใหญ่ ขณะที่บ้านต้นสูงเป็นชุมชนใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นเพียงกว่าสิบปี

ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเวียงหาวยกับบ้านต้นสูงมาจากความขัดแย้งเรื่องเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ปัญหาการแย่งงานกันทำเป็นเรื่องแรกๆ ที่ถูกพูดถึง เนื่องจากชาวบ้านต้นสูงรับจ้างทำงานทุกๆ ประเภท ที่แต่ก่อนคนบ้านเวียงหาวยจำนวนหนึ่งเคยทำ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน คนไทกลางทุ่งกลับกลายเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการจ้างงานมากกว่าบ้านต้นสูงหรือบ้านเวียงหาวย เพราะค่าจ้างแรงงานที่ถูกกว่า

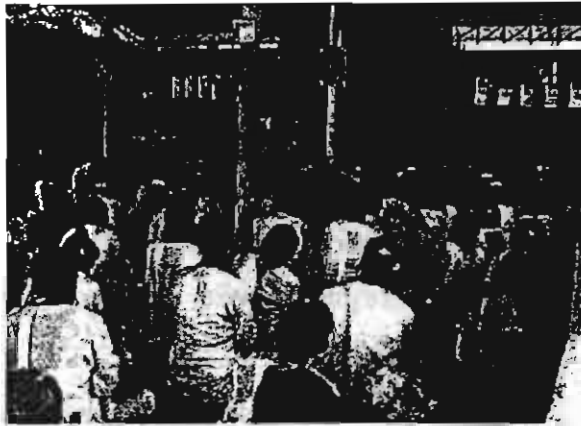
แต่ความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางศาสนาเกิดขึ้นจากความไม่ชอบพอกันในระดับบุคคลที่ชาวบ้านบางคนมีอคติต่อคนบ้านต้นสูงเพราะมองภาพคนบ้านต้นสูงเป็นคนไทใหญ่อพยพและเป็นคนผิดกฎหมาย “เรื่องของผู้นำผู้ใหญ่ของคนบ้านเวียงหาวยที่ใจแคบ รังเกียจคนอพยพ แทนที่คนเผ่าคนแก่จะอบรมเด็ก แต่กลับทำตัวไม่คิดเอง อย่างเวลามีประเพณีขอขมาผู้ใหญ่ ก็กลับหนีไปเที่ยว ไม่ยอมรับการขมาตามประเพณีของคนไทใหญ่ นึกกันมากี่หลายทีแล้ว คนต้นสูงเขาก็มา ใครๆ เขาก็มา แต่ผู้เฒ่าผู้แก่คนนี้เขาไม่มา หรืออย่างเรื่องประปาภูเขาของคนบ้านต้นสูง พวกเขาลงทุนไปซื้อมิเตอร์น้ำมา แต่ก็ไม่ได้ใช้ เพราะผู้นำผู้ใหญ่บางคนที่ยังคนบ้านต้นสูง ทางวัดก็เลยบอกให้คนบ้านต้นสูงไปใช้น้ำบนพระธาตุเวลาที่น้ำไม่พอใช้ เพราะที่บนพระธาตุมีน้ำมาก เป็นน้ำออกรู ไม่กลัวหมด หรืออย่างเรื่องจัดงานที่วัดเฉลิมพระเกียรติ ช่วงแรกๆ ที่วัดก็ไม่มีข้าวของ ก็ต้องไปยืมของมาจากวัดเวียงหาวย แต่ทางวัดไม่ยอมให้ยืม เพราะว่าผู้เฒ่าผู้แก่บางคนที่ยังรังเกียจคนบ้านต้นสูง”

“เรื่องความขัดแย้งนี้อาจเป็นเพราะคนบ้านเวียงหาวยกลัวว่าครูบานหาญอุลิสสร้างวัดที่นั่น ก็กลัวว่าจะดึงคนไปอยู่ที่นั่นกันหมด ผมก็บอกพวกเขาว่า ถ้าสร้างวัดบนนั้น เจ้าคุณก็ไม่ได้เอามันไปด้วยเป็นของตัวเอง มันก็เป็นของคนที่นี่นั่นแหละ อีกหน่อยอาจจะเหมือนกับพระธาตุคอกสุเทพก็ได้ ปัญหาคือคนบางคนที่ไม่ดี รังเกียจคนอพยพ แต่เจ้าอาวาสวัดบ้านเวียงหาวยดี เวลาทำบุญพระธาตุก็จะมานิมนต์เจ้าอาวาสวัดเวียงหาวยไปสวดด้วยเสมอ”

ชาวไทใหญ่ทั้งไดโนและไดนอก
ต่างมาร่วมงานบุญกันในงานเทศ
กาลวันออกพรรษา ที่จัดขึ้น ณ วัด
พระธาตุศรีกาญจนภิเษก บริเวณ
คอยเวียงหาวฮอ อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

ในช่วงงานบุญออกพรรษา
ที่วัดพระธาตุศรีกาญจนภิเษก
จะมีผู้คนจำนวนมากทั้งชาวไดโน
และไดนอกตลอดจนศรัทธาจากที่
ต่างๆ มาร่วมทำบุญและ
เที่ยวงานรื่นเริง

“จองพลา” ที่ถูกสร้างขึ้นที่บ้านต้นสูง สำหรับ
ชาวไทใหญ่แล้ว ทุกคนไดโนและไดนอกต่าง
ประดิษฐ์จองพลาขึ้นเพื่อรอรับพระพุทธเจ้าเสด็จ
ลงมาจากสวรรค์ตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา
ของชาวไทใหญ่

อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกของคนบ้านเวียงหาวกับคนบ้านด้นสูงไม่ได้เกิดขึ้นในทิศทางเดียวกัน แต่กลับมีความรู้สึกที่หลากหลายและนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ดังเช่น “เขาล้ามากมา ช่วยได้ก็ช่วยกันไป” ซึ่งพบว่าผู้หลักผู้ใหญ่ของบ้านเวียงหาวส่วนใหญ่ได้ให้ความช่วยเหลือแก่คนบ้านด้นสูงไม่ว่า การบริจาคอาหาร ข้าวสาร หรือการไปร่วมปฏิบัติธรรมจำศีลที่วัดพระธาตุ ดังที่แม่นู บ้านเวียงหาวเล่าให้ฟังว่า “ช่วงที่เขอพยพมาจากเมืองนอกกันอย่างมาก มาอยู่ที่บ้านนี้ คนไทใหญ่ด้วยกันเองก็ได้ช่วยเหลืออยู่ เอาข้าวใส่ถุงปูนไปบริจาคให้พวกเขา เพราะสงสารพวกเขา ตอนที่เรามาคนอื่นก็ให้ทานแก่เราอย่างนี้เหมือนกัน”

“คนไตเก่า บ้านเวียงหาว ก็มีคนเฒ่าคนแก่หลายคนมาจำศีลร่วมกันบนดอย ที่วัดพระธาตุนี้อย่างเช่น งานวันเฉลิมก็จะมาถือศีลร่วม มาจัดงานร่วมด้วย หรืองานมาฆบูชาหรือวิสาขบูชาจะมาพร้อมด้วย”

จากกรณีความขัดแย้งระหว่างคนไตใน-ไตนอกของคนบ้านเวียงหาวกับคนบ้านด้นสูงดอกย้ำให้เห็นได้ว่า ความเป็นไทใหญ่มีทั้งพลวัตและข้อจำกัดแม้กระทั่งภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การปรับเปลี่ยนไปตามบริบทเงื่อนไขของแต่ละกลุ่มต้องเผชิญหน้า ในกรณีนี้ แม้จะเป็นชาวไทใหญ่ด้วยกันเอง แต่เมื่อพรมแดนของความเป็นรัฐชาติไทยเข้ามาตีกรอบ ไม่ว่า ภาพความแตกต่างระหว่างไตใน-ไตนอกที่มาจากชุดความคิดเรื่องแรงงานต่างด้าว และความเป็นพลเมืองไทย ซึ่งส่งผลไปสู่การสร้าง ความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การแย่งงานกันทำ และยังมีผลกระทบในทางสังคมต่อการสร้างความคิดของผู้ด้อยกว่าหรือสูงกว่า ดังนั้น พรมแดนทางชาติพันธุ์ที่ตีกรอบเส้นแบ่งเขตแดนของความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หรือภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันสามารถเกิดขึ้นได้จากพรมแดนของรัฐชาติที่ตีกรอบให้ความหมายและสามารถสร้างผลกระทบดังที่เกิดขึ้นกับกรณีของชาวไตในกับไตนอก

ไตใน-ไตนอกกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่: การตัดข้ามพรมแดนรัฐชาติสู่ความเป็นชาติพันธุ์ไต

“แม้เราเป็นไต เกิดในแผ่นดินไทยก็เป็นคนไทยเต็มตัว แต่ก็รู้สึกได้ เป็นห่วงและสงสารและช่วยเหลือกัน ไม่ได้เรียกร้องเพื่อต้องการเอกราชหรือผืนแผ่นดินอย่างนั้น” พี่บัวจันทร์ ลูกหลานคนบ้านแม่อาขยหลวงบรรยายถึงความรู้สึกของตัวเองต่อภาพกองกำลังกู้ชาติ

ส่วนลุงสุนันดา จากบ้านแม่อาขยหลวง บอกถึงความรู้สึกของตัวเองว่า “คนไตที่อยู่เดิมอาจจะไม่ได้ต้องการกลับไปอยู่ที่รัฐฉานอีก คนเฒ่าคนแก่ไม่ได้อยากกลับไป พวกเขาก็ถือเป็นคนไทเรานี้แหละ แต่ว่าการเรียกร้องเอกราชของคนไตนอก ก็เพื่อให้คนไตด้วยกันไปมาหาสู่กันได้ ให้คนอยู่เมืองนอกตรงนั้น เขาอยู่อย่างสุขสบาย”

โดยส่วนใหญ่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่หลายต่อหลายกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับชาวไทใหญ่ทั้งในฝั่งพม่าและฝั่งไทยในรูปแบบแตกต่างกันไป แต่โดยส่วนใหญ่ที่ผ่านมา จะพบว่า กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

มีปฏิสัมพันธ์กับชาวไทใหญ่ทั้งสองฝั่งในรูปแบบของการจัดเก็บภาษี ทั้งภาษีสินค้าเข้าออก ภาษีสินค้า และเงินค่าคุ้มครองให้แก่กองคาราวานพ่อค้าตามชายแดน เพื่อนำเงินมาซื้ออาวุธและเลี้ยงดูกองทัพ โดยเริ่มขึ้นตั้งแต่เจ้าน้อยชอฮันตะไปจนถึงสมัยขุนส่าที่กองทัพเมืองไตมีภาพความมัวหมองจากการค้ายาเสพติด จนยุคปัจจุบันที่ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ในสมัยของเจ้ายอฮ์ก็ทำการเก็บภาษีจากชาวบ้านไทใหญ่ทั้งฝั่งพม่าและฝั่งไทย

อย่างเช่น ในสมัยเจ้าน้อยชอฮันตะ ประมาณ พ.ศ. 2501-2511 ลุงอ่อง คันธิ อดีตพ่อค้าวัวต่างอำเภอฝาง เล่าว่า “ช่วงนั้นมีพ่อค้าวัวต่างทำการค้าข้ามแดนไปมาระหว่างรัฐฉานกับฝั่งไทย อย่างลุงงูงนะก็เข้าร่วมกับขบวนการกู้ชาติ เพราะว่าช่วงนั้น แก่ทำมาค้าขายเป็นกองคาราวานฝิ่น และสินค้าอื่นๆ จำนวนมาก แต่ถูกพวกนายพลลี กองพล 93 ของพวกจีนฮ่อบีบแกละ จะเก็บภาษีกองคาราวานฝิ่น แก่ก็เลยไม่ยอม เจ้าน้อยชอฮันตะก็เลยชวนลุงงูงนะมาเข้าร่วมต่อต้านด้วย ไม่ยอมให้จีนฮ่อเก็บภาษี แต่ให้ความช่วยเหลือชาวไทใหญ่ด้วยกันเอง”

“หรือบางส่วนของกองทัพก็ได้รับมาจากเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ส่งเงินผ่านมารวมกันที่เจ้าฟ้าเชียงตุง และร้านค้าในรัฐฉานออกเงินช่วยกันร้านละ 2 จ๊าด ข้าวสารประมาณ 7 กิโลกรัมต่อเดือน” (ปราณี 2528)

ต่อมาในยุคนายพลโปโมเฮง ที่บ้านเปียงหลวง ช่วงสมัยพ.ศ. 2512 เก็บภาษีวัวควายตัวละ 150 บาท ภาษีพลอย จากรัฐฉาน ส่วนฝั่งไทยก็เก็บภาษีสินค้าประเภทเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า ของใช้ เครื่องอุปโภคทั้งหลาย จากพ่อค้าเป็นค่าผ่านทาง ในการทำการค้าชายแดน

ในสมัยของขุนส่า ช่วงพ.ศ. 2529 หลังจากที่ขุนส่ารวมตัวกับนายพลโมเฮง เพื่อตั้งกองทัพเมืองไต (Mong Tai Army-MTA.) ขุนส่าในฐานะผู้นำทางทหารและเศรษฐกิจก็ได้เริ่มเก็บภาษีสินค้าสูงขึ้น อย่างเช่น ภาษีวัวควายที่เคยเก็บตัวละ 150 บาทเพิ่มเป็น 500 บาท เป็นต้น นอกจากนี้ ชื่อเสียงที่สำคัญของขุนส่าก็คือ การเก็บภาษียาเสพติดจากพ่อค้ายาเสพติดที่แพงขึ้น รวมไปถึงการค้ายาเสพติดด้วยตัวเอง ด้วยการบอกว่าต้องการแสวงหารายได้เข้ากองทัพและจัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์จำนวนมาก

จนปีพ.ศ. 2540 ภายหลังขุนส่ามอบตัวกับรัฐบาลทหารพม่า กองทัพเมืองไตจบบทบาทตัวเองลง เจ้ายอฮ์คิกและกลุ่มผู้นำทหารไทใหญ่ที่ปลื้มตัวออกมาจากการข้องเกี่ยวกับยาเสพติดได้ประกาศจัดตั้งขบวนการปฏิวัติรัฐฉาน (SURA) ภายใต้การนำของพันเอกยอฮ์คิก ประกาศตัวไม่เกี่ยวข้องกัทยาเสพติด

การแสวงหารายได้ของขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ที่เจ้ายอฮ์คิกเป็นแกนนำจึงออกมาในรูปของเงินที่มาจากหลายแหล่ง อย่างเช่น เงินช่วยเหลือจากต่างประเทศ ไม่ว่า หน่วยข่าวกรองยาเสพติดที่ต้องการแสวงหาข่าวคราวในพม่า ที่เป็นลักษณะของการช่วยทำงานให้ หรือช่วยหาข่าวให้

อย่างไรก็ตาม รายได้หลักของขบวนการกู้ชาติไทใหญ่มาจากการเก็บภาษีต่างๆ ในรัฐฉานและในฝั่งไทย อย่างเช่น ภาษिरถยนต์ รถโดยสาร ภาษีสินค้า และภาษีสินค้าอุปโภค “ขบวนการกู้ชาติของเจ้ายอฮ์คิกก็ต้องการเงินมาเลี้ยงดูกองทัพ จริงๆ ก็เก็บมาแล้วตั้งแต่สมัยเจ้าน้อย โดยเก็บภาษีทุกชนิดไม่ว่า

รถยนต์ รถโดยสาร รถทุกชนิดและภาษีสินค้าทุกชนิดในรัฐฉานทั้งหมด โดยมีหน่วยข่าวของกองกลางกู้ชาติไปประจำอยู่ตามจุดต่างๆ เพื่อเก็บเงิน” “เจ้าขอคสีกเก็บภาษีทุกอย่างภายในรัฐฉาน อย่างเช่น รถล้อจะเก็บ 10,000 จ๊าดต่อปี เก็บสองครั้ง แบ่งเป็นครึ่งละ 5,000 จ๊าด/ครึ่งปี เพื่อเอามาเลี้ยงกองกำลัง”

ส่วนความสัมพันธ์ของขบวนการกู้ชาติไทใหญ่กับชาวบ้านไทใหญ่ในฝั่งไทยมีรูปแบบอันหลากหลาย โดยจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับหรือรู้จักกับขบวนการกู้ชาติไทใหญ่เข้ามาพูดคุยกับเด็กวัยรุ่น หรือชาวบ้านไทใหญ่ในฝั่งไทยทั้งในกลุ่มของคนไทใหญ่ดั้งเดิม หรือคนที่อพยพมาใหม่ อย่างเช่น การรับสมัครเด็กวัยรุ่นไทใหญ่เข้าเป็นทหาร ซึ่งมีเด็กจำนวนหนึ่งที่สมัครใจอยากจะไปรบหรือไปเป็นทหารกู้ชาติ

“ก็มีอยู่จำนวนหนึ่งประมาณ 10 คนต่อเดือนได้ แต่ก็มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่โอกาส ก็ทั้งเด็กผู้ชายที่มาจากฝั่งพม่าใหม่ๆ ทำงานได้สองเดือนแล้วเปลี่ยนใจ หรือเด็กที่เกิดที่นี่ พวกนี้ถูกกระทำมามาก หรือบางคนก็ได้ยินได้ฟังมาเยอะเกี่ยวกับทหารพม่าคสีก ช่มเหงคนใด เด็กพวกนี้มีจิตใจแรงกล้าอยากจะรบเพื่อชาติใด ส่วนใหญ่ผมจะเลือกเด็กที่ยังไม่ได้เข้ามาอยู่ในเมือง หรือที่เห็นแสงสีแล้วนะ เพราะก็รู้กันอยู่ว่าไปอยู่ในกองทัพในป่าในดอย มันเป็นเรื่องลำบาก ถ้าเด็กที่มันเห็นแสงสีแล้ว มันจะไปลำบากเปล่าๆ” นายสง่างอ แห่งเมืองฝางเล่าให้ฟัง

ส่วนความสัมพันธ์ในรูปของการให้ความช่วยเหลือต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงที่มีการรบพุ่งกันตามชายแดน ดังที่พบว่า ในระดับกลุ่ม บางครั้งบางคราวทางกลุ่มกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่จะขอความช่วยเหลือมายังชาวบ้านในหมู่บ้านเขต 3-4 อำเภอริมชายแดนที่มีคนไทใหญ่อาศัยอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการสู้รบกันกับทหารพม่าจนกองกำลังขาดเสบียงอาหารหรือเงินสำหรับซื้ออาวุธ พวกกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่จะทำหนังสือแจ้งมายังชุมชนต่างๆ ทั้ง 3 อำเภอ โดยเฉพาะในแหล่งที่มีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่จำนวนมาก เพื่อขอการสนับสนุนทั้งข้าวปลาอาหารเงินทองที่จะบริจาคให้ได้ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะให้การสนับสนุนข้าวสาร อาหารแห้ง เงินบริจาคตามแต่กำลังของแต่ละคน

ลุงจันทา จอมแหล่ง ผู้หลักผู้ใหญ่แห่งบ้านแม่อาข อำเภอแม่อาข เล่าว่า “ในแถบอำเภอแม่อาขนี้ จะได้รับหนังสือแจ้งมาจากกองทัพกู้ชาติว่า อยากให้ช่วยบริจาคตามศรัทธา เพราะตอนนี้กำลังสู้รบกันหนัก” ส่วนลุงจันทาแห่งบ้านด้นสูง บอกรายละเอียดว่า “เราสามารถรับรู้ข่าวสารจากกองกำลังกู้ชาติตลอดเวลา ซึ่งจะโทรติดต่อถึงกันตลอด ถ้าปะทะกันเกิน 4-5 วันนี้เราก็จะเริ่มหาเสบียงอาหารไปช่วยแล้ว”

อย่างไรก็ตาม ในระดับส่วนตัว อย่างเช่น นางอุ หนึ่งในแรงงานพลัดถิ่นชาวไทใหญ่ในสวนส้มเล่าให้ฟังว่า “ช่วงหน้าแล้งนี้เราจะได้อินข้าวแล้วว่า พวกทหารไทใหญ่รบกับพม่า พอได้อินข้าว ก็จะมีคนไทใหญ่ใกล้ๆ สวนส้มเตรียมข้าวของ อาหารแห้ง เครื่องยา ต่างๆ พวกเขาก็จะมาบอกต่อว่า ตอนนี้การสู้รบเป็นอย่างไรบ้าง พวกเราทำงานในสวนส้ม ก็ได้ช่วยเหลือบริจาคไปตามศรัทธา จริงๆ อยากจะ

ออกไปช่วยเขาเตรียมอาหาร เตรียมของ แต่ว่าเราทำแต่งงานในสวนส้มทั้งวัน ไม่มีเวลาหอบก ก็ได้แต่เอาเงินให้เขาไป แล้วแต่กำลังของแต่ละคน”

ในกรณีนี้เมื่อเราเปรียบเทียบกับกรณีข้างต้นจากความขัดแย้งของคนบ้านเวียงหวายกับบ้านคันสูง เราอาจชี้ให้เห็นได้ว่า ในบริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ความเป็นไทใหญ่สามารถมีทั้งพลวัตและขีดจำกัดในการสร้างเส้นแบ่งเขตแดนทางชาติพันธุ์ในปฏิสัมพันธ์กับพรมแดนของชาติ ในกรณีนี้ เราพบว่า ความเป็นไทใหญ่สามารถข้ามพ้นพรมแดนของชาติทั้งไทยหรือรัฐพม่ากลับคืนเข้าสู่ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สามารถรวมตัวและก่อพลังของความเป็นไทใหญ่ได้เมื่อพวกเขาต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบริบทสถานการณ์บางอย่างที่มีการตระหนักรู้ทางชาติพันธุ์ร่วมกัน ซึ่งในกรณีนี้เห็นได้ชัดจากความรู้สึกร่วมในการเผชิญกับการคุกคามของพม่าและความรุนแรง การให้ความช่วยเหลือจึงเกิดขึ้นทั้งในกลุ่มของชาวไตเก่าหรือไตในกับไตนอก เป็นต้น

สรุป

การสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มไทใหญ่สองกลุ่มหลักคือไตในกับไตนอกไตใน ในความหมายกว้างหมายถึงคนไทใหญ่จากรัฐฉาน ประเทศพม่าที่อพยพเข้ามาเมืองไทยและอาศัยอยู่ในเมืองไทยมายาวนานและไม่มีปัญหาเรื่องความเป็นคนไทย กับ คนไตนอก หมายถึง คนไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพมาจาก “เมืองนอก” หรือรัฐฉานประเทศพม่าในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งในปัจจุบัน เมื่อชุดวาทกรรมคนต่างด้าว พลเมืองไทย/ไร้สัญชาติ มีความสำคัญมากขึ้นในการกำหนดกฎหมายผู้คนในเขตแดนอธิปไตยไทย คนไตนอกจึงหมายรวมถึงกลุ่มคนไทใหญ่ที่ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนและเข้ามาเป็นแรงงานผิดกฎหมาย

สำหรับคนไตในกับไตนอกนั้น แม้ว่าท่ามกลางความขัดแย้งซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ จากการแย่งงานกันทำ การที่นายจ้างว่าจ้างแรงงานไตนอกก่อนไตในเพราะค่าแรงต่ำกว่า เป็นต้น แต่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมพบทั้งการเชื่อมพรมแดนทางชาติพันธุ์ความเป็นไทใหญ่ผ่านเวทีทางศาสนา งานบุญหรืองานปอยที่ช่องทางของ “ระบบหัววัด” ในด้านหนึ่งได้เอื้ออำนวยให้ชุมชนบ้านคันสูงในฐานะไตนอกได้ใช้เป็นช่องทางในการปรับเปลี่ยนท่าทีแห่งความขัดแย้งกับคนไตในเพื่อให้มีที่ทางร่วมกัน ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ในเวทีทางศาสนา งานปอยได้กลายเป็นที่ทางสำหรับคนไตนอกได้ 2 ระดับคือ ในระดับชุมชนได้แข่งขันแสดงความศรัทธาต่อศาสนาพุทธตามคติความเชื่อทางศาสนาพุทธของคนไทใหญ่ และ ในระดับภายในชุมชนเอง งานปอยได้เป็นเวทีในการทำบุญด้วยการทำกิจกรรมร่วมทางสังคมกับวัด

อย่างไรก็ตาม เมื่อเราพิจารณาพรมแดนทางชาติพันธุ์กับพรมแดนของชาติ กรณีของความสัมพันธ์ระหว่างไตในกับไตนอกและไตพม่า จากความขัดแย้งของคนบ้านเวียงหวายกับบ้านคันสูงระหว่างไตในกับไตนอก และจากกรณีความสัมพันธ์ระหว่างไตใน-ไตนอกกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

หรือไคพม่าในเชิงเปรียบเทียบกัน สามารถชี้ให้เห็นว่า ความเป็นไทใหญ่สามารถมีทั้งพลวัตและขีดจำกัดในการสร้างเส้นแบ่งเขตแดนทางชาติพันธุ์ในปฏิสัมพันธ์กับพรมแดนของชาติในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

ในกรณีเปรียบเทียบดังกล่าว ความขัดแย้งระหว่างไคนอกกับไคในนั้น ทำให้เห็นว่า ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ถูกสร้างให้มีขีดจำกัดจากการตีกรอบหรือมีเส้นกั้นเขตแดน (Boundaries) ของรัฐชาติด้วยพรมแดนของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นจากชุดความคิดเรื่องแรงงานต่างด้าวและความเป็นพลเมืองไทย ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การแย่งงานกันทำและยังมีผลกระทบในทางสังคมต่อการสร้างความคิดระหว่างผู้ด้อยกว่าหรือสูงกว่าภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ดังนั้น พรมแดนทางชาติพันธุ์ที่ตีกรอบเส้นแบ่งเขตแดนของความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หรือภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันสามารถเกิดขึ้นได้จาก “ผลผลิต” ของการสร้างความหมายโดยพรมแดนของชาติและโดยปฏิบัติการของทุน (ดังที่นำเสนอไปในบทก่อนๆ) อย่างไรก็ตาม ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่สามารถข้ามพ้นพรมแดนของรัฐชาติทั้งไทยหรือรัฐพม่ากลับคืนสู่ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สามารถรวมตัวและผนึกพลังของความเป็นไทใหญ่ได้เมื่อพวกเขาต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบริบทสถานการณ์บางอย่างที่มีการตระหนักรู้ทางชาติพันธุ์ร่วมกัน ซึ่งในกรณีนี้เห็นได้ชัดจากความรู้สึกร่วมของคนไทใหญ่ที่เผชิญหน้ากับการคุกคามของรัฐพม่าและความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนไคพม่า ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน การให้ความช่วยเหลือในระดับต่างๆ จึงเกิดขึ้นทั้งในกลุ่มของคนไทใหญ่ ทั้งในกลุ่มชาวไคเก่าหรือไคในกับไคนอก

ส่วนที่สาม : ประสบการณ์คนพลัดถิ่นกับการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่

บทที่ 7

ประสบการณ์ไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้ม : ใต้ออกกับการจัดวางตัวตนในบ้านใหม่

บทนี้ต้องการนำเสนอภาพชีวิตพลัดถิ่นของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ทำงานอยู่ในสวนส้ม ในฐานะตัวอย่างชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในบริบทของทุนภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ในรูปสวนส้มที่กำลังขยายตัวที่ชายแดน โดยส่วนใหญ่ชาวไทใหญ่ที่ทำงานในสวนส้มหรือแหล่งงานอื่นๆ เป็นคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามายังประเทศไทยประมาณ 10-20 ปี ในกลุ่มนี้อาจแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก *กลุ่มแรก* เป็นกลุ่มชาวไทใหญ่ที่เข้ามาเพื่อทำงานเป็นแรงงานตามที่ต่าง ๆ ทั้งในบริเวณชายแดนและเดินทางเข้าสู่เขตเมือง ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น วัยทำงานที่ส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง การไม่มีงานทำ และการมุ่งแสวงหาโอกาส ความก้าวหน้าในชีวิตที่อาจมองหาได้ในเมืองไทย กับ *กลุ่มที่สอง* เป็นกลุ่มชาวไทใหญ่ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการคุกคามของรัฐบาลทหารพม่าโดยตรง จากการกระทำการรุนแรง กดขี่ข่มเหง ไม่ว่า กลยุทธ์ต่างๆ การข่มขืน การบังคับให้ย้ายถิ่นฐาน กลุ่มคนเหล่านี้มักอพยพเข้ามาเป็นครอบครัวเพื่อหลบหนีความหวาดกลัวภัยที่บ้านหนีตายเข้ามาพึ่งพิงเมืองไทย

บทนี้จึงต้องการพิจารณาประสบการณ์ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้มภายใต้บริบทเงื่อนไขที่ตกอยู่ใน “กระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น” จากสถานการณ์การขยายตัวของทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและรัฐชาติไทยที่ในด้านหนึ่งยังคงต้องปกป้องอธิปไตยเหนือดินแดน แต่อีกด้านหนึ่งก็ต้องเดินไปตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ประสบการณ์ไทใหญ่พลัดถิ่นของกลุ่มคนดังกล่าวในปฏิสัมพันธ์กับทุนในรูปของสวนส้มและการวางเครือข่ายความสัมพันธ์ของตนในรูปแบบต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นการจัดวางตัวตนของพวกเขาในบ้านใหม่ภายใต้ชุดความสัมพันธ์เหล่านี้ ดังเช่น การต้องเข้าไปสัมพันธ์กับทุนในการจัดรูปองค์กรบนพื้นฐานของความสัมพันธ์สองแบบทั้งแบบนายจ้าง-ลูกจ้าง และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ดังเช่น ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในสวนส้ม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เป็นแรงงานในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยส่วนใหญ่มักรับจ้างทำงานในอาชีพต่างๆ ในรูปแบบของแรงงานไร้ฝีมือ ไม่ว่า กรรมกรทั่วไป กรรมกรในกิจการประมง กรรมกรในโรงงาน ผู้รับใช้ในบ้าน คนงานในฟาร์ม และคนงานในแปลงเพาะปลูกพืช แต่จะพบว่า อาชีพที่ได้รับความนิยมสำหรับแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นมากที่สุด คือคนงานในแปลงเพาะปลูก อย่างเช่น ในปีพ.ศ. 2545 พบว่า จำนวนแรงงาน 9,841 คนทำงานในแปลงเพาะปลูกพืช ส่วนกรรมกรทั่วไปมี 5,594 คน กรรมกรในโรงงาน 3,534 คน และผู้รับใช้ในบ้าน 2,618 คน (สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงใหม่ 2546)

ที่ผ่านมา งานศึกษาเกี่ยวกับตัวอย่างแรงงานพลัดถิ่นที่เข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่มักพบกับภาพปัญหาต่างๆ ในการทำงาน ทั้งเรื่องความไม่มั่นคงในชีวิตการทำงานของแรงงานต่างด้าว การเอาเปรียบจากนายจ้าง จากการไม่ยอมจ่ายค่าจ้างตามที่ตกลงไว้ การล่วงละเมิดทางเพศ ปัญหาเรื่องภาษา ความไม่สามารถสื่อสารกันได้ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ฯลฯ (Panam & al 2004)

ในงานศึกษานี้เก็บข้อมูลจากประสบการณ์ชีวิต การทำงานและชีวิตทางสังคมของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานในเขตอำเภอไชยปราการ ผ่าและแม่อาขย กลับพบความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับแรงงานพลัดถิ่นในฐานะลูกจ้างในปฏิสัมพันธ์หลากหลาย ซึ่งสะท้อนว่า ทุนนิยมในรูปแบบของสวนส้มไม่ได้มีปฏิบัติการด้านเดียวในแง่ของการกดขี่ เอาเปรียบแรงงานเท่านั้น แต่การวางความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างที่ซับซ้อนอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การเป็นผู้ให้และผู้รับ ด้านหนึ่ง ได้แปรเปลี่ยนภาพจากการเป็น“ผู้เอาเปรียบ” ไปเป็น “ผู้อุปถัมภ์” ในโลกทัศน์และวิถีคิดของคนไทยด้วยกัน ขณะที่อีกด้าน การเป็นผู้อุปถัมภ์ของทุนต่อแรงงานก็เพื่อให้แน่ใจได้ว่าทุนจะยังคงมีแรงงานราคาถูกป้อนระบบอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน

ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้ม: ประสบการณ์ชีวิตกับการเป็นแรงงาน

สวนส้มพื้นที่ 600 ไร่ติดชายแดนอำเภอฝาง อาจถือได้ว่า เป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ที่มีชาวไทใหญ่พลัดถิ่นอพยพเข้ามาเป็นแรงงานและอาศัยอยู่ประจำถึง 200 คน หากนับรวมลูกหลานและครอบครัวของแรงงานชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาอยู่ด้วยอาจมีถึง 400 คน ในอำมาจกรแห่งนี้จึงประกอบไปด้วยชาวไทใหญ่พลัดถิ่นและครอบครัวมากถึง 400 คน ผู้จัดการสวนส้มและหัวหน้าสายงานต่างๆ อีกกว่า 30 คน ที่ได้รับมอบหมายการดูแลงานและภารกิจจากเจ้าของสวนส้ม

ภาษาและการสื่อสารระหว่างพวกเขาไม่ค่อยมีปัญหามากนักด้วยเพราะภาษา“เมือง” หรือภาษาท้องถิ่นภาคเหนือกับภาษาไทใหญ่มีความคล้ายคลึงกันมาก และแม้ว่าชาวไทใหญ่ที่เข้ามาใหม่จะมีสำเนียงภาษาไทใหญ่ที่ฟังยาก แต่ด้วยเพราะพวกเขาอพยพเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติที่ทำงานในสวนส้มมาก่อน เขาจึงเรียนรู้ภาษาผ่านญาติและค่อยๆ พัฒนาภาษาล้านนาและภาษาไทยเมื่อเข้ามาอยู่นานขึ้น

ชีวิตของแรงงานไทใหญ่ในสวนส้มพร้อมกับผู้จัดการและหัวหน้างานเริ่มขึ้นทุกเช้ามีคและจบลงที่เย็นย่ำทุกๆ วันเพื่อทำงานในไร่ ทั้งคอยหมั่นดูแลบำรุงรักษาดินส้มให้ได้ผลผลิตดี การให้น้ำที่เพียงพอ ฉีดสารเคมี ใส่ปุ๋ย ค้ำดินส้มให้เตรียมออกดอกผล เก็บผลส้มนอกฤดู ดูแลต้นใหม่ที่เพิ่งติดตาและต่อกิ่ง ฯลฯ

ในช่วงงานเวลาปกติประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนกันยายนที่ทุกๆ คนไม่ต้องแข่งกับเวลาเพื่อเก็บผลผลิต จำนวนแรงงานชาวไทใหญ่ 200 คนจะเพียงพอต่อการทำไร่ส้มในพื้นที่กว้างขนาด 600 ไร่ แต่หากเป็นช่วงที่งานชุกโดยเฉพาะในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตส้มในฤดูกาล ทั้งผู้จัดการ หัวหน้างาน และแรงงานเหล่านี้ต้องเพิ่มเวลาทำงานจากเช้ามีคต่อไปจนถึงดึก

คืนก่อนคืนเพื่อเร่งเก็บผลส้มให้ได้ตามจำนวนความต้องการของตลาด ไม่มีใครได้นอนเร็วหรือมีเวลาดูละครที่ตัวเองชอบ และต้องตื่นแต่เช้ามีคเพื่อทำงานที่เร่งรีบเหล่านี้ แต่ค่าทำงานล่วงเวลาชั่วโมงละ 12 บาทที่ทั้งหัวหน้างานและแรงงานได้รับก็อาจทำให้พวกเขาหายเหนื่อยไปได้บ้าง แต่แม้จะทำงานกันจนคึกคัก ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เป็นแรงงานประจำก็ไม่เคยเพียงพอต่องานที่ล้นมือในช่วงเวลานี้ บ่อยครั้งที่นายจ้างต้องจ้างแรงงานชั่วคราวแบบไปกลับจากหมู่บ้านใกล้เคียงเข้ามาช่วยทำงานในเวลาเร่งด่วนเช่นกัน

ค่าจ้างรายวันที่พวกเขาได้รับวันละ 80-120 บาทสำหรับผู้มาใหม่และสูงขึ้นตามอายุงานทำให้พวกเขาสามารถเก็บเงินได้จำนวนไม่น้อยเมื่อเทียบกับชาวไทใหญ่ที่เข้าไปเป็นแรงงานในเมืองใหญ่ ทั้งนี้ เป็นเพราะพวกเขามีต้นทุนสำหรับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันต่ำกว่า จากการไม่ต้องจ่ายค่าที่พัก แต่จ่ายค่าไฟ ค่าอาหารและค่าใช้จ่ายส่วนตัว สำหรับอาหารนั้นพวกเขาเสียค่าใช้จ่ายเอง แต่ส่วนใหญ่ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นมักใช้เวลาในช่วงเช้า/เย็นหลังเลิกงาน ไปเก็บผักป่า หน่อไม้ ยิงสัตว์ ล่านกในป่าตามชายแดนที่ไม่ห่างไปจากสวนส้มมากนัก ทำให้พวกเขาประหยัดเงินที่ต้องไปซื้ออาหารที่ตลาดได้จำนวนไม่น้อย

ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานในสวนส้มส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอายุงานที่หลากหลาย ตั้งแต่ 1 ปีไปจนถึง 25 ปี บางคนทำงานมาตั้งแต่ยังหนุ่มสาว เคยทำงานตั้งแต่การดูแลสวนส้ม การเก็บเกี่ยว จนปัจจุบันได้รับมอบหมายงานที่เหมาะสมกับอายุที่เป็นงานไม่หนักหรือใช้กำลังมากเกินไป เช่น งานในครัว ปัดกวาดทำความสะอาด เก็บเกี่ยวหญ้าบริเวณคันส้ม หรือทำสวนเล็กๆ น้อย ๆ เป็นต้น

นางไอ่” อายุ 48 ปีแล้ว ทำงานอยู่ที่สวนส้มมานานถึง 13 ปี เธอเล่าว่า “ตอนนี้มาทำงานในครัว ช่วยปัดกวาดเช็ดถูบ้าง แต่ก่อนทำงานในไร่” หรืออย่างพ่อแม่ของ “แสง” ที่เดินทางมาจากเมืองปิ่นเมื่อ 24 ปีที่แล้ว (พ.ศ. 2523) พวกเขาเดินทางมาเพื่อต้องการจะมาเยี่ยมขายที่บ้านเปียงหลวง อ.เวียงแหง จ. เชียงใหม่ หลังจากได้พบขายแล้วจึงย้ายมาทำงานที่สวนส้ม จนทำงานได้ 20 ปีสามารถเก็บเงินซื้อที่ดินสร้างบ้านและตั้งร้านขายของชำได้ในหมู่บ้านใกล้เคียง “น้องเกิดในเมืองไทย พ่อกับแม่มานานแล้ว มาตั้งแต่ในยุคที่ยังไม่มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาจำนวนมากนี้ พ่อแม่ทำงานในสวนส้มมาตั้งกว่า 20 ปี ทำงานทุกอย่างจนเริ่มแก่ตัวแล้วเลยเอาเงินไปซื้อบ้านและที่ดิน ตั้งร้านขายของเล็กๆ และคงไม่คิดจะกลับไปเมืองปิ่นอีกเพราะไม่มีญาติอยู่ที่นั่นแล้ว พ่อแม่น้องเข้ามาอยู่ในเมืองไทยนานแล้ว ก็ได้บัตรประชาชนแล้ว”

“นางอุ” ทำงานที่สวนส้มแห่งนี้มา 9 ปี ส่วนสามีทำงานมาก่อนหน้า 2 ปี ทั้งคู่พบรักกันและแต่งงานกันที่นี่ “มาเจอแฟนและแต่งงานกันที่นี่ ตอนนี้มีลูก 2 คน คนแรกอายุ 8 ขวบกำลังเรียนหนังสือที่โรงเรียนประถมใกล้ ๆ มีรถรับส่งทุกวัน ส่วนอีกคนยังเล็ก 3 ขวบ ก็ได้พาแม่จากเมืองปิ่น เอาแกมอายุด้วย ช่วยเลี้ยงหลานและอยู่ใกล้ๆ กัน”

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง ผู้จัดการ หัวหน้างานและแรงงาน มีระบบการทำงาน ซ้อนทับกันอย่างน้อยสองแบบ คือ แบบแรก ความสัมพันธ์ในแนวระนาบแบบนายจ้าง-ลูกจ้าง ที่มีการ สร้างกฎเกณฑ์การปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างส่วนรวม เน้นการควบคุม การแข่งขันกันทำงานเพื่อเป็น สิ่งสำคัญในการพิจารณาเงินค่าจ้าง การมีหลักประกันในการทำงาน เช่น นายจ้างกับหัวหน้างานและ แรงงานสร้างกฎเกณฑ์และหลักประกันว่าหัวหน้างานและแรงงานจะทำงานในสวนส้มยาวนานพอ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง นายจ้างจึงเก็บเงินค่าประกันจากหัวหน้างานจำนวน 30,000 บาทเพื่อเป็น หลักประกันว่าจะทำงานกับสวนส้มเป็นเวลา 3 ปี ส่วนแรงงานต้องจ่ายเงินค่าประกันจำนวน 1,000-2,000 บาทเพื่อเป็นหลักประกันว่าจะทำงานกับสวนส้มแห่งนี้เป็นเวลา 3 ปีด้วยเช่นกัน “เจ้าของสวนส้ม เขาให้เหตุผลว่า งานสวนส้มเป็นงานหนัก คนลาออกเพราะถอดใจมีเยอะ ไม่สู้งานหนักกัน เลยต้องมีเงิน ประกันเพื่อจะได้ไม่เสียเวลาในการตามหาคนมาทำงาน ทำให้งานหยุดชะงัก”

การควบคุมการทำงานในไรระหว่างผู้จัดการ หัวหน้างานและแรงงานนั้น มีทั้งผ่านระบบการ แข่งขันกันระหว่างกลุ่มหัวหน้างานและแรงงานที่จัดขึ้นเป็นกลุ่มๆ โดยผู้จัดการจะประชุมกับหัวหน้า งานทุกๆ เย็นหลังเลิกงานในไรร่วมเพื่อประเมินผลการทำงานของกลุ่มต่างๆ และจัดแผนงานสำหรับ วันรุ่งขึ้น การควบคุมการทำงานต้องให้เป็นไปตามแผนงาน มีการแข่งขันกันทำงานหรือหากบางครั้งมี หัวหน้างานหรือแรงงานที่ “อู๋” งานก็จะถูกประเมินผลงานผ่านการแข่งขัน ผ่านการขึ้นเงินเดือนและ เพิ่มค่าจ้างรายวัน หรือโบนัส เป็นต้น

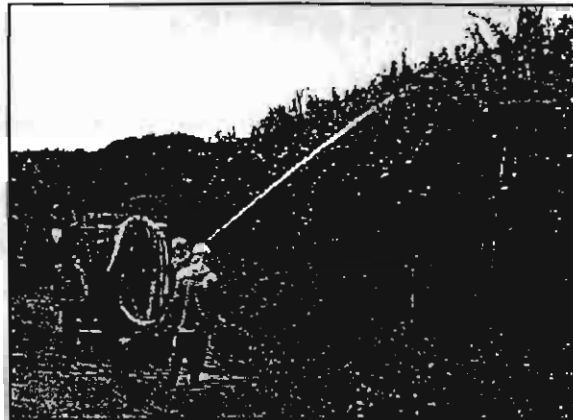
แบบที่สอง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนายจ้าง หัวหน้างานและลูกจ้าง ที่จัด ความสัมพันธ์บนพื้นฐานของการสร้างบุญคุณ ความไว้วางใจและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เช่น ลูกจ้างทำให้นายจ้างไว้วางใจด้วยการไม่เปลี่ยนงานบ่อย ทำให้รู้จักนิสัยใจคอกันยาวนาน การมีความซื่อสัตย์ต่อการ ทำงาน ความขยันขันแข็งในการทำงาน ขณะที่นายจ้างก็เป็นผู้อุปถัมภ์ที่ดี ปฏิบัติตัวเป็นที่พึงให้ในยาม ทุกข์ยาก เช่น ในยามเจ็บป่วยไปโรงพยาบาล การขอให้ติดต่อราชการให้ เป็นต้น “ลูกจ้างที่รับมาทำงาน ส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ทั้งนั้น ค่าจ้างทำงานก็ไม่แพงมากและแต่ละคนก็ทำงานกับเรามาเนิ่นนาน เราอยู่กัน แบบพี่น้องมากกว่า มีอะไรก็ช่วยกันไป เห็นก็สงสาร คนเขาล้ามากมา เป็นคนไทยเหมือนกัน”

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ การเป็นผู้ให้ของนายจ้างในบางครั้งหมายถึงการยินยอมให้มี สวัสดิการ การให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น สวนส้มบางแห่งยอมให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย ใหญ่ หรือยินยอมให้ลูกหลานชาวไทใหญ่ได้เรียนหนังสือ ซึ่งบางคนก็พ่อแม่ทำงานให้กับสวนส้มมา ยาวนานก็อาจเรียนสูงไปจนถึงจบชั้นมัธยมก็มี สวนส้มบางแห่งได้จัดสวัสดิการรับ-ส่งลูกหลานของ แรงงานชาวไทใหญ่ไปเรียนหนังสือทุกวันเช้า-เย็น จัดรถรับส่งให้ออกไปตลาดทุกๆ เย็น การจัดยา รักษาพยาบาลหรือการพาไปส่งโรงพยาบาลยามเจ็บป่วย บางแห่งวางระบบการดูแลตรวจตราด้วยการ ให้หัวหน้างานมีบ้านพักนอนกระจายไปทั่วทุกแปลงโรงนอนใกล้ๆ คนงาน “มีอยู่บางครั้งที่คนงานล้ม เจ็บ จนต้องห้ามส่ง โรงพยาบาล พวกเราก็เอารถออกพาไปส่งกลางดึก”

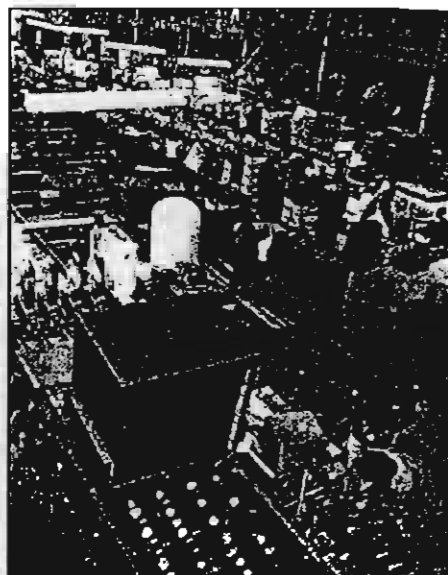
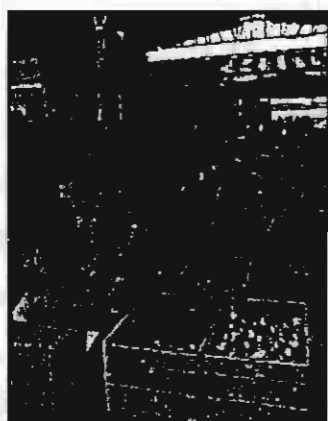
“งานค้ำดันสับ” หนึ่งในงานหลัก
ที่ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นเร่งทำงาน
ก่อนฤดูฝนจะมาถึง

“งานฉีดสารเคมี” ในสวนส้ม
ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่น
ส่วนใหญ่เป็นงานของผู้ชาย

ทุกๆ เข้าในไร่ส้ม หัวหน้างานและแรงงาน
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นจะกระจายกันทำงานตาม
ที่ได้รับการแบ่งงานจากการประชุมเย็นวัน
ก่อนหน้า

การทำงานของแรงงานพลัดถิ่นในโรงเว็กส์ กระบวน
การการขึ้นสุดท้ายของการผลิตสั้มเพื่อส่งออกไปยัง
ตลาดในประเทศและต่างประเทศ

แรงงานชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนสั้ม
กับงานเก็บสั้มนอกฤดูกาล

แรงงานชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ทำงานมาชานาน
หรืออยู่ในวัยชรา มักจะได้รับงานที่ไม่หนักจน
เกินไป เช่น งานค้ายหญ้า งานปลูกไม้ประดับ
หรืองานในโรงครัว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้าง ในแง่หนึ่งเป็นผลมาจากนายจ้างเองต้องการแรงงานที่ไว้ใจได้ ดังจะเห็นได้จากระบบการหาแรงงานเข้ามาทำงานในสวนส้มที่สวนส้มใช้วิธีบอกผ่านไปยังกลุ่มแรงงานที่ทำงานอยู่ก่อนแล้วให้บอกต่อไปยังญาติพี่น้องที่อยู่ฝั่งพม่าว่ายังสามารถรับคนงานได้อีกจำนวนหนึ่ง หากใครมีความประสงค์จะเข้ามาทำงานก็ให้เข้ามาทำงานได้ โดยมีญาติที่เคยทำงานอยู่ก่อนหน้าแล้วเป็นผู้รับประกันและเก็บเงินค่าประกันการทำงาน “เดือนที่ผ่าน มา ช่วงที่จะปิดรับแรงงานต่างด้าว ทางสวนส้มประกาศว่า ยังมีโควตารับเพิ่มได้อีก 50 คน จึงประกาศไปยังแรงงานเพื่อไปหาญาติมาทำงานหาคนที่ไว้ใจได้มาทำงาน พวกแรงงานก็จะโทรกลับไปบอกที่บ้านให้รีบทยอยเดินทางเข้ามา จึงทำให้ช่วงที่ผ่านมามีคนงานเข้ามามากขึ้นเป็นร้อยๆ คนเลยทีเดียว รับเข้ามาก่อนเพื่อเตรียมเอาไว้ในช่วงหน้าเก็บส้ม”

ความสัมพันธ์ของการอุปถัมภ์พึ่งพากันยังเกิดขึ้นในระดับส่วนตัวด้วย เช่น การเรียนรู้งานระหว่างแรงงานที่เคยทำงานมาก่อนกับแรงงานใหม่ที่ยังรู้งานน้อย หรือระหว่างหัวหน้างานคนใหม่กับแรงงานที่ทำงานมานานซึ่งเริ่มกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในงานที่ตัวเองทำอยู่ ทำให้บางครั้งเราเห็นภาพของแรงงานชาวไทยใหญ่ที่ทำงานมานานสอนงานให้แก่หัวหน้างานคนใหม่ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ให้การช่วยเหลือกันในระดับส่วนตัวเกิดขึ้น เช่น หัวหน้างานบางคนช่วยสอนหนังสือและภาษาไทยให้กับแรงงานไทยใหญ่ที่สนใจเรียนภาษาไทยหลังเลิกงาน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบ ทั้งความสัมพันธ์ในแนวนอนแบบนายจ้างลูกจ้างที่วางอยู่บนระบบการแข่งขันกันทำงานและหลักประกันการทำงาน กับความสัมพันธ์ในแนวตั้งแบบอุปถัมภ์นั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่า สวนส้ม รูปแบบหนึ่งของทุนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ได้มีปฏิบัติการที่เรามักมองเห็นได้ใน “ด้านลบ” เพียงด้านเดียวจากการกดขี่ขูดรีดหรือการเอารัดเอาเปรียบแรงงานอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่ทุนมีปฏิบัติการที่สลับซับซ้อนและมีรูปแบบแตกต่างหลากหลายในบริบทเงื่อนไขของความสัมพันธ์ชุดต่างๆ ที่แตกต่างกันไป สำหรับกรณีศึกษาทุนในรูปของสวนส้ม การจัดวางความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้แปรเปลี่ยนภาพการเป็น “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” ของทุนไปเป็น “ผู้อุปถัมภ์ค้ำชู” ในโลกทัศน์และวิถีคิดของคนไทยทั้งของนายจ้างเองในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากกับลูกจ้างแรงงานในฐานะผู้ตกทุกข์มาพึ่งพิงผ่านการทำให้เป็นที่พึ่งพิงแก่กัน ขณะที่การวางความสัมพันธ์ทั้งสองระดับซ้อนทับซ้อนกันดังกล่าว ในอีกด้านหนึ่ง ก็เพื่อที่จะทำให้ทุนแน่ใจได้ว่า ทุนจะยังคงมี “แรงงานราคาถูก” ที่คอยรองรับระบบการทำงานอย่างต่อเนื่องต่อไป

ไทใหญ่พลัดถิ่นกับชีวิตทางสังคมในสวนส้ม

ชีวิตของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นหลายต่อหลายคนที่เป็นแรงงานในสวนส้มมายาวนานดูเหมือนได้พบกับการเปลี่ยนผ่านช่วงวัยของตนเอง จากวัยหนุ่มสาวเข้ามาทำงาน ตั้งครอบครัวและหวังว่าเมื่อทำงานเก็บเงิน ได้ส่งเงินกลับบ้านบ้างและอาจจะได้กลับไปอยู่บ้านในอนาคต

ชีวิตทางสังคมของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นมีภาพอันหลากหลาย แต่กิจกรรมในชีวิตที่พวกเขาให้ความสนใจ คือ การเฝ้าหาความรู้จากการเรียน การส่งลูกหลานให้ได้เรียนหนังสือ อย่างไรก็ตาม การได้เรียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสนใจของสวนส้มแต่ละแห่ง เช่น สวนส้มบางแห่งยินยอมให้หน่วยงานองค์กรเอกชนเข้าไปตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย อังกฤษและภาษาไทใหญ่ ขณะที่บางแห่งอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวขอให้หัวหน้างานสอนอ่านเขียนภาษาไทยและเรียนหนังสือบ้าง เป็นต้น

มีคำของชาวไทใหญ่ที่ว่า “มีเงินหื้อแลกคำ มีคำหื้อแลกแสง มีแสงหื้อแลกปิ่นสุ” หมายถึง มีเงินให้แลกทอง มีทองให้แลกเพชรพลอย มีเพชรพลอยให้แลกเอาวิชาความรู้ (เรณู 2541: 368) ไม่ว่าคำกล่าวนี้ถูกปฏิบัติอย่างไร แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นในกลุ่มแรงงานชาวไทใหญ่จำนวนมาก คือ เมื่อได้เงินมาจะไปเปลี่ยนเป็นทองคำ แต่นั่นอาจเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจและความมั่นคงปลอดภัย

แต่การมีทองแล้วแลกเอาความรู้นั้นดูเหมือนเป็นสิ่งที่พ่อแม่ชาวแรงงานไทใหญ่มุ่งหวังอยากจะทำมอบให้กับลูกหลานของตัวเองที่มีโอกาสในประเทศไทย จะพบว่าหลายปีที่ผ่านมา ก่อนที่กระทรวงแรงงานจัดระบบการศึกษาให้แก่ลูกหลานของแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติพม่า ลาว กัมพูชา กลุ่มลูกหลานชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้ม โดยเฉพาะคนที่เข้ามาทำงานในสวนส้มไม่ต่ำกว่า 5 ปีและหรือมีลูกหลานมักจะส่งลูกหลานของตัวเองเข้าเรียนในโรงเรียนประถมที่อยู่ในหมู่บ้านห่างจากสวนส้มไปประมาณ 3 กิโลเมตร เด็กๆ เหล่านี้เริ่มเรียนหนังสือตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลไปจนถึงระดับประถม แต่ลูกหลานของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เป็นแรงงานทำงานมายาวนาน บางคนได้เรียนไปถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 ซึ่งต้องออกไปเรียนยังโรงเรียนที่ห่างออกไปอีกประมาณ 8-10 กิโลเมตร แม้ว่าเด็กเหล่านี้ไม่มีบัตรประชาชนหรือเอกสารหลักฐานรับรองความเป็นคนไทย แต่เด็กๆ เหล่านี้ก็ได้รับการอนุโลมให้ได้เรียนหนังสือ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเป็นโรงเรียนอยู่ติดชายแดนที่ยังพอรองรับเด็กได้อีกจำนวนหนึ่งเพื่อมาเรียนกับเด็กๆ คนเมืองและคนไทยที่อยู่บริเวณนั้น เด็กๆ เหล่านี้จะเสียค่าเล่าเรียนเหมือนกับเด็กคนอื่นๆ คือ ปีละ 800 บาท โดยเด็กๆ นำข้าวไปโรงเรียน ส่วนโรงเรียนจัดกับข้าวเพื่อเป็นอาหารกลางวันให้แก่เด็กๆ

นอกจากการส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือแล้ว ชีวิตของหนุ่มสาวชาวไทใหญ่พลัดถิ่นพบกับช่วงเปลี่ยนผ่านแห่งวัยที่นี้ ไม่ว่า การพบรัก การแต่งงาน อย่างกรณีของ “นางอุ” ที่แต่งงานไปเมื่อ 8 ปีที่แล้ว หรือ “นางคำอ่อง” ที่เดินทางมาจากเมืองปิ่นเมื่อ 3 ปีที่แล้วเมื่อตอนอายุ 17 ปี ก็ได้พบรักแต่งงานกับหนุ่มไทใหญ่ที่ทำงานด้วยกัน “มีป้าเป็นผู้ใหญ่ ส่วนแม่ก็เป็นผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย หลังพิธีแต่งงาน น้องก็ฝากค่าสินสอดให้ป้าที่กำลังจะกลับไปเยี่ยมบ้าน ให้เอากลับไปให้แม่ของน้องที่บ้านที่เมืองปิ่น เงินค่าสินสอดทองหมั้นเงิน 1,000 บาท ทอง 1 บาท”

ทุกๆ เช้า-เย็นในวันจันทร์ถึงวันศุกร์ เจ้าของสวนส้มได้จัดบริการรถรับส่งนักเรียนซึ่งส่วนใหญ่คือลูกหลานชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ทำงานภายในสวนส้มไปโรงเรียนที่ห่างออกจากสวนส้มไปประมาณ 3 กิโลเมตร

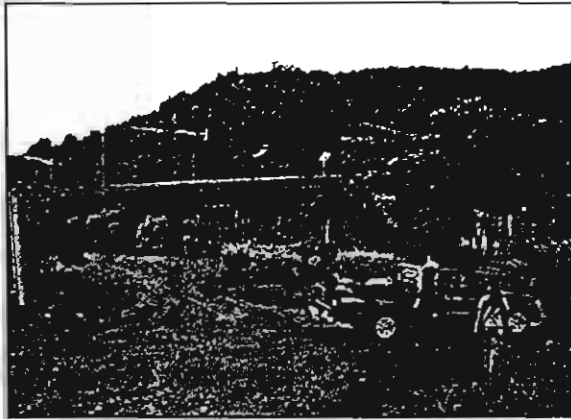
การแต่งงานระหว่างหนุ่มสาวไทใหญ่เกิดขึ้นทุกปี บางปีมากถึง 4 คู่ด้วยกัน “บางคนมาอยู่นานก็ได้แฟน แต่งงาน มีลูกหลาน คนที่พบรักกันในส่วนสัมน้อยปีละ 1 คู่ บางปีสูงถึง 4 คู่ก็มีที่แต่งงานกันในส่วนสัมนั้น ก็มีพิธีแต่งงาน มีผู้ใหญ่สู่ขอตามพิธีของไทใหญ่”

อย่างไรก็ตาม การพบรักและการตั้งครรภ์ในหลายคู่ๆ ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะตั้งรกรากที่นี่ไปตลอดชีวิต หลายคนแสดงความต้องการอยากกลับบ้าน แต่เงื่อนไขข้อจำกัดก็มีมากมาย พวกเขาต้องพิจารณาว่ามีเงินมากพอสำหรับค่าเดินทางที่แพงมากหรือไม่ มีอันตรายนอกอยู่ที่บ้านหรือไม่ แต่แรงงานหลายคนมีช่วงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงในวัยหนุ่มสาวที่ส่วนสัมนั้น จากวัยหนุ่มเข้ามาทำงาน ตั้งครอบครัว และอาจกลับไปตายที่บ้าน เช่น นางอุบอว่า “ถ้ามีโอกาสก็อยากจะกลับบ้าน มาที่นี่ก็เพื่อทำงานเก็บเงินมากกว่า ไม่ค่อยได้เที่ยวไปไหนไกล ส่งลูกเรียนก็จะได้รู้หนังสือ มีโอกาสกับเขาบ้างในอนาคต”

ดังที่นางอุเล่าข้างต้น ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่อยู่ในอาณาจักรสวณสัมนั้นคิดขายแคนมักไม่ค่อยได้ออกไปเที่ยวไกลๆ ทั้งนี้ เป็นเพราะงานที่รัดตัวตลอดทั้งวัน พอถึงเย็นย้ายไปได้ไกลก็เพียงตลาดที่ห่างออกไป 3 กิโลเมตรโดยไปกับรถรับส่งของสวณสัมนั้น นอกจากนี้ เป็นเพราะสวณสัมนั้นอยู่ติดชายแดนห่างจากอำเภอฝางกว่า 20 กิโลเมตร แม้ว่าจะมีรถโดยสารอยู่บ้าง แต่เส้นทางเข้าออกค่อนข้างลำบาก โดยส่วนใหญ่เมื่อพวกเขาเสร็จจากงานในไร่ก็จะพักผ่อนอยู่บ้านกับครอบครัว บ้างก็ออกไปยิงนก ตกปลา เก็บผักหักหน่อเพื่อหามาเป็นอาหารเย็น บ้างก็ดูโทรทัศน์ที่มีรายการละครไทยเป็นรายการโปรด ดังนั้น ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นส่วนใหญ่เมื่อเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งก็มักจะหาซื้อวิทยุ โทรทัศน์ หรือเครื่องเล่นวีซีดีดูหนังฟังเพลง เพื่อเป็นสิ่งพักผ่อนหย่อนใจที่พอจะหาได้

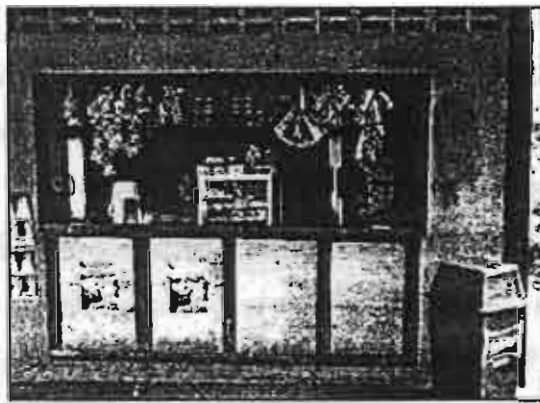
ส่วนวันหยุดประจำ คือ ทุกกลางเดือนและปลายเดือน ซึ่งถือเป็นวันจ่ายเงินและวันหยุดงานไปด้วย ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นและหัวหน้างาน หากมีโอกาสพวกเขาจะนั่งรถโดยสารออกไปยังอำเภอฝางเพื่อซื้อเสื้อผ้า เทียนงานวัด และเยี่ยมญาติในเมืองบ้าง “ส่วนใหญ่อยู่ที่ในส่วนสัมนั้นไม่ค่อยได้ออกไปไหนไกลอย่างมากไปเที่ยววัดไคที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 3 กม. หรือออกไปที่อำเภอฝางเพื่อเที่ยวงานปอยเทศกาลอย่างงานฤดูหนาวและงานปีใหม่สงกรานต์...ส่วนใหญ่ซื้อของใช้ต่างๆ เป็นเงินเชื่อกับสหกรณ์ของสวณสัมนั้นเอง ก็คือร้านขายของชำที่สวณสัมนั้นเอาไว้ให้ บางทีก็มีพ่อค้าเข้ามาขายของ แล้วแต่สวณสัมนั้นแต่ละแห่ง หรือหากมีรถมอเตอร์ไซด์หรือมีรถจักรยานก็อาจจะออกไปซื้อของที่หมู่บ้านถัดไป หรือไปกับรถของสวณสัมนั้นที่จะออกไปยังตลาดใกล้เคียง”

“พวกเรามาที่นี่เพื่อมาทำงานส่งเงินกลับบ้าน ไม่ได้มาเที่ยว ถ้ามีโอกาสถึงจะได้เที่ยวบ้าง อย่างเด็กสาวๆ ถ้าไปในเมืองก็ไปซื้อเสื้อผ้าทันสมัย วิทยุมาใส่ แต่พวกนี้ก็คิดถึงเรื่องการเก็บเงิน ส่งเงินกลับบ้านกันมาก”

เรือนนอน หรือบ้านพักของชาวไทใหญ่
พลัดถิ่นภายในสวนส้ม ที่ภายในถูกจัดแบ่ง
เป็นห้อง ๆ

เรือนนอน อีกแห่งหนึ่งของชาวไทใหญ่พลัด
ถิ่นในสวนส้ม 1 ห้อง สำหรับ 1 ครอบครัว
ที่มีพ่อแม่ลูก หรือบางห้องอาจมีญาติพี่น้อง
มาอยู่รวมด้วย

ตลาดหรือสหกรณ์ภายในสวนส้มที่แรงงาน
สามารถหาซื้ออาหารหรือของใช้ส่วนตัวโดย
ใช้การ “เชื่อ” ไปก่อน จากนั้นค่อยจ่ายคืน
เงินสดเมื่อได้รับเงินค่าแรงในช่วงกลางเดือน
หรือสิ้นเดือน

ครัวหรือสถานที่ประกอบอาหารของแรงงาน
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ตั้งอยู่ใกล้เรือนนอน

การกลับบ้าน ส่งเงินและเยี่ยมญาติ

ความคิดโดยทั่วไปที่มองแรงงานพลัดถิ่นมักจะคิดว่า พวกเขาอพยพเข้ามาและมักจะอยู่ยาว ไม่ค่อยยอมกลับบ้าน แต่จากการเก็บข้อมูลชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นที่มาเป็นแรงงานในเขต 3 อำเภอชายแดน กลับพบรูปแบบหลากหลายที่มีทั้งกลุ่มที่ต้องการตั้งถิ่นฐานถาวร กลุ่มแรงงานพลัดถิ่นที่เข้ามาทำงานแบบชั่วคราวแล้วกลับบ้านไปทำงานที่บ้าน หรือกลุ่มที่ไปๆ กลับๆ จากนั้นเดินทางกลับมาใหม่ หรือในบางกลุ่มที่ทำงานอยู่ในเมืองไทยมานานและมีความหวังตลอดเวลาว่าจะได้กลับไปอยู่ที่บ้าน ดังนั้นเราอาจจำแนกแรงงานออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ ในแง่ของการตั้งถิ่นฐาน คือ แรงงานที่ต้องการทำงานแบบชั่วคราวกับแรงงานที่เริ่มตั้งรกรากอยู่ถาวร

แบบแรก แรงงานแบบชั่วคราว หมายถึงแรงงานที่เดินทางไปๆ กลับๆ ระหว่างเมืองไทยกับพม่า ในกลุ่มนี้ในอดีตประมาณ 5-10 ปีที่ผ่านมามีคนข้ามมากในเขตอำเภอฝาง โดยเป็นกลุ่มชาวไทยใหญ่ที่มีบ้านอยู่ใกล้กับเขตชายแดนไทยเดินทางเข้ามาทำงานชั่วคราวตามแนวชายแดน เช่น แถบบ้านลาน จนหมดหน้างานก็จะเดินทางกลับไป อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวเริ่มลดน้อยลงเมื่อรัฐบาลไทยเริ่มเข้มงวดต่อการเดินทางผ่านแดนมากขึ้น นอกจากนี้ จะประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่ยังมีญาติอยู่ฝั่งรัฐฐานที่พวกเขาอาจจะกลับไปช่วยทำงานอื่นๆ บ้างและกลับมาทำงานใหม่ในประเทศไทยเมื่องานและเงินไม่เพียงพอ ซึ่งในปัจจุบันการเดินทางกลับบ้านเริ่มมีความสะดวกมากขึ้นเมื่อข้ามไปยังฝั่งพม่า เพราะการคมนาคมภายในพม่าสะดวกขึ้น แต่การเดินทางกลับหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลักๆ คือ เรื่องค่าเดินทางที่แพงมากขึ้น ทำให้พวกเขาไม่สามารถเดินทางได้บ่อยครั้งนัก เพราะการเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน เยี่ยมญาติหรือส่งเงินกลับบ้านมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากในการเดินทาง

“นางแสงคำ” เล่าว่า “มาอยู่ในเมืองไทยได้ 7 ปีแล้ว กลับบ้านได้เพียง 1 ครั้ง เพราะว่าแต่ละครั้งใช้เงินจำนวนมาก ถ้าจะเดินทางกลับบ้าน ต้องใช้เงิน ไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นบาทเพื่อเป็นค่ารถและค่าผ่านทาง ซึ่งมันแพงมาก ถ้าจะพาลูกไปด้วยก็ยิ่งแพง เพราะต้องจ่ายค่ารถและค่าผ่านทางหลายๆ ค่า อย่างเส้นทางจากกลับจากน้ำจางเข้ามาจะต้องผ่านหลายสิบด่าน เสียเงินคนละไม่ต่ำกว่า 100 บาทต่อจุด จ่ายเป็นเงินไทยให้กับตำรวจเข้าเมือง ตำรวจและทหารทั้งพม่า มูเซอที่เป็นอาสาสมัครของทหารพม่า พอมาถึงด่านเคอ จะเข้าเวียงออกเวียงก็จะต้องเสียอีกไม่ต่ำกว่าฝั่งละ 100 บาท มันเสียค่ารถแพง ค่าผ่านทางแพง และต้องมีค่าที่พักระหว่างทาง”

หรือ “สิริ” หนุ่มจากเมืองปิ่นมีโอกาสดำไปบวชเรียนเป็นพระที่วัดในเมืองพญาอยู่ 3 พรรษา จากนั้นสึกออกมาทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ ได้เงินวันละประมาณ 180 บาท แต่ย้ายสิริทำงานก่อสร้างได้ไม่นานก็รู้สึกอยากลาออก เพราะคิดถึงแม่ อยากจะกลับมาทำงานที่สวนส้มในเขตอำเภอฝางกับแม่และญาติๆ ที่มาจากเมืองปิ่นด้วยกันมากกว่า อ้ายสิริเลยสมัครเข้ามาทำงานที่สวนส้ม ได้เงินน้อยกว่า แต่สบายใจมากกว่าและเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายต่างๆ และในสวนส้มแม้จะได้เงินน้อยกว่า แต่มีค่าใช้จ่ายที่ต่ำกว่า หลังจากนั้นไม่นาน อ้ายสิริก็กลับไปบ้านเกิดเพื่อไปช่วยงานที่บ้านกับญาติประมาณ 7 เดือน แต่

พบว่าไม่ค่อยมีงานทำ จึงกลับมาทำงานที่สวนส้มกับแม่อีก “เพิ่งกลับมาจากเมืองนอกเมื่อปีที่แล้ว กลับไปหาญาติ ลุงกับป้าที่บ้าน ไปอยู่ที่นั่นได้ 7 เดือน ช่วยทำนาทำไร่บ้าง แต่ก็อยู่ได้ไม่นาน เพราะว่ามีแม่อยู่ทางนี้คนเดียว ก็เลยเดินทางกลับมาทำงานกับแม่ดีกว่า”

“โจ้” อายุ 25 ปี อยู่ที่เวียงกลางเคอ มีพ่อแม่ยังทำงานอยู่ที่รัฐฉาน ประเทศพม่า โจ้มาถึงเมืองไทย ได้ 2 ปี มีโอกาสได้เก็บเงินก็เดินทางกลับไปเยี่ยมบ้าน “ผมคิดถึงบ้าน ทำงานได้สองปีก็กลับบ้านไปหาพ่อแม่ ผมชวนพ่อกับแม่มาอยู่ด้วย เพราะว่าพี่สาวกับผมซื้อบ้านเอาไว้แล้วเป็นบ้านที่พี่เขยคอยดูแลให้อยู่ และเป็นบ้านที่อยู่ใกล้กับยาที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเขตบ้านเวียงหาวมานานหลายสิบปีแล้ว แต่ว่าพ่อกับแม่ผมไม่ยอม เพราะรู้สึกว่ามันคุ้นกับที่ใหม่ ผมก็ต้องไปๆ กลับๆ ไปหาพ่อกับแม่ผม”

แบบที่สอง แรงงานพลัดถิ่นที่เข้ามาทำงานยาวนาน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ กลุ่มคนไทใหญ่ที่ไม่มีญาติเหลืออยู่ที่บ้านเกิด บ้านเรือนถูกทุบทำลาย หากจะกลับไปก็หวาดกลัวต่อการกระทำความรุนแรงเป็นต้น โดยส่วนใหญ่คนเหล่านี้เป็นแรงงานที่ทำงานทั้งในสวนส้มขนาดใหญ่และตามแหล่งงานอื่นๆ หรือหลบอาศัยอยู่ตามทุ่งป่า สำหรับคนที่ทำงานในสวนส้มมักจะทำงานระยะยาว มีอายุการทำงานตั้งแต่ 1-25 ปีขึ้นไป กลุ่มนี้มีทั้งคนจำนวนหนึ่งที่หวังอยากจะกลับไปอยู่ที่บ้าน โดยเฉพาะกลุ่มวัยกลางคนที่จากบ้านมานาน ขณะที่วัยรุ่นหนุ่มสาวที่เพิ่งเข้ามาทำงานยังอยากทำงานและแสวงหาความสุขในที่ต่างถิ่นไปก่อน เช่น “นางอู” เข้ามาทำงานในสวนส้มแถบชายแดนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนปัจจุบันทำงานได้ 9 ปีแล้ว ส่วนสามีทำงานที่สวนส้มเดียวกันมานาน 11 ปี ทั้งสองต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า “ถ้ามีโอกาสได้กลับบ้าน ถ้าที่บ้านมีงานทำ มีเศรษฐกิจที่ดี ไม่มีทหารพม่าคอยรบกวน พวกผมก็อยากจะกลับบ้าน”

“ฮ่วน” ชาวไทใหญ่อายุประมาณ 25 ปี ข้ามมาจากฝั่งพม่าทางแม่ฮ่องสอน บอกถึงความรู้สึกของเธอว่า “ไม่คิดตั้งรกรากอยู่ที่เมืองไทยนี้หรอก อยากจะกลับไปบ้านอยู่ แต่ตอนนี้ยังไม่มีเงิน คิดว่าจะเก็บเงินสักพัก ถ้ามีเงินมากพอและถ้าเหตุการณ์ในพม่าดีขึ้นก็จะกลับบ้าน คิดถึงบ้าน”

“น้อย” มาจากเวียงกลางเคอ เมืองคิตชายแดนจังหวัดแม่ฮ่องสอน น้อยทำงานในเมืองไทยได้ 4 ปีแล้ว เธอเล่าว่า “ได้กลับบ้านหนึ่งครั้ง และไม่นานมานี้ แม่ก็มาเยี่ยมและก็มาหาหมอดูด้วย ทั้งน้องและแม่เดินทางสะดวก เพราะไม่ไกลจากชายแดนไทยเท่าไร เสียแต่ค่ารถที่แพง” น้อยยังเล่าว่า “4 ปีที่ผ่านมามีความสุขและสนุกกับงานที่ทำ ความเป็นอยู่ก็ดี มีปัญหาอะไรก็คุยกับนายจ้างและเพื่อนที่ส่วนใหญ่เป็นคนเมือง ตอนนี้ยังไม่คิดที่จะกลับบ้านเกิด เพราะมีความสุขดี มีงานทำ ถ้าคิดถึงบ้านก็เปิดวิทยุเอเอ็มฟังรายการของคนไทใหญ่ เป็นภาษาไทใหญ่ ก็หายคิดถึงบ้านไปได้บ้าง”

ในช่วงที่ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นไม่สามารถเดินทางกลับบ้านด้วยตัวเอง โดยส่วนใหญ่เมื่อเก็บเงินได้จำนวนหนึ่ง พวกเขาจะหาหนทางในการส่งเงินกลับบ้านด้วยวิธีต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละคน ซึ่งจากข้อมูลที่ได้รวบรวมว่ามี 3 วิธีหลักๆ คือ แบบแรก การฝากญาติพี่น้องหรือคนรู้จักที่อยู่ในเมืองเดียวกันและกำลังเดินทางกลับบ้านช่วยนำไปส่งให้กับญาติของตน ส่วนใหญ่มักจะเป็น

ญาติที่ค่อนข้างสนิท รู้จักกันเพื่อที่จะฝากไปให้ถึงมือ วิธีนี้อาจจะถูกหักค่าฝากบ้าง ทั้งนี้ แล้วแต่ว่าฝากผ่านคนที่สนิทมากน้อยเพียงใด ซึ่งวิธีนี้ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะง่าย สะดวก เสียค่าใช้จ่ายบ้างเล็กน้อย แต่ก็อาศัยการพึ่งพาและไว้ใจต่อกัน “ก็ต้องไว้ใจกัน ถ้าส่งเงินกลับบ้านนะ เพราะบางคนก็โดนอมเงินไปก็มี แต่คนที่ส่วนส่นนี้ส่วนใหญ่เป็นญาติกันมาจากเมืองเดียวกัน ก็มักจะถึงมือ พอญาติทางโน้นได้รับแล้ว เขาก็จะโทรศัพท์มาบอกว่าได้รับแล้ว เราก็สบายใจ”

แบบที่สอง ส่งเงินกลับบ้านผ่านระบบนายหน้า อย่างเช่น “มูยจิ้น” เล่าว่า “ตั้งแต่เข้ามาทำงานในเมืองไทยประมาณเกือบปีได้ส่งเงินกลับบ้าน 2 ครั้งด้วยกัน โดยฝากคนรู้จักชาวไทใหญ่ที่มีอาชีพเป็นขามพักอยู่ที่หมู่บ้านจัดสรรแห่งหนึ่งในเขตเมืองเชียงใหม่หรือในตลาดในเมือง ทุกครั้งที่ส่งเงินจะถูกหักค่าใช้จ่ายประมาณ 300-400 บาท จากนั้นก็จะส่งเงินผ่านเป็นทอดๆ ไป พวกนี้จะแลกเงินเป็นเงินจ๊าดก่อน เพราะพม่าไม่ใช่เงินไทย จากนั้นเราก็จะโทรศัพท์กลับไปที่บ้าน ถามพ่อกับแม่ว่าได้รับเงินหรือยัง ก็ได้รับครบถึงมือทุกคน” และแบบที่สาม ส่งผ่านธนาคาร ในประเทศไทยที่มีระบบสาขาอยู่ในประเทศพม่า เช่น ธนาคารกรุงเทพ ซึ่งเสียค่าธรรมเนียมตามระบบ แล้วโทรศัพท์ไปบอกญาติเพื่อให้ไปเบิกเงินที่ธนาคาร แต่วิธีนี้ไม่ค่อยนิยมเพราะมีความยุ่งยากจากการทำเอกสารหลักฐานสมุดธนาคาร และธนาคารก็มีเพียงในเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น เช่น “น้อย” สามารถใช้วิธีนี้ได้เพราะว่าโชคได้คนคอยช่วยอำนวยความสะดวกให้ คือ น้อยขอให้คนที่รู้จักทางฝั่งพม่าช่วยเปิดบัญชีให้จากนั้นนายจ้างฝั่งไทยจะเป็นผู้จัดการโอนเงินผ่านทางธนาคารกลับบ้านให้กับน้อยทุกๆ เดือนๆ ละ 3,000 บาท โดย 2,700 บาทเป็นเงินที่ส่งกลับบ้าน ส่วนอีก 300 บาทเป็นค่าโอนและค่าใช้จ่ายให้กับเจ้าของบัญชีที่ต้องมาเบิกและส่งเงินไปที่บ้านของน้อย

อย่างไรก็ตาม การที่บางคนเดินทางกลับบ้านเชื่อว่าจะปลอดภัยและเดินทางสะดวกเสมอไป บ้างก็ถูกเรียกเอาเงิน และบางรายถูกทำร้ายจากทหารพม่า บ้างก็ถูกขูดรีดเอาเรีดเอาเปรียบจากสถานภาพที่ผิดกฎหมายของตนโดยเฉพาะจากตำรวจและทหารไทย ดังเช่น “ชายชาวไทใหญ่” อายุ 48 ปีทำงานก่อสร้างอยู่ในเชียงใหม่มาหลายปีจนเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งและเตรียมตัวกลับไปเยี่ยมบ้าน แต่ระหว่างทางพบกับด่านตรวจเสียก่อน “หลังทำงานได้หกเดือนแล้ว ผมและภรรยาเก็บเงินได้บ้าง ผมเดินทางไปที่ชายแดนเพื่อส่งเงินกลับบ้านเป็นค่าเล่าเรียนลูก แต่เมื่อถึงรถประจำทาง ตำรวจเรียกขอคุบัตร เขาค้นตัวผมและเอาเงิน 6,500 บาทไป เหลือให้ผม 500 บาท ผมทำอะไรไม่ได้เลยกลับไปหาภรรยา และเริ่มเก็บเงินใหม่อีกครั้ง” (กฤตยา 2543: 120)

ไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้มกับการจัดวางบ้านเกิดในที่ใหม่

“แข่งปลา” จากบ้านเกิดสู่บ้านใหม่

พื้นที่ 600 ไร่ในสวนส้มริมชายแดนถูกแบ่งสัดส่วนให้กับโรงเรียนจำนวน 11 หลังของแรงงานชาวไทใหญ่ที่พวกเขาเรียกว่า “บ้าน” ห้องที่ถูกแบ่งซอยในแต่ละโรง คือ ที่อยู่อาศัยของชาวแรงงานไทใหญ่แต่ละครอบครัวเครือญาติอาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาจักรสวนส้ม

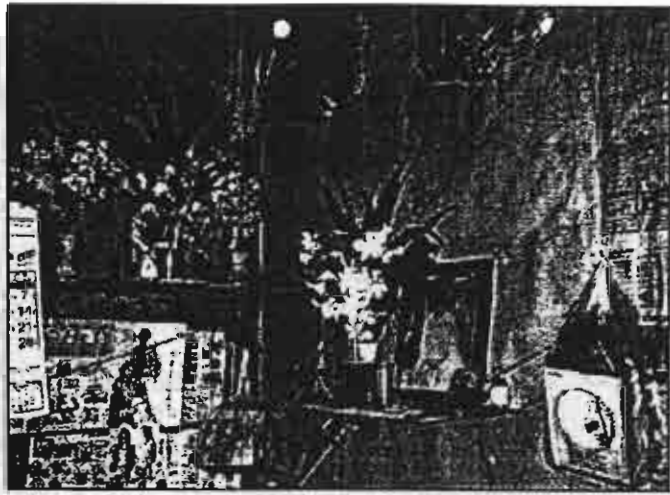
ความที่มีชาติพันธุ์ไทใหญ่เช่นเดียวกันและมีความเป็นเครือญาติกันได้สร้างความเป็นชุมชนชาวไทใหญ่อย่อยๆ ให้เกิดขึ้นในอาณาจักรสวนส้ม ชุมชนแรงงานไทใหญ่ในสวนส้ม แต่ละครอบครัวบ้างประกอบไปด้วยพ่อแม่ ลูก บ้างมียาย หรือยามาช่วยเลี้ยงหลานที่ยังเล็กมาก บ้างมีน้องสาว พี่สาว น้องชาย พี่ชาย มาร่วมชายคาเป็นแรงงาน บ้างแยกตัวออกไปอยู่อีกห้องเมื่อทำงานได้นานขึ้นและมีที่ว่างเหลือ

แรงงานชาวไทใหญ่โดยส่วนใหญ่มาจากรัฐฉานตอนใต้ในแถบฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน อย่างเช่น เมืองป๋น เมือง โด้น ลางเคอ เมืองนาย แต่ส่วนใหญ่แรงงานสำหรับสวนส้มแห่งนี้มาจากเมืองป๋น เมืองเดียวกันหรือละแวกเมืองใกล้เคียงกัน ในแต่ละโรงเรียน แรงงานชาวไทใหญ่มากเป็นกลุ่มเครือญาติใกล้ชิดกันหรืออยู่ละแวกบ้านเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนบ้านกันที่บ้านเกิดก็มี¹ ดังนั้น เสียงจ๊อกแจ๊กจ๊อเงาภาษาไทใหญ่จึงเป็นเรื่องปกติที่เราจะได้ยินได้ฟังเมื่อไปเที่ยวหาพวกเขาที่โรงเรียน หรือฟังพวกเขาพูดคุยกันในระหว่างการทำงาน

ภายในบ้าน สำหรับแต่ละครอบครัวถูกจัดแบ่งออกเป็นสองตอนที่ด้านนอกเป็นห้องรับแขก ขณะที่ตอนในถูกจัดสัดส่วนให้เป็นห้องส่วนตัว ในห้องรับแขกโดยส่วนใหญ่มักจะมีอุปกรณ์บันเทิง เช่น โทรทัศน์ วิทยุ บางคนทำงานมานานเก็บเงินได้มากก็อาจจะซื้อเครื่องเล่นวีดีโอ เครื่องเล่นเทป เพื่อฟังเพลงไทใหญ่หรือดูหนังภาษาไทใหญ่ที่เพื่อนเอามาฝากจากรัฐฉานหรือหาซื้อจากแม่สาย

แต่สิ่งที่แทบทุกบ้านไม่เคยขาดในการตั้งบ้านเลขาก็คือ “แข่งปลา” หรือหิ้งพระ จะพบว่า โดยส่วนใหญ่ เกือบทุกบ้านของแรงงานชาวไทใหญ่ที่ได้พบ มักจะตั้งแข่งปลาเอาไว้เสมอ รูปเคารพบูชาบนแข่งปลาเหล่านี้พวกเขาได้นำติดตัวมาจากบ้านเกิด ไม่ว่า พระพุทธรองค์เล็กๆ รูปภาพเคารพ ถ้ายืนนั่งตน ฯลฯ ที่ขึ้นอยู่กับการนับถือศรัทธาของแต่ละคน

โดยปกติทุกๆ วันในตอนเช้ามืดก่อนจะรับประทานอาหารเช้าแล้วออกไปทำงานในสวนส้ม พวกเขาจะต้อง “ตานข้าว” หรือถวายอาหารแก่พระพุทธรูปหรือรูปเคารพที่ตนเองนับถือและนำติดตัวมาด้วยจากบ้านเกิด และในตอนเย็นหรือก่อนนอนจะต้องจุดเทียนบูชา หรือไหว้พระเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ตัว ขณะที่ทุกๆ วันพระ พวกเขาก็มักจะถวายอาหารพิเศษ อย่างเช่น น้ำหวาน เพิ่มเติมจากอาหารที่ถวายทุกวันเสมอ

“แข่งปลา”หรือหิ้งพระของแรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในห้องเรือนนอนภายในสวนส้ม ที่ส่วนใหญ่พวกเขาจะนำรูปภาพ พระพุทธรูปติดตัวมาจากบ้านเกิดมาตั้งไว้ในห้อง เพื่อกราบไหว้บูชาทั้งช่วงก่อนออกไปทำงานและก่อนนอนทุกวัน

เมื่อถึงวันงานบุญสำคัญๆ เราจะพบแรงงานชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นจำนวนมากเดินทางมายังวัดไทใหญ่ทั้งในเขตอำเภอและรอบนอก เพื่อทำบุญไหว้พระ คามคึดความเชื่อทางพุทธศาสนา

นางอุ บอกว่า “รูปถ่ายนี้ก็เป็นทีที่นับถือกันที่เมืองปิ่นเอามาด้วยจากที่บ้าน ส่วนพระพุทธรูปนี้คือรูปพระพุทธเจ้า ใหว่พระทุกวันก่อนออกไปทำงาน ตอนเช้าๆ ก็दानข้าวก่อนไปทำงาน ถ้าเป็นวันพระก็ต้องมีน้ำหวาน มีของตานดีๆ” ส่วนสามีของนางอุบอกเพิ่มเติมว่า “ตอนเย็นหรือก่อนนอนก็ต้องใหว่พระให้เป็นศรีมงคลแก่ตัว แก่ครอบครัว บางคนก็จุดเทียนบูชา ก็แล้วแต่บางคนนะ”

นายแสงขึ้นอธิบายว่า “แข่งปลา ก็คือ หิ้งพระ หิ้งที่ตั้งพระพุทธรูปหรือเอาใว้วางพระพุทธรูปที่นับถือ บ้างก็ เป็นรูปถ่าย หรือบางคนเก็บเป็นทองเหลืองหล่อ ก็มีแข่งพระเอาใว้ใหว่”

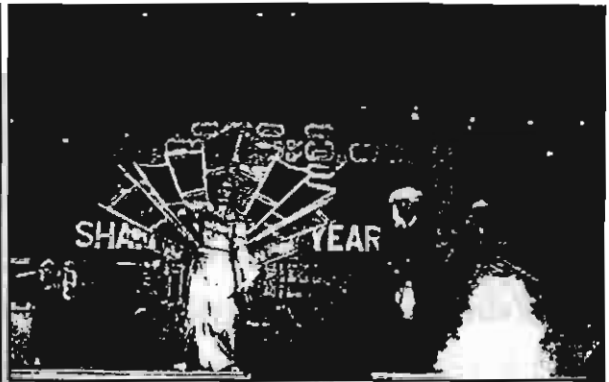
นอกเหนือจากภายในสวนส้มที่ชาวไทใหญ่จะตั้งแข่งปลาเอาใว้ในแต่ละบ้าน จะพบว่า ที่ชุมชนบ้านคันสูง และชุมชนไทใหญ่โดยทั่วไปก็มักจะมีหิ้งพระเอาใว้ที่บ้านเกือบทุกบ้าน หากจะแตกต่างกันกับชุมชนไทใหญ่ในสวนส้มก็ตรงที่ หิ้งพระของแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นเป็นแบบง่ายๆ ไม่ประดับประดาหรือตกแต่งลวดลายมากนัก ขณะที่หิ้งพระของชุมชนบ้านคันสูงและชุมชนไทใหญ่ทั่วไป จะตั้งหิ้งพระแบบถาวร มีการตกแต่งประดับประดา สวยงาม มีพระพุทธรูปและสิ่งทีเคารพนับถือหลากหลายชิ้นมากขึ้น ทั้งที่มีมาแต่เดิมและได้เพิ่มเติมจากในเมืองไทย

วัดและงานปอย: เวทีแสวงหาความสุข และความรู้สึกรักของบ้านที่คุ้นเคย

การให้ความศรัทธาเคารพนับถือต่อพุทธศาสนา การทำบุญและเป็นเจ้าศรัทธาให้กับวัด คือ สิ่งที่ชาวไทใหญ่ทำมาโดยตลอดไม่เคยมขาด ไม่ว่าจะอยู่ในรัฐฉานบ้านเกิดหรือว่าเมื่ออพยพเข้ามาทำงานในเมืองไทยแล้วก็ตาม อย่างที่นางริน เล่าว่า “เมื่ออยู่บ้านที่เมืองปิ่น จะต้องไปวัดทุกวันพระ ไปทำบุญ ตานข้าวให้ตุ้เจ้า แต่พอมาทำงานที่สวนส้มนี้ ไม่ค่อยได้มีเวลาไปวัดในวันพระเหมือนที่บ้าน เพราะต้องทำงานทั้งวัน ไม่ได้ไปหอรอกในวันพระ ก็दानข้าวถวายพระพุทธรูปที่บ้าน แะว่าวันที่ต้องไปวัดนี้ ที่ขาดไม่ได้เลยมี 3 วันต้องออกไปวัด ไปทำบุญ ต้องขวัญขอพรกับตุ้เจ้านี้ ก็มีวันเข้าหว่า ออกหว่า และงานบุญปีใหม่สงกรานต์”

“ฮู้จ๋าม” หรือประเพณีที่คนไทใหญ่ให้ความสำคัญในการไปวัดทำบุญมาตลอด โดยหลักๆ ได้แก่ ประเพณีแรก วันเข้าพรรษา หรือ “วันเข้าหว่า” กิจกรรมที่สำคัญคือการไปวัด ทำบุญตักบาตรถวายของสังฆทานต่างๆ แด่พระสงฆ์ และมัดมือขอพรจากพระที่วัด ส่วนคนแก่คนเฒ่าจะไปในอนค้างเพื่อเข้าศีลที่วัดอย่างน้อยสองวัน คือ วันโกนกับวันศีล และในช่วงวันเข้าพรรษา เมื่อถึงวันพระ คนเฒ่าคนแก่ก็จะไปเข้าศีลทุกวันพระ ประเพณีที่สอง วันออกพรรษา หรือ “วันออกหว่า” จะมีการทำจองข่อดและจองปลาขึ้นที่บ้าน หลังจากนั้นชาวไทใหญ่จะไปร่วมงานปอยเตียน ร่วมกิจกรรมการละเล่นความบันเทิงต่างๆ ไม่ว่า การฟ้อนเจิง รำนกินรา กินรี กินขนมจ็อกและข้าวยาฏู ซึ่งเป็นขนมของชาวไทใหญ่ อย่างเช่น งานวันออกพรรษาที่วัดบ้านลานจะมีห้ววัดต่างๆ ตระเวนมาร่วมแสดงงานบุญ 40 กว่าวัดใน

² คำว่า จอง ในภาษาไทยใหญ่ หมายถึง วัด คำว่า จองขอดและจองปลา คือ วัดหรือที่ห่านัก ที่ชาวไทใหญ่สร้างขึ้นมามีด้วยกระดาด ตกแต่งประดับประดาสวยงาม เพื่อนำมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันออกพรรษา

ในช่วงกลางคืนของวันงานบุญสำคัญๆ อย่างเช่น งานเข้าพรรษา ออกพรรษา แสงงาน
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นมักจะออกมาเที่ยวงานรื่นเริงตามวัดไทใหญ่ๆ ทั้งในเขตอำเภอและ
รอบนอก เพื่อทำบุญไหว้พระ พบปะเพื่อนๆ และชมกิจกรรมรื่นเริงตามประเพณีไท
ใหญ่ ไม่ว่า ฟ้อนรำ รำดาบ ฯลฯ กิจกรรมในช่วงวันงานบุญเหล่านี้กลายเป็นเวที
แสวงหาความสุขและความรู้สึกที่คุ้นเคยแห่งบ้านเกิดที่พอลาได้ในบ้านใหม่ที่เมืองไทย

เขตฝางจะวันกันมาทำพิธีกรรมและกิจกรรมเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ที่ยังคงความเป็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เขายังรู้สึกถึงความเป็นไทใหญ่ระหว่างกัน ไม่ว่าจะป็นคนใดในหรือไตนอกก็ตาม

ประเพณีที่สาม งานปอยปีใหม่หรืองานบุญวันปีใหม่ ในวันขึ้นหนึ่งค่ำเดือนหนึ่ง ที่จะมีการเตรียมงานด้านต่าง ๆ ทั้งของชาวบ้าน เช่น การทำขนม ทำอาหาร และของคณะกรรมการจัดงานที่วัด จากนั้นชาวบ้านจะไปที่วัดในตอนเช้าเพื่อถวายอาหารเช้า-เพลและสิ่งของแด่พระสงฆ์และรับประทานอาหารร่วมกัน ไปขอขมาท่านผู้ใหญ่และมอบของให้แก่กันและกัน ส่วนตอนเย็นเป็นงานการเฉลิมฉลองเล่นกิจกรรมงานรื่นเริงต่างๆ ประเพณีที่สี่ วันปีใหม่สงกรานต์ หรือที่เรียกว่าปอยซอนน้ำ อย่างน้อย ต้องไปวัดทำบุญ สรงน้ำพระ และทำปอยกันต่อ ที่ไปรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่เพื่อขอขมาพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และผู้สูงอายุที่รู้จัก “เข้าหว่านนี้ก็ให้หยุดงาน ได้ไปวัดที่อยู่ใกล้ๆ สวนส้มตอนเช้า ไปทำบุญ ดานข้าว แล้วก็มาชมคนเฒ่าคนแก่ ถ้าใครมีพ่อแม่อยู่ด้วยนะ แล้วก็ได้พักผ่อน นางคำอ่อง เล่าให้ฟัง

จึงไม่แปลกที่ในวันสำคัญๆเหล่านี้เราจะเห็นวัดไทใหญ่ทั้งในเขตชายแดนหรือในเมืองเชียงใหม่ อย่างเช่น วัดจองตกหรือวัดจองออกในเขตอำเภอฝาง วัดป่าเป้าในตัวเมืองเชียงใหม่ แน่นขนัดไปด้วยกลุ่มคนชาวไทใหญ่ ทั้งคนเฒ่า วัยกลางคน หรือแม้แต่วัยรุ่น แต่งตัวสวยงาม บ้างใส่แว่นคำถือถึงสังฆทาน เพื่อเตรียมไปทำบุญถวายพระ

งานปอยสำคัญๆ อย่างงานออกพรรษา งานปอยปีใหม่ งานปอยซอนน้ำในช่วงวันสงกรานต์ เป็นวันที่แรงงานชาวไทใหญ่สามารถมีเวลาพักผ่อน รื่นเริงและแสวงหาความสุขจากเวทีวัฒนธรรมไทใหญ่ที่คุ้นเคย

สำหรับแรงงานชาวไทใหญ่ในสวนส้มที่ติดชายแดนซึ่งห่างไกลจากตัวเมืองฝาง พวกเขามีโอกาสได้ร่วมงานปอยที่วัดใกล้ๆ บ้าน ที่กลุ่มชาวไทใหญ่ในแต่ละหมู่บ้านในเขตอำเภอฝาง ซึ่งรวมตัวกันบนฐานของ “เขตหัววัดไทใหญ่เวียงฝาง” จำนวนวัด 40 กว่าแห่งในเขตหัววัดอำเภอฝางได้ร่วมกันจัดงานกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ งานปอยเหล่านี้มีกิจกรรมการละเล่นและความบันเทิงต่างๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในแต่ละแห่ง โดยเฉพาะในช่วงวันออกพรรษา “ช่วงออกหว่านนี่ จะเป็นงานใหญ่ ต้องทำของพลเอาไปที่วัด ออกหว่านนี่ เขาก็จะมีการแสดงของคนไทใหญ่แถวนี้ มีร้านกรำโต มีขนมจ็อกกิน และงานปอยปีใหม่ ก็ต้องไปทำบุญ รดน้ำขอขมาคนเฒ่า” ป้าคงบอก

ส่วนชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เป็นแรงงานทำงานในเขตเมืองฝางมักจะไปร่วมงานวัดงานปอยใกล้ๆ บ้าน หรือชาวไทใหญ่ที่ทำงานในสวนส้มแต่ไม่มีวัดไทใหญ่อยู่ใกล้บ้าน ทางเจ้าของสวนส้มจะจัดรถให้เข้ามาทำบุญที่วัดในเมือง อย่างเช่น วัดจองตก วัดจองออก วัดจองแป้นในเขตตัวเมืองฝางจะเป็นวัดที่ได้รับความนิยมของแรงงานชาวไทใหญ่ที่อยู่ในเขตอำเภอเมือง เนื่องจากเป็นวัดไทใหญ่เก่าแก่ เป็นคั่น

ในช่วงเวลาสำคัญทางศาสนา บรรยากาศที่วัดผู้คนชาวไทใหญ่มากหน้าหลายตาจากที่ต่างๆ มารวมตัวกันที่วัด บ้างเป็นพ่อค้าแม่ค้าตั้งแผงขายสินค้าหลากหลายชนิด นำสินค้า เช่น เทปเพลงทั้งคาสเซ็ท ซีดี

นักร้องชาวไทใหญ่ เสื้อผ้า เครื่องใช้สอยต่างๆ มาขาย มีร้านขายอาหารการกินและขนมไทใหญ่ อย่างขนมจ็อก ข้าวยาฎี ที่ชาวไทใหญ่คุ้นเคย บ้างขายหมากพลู เครื่องสังฆทาน รูปเทียนดอกไม้บูชาพระ ฯลฯ ส่วนผู้คนชาวไทใหญ่ที่มาร่วมงานวัด เนืองแน่นไปด้วยผู้คนวัยหนุ่มสาวที่เข้ามาทำงาน มีคนเผ่าคนแก่ไม่มากนัก เราจะพบคนหนุ่มสาวแต่งตัวสวยงาม บ้างใส่แว่นดำสวมเสื้อหนังคู่เท่ห์ทันสมัย ถือเครื่องสังฆทานและรูปเทียนมากราบไหว้บูชาพระและมาขอพรมั่งมีจากพระสงฆ์ บ้างก็มีทั้งชาวไทใหญ่ที่เคยอยู่มาก่อน บ้างเป็นคนไทใหญ่ที่แต่งงานอยู่กินกับคนต่างชาติอุ้มลูกงูหลามมาไหว้พระ จากนั้น คนหนุ่มสาวก็จะร่วมงานรื่นเริง ใช้เวลาในงานปอย ได้นั่งพูดคุย แลกเปลี่ยน บางคนถามไถ่ทุกข์สุขจากการทำงาน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการทำงาน บ้างก็นำไปสู่การตัดสินใจไปทำงานในที่แห่งใหม่กับเพื่อน หากมีโอกาส เช่น อ้วน สาวไทใหญ่ทำงานก่อสร้าง เธอมีกมาเป็นแม่ค้าชั่วคราวเช่าแผงขายของในช่วงเทศกาลงานปอย บอกว่า “มาขายของและรู้สึกดีที่มาที่นี่ เพราะงานปอยที่นี่ งานและคนที่มางาน เหมือนที่บ้านทั้งการจัดงาน งานรื่นเริง การไปวัด”

บรรยากาศงานตอนกลางคืนที่มีการละเล่น การแสดงบนเวทีที่มีการแสดงมาจากชาวไทใหญ่ที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพอง หรือแม่ฮ่องสอน นักฟ้อนมาร่วมงาน การแสดงที่ได้รับความสนใจมากที่สุดคือวงดนตรี และการฟ้อนเพลงชาติไทใหญ่ ในงานเช่นนี้ เรามักจะพบวัยรุ่นชาวไทใหญ่แต่งตัวสวยงามมาเที่ยวงานกันอย่างมากมาย วัดและงานปอยในช่วงเวลาเช่นนี้ ได้กลายเป็นเวทีแห่งการแสวงหาความสุข การกลับสู่ความรู้สึกที่คุ้นเคยและเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของแรงงานชาวไทใหญ่ ที่ผู้คนจากต่างถิ่นที่ทำงานได้เข้ามาพบปะสังสรรค์ พุดคุยหารือและพบปะเพื่อนฝูงหรือพบเพื่อน

สรุป

ประสบการณ์ชีวิตพลัดถิ่นของชาวไทใหญ่ที่อพยพจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยในบั้นต้นถูกนำเสนอผ่านกลุ่มชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานในสวนส้มและมีปฏิสัมพันธ์กับทุนในชุดความสัมพันธ์ต่างๆ ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในกลุ่มนี้อาจแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มชาวไทใหญ่ที่เข้ามาเป็นแรงงานตามที่ต่าง ๆ ทั้งในบริเวณชายแดนและเดินทางเข้าสู่เขตเมือง ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นวัยทำงานที่ส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง การไม่มีงานทำ และการมุ่งแสวงหาโอกาสความก้าวหน้าในชีวิตที่อาจมองหาค้นในเมืองไทย กับอีกกลุ่มเป็นชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ได้รับความเดือดร้อนจากการคุกคามของรัฐพม่าโดยตรง จากการกดขี่ข่มเหง ไม่ว่า การข่มขืน การบังคับให้ย้ายถิ่นฐาน กลุ่มคนเหล่านี้มักอพยพเข้ามาเป็นครอบครัวเพื่อหลบหนีความหวาดกลัวภัยที่บ้านหนิตายเข้ามาพึ่งพิงเมืองไทย

สำหรับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่กลายมาเป็นแรงงานในสวนส้ม ในบริบทของความสัมพันธ์เฉพาะกับทุนในรูปสวนส้ม ที่วางอยู่บนความสัมพันธ์สองแบบทับซ้อนกัน คือ ระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้าง

กับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ทำให้พวกเขาต้องปรับตัวให้เข้ากับความสัมพันธ์ชุดนี้ ทั้งสภาพการทำงานและชีวิตความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนไป สถานะทางสังคมที่แตกต่างไป ชีวิตในการทำงานที่ต้องทำงานหนัก

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบระหว่างทุนกับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่กลายมาเป็นแรงงานนั้นได้สะท้อนให้เห็นว่า สวนสัม รูปแบบหนึ่งของทุนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ได้มีปฏิบัติการที่เรามักมองเห็นได้ใน “ค่านิยม” เพียงด้านเดียวจากการกดขี่ขูดรีดหรือการเอารัดเอาเปรียบแรงงานอย่างตรงไปตรงมา แต่ทุนกลับมีปฏิบัติการที่ซับซ้อน มีรูปแบบหลากหลายในบริบทเงื่อนไขของความสัมพันธ์ที่แตกต่างไป ทุนในรูปของสวนสัมที่วางความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้แปรเปลี่ยนภาพการเป็น “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” ของทุนไปเป็น “ผู้อุปถัมภ์ค้ำชู” ผ่านการทำให้เป็นที่พึ่งพิงแก่กันและกัน ทั้งนี้ ในด้านหนึ่งเพื่อให้แรงงานรู้สึกถึงบุญคุณ การพึ่งพา ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ก็เพื่อที่จะทำให้ทุนแน่ใจได้ว่าจะยังคงมี “แรงงานราคาถูก” ที่คอยรองรับระบบการทำงานอย่างต่อเนื่องต่อไป

อย่างไรก็ตาม สำหรับชีวิตทางสังคมของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่บ้านใหม่ การจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของความพยายามเชื่อมโยงตัวเองกับความรู้สึกร่วมกันเกิดผ่านวิถีศาสนางานปอย ที่ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมและระบบคุณค่ายังคงสอดคล้องกับระบบคุณค่าเดิม แม้ว่าชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนสัมจำเป็นต้องปรับเปลี่ยน ด้ความระบบคุณค่าและความหมายใหม่ในชุดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับทุนในรูปแบบของสวนสัม แต่ในชุดความสัมพันธ์ทางสังคมในเวทีกิจกรรมต่างๆ อย่างเช่น ที่บ้าน เวทีวัดและงานปอย ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่สวนสัมต่างใช้เป็นที่ทางในการปรับเปลี่ยน จัดวางตัวตนและสร้างความคุ้นเคยของบ้านเกิดในที่ใหม่

บทที่ 8

“บ้านต้นสูง”: ประสบการณ์ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นกับการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่

ในบทนี้ต้องการนำเสนอภาพของคนบ้านต้นสูงในฐานะชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาเมืองไทยประมาณ 20-30 ปี ซึ่งมีประสบการณ์ในแง่ของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ แตกต่างไปจากชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาทำงานในสวนส้มดังที่นำเสนอในบทที่ผ่านมา

สำหรับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงแล้ว บริบทเงื่อนไขที่ต้องเผชิญไม่แตกต่างไปจากชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้มหรือผู้พลัดถิ่นที่ขายแรงงานตามแหล่งงานต่างๆ ที่กำลังเผชิญหน้ากับ “กระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น” จากสถานการณ์การขายตัวของทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและรัฐชาติไทยที่ในด้านหนึ่งยังคงต้องปกป้องอธิปไตยเหนือดินแดน แต่อีกด้านหนึ่งก็ต้องเดินไปตามกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก

แต่สำหรับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงแล้ว พรหมแดนความเป็นรัฐชาติไทย (Nation state boundaries) ไม่ว่า จากความพยายามควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คนเข้าออกดินแดน การคิดราเปะป้ายคนต่างด้าวจากชุดวาทกรรมสัญชาติ/พลเมือง คนไทย/คนต่างด้าว การไม่มีสัญชาติไทยรวมไปถึงในเงื่อนไขที่คนบ้านต้นสูงมีภาวะเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอนมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับการรับจ้างไปเรื่อยๆ ตลอดจนเงื่อนไขของความไม่มั่นคงในชีวิตจากการที่บ้านที่อยู่อาศัยของพวกเขาตั้งอยู่ในเขตของกรมป่าไม้ที่ไม่รู้ว่าจะถูกย้ายไปเมื่อใด ฯลฯ ชุมชนบ้านต้นสูงได้ใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการปรับเปลี่ยนและสร้างพลังต่อรองโดยใช้พรหมแดนความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (Ethnic and cultural boundaries) ผ่านเวทีศาสนา พิธีกรรม รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจ เครือข่ายท้องถิ่นต่างๆ ทั้งแรงงานไทใหญ่อพยพ คนพื้นถิ่นบ้านเวียงห้วยและคนไทใหญ่ดั้งเดิม พระผู้ปฏิบัติธรรมจากภายนอก เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมทั้งหน่วยราชการที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ เพื่อสร้างความเป็นพรรคพวกเพื่อนพ้องและความเป็นคนไทยเหมือนกัน และตรงนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทใหญ่ที่มาจากต่างเมืองต่างแห่งต่างที่ได้สลายไปเมื่อเกิดชุมชนบ้านต้นสูงขึ้น และในบริบทที่ต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ดังที่กล่าวข้างต้น การสร้างชุมชนในปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายอำนาจกลุ่มอื่นๆ ได้ทำให้เกิดอำนาจต่อรองในการหลีกเลี่ยงหลบหนีจากการถูกจัดวางโดยรัฐ ความเป็นชุมชนที่วางเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมได้ช่วยให้การปรับเปลี่ยนชีวิตการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่มีความเป็นไปได้สูง สามารถมองเห็นอนาคตและเลือกจัดการควบคุมชีวิตตัวเองได้ในระดับหนึ่ง

ประสบการณ์ของบ้านต้นสูง: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพื่อการจัดวางตัวคนในบ้านใหม่

ดังได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 เกี่ยวกับการก่อตัวของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงว่า เกิดขึ้นในช่วงราวพ.ศ. 2512 (ค.ศ.1969) ที่ชาวไทใหญ่จากเวียงเชียงตองในเขตเมืองนายนประมาณ 50 คน หลบหนีการกดขี่ข่มเหงและการคุกคามของทหารพม่าเดินทางข้ามชายแดนเข้ามายังเขตอำเภอฝาง บางคนมีญาติที่รู้จักตั้งรกรากอยู่ก่อนก็เข้ามาขออาศัยพักพิงชั่วคราว ขณะที่บางคนกระจ่ายไปอยู่ตามที่ต่างๆ จนได้ก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นจากความร่วมมือของบุคคลหลายฝ่ายในอำเภอฝางที่ต้องการสร้างวัดพระธาตุไปพร้อมๆ กับการแก้ปัญหาป่าไม้และปัญหาผู้อพยพ ชาวเวียงเชียงตองและชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพมาจากต่างถิ่นต่างเมืองจึงได้มารวมตัวกันที่ชุมชนต้นสูง และอยู่ภายใต้เขตการปกครองของชุมชนบ้านเวียงหาว หมู่ 9 ตำบลม่อนปิ่น ในเขตอำเภอฝาง ขณะที่ชุมชนบ้านต้นสูงก็ได้กลายเป็น “ศรัทธาวัด” หรือผู้ดูแลช่วยงานกิจกรรมต่างๆ ของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติที่ได้ถูกก่อสร้างขึ้นในบริเวณใกล้เคียง

การอพยพเข้ามาเมืองไทยของชุมชนบ้านต้นสูงไม่ได้อยู่ในสถานการณ์ที่มีความมั่นคงในชีวิตมากนัก จากบ้านเกิดที่มีสงคราม ความยากจนและการสู้รบ เมื่อข้ามฝั่งเข้ามายังเมืองไทยกว่า 20 ปีแล้วพวกเขาก็ยังพบกับความไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิต ไม่ว่าในแง่กฎหมายของประเทศไทยที่คนบ้านต้นสูงส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่ผู้อพยพที่ถือบัตรประจำตัวแตกต่างกันไป บ้างมีบัตรชุมชนบนพื้นที่สูง บัตรแรงงานต่างด้าว หรือจำนวนหนึ่งไม่มีบัตร ตลอดจนการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับรายได้จากการรับจ้างรายวัน คนชุมชนบ้านต้นสูงต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อดำเนินชีวิตภายใต้สถานการณ์ความไม่มั่นคงในชีวิตที่เผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน

ในสภาวะการณ์ความไม่แน่นอนนี้ ประสบการณ์ที่คนบ้านต้นสูงได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ เกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบ การปรับเปลี่ยนจัดวางตัวคนในบ้านใหม่ของชุมชนต้นสูงเกิดขึ้นในบริบทที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไข ซึ่งอาจกล่าวในรายละเอียดได้ดังนี้

ชุมชนต้นสูงกับหน่วยงานรัฐ-ท้องถิ่น: การแสดงบุญคุณต่างตอบแทน-ความไว้วางใจ

ท่ามกลางปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามแนวชายแดน ไม่ว่าปัญหาเรื่องคนต่างด้าว การเดินทางเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย ปัญหายาเสพติดที่ระบอบไปทั่วบริเวณแนวชายแดน หลายต่อหลายหมู่บ้านเกิดปัญหาผู้คนภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นเสพและค้ายาเสพติด แต่ปัญหาดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบมากนักต่อคนบ้านต้นสูง ด้วยเพราะความสัมพันธ์อันดีที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่กับชุมชนบ้านต้นสูง ทั้งสองฝ่ายรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างกันในลักษณะการพึ่งพาความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเห็นได้ชัด และด้วยเพราะความเข้มงวดกวดขันของผู้นำชุมชนบ้านต้นสูง ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับบ้านต้นสูงช่วยกันสอดส่องดูแลอย่างเคร่งครัดเพื่อให้เป็นชุมชนที่ดี

สำหรับเหตุผลของการมีสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชนบ้านต้นสูง เป็นเพราะทั้งสองฝ่ายต่างต้องพึ่งพาความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ที่ในด้านหนึ่งเจ้าหน้าที่รัฐจากหลายๆ หน่วยงาน

ไม่ว่า หน่วยข่าวกรองแห่งชาติ หน่วยงานรักษาเสถียรภาพ หน่วยงานสาธารณสุขต่างต้องพึ่งพิงคนบ้าน
 ดันสูงเพื่อขอให้ช่วยทำงานในพื้นที่ให้ ขณะเดียวกัน ในอีกด้าน คนบ้านดันสูงเองก็รู้สึกเกรงใจและ
 คิดถึงบุญคุณที่คนเหล่านั้นให้การช่วยเหลือคนบ้านดันสูงมาตลอดเวลายาวนาน การรักษาสัมพันธ์ภาพ
 อันดีดังกล่าวได้สะท้อนออกมาในรูปของความพยายามรักษาภาพและสร้างความเป็น “ชุมชนที่ดี” ให้
 เกิดขึ้นทั้งต่อสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐและต่อสายตาคนทั่วไป

การเป็นชุมชนที่ดี อยู่ในกฎในเกณฑ์ อยู่ในระเบียบที่รัฐกำหนด เป็นหนทางหนึ่งในการสร้าง
 ความปลอดภัยให้กับคนในชุมชนของตัวเอง และเพื่อทำให้หน่วยงานรัฐเกิดความไว้วางใจและเห็นอก
 เห็นใจต่อกัน อย่างเช่น การทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติดหรือการทะเลาะเบาะแว้งกัน “อย่าง
 เรื่องยาเสพติดนี้ พวกเราระวังมากเลย ไม่อยากให้เกิดขึ้นในบ้านดันสูงนี้ แต่ก็อาจจะมีหลงมาบ้าง อย่าง
 2-3 ปีก่อนมีวัยรุ่นกินยา กินฝิ่นประมาณ 2-3 คน พอเรารู้ก็จะรีบพาไปตัดเลย แต่บ้านนี้ไม่มีปัญหาเรื่อง
 คนขายยา แต่ที่บ้านอื่นๆ อย่างบ้านข้างเคียงนี้มีเยอะเลย แก้ปัญหายากมาก” ผู้นำชุมชนบ้านดันสูงเล่าให้
 ฟัง

โดยส่วนใหญ่คนบ้านดันสูงจะดูแลกันเองเป็นอย่างดี อยู่รวมกันเป็นกลุ่มและระมัดระวังตัว ไม่
 ค่อยมีปัญหาทะเลาะกับใครหรือทะเลาะกันเองในชุมชน เพราะพวกเขาเห็นว่าเมื่อเข้ามาอยู่ในที่ไม่ใช่บ้าน
 ถาวรและยังลำบากตรากตรำด้วยกัน ก็ไม่ควรจะนำความเดือดร้อนมาให้กับคนอื่น ดังที่ลุงอ่อง กันธิ
 ไวยาวังกรของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ ชาวไทใหญ่ดั้งเดิมในเขตอำเภอฝางเล่าให้ฟัง “บ้านดันสูงนี้
 ถือว่าปลอดภัยเสถียร เพราะถ้าคนดันสูงจะอยู่ที่นี้ต่อไปจะต้องไม่มียา ทั้งเจ้าอาวาสและพวกผมบอกกับ
 ผู้นำหมู่บ้านไว้อย่างนั้นว่า ถ้าใครยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดให้ไล่ออกไปเลย ส่วนทางหมู่บ้านที่อยู่ข้างๆ
 นั้น เราไปช่วยเขาดูแลไม่ได้ เพราะไม่เกี่ยวกับ มีคนดูแลอยู่แล้ว ผู้ใหญ่บ้านก็เพิ่งถูกจับ เพราะไป
 เกี่ยวข้องกับยาบ้า แต่บ้านดันสูงไม่มีปัญหาเรื่องยาบ้า เพราะว่าผู้นำดี และพวกเขาดูแลกันดี”

นอกจากการปฏิบัติตัวเป็นชุมชนที่ดี อยู่ในกฎในเกณฑ์ อยู่ในระเบียบที่รัฐกำหนดแล้ว สิ่ง
 สำคัญอีกประการคือ การให้ความช่วยเหลือแก่เจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่คนในชุมชน
 โดยเฉพาะผู้นำชุมชนได้ใช้สร้างสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ การช่วยหาข่าวความเคลื่อนไหว
 ทหารพม่า การตรวจจับยาเสพติดตามแนวชายแดน หรือ การช่วยตรวจระวังโรคติดต่อ การฉีดยา วัคซีน
 เพื่อแก้ปัญหาที่หน่วยงานกระทรวงสาธารณสุขไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มแรงงานอพยพ เป็นต้น “ผมช่วยหา
 ข่าวกับเจ้าหน้าที่ไทยมาตั้งแต่ผมเข้ามาใหม่ๆ ผมกลับไปในฝั่งพม่า ทำงานอื่นไปพร้อมกับเป็นคนหา
 ข่าวไปด้วย เวลาที่พวกเขาอยากรู้ความเคลื่อนไหวของทหารพม่า พวกเขา ก็จะขอให้ผมรายงานไป จนถึง
 ตอนนี้ก็หลายสิบปีแล้ว ตอนนี้หากทหารหน่วยข่าวกรองของไทยอยากรู้ความเคลื่อนไหวของทหารพม่า
 ตามแนวชายแดน หรือในรัฐฉาน ผมก็จะใช้วิธีถามเขาจากคนไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในช่วงต่างๆ อย่าง
 ตอนนี้ที่อพยพเข้ามามากมาย พวกนี้ก็จะรู้ว่า มีทหารพม่า หรือหน่วยอาสาสมัครอยู่ตรงจุดไหนกำลังทำ
 อะไรบ้าง”

“เจ้าหน้าที่ของไทย ไม่ว่า หน่วยข่าวกรองแห่งชาติ หน่วยงานยาเสพติดที่ต้องการจะรู้เรื่องราวภายในพม่าก็ต้องอาศัยคนไทยใหญ่เข้าไปสืบหาข่าวให้ พวกทหารอยากจะมีข่าว ก็จะไปหาว่า ใครเคยอยู่ในพม่าบ้าง ไปค้าขาย คอยฟังข่าวมา มีเพื่อนฝูงอยู่ พวกนี้ต้องมีนักข่าวให้ ทั้งทหาร ปปส.”

“พวกไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาในเองที่คอยเป็นแหล่งข่าวให้ พวกเรามาเพื่ออยู่รอด แต่เวลาทางการต้องการความช่วยเหลือ พวกเราก็ต้องช่วยกัน อย่างคนบ้านต้นสูงก็มีคนของตัวเองอยู่ตามที่ต่างๆ ที่คอยจะส่งข่าวคราวจากฝั่งโน้นมา เจ้าหน้าที่ของไทยก็ต้องฟังพวกเขาเช่นกัน บางทีก็แบ่งกันแล้วแต่สายงาน ทักบก้างหน่วยยาเสพติดบ้าง หรือข่าวของฝรั่งในพม่าก็มี อย่างแต่ก่อน ปปส. หน่วยข่าวกรองกลางบ้าง”

“พวกสายข่าวทหารขึ้นไปหาข่าวบนบ้านต้นสูงนั้นแหละ เพราะว่าพวกเขามีเครือข่ายคนไทยใหญ่มาตามที่ต่างๆ บ้านต้นสูงนั้นไม่มีปัญหาเรื่องยาบ้า เพราะว่าไม่มีพวกสายข่าวทหารขึ้นไปหาบ่อยๆ ไปหาข่าวกับกลุ่มผู้นำบ้าง หรือถ้าบางทีมีตำรวจเข้าไปขอตรวจบัตรอะไรต่างๆ ถ้าบอกว่าเป็นคนบ้านต้นสูงก็จะปลอดภัย เพราะเขาคุ้นเคยกันดี”

“ผมทำงานให้กับศูนย์มาเลเรีย กระทรวงสาธารณสุขเพื่อช่วยพวกเขาตรวจโรคติดต่อและสุขภาพของผู้ที่อพยพเข้ามา เพราะราชการกลัวเรื่องโรคติดต่อจะเข้ามาแพร่กระจายในประเทศไทย ผมก็จะเข้าไปตรวจซื้อผู้ที่เดินทางเข้ามาและ ไปเจาะเลือดเก็บตัวอย่างเอาไว้ แล้วนำส่งให้พวกเขา ถ้าพวกเขาตรวจพบเชื้อ ผมก็จะไปรับยามาเพื่อมอบให้กับผู้ป่วยที่เป็น” ผู้นำชุมชนอีกคนหนึ่งแห่งบ้านต้นสูงเล่า

“พวกผู้นำบ้านต้นสูงมีเส้นสายของนักข่าวทหารอยู่ คนที่ทำงานเก่าๆ กับผมก็มาเจอกันที่บ้านต้นสูงเป็นประจำ หรืออย่างหน่วยมาเลเรีย หน่วยตรวจโรคติดต่อต่างๆ ปัญหาเรื่องสาธารณสุขนี้ก็จะต้องอาศัยผู้นำชุมชนบ้านต้นสูงที่รู้ทางเข้าออกหลายๆ ช่องทางที่ชาวไทใหญ่จะเดินทางเข้ามา เพราะว่าบางทีมีคนอพยพหลงเข้ามา ผู้นำชุมชนจะให้คนของเขาเข้าไปดูแล เข้าไปตรวจเลือด เช็กประวัติตลอดเวลา ก็ถือว่าต้องอาศัยซึ่งกันและกันอยู่”

ชุมชนบ้านต้นสูงกับกลุ่มพลังทางศาสนา

ในอาณาบริเวณที่ชุมชนบ้านต้นสูงพักอาศัยอยู่ เป็นที่รวมของสิ่งปลูกสร้างและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาสำคัญๆ กล่าวคือ พระธาตุเจดีย์พระเกรียติ ซึ่งมีเรื่องเล่าของการนำอัฐิสมเด็จพระนเรศวรจากนากองมู เมืองหางในพม่า¹ เข้าแม่กวนอิมของกลุ่มชาวพุทธนิกายมหายานของเจ้าศรัทธาจาก

¹ สถูปเจดีย์ ที่นากองมู เมืองหาง ประเทศพม่า เป็นสถูปเจดีย์ร้างที่ตั้งอยู่โดดๆ โดยไม่มีวัดตั้งอยู่ด้วย สถูปเจดีย์ดังกล่าวเป็นที่กล่าวถึงชื่อในหมู่ของคนไทยบางส่วนและคนไทยใหญ่ในแถบเมืองหางว่า เป็นเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อคราวที่พระองค์เสด็จยกทัพไปปราบพระเจ้าอังวะ กษัตริย์แห่งพม่า ในปี พ.ศ. 2146 เพื่อยับยั้งการขยายอาณาเขตเข้าสู่หัวเมืองไทใหญ่ แต่พระองค์เกิดประชวรกลางทางและเสด็จสวรรคตลงที่เมืองหางเมื่อปี พ.ศ. 2148 สถูปเจดีย์ดังกล่าวจึงเป็นที่บรรจุอัฐิของพระองค์ในบริเวณที่พระองค์สวรรคต อย่างไรก็ตาม ในประเด็นสถานที่สวรรคตและการประกอบพิธีพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรนั้น อาจแบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่า สถูปเจดีย์ดังกล่าวเป็นที่บรรจุอัฐิของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับอีกกลุ่มที่เชื่อว่าสถูปเจดีย์ดังกล่าวเป็นเพียงเจดีย์อนุสรณ์ กลุ่มนี้ยังหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่

กรุงเทพ และโรงเรียนพระธาตุเจดิมพระเกียรติขององค์กรพัฒนาเอกชนชาวไทยใหญ่ที่ตั้งขึ้นเพื่อดูแลการศึกษาให้กับเด็กไทใหญ่พลัดถิ่น

ปฏิสัมพันธ์ของคนบ้านต้นสูงเกิดขึ้นผ่านทั้งกิจกรรมทางศาสนา-สังคมที่ร่วมกับกลุ่มพลังศาสนาอื่นๆ คนพื้นเมืองฝาง องค์กรเอกชน และไทใหญ่บ้านเวียงหาวย ไม่ว่า การร่วมก่อสร้างพระธาตุเจดิมพระเกียรติซึ่งชุมชนบ้านต้นสูงเป็น “เจ้าศรัทธา”² หลัก การร่วมกิจกรรมกับกลุ่มชาวพุทธนิกายมหายานจากกรุงเทพฯ และการช่วยดูแลโรงเรียนวัดพระธาตุเจดิมพระเกียรติให้กับเด็กไทใหญ่พลัดถิ่น

จะพบว่า บริเวณไหล่คอยเวียงหาวยหรือที่เรียกว่า “ม่อนคอยเวียงหาวย” จำนวนหลายสิบไร่ เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุเจดิมพระเกียรติ ตัวองค์พระธาตุที่บรรจุอัฐิสมเด็จพระนเรศวรที่นำมาจากฐานเจดีย์ที่นาทอง เมืองหางในรัฐฉาน ประเทศพม่า พระศรีศากยมนี วิหารเจ้าแม่กวนอิม ของเจ้าศรัทธาจากกรุงเทพฯ คาหลายสิบล้านบาท และมีอาคารเรียน 2 หลังสำหรับโรงเรียนวัดพระธาตุเจดิมพระเกียรติ และอาคารจำวัดสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่อีก 1 หลังในช่วง “เข้ากรรม” ระหว่างเข้าพรรษา-ออกพรรษา

ดังได้กล่าวไปข้างแล้วว่า รัฐบาลพระมหาบุญเลิศ เจ้าอาวาสวัดเจดีย์งามในตัวอำเภอฝางร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตได้พบพระธาตุเก่าและเวียงเก่าในบริเวณบ้านต้นสูงจึงมีดำริสร้างพระธาตุและวัดขึ้น โดยแบ่งส่วนให้กับชาวบ้านต้นสูงและซื้อที่ดินเพิ่มเติมจากชาวบ้านเวียงหาวยเพื่อก่อสร้างวัดพระธาตุแล้วให้คนบ้านต้นสูงเป็นศรัทธาของวัดนี้

ตัวพระธาตุเริ่มมีการก่อสร้างและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในปีพ.ศ. 2538 มีชื่อเป็นทางการว่า “พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิกะ” ฐานกว้าง 9.50 เมตร สูง 19.50 ม. รูปทรงแบบไทยล้านนา โดยเป็นการสร้างครอบพระธาตุโบราณอายุ 700ปี ทำการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเมื่อยามค่ำวันอาทิตย์ที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2538 โดยมีพระธรรมปัญญาบดี วัดปากน้ำพร้อมเถรจารย์จำนวน 19 รูป ดำเนินพิธีกรรม ใน 19 รูปนี้มีหลวงพ่อดูณ แห่งวัดบ้านไร่, รัฐบาลบุญชุ่ม วัดเมืองพง, รัฐบาลผัด วัดศรีดอนมูล, รัฐบาลน้อย วัดบ้านปาง, รัฐบาลแสงหล้า วัดสายเมือง ท่าขี้เหล็ก เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ มีการก่อสร้างพระศรีศากยมนีมิ่งมงคลฝางหน้าดักกว้าง 9 เมตร สูง 19.40 เมตรและเสนาสนะและวิหารเพื่อเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชน

หลังจากประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อวางตัวฐานศิลาฤกษ์แล้ว ในปีต่อมา พ.ศ. 2539 ได้ทำพิธีเปิดตัวพระธาตุ มีประธานฝ่ายพุทธศาสนิกชน คือนายอำเภอฝาง เป็นประธาน และมีข้าราชการหน่วยงานรัฐ พ่อค้าประชาชนเข้าร่วม โดยหลักการแล้ว การฉลองการเปิดพระธาตุในปีดังกล่าว เพราะมีดำริต้องการฉลองการครองราชย์ครบรอบ 50 พรรษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ด้วย

ระบุว่า สมเด็จพระเอกาทศรถได้อัญเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดให้สร้างพระเมรุทองขึ้น ที่วัดสพสวรรค์ แล้วจึงอัญเชิญพระบรมศพของสมเด็จพระนเรศวรไปถวายพระเพลิงที่นั่น

² เจ้าศรัทธา ในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่เข้ามาช่วยเหลือ ดูแลและช่วยงานกิจการต่างๆ ให้แก่วัด ทั้งในช่วงงานบุญ หรือช่วงเวลาปกติ โดยกลุ่มเจ้าศรัทธาวัด อาจจะมีบริจาคทั้งในรูปของเงินทำบุญ และ/หรืออุทิศแรงงานเพื่อเป็นประโยชน์ให้แก่วัดที่ตนเองให้ความเคารพนับถือ

“พระธาตุตรงนี้ห่างจากเมืองหางประมาณ 20 กิโลเมตร เป็นการรื้อของเก่าเพื่อบูรณะใหม่ พอดีมีโยมอุปถัมภ์ อยากจะสร้างพระธาตุขึ้น พระธาตุนี้ก็ถือเป็นสาขาของวัดเจติยัมที่ตัวเมืองนี้แหละ” ครูบามหาบุญเลิส เจ้าอาวาสวัดเจติยัม อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

เจ้าแม่กวนอิมกับศรัทธาจากกรุงเทพฯ

สำหรับที่ดินที่เหลือในบริเวณใกล้เชิงวัดพระธาตุ หลายส่วนได้ถูกปันออกไปเพื่อก่อสร้าง “วิหารพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์” (กวนซื่ออิมโถ่สื่อพ่อสัก) หรือ “วิหารเจ้าแม่กวนอิม” ของเจ้าศรัทธาจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นลูกศิษย์และคนรู้จักกับเจ้าอาวาส รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารเรียนให้กับโรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเป็นโรงเรียนของเด็กพลัดถิ่นชาวไทยใหญ่ของบ้านต้นสูงและลูกหลานของชาวไทยใหญ่ที่ทำงานในโรงงานกลางทุ่งเข้ามาศึกษาเล่าเรียน และรวมไปถึงการปันที่ดินบางส่วนให้กับชาวบ้านที่ยังไม่มีที่อยู่อาศัยได้ตั้งบ้านอยู่

วิหารเจ้าแม่กวนอิมก่อสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2542 โดยครูบาพระมหาบุญเลิส เจ้าอาวาสมอบสถานที่ให้แก่ นายบัญชา ภูหาสวัสดิ์และคณะศรัทธาจากกรุงเทพฯ ดำเนินการตามความประสงค์

“เจ้าแม่กวนอิม เป็นฝ่ายมหายานนิกายสุขาวดี ส่วนวัดอื่นๆ เป็นหินยาน พวกญาติโยมจากกรุงเทพฯ เขามาปรารถนาว่าอยากจะสร้างวิหารเจ้าแม่กวนอิม เราก็มองเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าจะเป็นผลเสียหากจะสร้างตรงนี้ เพราะไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไหน มหายานหรือหินยานต่างก็มีเป้าหมายเดียวกันคือ การนิพพาน”

“พอมีสถาปัตยกรรมของวิหารเจ้าแม่กวนอิม เราก็จะได้ประโยชน์จากตัวอาคารด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานบุญใหญ่ๆ อย่าง ปอยส่างลอง ปอยเทียนหรืองานบุญอื่นๆ ก็เข้าไปใช้ได้ บางทีตัวอาคารก็เป็นที่พักผ่อนหนังสือของเณรลูกแก้วที่บวชเรียน และในระยะยาว วัดนี้ก็สร้างวิหารของคนใดเองก็เป็นได้”

“เจ้าของศรัทธาเขาหาเงินมาก่อสร้าง ส่วนเราช่วยออกแบบ โดยผสมตัวอาคารเป็นแบบไทใหญ่และพื้นเมืองล้านนา ส่วนหน้าประตูเป็นรูปเจ้าองค์ต่างๆ แบบจีน ก็เลยไม่ค่อยจะเป็นพื้นเมืองมากนักเท่าไร เราออกแบบรูปทรงเป็นล้านนา เพราะอยากดึงให้คนเข้าไปสักการะด้วย ถ้าเป็นทรงอื่นๆ คนก็อาจจะไม่อยากจะเข้าไปเท่าไรนัก” ครูบาพระมหาบุญเลิส เจ้าอาวาสวัดเจติยัมให้ข้อมูล

กิจกรรมทางศาสนาที่ผู้ศรัทธาเจ้าแม่กวนอิมนิกายดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นประจำ คือ การมาประกอบพิธี “เบิกเนตร”³ ปีละ 3 ครั้งโดยทางผู้นำเจ้าศรัทธาจะนำคณะผู้ที่นั่งถือนิกายดังกล่าวมายังวิหารแล้วประกอบพิธีเบิกเนตรให้แก่คณะ และการมาทำบุญทอดกฐินหรือผ้าป่าประจำปี

³ “พิธีเบิกเนตร” หมายถึง การอัญเชิญธรรมกายของพระพุทธองค์หนึ่งมาสถิตย์องค์พระพุทธรูป จากนั้นองค์พระพุทธรูปก็จะมีรูปร่างให้คนธรรมดาสามัญได้กราบไหว้บูชา ผู้สำเร็จธรรมชั้นสูงหรือคนที่มิพหังจากการบำเพ็ญปฏิบัติธรรมในระดับสูงมากจะส่งกระแสจิตที่ถูกต้องเที่ยงตรงเพื่อทำพิธีเบิกเนตรที่เป็นทางการ

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธาตุกับผู้ศรัทธาเจ้าแม่กวนอิม ก็คือ การเป็นผู้บริจาคเงินและช่วยเหลือผู้ศรัทธาใหม่ๆ เพื่อนำเงินมาสร้างและพัฒนาวัด ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคนบ้านด้นสูงกับวิหารเจ้าแม่กวนอิมขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของสถานที่ กิจกรรมการช่วยงานบุญและการเข้าไปกราบไหว้พระพุทธรูปมากกว่ามีปฏิสัมพันธ์โดยตรง

“ตัวพระธาตุ อีกไม่นานจะสร้างโบสถ์หรือไม่ก็เป็นหอพระ ตั้งใจให้เป็นเขตพุทธาวาสไปเลย บริเวณตรงนั้น จริงๆ แม้ว่า วิหารเจ้าแม่กวนอิม อีกไม่นานพวกเขาก็จะยกให้เป็นของคนไตนะ แต่คนไตนี่รู้สึกว้า ไม่ใช่ของเขา และอีกอย่าง เวลาเราทำบุญหรือไปจำศีลนอนที่นั่น เราก็ไม่รู้ว่าคนที่กรุงเทพจะมาเมื่อไร เวลาเขามาเบิกเนตร เขาก็ไม่ได้บอกเราด้วย เราก็ไม่รู้ อาจจะบังเอิญมาเจอกันอีก กลัวจะตรงกันจะลำบากมาก แต่ตอนนี้เวลาทำบุญใหญ่ๆ อะไร ก็จะไปอาศัยอยู่วิหารเจ้าแม่กวนอิมทำพิธี แต่คนไตนี่ก็ไปกราบไหว้เจ้าแม่กวนอิมเหมือนกัน” ครูบาพระมหาบุญเลิศ เจ้าอาวาสวัดเจติยงามเล่ารายละเอียดเพิ่มเติม

“ก็ไปร่วมงานบ้าง ไปช่วยพวกเขาบ้างเวลาที่เขাজัดงานใหญ่ๆ อย่างออกพรรษานี้ เราก็ยุ่งเพราะเราก็มียานที่จัดที่วัดพระธาตุ ส่วนเขาก็จัดงานทำบุญในวิหารบ้าง แต่ก็ได้ไปเที่ยวหา ไปดูไปชม” ลูกศิษย์แห่งบ้านด้นสูง

ชุมชนด้นสูงกับพระธาตุ: ศรัทธา บุญคุณและการตอบแทน

ตามที่กล่าวแล้วว่าการก่อสร้างพระธาตุเป็นคำริและศรัทธาของหลายฝ่ายเริ่มจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้เขตและเจ้าอาวาสวัดเจติยงามพบเจดีย์เก่าเวียงนางคำหอมอายุ 700 ปีจึงมีคำริที่จะบูรณะขึ้นมาใหม่โดยมีชุมชนบ้านด้นสูงเป็นเจ้าศรัทธาไปพร้อมๆ กับการพัฒนาพื้นที่บริเวณรอบข้างให้เป็นศูนย์รวมทางใจของพุทธศาสนาแม้ว่าจะต่างนิกายก็ตาม

คนไทใหญ่เป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธอย่างเหนียวแน่นและมีการถือวัตรปฏิบัติกิจศาสนาอย่างเข้มขันมาแต่ไหนแต่ไร การทำวัตรปฏิบัติกิจทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็น การทำบุญ เข้าวัด การร่วมกิจการงานบุญต่าง ๆ และการเคร่งครัดต่อการปฏิบัติตัวในศีลในธรรมนั้นเป็นศรัทธาที่คนไทใหญ่นับถือปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องตลอดมา สำหรับคนบ้านด้นสูงไม่แตกต่างกัน แม้ว่าจะไกลห่างจากบ้าน แต่การเป็น “เจ้าศรัทธา” ของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ และการปฏิบัติกิจทางศาสนาเป็นเรื่องที่คนบ้านด้นสูงพร้อมใจกันปฏิบัติเสมือนดังที่บ้านเกิด

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติกับชุมชนบ้านด้นสูงจึงเกิดขึ้นในหลายระดับ ระดับแรก คือ ระดับชุมชน ที่ชุมชนบ้านด้นสูงเป็น “เจ้าศรัทธา” ให้แก่วัดพระธาตุ ซึ่งหมายถึงการเป็นแรงงานช่วยกิจการงานบุญต่างๆ ในช่วงงานบุญให้กับวัด การช่วยงานบุญถือเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นสำหรับคนไทใหญ่ ด้วยเพราะวัดถือเป็นที่พักพิงทั้งทางกายและจิตใจของชุมชน และด้วยเพราะคติความเชื่อทางพุทธศาสนากับการได้บุญและความสบายใจต่อตัวเอง

อย่างไรก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดและคนบ้านต้นสูงในระดับชุมชนอาจผูกพันมากกว่า ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดในรูปของการช่วยเหลือให้ที่อยู่อาศัย การได้เป็นที่พึ่งพิงในยามเดือดร้อน “พอเจ้าหน้าที่ป่าไม้มอบที่ดินให้กับเจ้าอาวาสแล้ว ก็จัดการแบ่งที่ให้ชาวบ้านได้อยู่อาศัยและเป็นศรัทธาของวัดที่นี่ ป่าไม้ให้ที่ดินแก่วัด เพราะคิดว่า วัดสามารถทำให้ชาวบ้านรักษาป่าไม้ไว้ได้ ส่วนวัดมอบที่ดินให้ชาวบ้านไทใหญ่อยู่อาศัยและให้เป็นศรัทธาวัด ชาวบ้านจึงช่วยเหลือดูแลร่วมกัน”

ชาวไทใหญ่มีคำพูดที่ว่า “กินน้ำอย่าลืมเกี๊ยะคุดหม้อ กินข้าวอย่าลืมเกี๊ยะก่อแต่นา” แปลว่า คืมน้ำอย่าลืมผู้สร้างบ่อและกินข้าวอย่าลืมผู้ขุดคันนา หมายถึงเราเป็นคนอย่าลืมบุญคุณคน” ลุงดี หนึ่งในชุมชนบ้านต้นสูงกล่าว

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านระดับที่สองเกิดขึ้นในระดับบุคคล เช่น กรณีของครอบครัวนางมั่งกับลูกๆ ที่อพยพมาจากเมืองลงในช่วงหลัง จากนั้นเข้าไปทำงานที่สวนส้ม แต่ทำงานไม่ได้นานก็เกิดอาการแพ้สารเคมีที่ได้รับจากการทำงานที่สวนส้ม จึงขอลาออก แล้วพาครอบครัวอพยพมาขอยู่ที่บ้านต้นสูง “ทำงานที่สวนส้มได้แค่สองปี ต้องย้าย เพราะว่าแพ้สารเคมี เกิดผื่นคันเพราะน้ำที่ฉีดสารเคมีค้างอยู่ตามต้นไม้ตกใส่ ใส่เสื้อแขนยาวก็ยังแพ้ก็เลยลาออก ตอนนั้นได้ยินข่าวว่า ที่บ้านต้นสูงช่วยเหลือแรงงานไทใหญ่อพยพ ก็เลยเข้ามาหา มาพบพ่อหลวงที่บ้านนี้และพบครูบาบุญเลิศ ก็เลยขออาศัยอยู่ที่นี้ และทำงานไปเรื่อย ๆ ตอนหลังก็ได้ช่วยงานที่วัด”

ทางวัดได้จ้าง “ควาใส” ลูกสาวของนางมั่งให้ทำงานในตำแหน่งเสมียน เพื่อช่วยดูแลงานต่างๆ ของวัดหลังจากที่ควาใสเรียนภาษาไทยใหญ่จากนางมั่งจนอ่านออกเขียนได้ นอกจากนี้ ทางวัดพระธาตุได้จ้างนางมั่ง ซึ่งจบการศึกษาด้านศึกษาศาสตร์ที่รัฐฉาน ประเทศพม่า และเคยเป็นครูสอนอยู่ในพม่ามา ระยะหนึ่งก่อนที่จะอพยพเข้ามา ให้เป็นครูสอนเด็กในโรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ “เรามีรายได้จากการสอนและช่วยงานวัดประมาณ 2,500 บาท ส่วนลูกสาวช่วยทำงานวัดได้เงินประมาณ 2,500 บาท ต่อเดือน แต่ก็ไม่มากพอ ก็ออกไปทำงานรับจ้างในหมู่บ้านบ้าง รับจ้างรายวันบ้าง อย่าง งานเก็บหอมใหญ่ ได้กินข้าววัดบ้างเป็นส่วนใหญ่ ส่วนลูกชายรับจ้างบ้าง แต่ไม่ค่อยได้เงินมากนัก”

ด้วยความสัมพันธ์ระดับบุคคลที่เกิดขึ้นระหว่างวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติกับครอบครัวนางมั่ง ทำให้เวลาที่มีงานบุญต่างๆ หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ ครอบครัวของครูมั่ง ซึ่งทำหน้าที่ช่วยงานวัดและเป็นศรัทธาของวัด จึงทำงานตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มอกเต็มใจ นอกจากนี้ คำบอกบุญต่างๆ ที่ทางวัดขอมาก็ตอบแทนกลับไปด้วยเต็มที่ ดังเช่น “อย่างทางวัด เจ้าอาวาสท่านขอมาว่า ให้บริจาคเงินให้กับวัดเดือนละ 50 บาท เราก็ให้ไปเพื่อตอบแทนคุณแก่วัดที่ให้ที่อยู่อาศัย เพราะเงินพวกนั้น ทางวัดเขาขอมาเพื่อเอาไปเลี้ยงพระลูกแก้วจริงๆ จะไม่ให้ก็ได้แต่เพื่อตอบแทน ก็ควรให้ไป”

โรงเรียนวัดพระธาตุ: แหล่งความรู้ของเด็กพลัดถิ่นชาวไทใหญ่

ขณะที่โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติถูกสร้างขึ้นในปีต่อมา (พ.ศ. 2543) ด้วยความคิดที่ต้องการให้ความรู้แก่เด็กๆ ลูกหลานคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่อพยพเข้ามา โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้งเจ้าอาวาส ผู้มอบที่ดิน คนในชุมชนบ้านต้นสูง และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ช่วยบริจาคเงินสนับสนุน อาหารกลางวันและเครื่องเขียน

“คนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยบางคนก็ไปอยู่กลางทุ่งนาหรืออยู่กับญาติหรือทำงานในสวน สัมแบบเข้าไปเียนกลับ ตอนช่วงที่พ่อแม่ออกไปทำงาน เด็กๆ ลูกหลานพวกเขาไม่ได้ทำอะไร โครงการนี้ พร้อมทั้งพวกผู้ใหญ่ทั้งหลายก็คิดกันว่า น่าจะสอนหนังสือเด็กเหล่านี้โดยเฉพาะพวกที่เข้าโรงเรียนไทยไม่ได้ ก็เอามาสอนไว้ที่โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ มีนักเรียนประมาณ 180 คน ส่วนใหญ่เด็กๆ จะมาเรียนกัน ถ้างานไม่ค่อยมี เรียนกันวันจันทร์ถึงศุกร์ทั้งวันตั้งแต่ 8 โมงเช้าจนถึง 4 โมงเย็น มีครู 5 คน เป็นชาวไทใหญ่ทั้งหมด เรียนทั้งภาษาไทย ไทใหญ่และภาษาอังกฤษ” ศิลา พระประจำบวชวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติเล่าถึงจุดประสงค์ของโรงเรียนให้ฟัง

โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติมีครูจำนวน 5 คน เป็นชาวไทใหญ่ 4 คน และเป็นพระ 1 คนเพื่อสอนหลักธรรม ส่วนครู 4 คนที่เหลือสอนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และภาษาไทยใหญ่ ประกอบด้วย ครูใหญ่ 1 คน ครูไทใหญ่จากบ้านปิ่น 1 คน และครูจากบ้านต้นสูง 2 คน เปิดสอนวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 9.00-16.00 น. หยุดวันเสาร์-อาทิตย์และช่วงวันเข้าพรรษา รวมทั้งหยุดวันพระ เนื่องจากมีชาวบ้านมาจำศีลและใช้โรงเรียนข้างวัดพระธาตุ

สำหรับค่าใช้จ่ายต่างๆ โดยส่วนใหญ่ได้รับบริจาคจากองค์กรพัฒนาเอกชนบ้าง โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวไทใหญ่จากที่ต่างๆ ไม่ว่าในตัวเมืองเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ ยังได้เรียกรายเงินจำนวนหนึ่งจากพ่อแม่ของเด็กที่พอจะปันมาให้ทุกๆ เดือน รวมทั้งเงินเรียกรายจากชาวบ้านต้นสูงและชาวบ้านทั่วไป ที่ต้องการช่วยเหลือด้านการศึกษา “สำหรับเด็กๆ ลูกหลานชาวไทใหญ่เหล่านี้ หากพ่อแม่ของพวกเขาไม่หนีไปไหน ยังคงอยู่ที่นี้ ในปีที่สองหรือสาม เราอาจจะส่งเด็กที่อยากเรียนหนังสือต่อไปเข้าเรียนยังชั้นที่สูงๆ ขึ้น อย่างเช่น ไปเข้าโรงเรียนเวียงหาวได้ ” ลุงจันดาเล่าถึงแผนในอนาคต

สรุป

ชุมชนไทใหญ่บ้านต้นสูงคือกลุ่มคนชาวไทใหญ่ในรัฐฉานที่อพยพเข้ามาประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา พวกเขาเมื่อก้าวข้ามพรมแดนแห่งรัฐชาติจากพม่าสู่ไทยพวกเขาได้คงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ชุดใหม่ที่ซึ่งชุมชนไทใหญ่บ้านต้นสูงในฐานะชุมชนพลัดถิ่นไทใหญ่ตามแนวชายแดนต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความเป็นรัฐชาติไทย (Nation state boundaries) ที่วางอยู่บนกรอบของอธิปไตยเหนือดินแดนและผู้คนในดินแดนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ไม่ว่าจาก

ความพยายามควบคุมการเคลื่อนไหวของผู้คนเข้าออกดินแดน การตีตราแปะป้ายคนต่างด้าวจากชุดวาทกรรมสัญชาติ/พลเมือง คนไทย/คนต่างด้าว การไม่มีสัญชาติไทยรวมไปถึงในเงื่อนไขที่คนบ้านต้นสูงมีภาวะเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอนมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับการรับจ้างไปเรื่อยๆ ตลอดจนเงื่อนไขของความไม่มั่นคงในชีวิตจากการที่บ้านที่อยู่อาศัยของพวกเขาตั้งอยู่ในเขตของกรมป่าไม้ที่ไม่รู้ว่าจะถูกย้ายไปเมื่อใด ฯลฯ

ภายใต้บริบทสถานการณ์เหล่านี้ ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงได้ใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการปรับเปลี่ยนและสร้างพลังต่อรอง โดยเลือกใช้พรมแดนความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (Ethnic and cultural boundaries) ผ่านการปรับความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มต่างๆ ในทางศาสนา การร่วมในพิธีกรรม การสร้างและเป็นเจ้าศรัทธาวัดและคูแลพระธาตุ การผสมผสานวัฒนธรรมไทใหญ่กับวัฒนธรรมไทยเข้าด้วยกัน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจ เครือข่ายท้องถิ่นต่างๆ ทั้งแรงงานไทใหญ่อพยพ คนพื้นถิ่นบ้านเวียงห้วยและคนไทใหญ่ดั้งเดิม พระผู้ปฏิบัติธรรมจากภายนอก เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมทั้งหน่วยราชการที่เข้ามาเกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกัน การเป็นพรรคพวก เป็นคนไทยเหมือนกัน ในแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่มาจากต่างแห่งต่างที่ได้สลายไปเมื่อเกิดชุมชนบ้านต้นสูงขึ้น และการสร้างชุมชนได้ทำให้ “ความเป็นชุมชน” ในเครือข่ายความสัมพันธ์การร่วมมือกับหลายกลุ่ม ตลอดจนการวางตัวเป็นชุมชนที่ดี การให้ความช่วยเหลือแก่รัฐและการจัดวางตัวเองในเวทีศาสนาได้ทำให้การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์และการจัดวางตัวตนในบ้านใหม่ในบริบทความสัมพันธ์ชุดใหม่มีความเป็นไปได้สูงในแง่ที่ว่าทำให้พวกเขาในฐานะชุมชนพลัดถิ่นมีทางเลือกในการจัดการกับชีวิตตัวเองได้ในระดับหนึ่ง

บทที่ 9

พระธาตุสมเด็จพระนเรศวร: ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์

เรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ อาจไม่ใช่เพียงภาพที่มองเห็นหรือเป็นเรื่องราวทั่วไปที่บอกที่ไปที่ไปของคนกลุ่มหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ อาจเป็นการจูงใจของคนกลุ่มหนึ่งในบริบทสถานการณ์ชุดหนึ่งที่หยิบยกเรื่องราวประวัติศาสตร์เหล่านั้นมาตีความในลักษณะที่มีนัยต่อชีวิตทางสังคมของคน การเลือกและหยิบยกเอาประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวต่างๆ เหล่านั้นขึ้นมาได้กลายมาเป็น “ความจริง” (Real history) หรือกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ของคนกลุ่มนั้นๆ เพื่อใช้สร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน (Historical consciousness) ในบริบทสถานการณ์ชุดหนึ่ง ๆ ที่คนกลุ่มนั้นๆ ประสบร่วมกัน (Tapp 1989: 175)

ในบทนี้ต้องการนำเสนอ“พระธาตุสมเด็จพระนเรศวร” ในฐานะสัญลักษณ์ของการสร้างประวัติศาสตร์ร่วมระหว่างรัฐไทย กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ และชาวไทใหญ่พลัดถิ่น โดยในบริบทที่รัฐไทยหัวนเกรงต่อภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ทั้งจากจีนและพม่า การมีศึกสงครามประปรายในช่วงทศวรรษที่ 2500 รัฐไทยได้ค้นหาวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ไทยเพื่อรวมศูนย์และสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้น สมเด็จพระนเรศวรเป็นหนึ่งใน “สัญลักษณ์” ที่ถูกนำมาดองย้ำให้เกิดกำลังใจ ความหึกเหิม โดยเฉพาะในกลุ่มทหารไทย ขณะที่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นในบริบทที่ชาวไทใหญ่มีความขัดแย้งทางการเมืองและการพลัดที่นาคาที่อยู่จากบ้านเกิดของตัวเองทั้งในกลุ่มคนไทใหญ่ที่เป็นกองกำลังกู้ชาติและชาวบ้านที่เข้ามาเป็นแรงงานพลัดถิ่นในประเทศไทย กลุ่มคนเหล่านี้ได้พยายามปรับเปลี่ยนชีวิต แสวงหาหนทางอยู่รอด ด้านหนึ่ง พระธาตุ (สมเด็จพระนเรศวร) ได้กลายเป็นที่เคารพนับถือสักการะในหมู่บ้านสามัญชนโดยเฉพาะชาวบ้านที่นับถือพุทธ ขณะที่อีกด้านหนึ่ง พระธาตุสมเด็จพระนเรศวรได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกรื้อฟื้นขึ้นเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ร่วมกันระหว่างรัฐไทยกับกองกำลังไทใหญ่และชาวบ้านแรงงานพลัดถิ่นไทใหญ่

อย่างไรก็ตาม ในบทนี้จะพิจารณาการใช้สัญลักษณ์อื่นๆของชาวไทใหญ่พลัดถิ่น ทั้งกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ไปจนถึงแรงงานกลุ่มไทใหญ่พลัดถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกและความมีตัวตนของกลุ่มผ่านการสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ขึ้นมา ดังเช่น การนำวีรบุรุษและผู้มีความรู้อย่างเจ้าเสือข่านฟ้า เจ้าครูหมอไคและพระธาตุสมเด็จพระนเรศวรมาเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงคนไทใหญ่และต่อสาธารณะ

จากเสือข่านฟ้าถึงครูหมอไค: การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่

งานศึกษาวิจัยที่ผ่านมา เช่น เรณู (2541) วันดี (2545) เกี่ยวกับการมองอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ผ่านการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ได้อ้างอิงถึงการเลือกหยิบเรื่องราวและประวัติศาสตร์บางชุด

อย่างเช่น ครูหมอโต-ผู้รู้ที่ได้รับการเคารพนับถือในหมู่ชาวไทใหญ่ เจ้าเสื่อข่านฟ้า-กษัตริย์วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ยุคหนึ่งของอาณาจักรไทใหญ่ รวมไปถึงพระนเรศวร-กษัตริย์นักรบผู้ชนะพม่า ในบริบทที่ไทใหญ่เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับรัฐบาลทหารพม่าตั้งแต่ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา และในสถานการณ์ที่กองกำลังกู้ชาติได้กลายเป็นรัฐกันชนให้แก่ประเทศไทยกับพม่าซึ่งจะขอนามาสรุปรูปดังนี้

เสื่อข่านฟ้า: กษัตริย์นักรบของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

วันดี (2545) ได้หยิบเอกสารงานหลักๆ เกี่ยวกับเจ้าเสื่อข่านฟ้า 3 ชิ้นที่เขียนขึ้นต่างกรรมต่างวาระ คือ พงสาวดารเมืองไท (เครือเมืองกูเมือง)แต่งโดยเจ้าพระยาธรรมมาเด่ พระภิกษุชาวไทใหญ่เมื่อสองร้อยปีที่ผ่านมา ประวัติศาสตร์ไทใหญ่(พื้นที่ตอนกลาง)แต่งโดยเจ้าฟ้ายันแสนหวิและนันทสิงห์ ชาวไทใหญ่ได้เรียบเรียงขึ้นใหม่เสร็จสิ้นเมื่อปีพ.ศ. 2521 และเล่มสุดท้ายคือประวัติเจ้าเสื่อข่านฟ้า ที่แต่งโดยอดีตทหารไทใหญ่ที่บ้านเปียงหลวงเมื่อปีพ.ศ. 2538

ทั้งสามเล่มนี้ วันดี (2545) ได้วิเคราะห์กระบวนการเลือกสรรจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่ที่ชาวไทใหญ่ใช้ประวัติศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในกลุ่มชาวไทใหญ่ด้วยกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องเอกราชคืนจากรัฐบาลทหารพม่า

โดยเนื้อหาสาระของทั้งสามเล่มดังกล่าวได้กล่าวถึงเจ้าเสื่อข่านฟ้าในฐานะผู้สร้างอาณาจักรแผ่นดินไทใหญ่ให้เป็นปึกแผ่น และเป็นกษัตริย์นักรบที่ยิ่งใหญ่ผู้มีความสามารถในการรบเหนือจีนและพม่า วันดีสรุปว่า งานเอกสารทั้งสามเล่มเกี่ยวกับเจ้าเสื่อข่านฟ้าที่มองเจ้าเสื่อข่านฟ้าในฐานะกษัตริย์ผู้สร้างแผ่นดินไทใหญ่ให้เป็นปึกแผ่นคือการผลิตซ้ำทางประวัติศาสตร์ในบริบทของความขัดแย้งระหว่างชาวไทใหญ่กับพม่าและจีน ที่ชาวไทใหญ่ต้องการแผ่นดินและเอกราชคืนจากจีนและพม่า การผลิตซ้ำทางประวัติศาสตร์ด้วยเรื่องราวของเจ้าเสื่อข่านฟ้าที่มีภาพของพระเจ้าแผ่นดินนักรบ ผู้สร้างแผ่นดินไทใหญ่ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง มีเอกราชปกครองตนเองนี้เป็นไปเพื่อสร้างจิตสำนึกแห่งการต่อสู้เรียกร้องเอกราชจากรัฐบาลทหารพม่าให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวไทใหญ่ด้วยกัน

ครูหมอโต: จากสัญญาะแห่งการต่อสู้สู่ผู้ดูขายการท่องเที่ยว

งานศึกษาเรื่อง “ไท” โดยเรณู อรรถาเมศร์ (2541: 366-373) ได้ทำการศึกษางานปอຍครูหมอโต หรือนงานบุญประเพณีครูหมอโตเอาไว้ทั้งงานปอຍครูหมอโตที่ประเทศพม่าและในประเทศไทย โดยในประเทศไทยนั้น งานศึกษาของเรณู (2541) ชี้ว่างานปอຍครูหมอโตที่เกิดขึ้นที่บ้านใหม่หมอกจ๋ามมีส่วนเกี่ยวข้องในการกระตุ้นจิตสำนึกของคนไทใหญ่ในเรื่องการกอบกู้เอกราชต่อสู้กับพม่า ในที่นี้จะขอนำเสนอรายละเอียดและข้อสรุปคร่าวๆ ตลอดจนการได้ไปสัมภาษณ์เพิ่มเติมและสังเกตการณ์งานปอຍครูหมอโตในปัจจุบัน (พ.ศ. 2547) ที่บ้านใหม่หมอกจ๋าม

“ครูหมอ” สำหรับคนไทใหญ่ หมายถึงครูผู้เชี่ยวชาญ มีวิชาความรู้ อย่างเช่น ครูถัก หรือผู้เชี่ยวชาญการเขียนตัวหนังสือรับจ้างเขียนหนังสือ ครูหมอยา ครูหมอช่างแต้มร่าง หรือจิตรกร ครูหมอ

ยังหมายถึงบรรดาผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการใช้วิชาความรู้ ช่าง งานศิลปะ ที่มีความเชี่ยวชาญจนถึงขั้นสอนผู้อื่นได้และเขียนตำราออกมาสอนใจคนทั้งทางโลกและทางธรรมได้

ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ที่มีการรบบูงกันระหว่างทหารพม่าและชาวไทใหญ่และในเวลาต่อมาที่รัฐบาลทหารพม่าใช้นโยบาย “การทำให้เป็นพม่า” (Burmanization) วัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในพม่าถูกทำลายไปอย่างมากมาย ซึ่งรวมไปถึงหนังสือ ตำรับตำรา วิชาความรู้ที่เขียนโดยครูหมอหลายต่อหลายคนซึ่งชาวไทใหญ่ในประเทศพม่าได้ให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่อดีตยาวนานหลายร้อยปี ตลอดจนสรรพวิชาต่างๆ ตำราการเรียนการสอนที่ครูหมอเหล่านั้นได้ประสิทธิ์ประสาทและคิดค้นสร้างความรู้ให้แก่ลูกหลานชาวไทใหญ่อีกต่างถูกพม่าเผาทำลายไปมากมาย นอกจากนี้ การเริ่มใช้นโยบาย “การทำให้เป็นพม่า” รัฐบาลทหารพม่าได้บังคับให้ชาวไทใหญ่และทุกกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเรียนหนังสือด้วยภาษาพม่าเป็นภาษาหลัก ห้ามเรียนภาษาของกลุ่มตัวเอง ทำให้เกิดการกีดกันการศึกษาวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ในพม่ามากขึ้น ทำให้สูญเสียด้านวิชาการและรากทางวัฒนธรรมของกลุ่มตัวเองไป

จนกระทั่งในช่วงทศวรรษ 2500 ในประเทศพม่า ลุงขุนมหาอุคาสร้อย ครูหมอลี้กไท (ผู้เชี่ยวชาญการเขียนตัวหนังสือไทใหญ่) คนหนึ่ง (ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดงานปอยครูหมอไคที่บ้านใหม่หมอกจ๋าม) ซึ่งขณะนั้นอาศัยอยู่ที่เมืองตองยีได้ทำการสืบค้นประวัติครูหมอลี้กและที่ฝังศพของครูเหล่านั้นเพื่อสร้างสถูปครอบและจัดงานครูหมอลี้กไทเพื่อยกย่องครูหมอ ซึ่งเท่าที่ลุงขุนมหาอุคาสร้อยสามารถรวบรวมประวัติความเป็นมาของครูหมอไคในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เจ้าธัมมะคันนะ จะเรนาอ่อน เจ้ากาเสื่อ เจ้ากอหลี่ เจ้าหน่อคำ เจ้าอำมาตย์หลวง เจ้าต่างหลวงบ้านอ่าย เจ้าบระแคะ จะเรป้าง หมู เจ้าวันนะญวน เจ้าคำก่าตันจุง เจ้าป้างญาพอกะ นางกู่คำ เป็นต้น

ระยะแรกๆ การจัดงานวันครูหมอลี้กไทหรือปอยครูหมอลี้กไทในประเทศพม่า แยกจัดเป็นรายหมู่บ้านหรือเมืองที่เป็นที่ฝังศพของครูหมอที่เมืองนั้นๆให้การนับถือ สำหรับครูหมอที่ได้รับการจัดงานปอยคนแรกๆ คือ “งานปอยครูหมอเจ้ากาเสื่อ” ซึ่งจัดขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2504 ที่เวียงเลา เขตเมืองนายน และงานปอยครูหมอเจ้ากอหลี่ (โกลิยะ) ปีต่อมา พ.ศ. 2505 ชาวไทใหญ่เมืองกึ่งได้ร่วมกันจัดงานปอยครูหมอเจ้าหน่อคำ, ปี พ.ศ. 2506 ชาวไทใหญ่ได้จัดงานปอยครูหมอเจ้าอำมาตย์หลวงเมืองหนองที่เวียงจอกแม

ต่อมาในปีพ.ศ. 2508 คณะกรรมการจัดงานวันครูหมอลี้กไทเมืองตองยีได้ประชุมตกลงกันเพื่อจัดงาน “ปอยครูหมอลี้กไท” ให้เป็นงานใหญ่ร่วมกัน ที่ประชุมตกลงว่าซึ่งมีลุงขุนมหาอุคาสร้อยและจายของทุน อดีตกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่และผู้นำบ้านใหม่หมอกจ๋ามได้เลือกเอาวันเกิดของเจ้ากาเสื่อคือ ขึ้น 1 ค่ำเดือน 12 เป็นวันจัดงาน โดยพ.ศ. 2511 เป็นปีแรกที่จัดงานปอยครูหมอไคร่วมกันที่เมืองตองยี และจากนั้นมาจัดติดต่อกันมาเรื่อยๆ ต่อมาพระภิกษุตามหัวเมืองต่างๆ ที่ห่างไกลออกไปได้นำรูปแบบวิธีการจัดงาน “ปอยครูหมอลี้กไท” ไปจัดที่เมืองต่างๆ

ส่วนกิจกรรมในงานปอยครูหมอไตในรัฐฉานประเทศพม่ามีกิจกรรมหลักๆ 3 ส่วน ได้แก่ ด้านแรก เป็นงานทางศาสนาโดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูหมอเถิงไท การฟังเทศน์ ฟังธรรม ด้านที่สอง คือ การกล่าวสวดอิศฺฐาหมอ การสนทนาเรื่องภาษาและวรรณกรรมของครูหมอ ฟังหมอความขบถำนำ เล่าเรื่องประวัติอิศฺฐาหมอ อภิปรายเปรียบเทียบอักษร และด้านที่สามคือ งานรื่นเริงบันเทิงจากการละเล่น ทั้งฟ้อนนกกินรา กินรี ฟ้อนโต ฟ้อนลายมิด ลายหอก ลายดาบ ลายค้อน และสิ่งบันเทิงต่าง ๆ

สำหรับงานปอยครูหมอไตในประเทศไทยที่จัดขึ้นที่บ้านใหม่หมอกจ๋าม อ.แม่อาขย จังหวัดเชียงใหม่ นั้น ตามข้อมูลของ เรณู (2541) ระบุว่าผู้ที่ริเริ่มหลักๆ ก็คือลุงขุนมหาอุค้ำสร้อย ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการจัดงานปอยครูหมอไตที่เมืองดองจี ประเทศพม่า และก้านันแสง ซึ่งท่านทั้งสองเป็นอดีตแนวร่วมกองกำลังทหารกู้ชาติไทใหญ่ งานปอยครูหมอไตที่บ้านใหม่หมอกจ๋ามจัดขึ้นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2518 โดยจุดประสงค์ที่กล่าวไว้แก่สาธารณะก็คือ เพื่อเป็นการไหว้ครูหมอไตและรำลึกถึงบุญคุณครูบาอาจารย์ที่ได้ประพันธ์เรื่องราวต่างๆ ไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ อีกทั้งได้รักษาจารีตประเพณีเดิมไม่ให้สาบสูญไป

อย่างไรก็ตาม ตามการวิเคราะห์ของ เรณู อรรถาณมศฐ์ (2541 : 366-373) เชื่อว่าจุดประสงค์ของการงานปอยครูหมอไตที่บ้านใหม่หมอกจ๋ามเป็นไปเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนไทใหญ่ด้วย (เรณู 2541: 366-373) ทั้งนี้ เป็นเพราะคนบ้านใหม่หมอกจ๋ามโดยส่วนใหญ่มีประวัติศาสตร์ของการตั้งบ้านที่เกี่ยวข้องกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ทั้งสิ้น โดยบ้านใหม่หมอกจ๋าม หรือที่เดิมรู้จักกันชื่อ บ้านโป่งป้อมก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2506 เกิดขึ้นจากกลุ่มพ่อค้าวัวต่างชาวไทใหญ่จากเชียงรายอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ก่อน จากนั้นชาวไทใหญ่จากท่าดอนและกลุ่มแนวร่วมกองกำลังกู้ชาติได้อพยพตามเข้ามา เพราะเหตุผลของการต่อสู้กันในช่วงระหว่างนั้น โดยในปีพ.ศ. 2506 เจ้านางเฮือนคำ (ชายาของเจ้าฟ้าส่วยได้ประธานาธิบดีคนแรกของพม่า) ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่ม Shan State Army (SSA) เสด็จมาที่เมืองฝางเพื่อนำกลุ่ม SSA มาเจรจากับทหารพม่าที่นั่น แต่ได้เกิดการต่อสู้กันขึ้นที่บ้านน้ำยอน แล้วกลุ่ม SSA หนีพ่ายเข้ามาทางท่าดอน นายทหารไทยจากเมืองฝางจึงแนะนำชาวบ้านแถบบ้านยอน ท่าดอนอพยพหนีไปหาที่ใหม่ห่างจากเขตปะทะแถบสะพานท่าดอน ซึ่งก็คือบ้านใหม่หมอกจ๋ามปัจจุบัน เมื่อตั้งชุมชนเป็นหลักแหล่ง กลุ่มชาวบ้านที่ร่วมรบกับกลุ่มหนุ่มศึกหาญและกองทัพไตค้อยๆ สลายตัวเป็นชุมชนชาวบ้านไทใหญ่ในที่สุด (ปราณี 2528: 429-433)

ในปีแรกของการจัดงานปอยครูหมอไต เรณู (2541: 366-373) ให้รายละเอียดว่า งานปอยครูหมอไตมีเป้าหมายเพื่อจะเชื้อเชิญชาวไทใหญ่ในจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยมาประชุมพบปะหารือกันในวันชาติไต (วันเครือไต) คือวันที่ 7 กุมภาพันธ์ แต่ปรากฏว่าไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวไทใหญ่ในประเทศไทย เพราะเกรงอำนาจทางการเมืองและไม่อยากยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ดังนั้นในปีต่อมา ทางคณะกรรมการจึงปรับวิธีการโดยจัดให้มีการชุมนุมชาวไตในพิธีไหว้ครูหมอไต และสามารถจัดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับเนื้อหาของงานหลักๆ มีลักษณะคล้ายกันกับการจัดงานปอยครูหมอไตในเมืองตองจี รัฐฉาน ประเทศพม่า คือมี 3 กิจกรรมหลักเช่นกันคือ ด้านแรกเป็นงานพิธีกรรมทางศาสนา การถวายอาหารพระ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูหมอ และการให้ทาน, ด้านที่สองเป็นพิธีกรรมการไหว้ครูหมอ โดยกล่าวถึง ประวัติความเป็นมา อานล็ก ถ่อมธรรม และด้านที่สามเป็นงานการละเล่น ความบันเทิง ทั้งจากวัฒนธรรมไทใหญ่ การฟ้อนรำก กิรา กิรี ฟอนโต ซึ่งมีการแสดงจากหมู่บ้านไทใหญ่จากหลายแห่งมาเข้าร่วม

คณะกรรมการจัดงานวันครูหมอไตปีพ.ศ. 2532 กล่าวไว้ว่า งานวันครูหมอไตสืบเนื่องมาจากแนวปฏิบัติของชาวไตในการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่องูครูอาจารย์ที่ได้สร้างสมศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ให้กับคนรุ่นหลัง

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่เคยร่วมงานกับเจ้าน้อยชอยันตะ ผู้นำกลุ่มกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่เล่าให้ฟังถึงประวัติและที่มาของการจัดงานครูหมอไตว่า “งานปอยครูหมอไต ว่ากันจริงๆ มันเริ่มเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2514 ปีเดียวกับที่เฮลิคอปเตอร์ตกที่ทุ่งใหญ่นเรศวร โดยหม่อมเจ้าปรีดิเกษมศรีที่ขึ้นมาทำสวนที่เมืองฝางได้เห็นประเพณีวัฒนธรรมคนไตในงานปอยต่างๆ ขึ้นที่นี้ หม่อมเจ้าก็เลยเห็นดีเห็นงามอยากให้ไปจัดพิธีกรรมการแสดงวัฒนธรรมไทใหญ่กันขึ้น ก็เลยริเริ่มคิดที่จะรวมให้ไทใหญ่ไปทำพิธีกรรมที่ไหนสักแห่งหนึ่ง จึงตกลงกันว่าน่าจะจัดขึ้นเพื่อแสดงวัฒนธรรมคนไทใหญ่ที่สวนลุมพินี ในกรุงเทพเป็นครั้งแรก ตอนนั้นการแสดงวัฒนธรรมชาวไทใหญ่อาจเป็นการแสดงและพิธีกรรมแบบรวมๆ ไม่เฉพาะเจาะจงที่การไหว้ครูหมอไตอย่างเดียว ชาวไทใหญ่แถวเมืองฝาง แม่อาข ทำตอนก็เห็นดีเห็นงามด้วย ก็ขึ้นกันขึ้นรถไปกรุงเทพ แล้วไปพักที่วัดคอนไทใหญ่¹ เพราะงานนี้เป็นการจัดงานรวมชาวไทใหญ่ครั้งแรกเป็นทางการในกรุงเทพ ปรากฏว่าสามารถดึงชาวไทใหญ่จากทั่วทุกสารทิศมาได้ ไม่ว่า ไทใหญ่จากฝาง เชียงราย อำเภอฟานและโดยเฉพาะจากจันทบุรี ซึ่งเป็นชาวไทใหญ่เหนือเดิมที่อยู่เมืองกุดที่อพยพไปหาบ่อทับทิ้มและทำพลอยที่จันทบุรี ซึ่งได้จัดติดต่อกันประมาณ 2-3 ปี (พ.ศ. 2514-2516) ต่อมาคณะกรรมการก็เห็นว่าจัดงานที่กรุงเทพน่าจะลำบาก เพราะว่าต้องรวมตัวกันและต้องเดินทางไกล ที่พักก็ไม่สะดวกมากนัก ก็เลยคิดว่าจะหาจุดจัดงานกันที่เมืองฝาง ซึ่งตอนนั้นเมืองฝางยังไม่เป็นอำเภอ เพื่อทำให้เกิดการรวมตัวของชาวไทใหญ่ ก็เลยคิดว่าจะจัดในวันครูหมอไตขึ้นมา ซึ่งกำหนดให้ตรงกับเดือน 3 ก็คือ เดือนตามประเพณีไต แต่ในรัฐฉานนั้น งานไหว้ครูหมอไตจัดขึ้นในเดือน 12 หลังจากนั้นก็ตกลงกันว่าจะจัดขึ้นที่บ้านใหม่หมอกจ้าม ในช่วงปีแรกๆ ถึงปีที่ 3 ก็มีชาวไทใหญ่มากจากหลายแห่งไม่ว่าจากกรุงเทพฯ แม่ฮ่องสอนมาร่วมกันอย่างคึกคัก แต่พอเริ่มครั้งที่ 3 งานชักเริ่มกร่อย”

¹ วัดคอนไทใหญ่ เป็นวัดดั้งเดิมชาวไทใหญ่ แต่ก่อนเขาเรียกว่า วัดคอนกะลา หรือคนไทยเรียก วัดคอนกุดล่า เพราะแต่ก่อนคนไทใหญ่ถูกเรียกว่ากะลา คืออินเดีย ซึ่งไทใหญ่สมัยก่อนไปขึ้นกับอังกฤษภายใต้การปกครองที่อินโดจีน ก็เลยถูกเรียกว่ากะลา

สอดคล้องกับที่ลุงสุนันดา จอกลง ประธานจัดงานปอยครูหมอไตคนปัจจุบัน เล่าว่า “เริ่มแรกๆ เราเชิญเจ้าครูหมอไต เชิญพี่น้องคนไทใหญ่มาร่วมกันทำศักดิ์นาคูปาตานเจ้าครูหมอ ตอนนั้นทางฝ่ายนักศึกษาก็เข้ามาด้วย และคิดว่าจะจะเป็นงาน “ปอยวันไต” ก็ทำกันอยู่ 2 ปี พอเริ่มปีที่สาม ปอยวันครูหมอไต มันเริ่มลดคุณค่าของงานปอยยกย่องเจ้าครูหมอไตลงไปจริงๆ จุดประสงค์หลักคือ เราต้องการยกย่องเชิดชูในบุญคุณของเจ้าครู ปีหนึ่งก็ถวายทานให้แก่ท่านทั้งหมด และหวังจะเชิญคนไตมาร่วมกัน”

“ส่วนใหญ่เราจัดกันโดยชุมชนไทใหญ่และหัววัดไทใหญ่จาก 3 อำเภอคือ ไชยปราการ ผาง และแม่ฮ่องสอนมาร่วมกันปรึกษาหารือถึงการดำเนินงานในพิธี เจ้าครูหมอไต แล้วก็เชิญคนไตจากทั้งแม่ฮ่องสอน พาน เชียงแสนมาร่วมกัน” ลุงสุนันดาบอก

ปัจจุบันการก่อสร้างพิพิธภัณฑเจ้าครูหมอไตได้ดำเนินการเสร็จสิ้นตามความประสงค์ของคณะกรรมการที่ต้องการจะเก็บผลงานของครูหมอไตหลักๆจำนวน 8 คนเพื่อให้ลูกหลานชาวไทใหญ่และคนภายนอกได้เรียนรู้ถึงวัฒนธรรมความรู้ของชาวไทใหญ่ ขณะทำงานปอยครูหมอไตที่บ้านใหม่หมอกจ๋ามยังคงจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในปีพ.ศ. 2547 การจัดงานและเนื้อหาสาระของงานยังคงเน้นไปที่กิจกรรมหลักๆ คือ การเทิดทูนครูหมอไต การกล่าวถึงผลงานของครูหมอไต และงานทางวัฒนธรรม ประเพณีและความบันเทิง กีฬาการแข่งขันและการละเล่นที่มีมากขึ้น มีชาวบ้านจากทั่วสารทิศเข้าร่วมกิจกรรมการแข่งขันและสร้างสรรค์ความบันเทิงบนเวที

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันบ้านใหม่หมอกจ๋ามเริ่มเข้าสู่กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บ้านใหม่หมอกจ๋ามกลายเป็นหนึ่งในหมู่บ้านชาวไทใหญ่ที่เป็นที่เชิดหน้าชูตาของการท่องเที่ยวที่บริเวณท่าดอนในการต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ นักท่องเที่ยวที่สนใจท่องเที่ยวตามลำน้ำกกมักจะแวะเข้าไปจอดเรือเทียบท่าที่บ้านใหม่หมอกจ๋ามเพื่อแวะชมผ้าทอมือของกลุ่มแม่บ้าน กระจาดสาโครงการหลวง และพิพิธภัณฑเจ้าครูหมอไตที่บอกเล่าเรื่องราวและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่

เมื่อบ้านใหม่หมอกจ๋ามเริ่มเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับการท่องเที่ยวประกอบกับการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้นำภายในหมู่บ้านได้ทำให้น้ำตาของบ้านใหม่หมอกจ๋ามเปลี่ยนไป (เรณู 2546) งานปอยครูหมอไตได้เปลี่ยนบทบาทไปมาก จากบ้านใหม่หมอกจ๋ามที่เคยมีบทบาททางการเมืองเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนไทใหญ่กับประเพณีวัฒนธรรมและนัยแห่งการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอกราชได้เปลี่ยนไปสู่ภาพของงานประจำปีเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของตารางการท่องเที่ยวหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ตามเส้นทางลำน้ำแมก

พระธาตุพระนเรศวร: การสร้างประวัติศาสตร์ร่วมของรัฐไทยกับชาวไทใหญ่

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

เมื่อรัฐบาลทหารพม่า นำโดยนายพลอู นู ทำการปฏิวัติรัฐประหารนายพลอู่อองซานและละเมิดสนธิสัญญาปางโหลง เจ้าฟ้าชาวไทใหญ่และผู้นำสำคัญได้ร่วมกันก่อตั้งกองกำลังกู้ชาติขึ้น ที่เรียกว่ากลุ่มหนุ่มศึกหาญในปีพ.ศ. 2501 นำโดยเจ้าน้อยชอยันตะและเข้ามาตั้งฐานทัพในบริเวณเขตชายแดนไทยพม่า

กลุ่มกองกำลังกู้ชาติคงจะทำการศึกได้ดีหากไม่พบกับปัญหาความแตกแยกภายในกลุ่มกันเอง ปัญหาดังกล่าวกลายเป็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่งในการกู้ชาติของชาวไทใหญ่ (ปราณี 2528, วันดี 2545) ด้วยเพราะหลายฝ่ายต่างมีความคิดเป็นของตนเอง จะเห็นได้ว่า ระหว่างปีพ.ศ. 2506-2539 ก่อนที่ขุนล่าจะวางอาวุธมอบตัวกับรัฐบาลทหารพม่า และก่อนที่เจ้าชอยคี่ผู้นำกองทัพอไทใหญ่คนปัจจุบันจะรวมตัวกับกลุ่มกองทัพรัฐฉาน (Shan State Army-SSA) และกลุ่มกองทัพรัฐฉาน (Shan State National Army -SSNA) เพื่อสร้าง Shan State Army's Southern Commander - SSA-South ในปีพ.ศ. 2540 นั้น กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่แตกออกเป็นกลุ่มต่างๆ มากมาย บางช่วงบางตอนมีความขัดแย้งมาก ขณะที่บางช่วงก็รวมตัวกันได้ อย่างเช่น ในช่วงกลุ่มหนุ่มศึกหาญแรกๆ เมื่อปีพ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1960) ก็มีการแยกตัวออกไปของกลุ่มนักศึกษาเพื่อจัดตั้งกองทัพเอกราชรัฐฉาน (SSIA) หรือในเวลาต่อมาพ.ศ. 2507(ค.ศ.1964) กลุ่มนักศึกษา SSIA ก็ไปร่วมมือกับเจ้ากอนเจิงหรือนายพลโปโมเฮงจัดตั้งกลุ่มกองทัพรัฐฉาน (Shan State Army - SSA) มีมหาเทวีของห้วย เจ้าเฮือนคำเป็นผู้นำ ต่อมาปีพ.ศ. 2509 กลุ่มเจ้ากอนเจิงก็กลับแยกตัวออกจาก SSA เพื่อสร้าง Shan United Revolutionary Army SURA. แล้วย้ายมาตั้งฐานทัพอยู่ที่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง ขณะที่กลุ่ม SSA ไปตั้งฐานทัพอยู่ทางตอนเหนือขึ้นไปแถบจังหวัดเชียงราย

ดังที่เรณู อรรถนามศรี (2546) เขียนเอาไว้ตอนหนึ่งว่า “ในช่วงหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังแถบเชียงรายปีพ.ศ. 2516 กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้เขียนรายงานกราบทูลพระองค์ว่า พระมหาเทวีเฮือนคำ ผู้นำกลุ่ม SSA ได้เสด็จมาที่เวียงฝางในช่วงเวลาเดียวกัน แต่ไม่กล้าเข้าเฝ้า บอกว่า หนีมาแต่ตัว ถ้าบอกยากจนไม่มีอะไรถวาย จึงให้ชาวไตนำแต่รูปถ่ายไปถวายแทน” (เรณู 2546)

ส่วนนายพลโปโมเฮง ผู้นำกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ (SURA.) ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเข้ามาอาศัยอยู่ที่เปียงหลวงประมาณปีพ.ศ. 2509 ในยุคสมัยนี้ นายพลโปโมเฮงจับมือกับนายพลหลี่ เหวินฮวน ผู้นำกองทัพจีนคณะชาติที่ถอยร่นมาจากรัฐฉาน เพื่อสู้รบกับรัฐบาลทหารพม่ากับพรรคคอมมิวนิสต์จีน จากนั้นปีพ.ศ. 2527 นายพลโปโมเฮงได้ประกาศที่จะรวมกลุ่มกู้ชาติไทใหญ่ให้เป็นเอกภาพ ทางกลุ่มSURA. จึงได้รวมกับกองพลที่ 2 ของกลุ่ม SSA นำโดยเจ้าจ๋ามใหม่ ตั้งชื่อใหม่เป็น Tailand Revolutionary Army (TRA.) กลุ่มนี้ได้จัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวใน

ภาวะสงคราม มีนายพลโปโมเฮง เป็นนายกรัฐมนตรีและมีการประชุมร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเป็นสภาพัฒติ
รัฐฉาน ในปีต่อมา (พ.ศ.2528) ขุนส่า ผู้นำกองทัพรัฐฉาน (Shan United Army- SUA.) ขอร่วมกลุ่ม
กับนายพลโปโมเฮงด้วย ทำให้สภาพัฒติรัฐฉานเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น กองทัพเมืองไต (Mong Tai
Army -MTA) โดยมีนายพลโปโมเฮงเป็นผู้นำทางการเมือง ส่วนขุนส่าเป็นผู้นำทางการทหารและ
เศรษฐกิจ การตัดสินใจร่วมงานกันระหว่างนายพลโปโมเฮงกับขุนส่าและกลุ่มทหารไทใหญ่อื่นๆ เกิดขึ้นก็
ด้วยเพราะนายพลโปโมเฮงเชื่อว่าชาวไทใหญ่ด้วยกันน่าจะพูดคุยตกลงกันได้โดยเฉพาะเรื่องยาเสพติดที่
ตกลงกับขุนส่าว่าจะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหายาเสพติดตามนโยบายของกองทหารที่ว่าจะควบคุมพ่อค้า
ยาเสพติดทั้งหมดเพื่อต่อรองกับชาวโลกว่า หากต้องการยุติปัญหายาเสพติด ก็จะต้องช่วยชาวไทใหญ่นำ
ประเทศกลับคืนมา (วันดี 2545)

แต่การณ์กลับตรงกันข้าม ขุนส่ากลับเก็บภาษียาเสพติดจากพ่อค้ายาเสพติดแพงขึ้น รวมไปถึง
ทำการค้ายาเสพติดด้วยตัวเอง ด้วยการอ้างว่าต้องการแสวงหารายได้เข้ากองทัพและจัดซื้ออาวุธ
ยุทโธปกรณ์จำนวนมาก นายทหารและผู้นำไทใหญ่คนอื่นๆ ไม่ว่า พันเอกเจ้ายอดศึก พันโทก้านยอด
และทหารภายใต้การบังคับบัญชาของผู้นำเหล่านี้เริ่มกลางแกลงใจต่อการก่อกำเนิดด้วยวิธีการค้ายาเสพติด
จากนั้นพวกเขาได้เริ่มถอนตัวออกจากกองทัพเมืองไตและแยกไปตั้งกองกำลังของตนเอง กองทัพเมือง
ไตค่อยๆ ลดบทบาทลงเมื่อนายพลโปโมเฮงเสียชีวิตลงในปีพ.ศ. 2534 ส่วนขุนส่ามอบตัวกับรัฐบาล
ทหารพม่าใน 5 ปีต่อมาบนข้อตกลงที่ว่ารัฐบาลทหารพม่าจะไม่ส่งตัวขุนส่าไปขึ้นศาลที่สหรัฐอเมริกา
แต่ให้ขุนส่าได้รับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดหัวเมืองการค้าชายแดนไทย-พม่า ด้านอำเภอเมือง จังหวัด
แม่ฮ่องสอน

เมื่อหมดยุคขุนส่าและกองทัพเมืองไต ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่กลุ่มที่แยกตัวออกไปก่อนหน้านี้
นั้นได้เริ่มรวบรวมกำลังพลกันใหม่ ในปีพ.ศ. 2540 ขบวนการปฏิวัติรัฐฉาน (SURA.) ภายใต้การนำ
ของพันเอกยอดศึกได้ประกาศดำเนินการต่อไป โดยเป็นพันธมิตรกับกลุ่มกู้ชาติไทใหญ่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม
กองทัพรัฐฉาน (Shan State Army-SSA) ที่มีเจ้าชายน้องเป็นผู้นำ กับ กลุ่มกองทัพรัฐฉาน (Shan
State National Army -SSNA) ที่มีพันเอกก้านยอดเป็นผู้นำ และมีองค์กรทางการเมืองเรียกว่า Shan
State National Organization -SSNO มีองค์กรทางการทหารเรียกว่า Shan State Army's
Southern Commander - SSA-South ที่ประกาศตัวว่า ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ยึดมั่นในอุดมการณ์กู้
ชาติ และไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด

อันที่จริงความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มชาวไทใหญ่เกิดขึ้นมาช้านานแล้ว
ตั้งแต่ในอดีต อาจมองเห็นได้จากความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างเจ้าฟ้าไทใหญ่กับราชวงศ์จักรีของไทยมี
การติดต่อสัมพันธ์กันเรื่อยมา อย่างเช่น เจ้าฟ้าขุนศึกเมืองราย (เจ้าอินทรรพ) ซึ่งเคยเป็นพันธมิตรทหารบก
ให้กับกองทัพอังกฤษเมื่อครั้งอังกฤษปกครองรัฐฉานและพม่าและเคยเป็นกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่
เจ้าฟ้าองค์นี้เคยเรียนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์และได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดเทพศิรินทราวาสในความ

อุปถัมภ์ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพที่รักใคร่ชอบพอกับเจ้าฟ้าก้อนแก้ว อินแถลง เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็ฯบิดาของเจ้าฟ้าขุนศึกเม็ญราย (ปราชญ์ 2528: 244)

ความสัมพันธ์อันดีและลักษณะความเป็นไ้ที่มีวัฒนธรรมสอดคล้องกันกับคนไทยถึงกับทำให้อังกฤษ เจ้าอาณานิคมที่ปกครองพม่าในเวลานั้นก่อนที่จะถอนอำนาจออกไปจากแผ่นดินพม่าได้ยื่นข้อเสนอแก่เจ้าฟ้าไทใหญ่ว่า ต้องการจะรวมรัฐฉานเข้ากับประเทศไทยหรือไม่ ดังที่หนังสือเหนือแคว้นแดนสยามได้บันทึกเอาไว้ว่า “ในยุคนั้นอังกฤษได้เสนอให้ผู้แทนชนชาติใดเลือกว่าจะเอาแนวทางใดระหว่างให้แยกปกครองอิสระ จะอยู่รวมกับพม่าหรือจะอยู่รวมกับประเทศไทย”

ข้อเสนอให้รวมกับประเทศไทยนั้นได้รับการพิจารณา โดยเจ้าฟ้าบางเมืองได้เดินทางมายังกรุงเทพเพื่อหารือกับจอมพลป.พิบูลสงคราม นายรัฐมนตรีไทยขณะนั้น แต่ก็มีเจ้าฟ้าบางคนไม่เห็นด้วยด้วยเหตุผลที่ว่า ประเทศไทยไม่มีประสิทธิภาพที่จะคุ้มครองและสร้างความเจริญให้กับคนไทใหญ่ในรัฐฉานได้ เพราะประเทศไทยในขณะนั้นเพิ่งแพ้สงครามมาหมาดๆ (ปราชญ์ 2528: 244)

ในช่วงเวลาที่กองกำลังไทใหญ่กำลังเรียกร้องแผ่นดินตัวเองคืนจากรัฐบาลทหารพม่าหลังปีพ.ศ. 2501 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับสถานการณ์ในประเทศไทยเองที่กำลังประสบปัญหาภัยคอมมิวนิสต์คุกคามทั้งจากแนวทางของประเทศจีนและในประเทศพม่ารวมไปถึงปัญหาเสียดินแดนแนวชายแดน ในแง่หนึ่ง กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้เป็นแรงสำคัญในการช่วยประเทศไทยแก้ปัญหาหลักๆ ดังกล่าว นโยบายรัฐกันชนเป็นแนวทางหนึ่งที่รัฐบาลไทยใช้กับกองกำลังไทใหญ่ในเขตชายแดนอย่างไม่เป็นทางการมาโดยตลอด

ความช่วยเหลือของรัฐบาลไทย โดยเฉพาะกองทัพไทยต่อกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยได้ช่วยปรับปรุงปฏิรูปกองทัพไทใหญ่หลายต่อหลายด้านไม่ว่า การฝึกทหารแบบใหม่ที่ใช้วิธีการฝึกของกองทัพไทยเป็นแบบฉบับ การใช้ภาษาทหารแบบไทยและภาษาไทใหญ่แทนคำสั่งทางทหารแบบเดิมที่เป็นภาษาอังกฤษ การแต่งเพลงชาติไทใหญ่ขึ้นใหม่ที่ใช้ทำนองและเนื้อร้องแบบเพลงชาติไทย

ในช่วงปีพ.ศ.2501-2506 ที่การรบพุ่งระหว่างกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่กับพม่าเกิดขึ้นเป็นระยะบริเวณชายแดน ความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ยังเกิดขึ้นในบริเวณชายแดน อย่างเช่น ในปีพ.ศ. 2506 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จมาเยี่ยมชาวบ้านและทหารไทใหญ่ที่ได้รับผลกระทบจากการทำสงครามกับพม่าที่บริเวณเมืองฝางและแม่ฮาดในปัจจุบัน และพระองค์ท่านทรงมีรับสั่งว่า ให้คนเหล่านั้นเป็นคนไทย จนกระทั่งมีชาวบ้านเข้ามาอยู่มากขึ้น พวกกองทัพไทใหญ่ก็เริ่มถอนตัวกลับไปยังรัฐฉานบ้าง ไปต่างประเทศบ้าง เหลือประมาณ 30-40 คนเพื่อสร้างหมู่บ้านใหม่หมอกจ๋าม (เรณู 2545)

อย่างไรก็ตามในปีพ.ศ. 2517 รัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ขอให้ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ที่มีนายพลโปโมเฮงเป็นผู้บัญชาการย้ายกองบัญชาการจากบ้านเปียงหลวงออกไปจากเขตแดนของประเทศไทย

ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่จึงย้ายไปที่หมู่บ้านปางใหม่สูงจากนั้นบ้านเปียงหลวงก็มีเจ้าหน้าที่ทหารจากบก. 04 เข้ามาดูแลทหารจีนคณะชาติควบคุมไม่ให้ออกนอกพื้นที่และป้องกันการค้ายาเสพติดและเปลี่ยนมาเป็นหน่วยเฉพาะกิจ 27 เข้ามาควบคุมทั้งทหารจีนคณะชาติและบุคคลพื้นที่สูง และส่งเจ้าหน้าที่มาประจำบริเวณด่านชายแดนบ้านเปียงหลวงหรือด่านหลักแต่งคู่กับทหารไทใหญ่ที่ประจำการอยู่ในเขตรัฐฉาน ในเวลาต่อมาปีพ.ศ. 2528 รัฐบาลไทยส่งหน่วยทหารพรานขึ้นมาปลดอาวุธของทั้งทหารไทใหญ่และจีนฮ่อในเขตบ้านเปียงหลวงและขอให้ยุติการถืออาวุธในเขตประเทศไทยนับจากนั้น หรือหากต้องการติดอาวุธก็ขอให้อยู่ในเขตรัฐฉานเท่านั้น (วันดี 2545: 35)

พระธาตุสมเด็จพระนเรศวรเมืองงาย: ความสัมพันธ์ระหว่างกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่กับรัฐไทย

งานศึกษาของ วันดี สันติคุณเมธี (2545) ให้ความสนใจต่อกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่และรัฐบาลไทยผ่านการเลือกดยุทธศาสตร์ของพระนเรศวร โดยในบริบทที่รัฐบาลไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐบาลในสมัยต่อมาเผชิญหน้ากับปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ รัฐบาลไทยจึงต้องการสร้างความเป็นชาติไทยและความเป็นปึกแผ่นบนฐานของการมีวีรบุรุษผู้กล้าที่ปกป้องอธิปไตยของแผ่นดินไทยเอาไว้

ในแง่นี้ พระนเรศวรและเนื้อหาแห่งการปกป้องรักษาแผ่นดินไทยเป็นหนึ่งในพล็อตเรื่อง (plot) ที่รัฐชาติไทยได้ดึงใจหยิบเรื่องราวเหตุการณ์เกี่ยวกับพระนเรศวรขึ้นมา เรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นจริงหรือไม่ในอดีตที่ผ่านมา แต่เรื่องราวเหล่านี้ได้กลายเป็นจริง (real history) สำหรับชนคนไทยเพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกันในหมู่คนไทย ขณะที่สำหรับชาวไทใหญ่ พระนเรศวร หรือที่เรียกกันในภาษาไตว่า พระนริศเกิดขึ้นในบริบทที่กองกำลังกู้ชาติชาวไทใหญ่เกิดภาวะขัดแย้งและทำสงครามการรบกับทหารพม่า (ดูรายละเอียดในส่วนต่อไป) พระนริศ คือ plot เรื่องอันสำคัญเกี่ยวกับความเป็นวีรบุรุษผู้กล้าในการรบชนะพม่ามาตั้งแต่ในอดีตที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้สร้างร่วม

สำหรับพระธาตุพระนเรศวรที่เมืองงาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตของความพยายามสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระนเรศวรหรือพระนริศระหว่างรัฐบาลไทยและกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ ที่รัฐบาลไทยต้องการให้เกิดความรู้สึกเป็นไทยและรักชาติร่วมกันในหมู่คนไทย ขณะที่ในกลุ่มกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ พระนริศคือกำลังใจอันสำคัญสำหรับการเอาชนะศัตรูคือพม่า

การเกิดขึ้นของพระธาตุเมืองงาย เริ่มต้นจากการที่รัฐบาลไทยผ่านพ.ด.อ.นิรันดร์ ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่และกองทหารไทยขณะนั้นได้ขอให้ทางทหารไทใหญ่ที่บ้านเปียงหลวงเข้ามาเข้าไปที่บริเวณนากองมู เมืองหาง ในเขตรัฐฉานเพื่อนำเศษอิฐซากปรักหักพังของเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรที่ถูกรัฐบาลทหารพม่าทำลายไปเมื่อปีพ.ศ. 2502 มาเป็นฐานของพระสถูปเจดีย์แห่งใหม่ที่สร้างขึ้นที่เมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (วันดี 2545: 120)

พระสถูปเจดีย์องค์ใหม่นี้ได้เริ่มทำพิธีบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2508 แต่เริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2512 แล้วเสร็จเมื่อ 19 กันยายน พ.ศ. 2513 โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จมาพระราชทานวางศิลาฤกษ์สำหรับเหตุผลที่เลือกสถานที่แห่งนี้เป็นเพราะว่าบริเวณดังกล่าวตามประวัติศาสตร์แล้วคือบริเวณที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกรีธาทัพก่อนยกออกไปตีเมืองอังวะ

ท่ามกลางอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรหลายสิบแห่งทั่วประเทศไทย พระสถูปเจดีย์องค์นี้มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า “พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช”² ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 25 ไร่ และมีพิธีสักการะพระสถูปเจดีย์ทุกปีในวันที่ 25 มกราคม ซึ่งถือเป็นวันกองทัพไทย ถือเป็นหนึ่งในอนุสาวรีย์เจดีย์และศาลสมเด็จพระนเรศวรจำนวนเกือบ 30 แห่ง³ ที่รัฐบาล ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรได้สร้างเอาไว้ตามที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทย

ความจริงแล้ว กองดินจากซากปรักหักพังที่ฐานสถูปพระเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรที่นาทองมู เมืองหางที่ทหารไทใหญ่นำมาให้กับทหารไทยนั้น ส่วนแรกได้นำไปหลอมผสมกับโลหะต่างๆ เพื่อทำเหรียญจำนวน 1,000 เหรียญและแจกจ่ายให้กับหมู่ทหารไทใหญ่ และอีกส่วนนำไปไว้ที่ฐานพระสถูปเจดีย์องค์ใหม่ในเมืองงาย

² สำหรับการก่อสร้างเจดีย์องค์ดังกล่าว นายศรี อดิชาติกุล (2533: 165-177) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาว่า เกิดขึ้นจากเมื่อพ.ศ. 2498 (ก่อนที่เจ้าน้อยช่อ อันตะจะก่อตั้งกลุ่มกองกำลังไทใหญ่และเข้ามามีฐานที่มั่นที่เมืองหางใกล้ชายแดนไทยในพ.ศ. 2501) มีหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า พบอัฐิพระนเรศวรในเจดีย์ร้าง โดยการตระเวนชายแดนของกองอาสาธำมาศดินแดนร่วมกับกองทหารพม่าในเขตแดนระหว่างพม่ากับไทยทางจังหวัดภาคเหนือในฤดูแล้ง เจ้าหน้าที่ได้รายงานมายังกระทรวงมหาดไทยว่า ได้พบที่บรรจุอัฐิของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในที่แห่งหนึ่งเขตเมืองหาง โดยเป็นสถูปเจดีย์ร้างไม่มีวัด และรูปแบบยังบริสุทธิ์ดี เจ้าหน้าที่จึงสันนิษฐานว่าเป็นที่บรรจุอัฐิของพระนเรศวร เพราะข้างเจดีย์มีป้ายติดไว้เป็นภาษาพม่าว่า “*ເໜືອເຈົ້າເດີມ ໂອກຸ ພຣະນາຣະວຣ*” แปลว่าสถานที่ที่อัฐิแม่ทัพไทยโบราณพระนเรศวรและทางบริเวณดังกล่าวเป็นแนวทางที่สมเด็จพระนเรศวรทรงนำทัพออกไปรบกับพม่า เมื่อสอบถามชาวบ้านแถวนั้น ก็กล่าวกันว่าเป็นพระเจดีย์บรรจุอัฐิของเจ้าไทยมาแต่โบราณ เมื่อได้ทราบตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ดังนั้น เจ้าหน้าที่จึงรายงานให้กระทรวงมหาดไทยทราบ ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ส่งเรื่องให้ทางกองโบราณคดี กรมศิลปากรตามเพื่อไปตรวจสอบ แต่ก็ไม่ได้มีการไปตรวจสอบจนกระทั่งปีพ.ศ. 2508 หนังสือพิมพ์ลงข่าวอีกครั้งว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจะสร้างพระสถูปเพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวร ณ บริเวณเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาพ.ด.อ.นิรันดร์ ชัยนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ขณะนั้นได้ทำหนังสือแจ้งไปยังกรมศิลปากรระบุว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระบรมราชานุสรณ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ตำบลเมืองงายแห่งนี้ ขอให้กรมศิลปากรช่วยออกแบบพระสถูปเจดีย์ให้เหมือนกับพระสถูปที่เมืองหาง ประเทศพม่าด้วย กรมศิลปากรได้ออกแบบเสร็จสิ้นในปีพ.ศ. 2509 และส่งกลับไปให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระสถูปเจดีย์ได้เริ่มก่อสร้างเมื่อปีพ.ศ. 2512 และเสร็จสิ้นในปีพ.ศ. 2513 แต่รูปทรงไม่เหมือนกับที่กรมศิลปากรออกแบบไปให้ (ศรี 2533; 165-177)

³ พระบรมราชานุสาวรีย์ ศาลสักการะ และสถานที่ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีอยู่อย่างน้อย 29 แห่งตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย โดยแห่งแรกก่อสร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2499 ที่อำเภอคอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยได้รับการฟื้นฟูบูรณะมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2456 เมื่อครั้งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงสถาปนาภาพ (2503: 200-223) ได้ทรงค้นคว้าและพบรอยตะเข็บของเจดีย์ที่สุพรรณบุรี ต่อมาจอมพลถนอม ชูคนะ อดีตนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นขออนุมัติคณะรัฐมนตรีเพื่อบูรณะรอยตะเข็บของเจดีย์ แต่ได้ถูกวางศิลาฤกษ์เมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2499 โดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะผู้บัญชาการทหารบกขณะนั้น เป็นผู้ผลักดัน สำหรับที่สุพรรณบุรียังมีพระบรมราชานุสาวรีย์ ศาลสักการะ และสถานที่ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอีก 4 แห่ง, อยุธยาจำนวน 6 แห่ง, พิษณุโลก 4 แห่ง นอกจากนี้อีกหลายจังหวัดได้สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ศาลสักการะในฐานะที่เป็นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวร อย่างเช่น เพชรบุรี คือเมืองที่ทรงประพาสและเสด็จฝึกซ้อมกองทัพ, หนองบัวลำภู อ่างทอง สระแก้ว ปราจีน เพชรบูรณ์ เชียงราย (มหาวิทยาลัยนเรศวร 2540)

“ทหารไทยเอาโลหะต่างๆ ผสมกับดินที่ฐานของพระสฐูปเดิมที่ทหารไทใหญ่นำมาจากเมืองหางหลอมผสมใส่ทองเพื่อทำเหรียญพระนเรศวรรุ่นที่ 1 เขาทำพิธีกันที่พิษณุโลก จากนั้น เขากลับไปคืนให้เจ้าน้อยชอฮันตะเพื่อแจกให้กับหมู่ทหารชาวไทใหญ่ ส่วนอิฐและดินต่างๆ นั้นได้อามาสร้างเจดีย์พระนเรศวรที่เมืองงาย”

เหรียญสมเด็จพระนเรศวรนี้ถือเป็นเหรียญรุ่นแรก สร้างโดยเจ้าน้อยชอฮันตะร่วมกับทหารไทยที่พิษณุโลก โดยทหารไทยให้ความช่วยเหลือในการสร้างเหรียญรุ่นแรก ใจความในเหรียญเขียนเป็นภาษาไทยใหญ่ว่า “พระนเรศวรได้เป็นผู้กู้ชาติที่ป่าแก่ง-เมืองหาง (มุงแฆม) เรียกเหรียญรุ่นนี้ว่า “รุ่นเจ้าน้อย ปีพ.ศ. 2504” เหรียญบูชาสมเด็จพระนเรศวรรุ่นที่ 1 ที่ทั้งทหารไทยและทหารไทใหญ่ได้ให้ความเคารพนับถือสมเด็จพระนเรศวรนี้ ในปัจจุบันได้กลายเป็นสิ่งของหายาก และมีประวัติเรื่องเล่าและปาฏิหาริย์มากมายเกี่ยวกับการต่อสู้และการรอดตายของทหารไทใหญ่

พระนเรศวรกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่

การให้ความเคารพนับถือสมเด็จพระนเรศวรในฐานะกษัตริย์ผู้รับชนะพม่าเกิดขึ้นหลักๆ ในกลุ่มของกองทหารไทใหญ่ และชาวบ้านทั่วไปที่รับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมเด็จพระนเรศวรกับชาวไทใหญ่ ซึ่งเนื้อหาของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนริศ คือ ความกล้าหาญ การทำศึกชนะพม่าซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของชาวไทใหญ่ เรื่องเล่าต่างๆ ได้ขยายออกไปจนกล่าวขวัญถึงพระนริศในเชิงอิทธิปาฏิหาริย์ ปกป้องคุ้มครองการทำศึกแต่ละครั้งของทหารไทใหญ่ ดังยกตัวอย่างต่อไปนี้

จากข้อมูลของวันดี (2545) ได้สัมภาษณ์อดีตทหารไทใหญ่ท่านหนึ่งที่หมู่บ้านเปียงหลวง ได้เล่าถึงประวัติศาสตร์ที่พระนเรศวรมีต่อคนไทใหญ่ว่า “ชาวไทใหญ่นับถือพระนเรศวร เพราะว่าสมเด็จพระนเรศวรยกทัพขึ้นไปช่วยเจ้าฟ้าคำก่ายน้อย เจ้าฟ้าเมืองแสนหวิของไทใหญ่ทำการรบกับพม่า ตามประวัติศาสตร์กล่าวกันว่าทั้งสองพระองค์เป็นพระสหายที่เติบโตมาด้วยกันตั้งแต่ครั้งถูกพระเจ้าบุเรงนองนำไปเลี้ยงไว้ในวัง หลังจากพระนเรศวรได้พระบรมราชาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้เลเห็นความสำคัญของแคว้นไทใหญ่ที่อยู่ทางเหนือ จึงได้หารือกับเจ้าคำก่ายน้อย เจ้าคำก่ายน้อยได้อาสาไปเจรจากับเจ้าฟ้าต่างๆ จนเจ้าฟ้าทุกแคว้นได้พร้อมเพรียงกันยกพระนเรศวรเป็นผู้นำ แต่ในปีพ.ศ. 2148 (ค.ศ.1605) พม่าได้ยกทัพไปตีเมืองแสนหวิ พระองค์ได้ตัดสินใจพระทัยไปช่วย แต่สิ้นพระชนม์ก่อน ทำให้เจ้าคำก่ายน้อยขาดการสนับสนุนและสิ้นชีพในการสู้รบ เมืองของชาวไทใหญ่จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าไป พระนเรศวรมีความหมายต่อคนไทใหญ่ที่รู้จักประวัติศาสตร์คือท่านได้สละชีพเพื่อชาวไทใหญ่จะได้เป็นอิสระจากพม่า ซึ่งบุญคุณของท่านไม่อาจจะลืมได้สำหรับคนไทใหญ่ที่รู้จักประวัติศาสตร์นี้”

เรื่องเล่าดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ลุงอ่อง กันธิ ชาวไทใหญ่ที่อำเภอฝางเล่าให้ฟังถึงความเกี่ยวพันทางประวัติศาสตร์ระหว่างสมเด็จพระนเรศวรกับคนไทใหญ่ “สำหรับคนใดแล้ว พระนเรศวรสำคัญ

เพราะว่า พระนเรศวรได้ช่วยเจ้าฟ้าคำไฉ่น้อยลูกของเจ้าฟ้าแสนหรีวช่วยรบกับพม่าในเขตเมืองนายน เมืองป้อน เพราะเจ้าฟ้าคำไฉ่น้อยรบแพ้พม่า พอพระนเรศวรช่วยรบชนะ ก็ยกเมืองให้เจ้าฟ้าคำไฉ่น้อยเป็นผู้ปกครองดูแลต่อไป ต่อมาพมามาดำรงเมืองนายนและเมืองป้อนของเจ้าฟ้าคำไฉ่น้อยอีก สู้ไม่ได้ ก็เลยขอกำลังของพระนเรศวรไปช่วย แต่พระนเรศวรเกิดอาการพระประชวร เสด็จสวรรคตที่เมืองหางเสียก่อน พวกใดเรียกพระนเรศวรว่า “พระนริศ”

ข้อความทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าและเรื่องราวข้างต้นสอดคล้องกับข้อมูลของอดีตนายทหารไทใหญ่ที่เขียนเอาไว้ในหนังสือแคว้นแดนสยาม (ปราณี 2528) “ประวัติศาสตร์ของพระนเรศวรกับการต่อสู้ของชาวไทใหญ่ เมื่อ 250 ปีมาแล้ว สมเด็จพระนเรศวรเป็นกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทราบฝ่าละอองธุลีจาก เจ้าฟ้าคำไฉ่น้อย เจ้าเมืองแสนหรีว ซึ่งรู้จักคุ้นเคยกับพระองค์แบบพระสหายในสมัยที่ตัวเจ้าเมืองแสนหรีวและสมเด็จพระนเรศวรต้องไปอยู่ในมหาราชวังของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองในฐานะตัวประกัน ว่า พระเจ้าสีหสูรธรรมราชา กษัตริย์องค์ใหม่แห่งพม่าได้ยกทัพมารุกรานพวกไทใหญ่ในดินแดนที่เรียกว่ารัฐชาน ทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงขัดเคืองพระราชนุทัย เห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีองค์ใหม่ไม่ยำเกรง เพราะรัฐชานยุคนั้น เมืองต่างๆ ไม่ว่า เมืองแสนหรีว สีป้อ เมืองลายคำและอื่นๆ ได้สวมมิกก็ค้อยู่ในพระราชอำนาจของพระองค์ เมื่อกษัตริย์พม่ารุกรานเมืองต่างๆ ในรัฐชาน ก็เท่ากับรุกรานแผ่นดินไทยกรุงศรีอยุธยาด้วย จึงได้ทรงกรีธาทัพใหญ่ พรั่งพร้อมด้วยริ้วพลกลไกกร ท้าช้าง ท้าม้า ยাত্রาสู่หงสาวดีเพื่อจะตีหงสาวดีและอวะให้แตก การที่ทรงกรีธาทัพพุ่งเข้าสู่หงสาวดีก็เพื่อป้องกันไม่ให้ทัพพม่านุกเข้ามาถึงบ้านถึงเมืองของพี่น้องชาวไทใหญ่ แต่การยাত্রาทัพครั้งนี้ได้แบ่งทัพออกเป็นสองทัพ คือ ให้ทัพสมเด็จพระเอกาทศรถยกทัพมาทางเมืองฝาง เพื่อไปบรรจบกับพระองค์ที่เมืองแสนหรีวตามหมายกำหนดการที่จะระดมทัพของเจ้าฟ้าไตทั้งหลายพุ่งเข้าสู่หงสาวดี การที่สมเด็จพระนเรศวรกำหนดเวลาไว้เช่นนี้ก็เพื่อจะร่วมมือกับชนชาวไตทั้งปวงกอบกู้เอกราชของเมืองไทใหญ่อีกหลายเมืองให้พ้นจากอำนาจของพม่าและรวมไทใหญ่ทั้งหมดเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อถึงเมืองหางแล้วสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกลับทรงระประชวรและเสด็จสวรรคตที่เมืองหางเมื่อปีพ.ศ. 2148 โดยมีสมเด็จพระเอกาทศรถ ราชอนุชาพร้อมกับเจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งปวงถวายพระเพลิงที่เมืองหาง เมื่อถวายพระเพลิงแล้วก็ทรงแบ่งพระบรมอัฐิส่วนหนึ่งบรรจุไว้ในพระสอุปเจดีย์ที่ร่วมกันสร้าง” (ปราณี 2528 240-241)

หากนำเอาข้อมูลประวัติศาสตร์ชุดดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงบันทึกเอาไว้ที่ว่า “...แต่ทางเมืองไทใหญ่สำคัญอยู่ด้วย พระเจ้าอวะบังอาจเข้ามาบุกรุกเมืองไทใหญ่ที่ขึ้นแก่ไทย นอกจากนั้นถ้าพระเจ้าอวะได้เมืองไทใหญ่ทั้งหมดแล้ว อาจจะมีกำลังถึงสามารถรวมอาณาเขตพม่าได้กลับตั้งประเทศหงสาวดีขึ้นอีก ควรจะปราบพระเจ้าอวะเสีย แต่ยังไม่มีทันมีกำลังมาก แลจะไปตีเมืองอวะนั้นหนทางไกล เพราะเมืองอวะตั้งอยู่ในแผ่นดินพม่าข้างฝ่ายเหนือ มีทางที่กองทัพไทยจะยกไปเป็น ๒ ทาง ทาง๑ ยกขึ้นไปจากเมืองมอญ จะต้องรบพุ่ง

ปราสาทเมืองพม่าฝ่ายใต้ เช่น เมืองตองอูและเมืองแปร เป็นต้นขึ้นไปจนถึงเมืองอังวะ อีกทางแยกไปจากเมืองเชียงใหม่ทางเมืองไทใหญ่ซึ่งขึ้นกับไทยแล้วโดยมาก ที่ยังตั้งเป็นอิสระอยู่ก็ครั้นคร้ามไทยอยู่แล้วคงไม่ค่อยสู้ อาจจะยกกองทัพไปได้โดยสะดวก...” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวร 2503: 192-193)

สำหรับชาวไทใหญ่แล้ว พวกเขาเรียกพระสวามีสมเด็จพระนเรศวรที่นากองมูว่า “พระสวามีของขุนหอคำไต” กองมู แปลว่า พระเจดีย์ ส่วน ขุนหอคำไต แปลว่า พระเจดีย์ของพระเจ้าแผ่นดินไท (ปราณี 2528:241) ขณะที่ภาษาพม่าเรียกว่า “เซโยเคียตัมมออักกุ พระนเรศวร” แปลว่า สถานที่ที่ก่ออิฐแม่ทัพไทยโบราณพระนเรศวร (ตรี 2533)

ชาวไทใหญ่ที่รู้ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรจะให้ความเคารพศรัทธาต่อสมเด็จพระนเรศวรเรื่อยมา อย่างเช่น ในกลุ่มของทหารไทใหญ่หรือชาวไทใหญ่ทั่วไปมักจะไปกราบไหว้ยังพระสวามี ดังเช่น บันทึกรายชื่อของโบเตหวิน เล่าว่า “พ.ศ. 2493 นายทหารโบเตหวินกับเจ้าเสือวัน ผู้ที่ช่วยเจ้าฟ้าเมืองคองหม่อและกินเมืองตอมในช่วงปีพ.ศ. 2493 ขับไล่ทหารจีนกองพล 93 พรรคก๊กมินตั๋ง ออกไปจากเมือง เมื่อโบเตหวินและเจ้าเสือวันทราบว่าเจ้าน้อยชอยอันตี้ได้รวบรวมคนกล้าชาวไทใหญ่เตรียมสู้กับพม่า จึงตามไปสบทบที่เมืองหาง ถึงเมืองหาง คณะผู้ชาติของโบเตหวินตรงไปยังสุปอันเป็นที่สิงสถิตย์ดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวร เพื่อทำการสักการะบวงสรวงขอความคุ้มครองที่กองมูขุนหอคำไตก่อนไปยังที่ตั้งค่ายกลุ่มหนุมศึกหาญ” (ปราณี 2528: 260)

ความเคารพศรัทธาต่อสมเด็จพระนเรศวรในกลุ่มนายทหารไทใหญ่ยังเกิดขึ้นในรูปของความเชื่อในปาฏิหาริย์ ความแคล้วคลาดปลอดภัยจากการรบ และการมีกำลังใจในการรบมากขึ้นจากการศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระนเรศวร

ทุกครั้งก่อนที่กองกำลังผู้ชาติไทใหญ่จะออกไปรบกับพม่า พวกเขาจะเดินทางไปสักการะพระสวามีของพระนเรศวรที่เมืองหางเพื่อขอพรและกำลังใจในการรบ ปรากฏว่า การรบในช่วงปีแรกๆ ทหารไทใหญ่ได้ชัยชนะจากการรบทุกครั้ง ทั้งๆ ที่มีกำลังคนและอาวุธน้อยกว่า ดังที่เจ้าน้อยชอยอันตี้เล่าเอาไว้ผ่านหนังสือเหนือแคว้นแดนสยาม (ปราณี 2528)ว่า “ชัยชนะครั้งนี้เป็นไปด้วยบุญบารมีของพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงบันดาลให้พวกหนุมศึกหาญประสบความสำเร็จ ในครั้งแรกก็ประเดิมชัยด้วยการฆ่าทหารศัตรูและตัดกำลังลำเลียงยุทธสัณการะของกองทหารพม่าที่ตามล้างผลาญขบวนการผู้ชาติไต”

นอกจากนี้ เจ้าน้อยชอยอันตี้เล่าถึงประสบการณ์ครั้งหนึ่งที่แสดงถึงพระวิญญาณสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงคุ้มครองพวกเขาเอาไว้ในหนังสือเหนือแคว้นแดนสยามว่า “กองทหารพม่ามีความเจ็บแค้นที่หนุมศึกหาญทำลายเสบียงอาหารและยุทธสัณการะและสังหารพม่าไปถึง 28 คน ทหารพม่าจึงกลับมาใช้แผนยุทธวิธีจู่โจมทำลายกองกำลังผู้ชาติ โดยทหารพม่าพร้อมอาวุธและกำลังพล 200 คน เคลื่อนกำลังอย่างเงียบเชียบแอบเข้ามาในตอนกลางคืน โดยการนำทางของสายลับที่สืบทราบถึงหน่วย

ที่ตั้งกองกำลังหนุ่มศึกหาญ เมื่อมาถึงนายทหารพม่าซึ่งโอบล้อมไว้รอบพร้อมล้อมกระสุนสังหารหนุ่มศึกหาญ แต่กลับปรากฏว่า ในบริเวณป่าแห่งนั้นกลับมีไข้ป่าหนาที่บเหมือนที่สายลับรายงาน แต่กลับเป็นบริเวณกว้างขวาง มีป้อมค่ายทหารแข็งแรง มีทหารจำนวนเป็นร้อยๆที่เตรียมพร้อมจะต่อสู้ บ้างยืนยาม บ้างนั่งผิงไฟ มีกองช้างม้าสลับเรียงรายนอกค่าย ภายในค่ายก็มีทหารคุ้ยกันเป็นภาษาไทยได้ยินชัดเจน เมื่อทหารพม่าประสบกับเหตุการณ์ที่ผิดไปจากสายลับรายงาน จึงไม่กล้าบุกเข้าโจมตี สองวันต่อมากองทหารพม่าออกลาดตระเวนอีกครั้ง สำรวจถี่ถ้วนก็ไม่พบว่ามีการตั้งป้อมค่ายใหญ่ ไม่มีกองทหารไทย ไม่มีกำลังช้างม้า มีแต่ป่าทึบ” (ปราณี 2528: 239-240)

ปรากฏว่า เรื่องนี้กลายเป็นความแปลกใจของทหารพม่าที่โยชนกันไปที่ทั่วกองทัพพม่าและรู้ถึงหูของชาวไทใหญ่ที่เมืองหาง เมืองค่วนที่รั้งถึงถึงกนิหารของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแสดงเดชาภาพปกป้องคุ้มครองกลุ่มหนุ่มศึกหาญให้พ้นอันตรายในครั้งนั้น (ปราณี 2528: 239-240) คนไทใหญ่มีความเชื่อมั่นต่อการปกป้องคุ้มครองของสมเด็จพระนเรศวร เป็นความเชื่อมั่นที่เขาได้ประสบพบเห็นและมีประสบการณ์ที่เขาจะเชื่อได้อย่างมั่นใจและถือเป็นกำลังใจให้เขาต่อสู้เพื่ออิสรภาพ

อย่างไรก็ตาม เมื่อทหารพม่ารู้ว่า ทหารไทใหญ่นับถือพระสุปเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรที่เมืองหาง ในที่สุดทหารพม่ากลุ่มทหารเกณฑ์เผ่าต่างๆ ละฉิ่น ยะไข่ได้ลักลอบนำระเบิดขนาดใหญ่ไประเบิดทำลายพระเจดีย์ลงในปีพ.ศ. 2502

ความเคารพศรัทธาต่อสมเด็จพระนเรศวร ได้รับการปลูกฝังให้กับทหารไทใหญ่รุ่นต่อๆ มา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนให้กับค่ายทหารไทใหญ่ ดังสะท้อนให้เห็นจากบันทึกของพันเอกเครือเสือ หรือ เกลอเสอ อดีตพระภิกษุอุปสมบท ผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มหนุ่มศึกหาญกับเจ้าน้อยชอยันตะ กล่าวถึง พระนเรศวร เอาไว้ในช่วงทำการอบรมทหารไทใหญ่ว่า “สมเด็จพระนเรศวรมหาราชต่อสู้พม่าเข้าศึก จนพระองค์ได้ทรงพระประชวรและเสด็จสู่สวรรคตที่เมืองหางเพื่อปกป้องเมือยไคของเรา พวกเราทั้งหลายก็ควรรักษาความคิดของพระองค์เป็นที่ตั้ง ทำหน้าที่สืบแทนพระองค์ท่านต่อไป” (ปราณี 2528: 258)

พันเอกเครือเสือ รองหัวหน้าขบวนการกลุ่มหนุ่มศึกหาญเล่าเอาไว้ในหนังสือเหนือแคว้นแดนสยาม(ปราณี 2528) ว่า “พระวิญญูของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้คอยปกป้องคุ้มครองหน่วยกู้ชาติไทใหญ่มาดลอด หลายครั้งหลายหนแทนที่จะตายหมู่แต่ก็กลับแคล้วคลาด รอดตายไปได้ เจ้าเครือเสือยืนยันว่า เวลากลางคืนพระองค์เคยมาเข้านิมิต สั่งให้ย้ายกำลังให้พ้นจากบริเวณที่พักโดยเร็ว ไมอย่างนั้นจะตายกันหมด เมื่อสะดุ้งตื่นขึ้นได้ออกคำสั่งย้ายทันที เมื่อย้ายไปได้เพียง 2-3 ชั่วโมงก็ปรากฏว่าทหารพม่าตามมาถึงบริเวณที่หน่วยกู้ชาติตั้งอยู่เดิม เป็นเช่นนี้เสมอ บางทีก็ทำให้เกิดสังหรณ์ว่าทหารพม่าจะบุกเข้าจับตัวแล้วรีบเคลื่อนย้ายกำลังออกไป ก็ปรากฏว่า ทหารพม่าบุกเข้ามาจริงๆ” (ปราณี 2528: 258)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทหารพม่าได้ทำลายพระสุปเจดีย์พระนเรศวรที่เมืองหางลงในปีพ.ศ. 2502 แต่ทหารไทใหญ่และชาวบ้านไทใหญ่ยังนิยมไปกราบไหว้พื้นดินบริเวณนั้น โดยชาวบ้านบางคนยังคง

ไปเก็บซากอิฐมาทำเป็นวัตถบูชาทำเครื่องรางของขลังอันศักดิ์สิทธิ์ บางคนถักด้วยลวด คนที่เป็นช่างฝีมือก็นำมาสลักเป็นพระรูปของพระองค์ บางคนเอามาแกะสลักเป็นภาพสมเด็จพระนเรศวรชนช้างชนะมหาอุปราชาของพม่าเพื่อเอาไว้สักการบูชา (ปราณี 2528: 240)

นอกเหนือจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนเรศวรในกลุ่มของทหารไทใหญ่แล้ว ปรากฏว่าในกลุ่มชาวไทใหญ่ทั่วไปก็ได้เล่าถึงความเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ชนะพม่า ดังเช่น ลุงจันดา ชาวไทใหญ่เมืองนายเล่าให้ฟังว่า “ผมได้ยินจากปู่ย่าตายายเล่าให้ฟังถึงพระนเรศวรว่า เป็นพระนริศประทะกับพม่า และนเรศวรเป็นคนที่ตัดคอพม่าตายเมื่อพม่าเข้ามาถึงรัฐฉาน เขาเข้ามาช่วยขับไล่พม่าออกจากเมืองหาง เมืองได้น ไคคำ น้ำจาง ไปออกไปจนถึงเมืองตองอูแล้วเดินทางกลับมาที่เมืองหาง แต่ต้องมาตายที่เมืองหาง เพราะวัวคูห้อย ไทใหญ่ถือว่า นเรศวรเป็น เจ้าแผ่นดิน หรือที่เราเรียกว่า “ขุนหอคำ” ของชาวไทใหญ่ เพราะคนไทใหญ่ถือว่า นเรศวรเป็น “เจ้าแผ่นดินไทใหญ่” และถือเป็น “คนที่ตัดหัวพม่า” เราจึงถือว่า คนไทใหญ่กับคนไทยเป็นพี่น้องกัน ที่ต้องช่วยเหลือกัน”

พระนเรศวร, พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชก กับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น

ดังที่กล่าวไปข้างแล้วในบทที่ 4 เกี่ยวกับพระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกที่สร้างขึ้นบริเวณบ้านด้นสูง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงความเกี่ยวพันของพระธาตุสมเด็จพระนเรศวร ผู้ก่อตั้งวัดและพระธาตุกับชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านด้นสูง

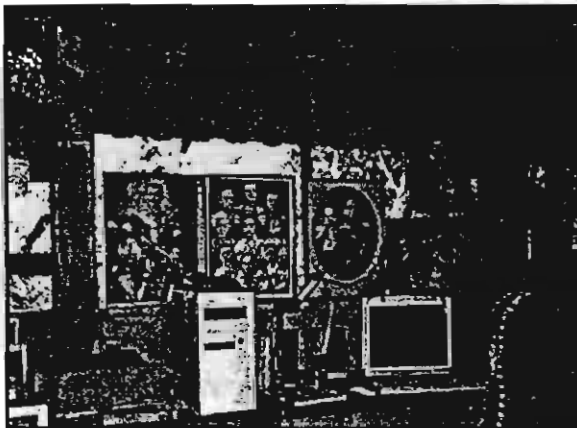
พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกมีความเกี่ยวพันกับสมเด็จพระนเรศวรตรงที่ผู้ร่วมก่อสร้างพระธาตุได้นำเศษอิฐหินจากซากปรักหักพังของพระสถูปเจดีย์ “กองมูขุนหอคำไค” ที่เมืองหางมาเป็นฐานของพระธาตุเจดีย์เช่นเดียวกับพระสถูปเจดีย์ที่เมืองงาย

การสร้างพระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกมาจากความร่วมมือของหลายๆ ฝ่าย ไม่ว่า เจ้าอาวาสวัดในเขตเมืองฝาง คนไคในที่ตั้งรกรากในเมืองฝางมาช้านาน และชุมชนบ้านด้นสูงในฐานะผู้ร่วมก่อสร้างและเจ้าศรัทธาวัดในเวลาต่อมา

ครูบาพระมหาบุญเลิศ เจ้าอาวาสวัดเจติยงาม เขตอำเภอเมืองฝาง หนึ่งในหัวเรี่ยวหัวแรงสร้างพระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกกล่าวถึงความเกี่ยวพันกับสมเด็จพระนเรศวรเอาไว้ว่า “พระธาตุตรงนี้ห่างจากเมืองหางเพียง 20 กิโลเมตร เป็นการรื้อของเก่าเพื่อบูรณะใหม่ พระธาตุนี้ไปเอาอิฐของสถูปพระนเรศวรบริเวณที่เราเรียกว่านากองมูจากเมืองหางมาเป็นฐาน (ลาด) ของพระธาตุองค์ใหม่ ตามพงสาวดารเล่าว่า พระนเรศวรสวรรคตที่เมืองหางและพระเอกาทศรถเชิญพระศพพระนเรศวรกลับมาแต่ตนเองเข้าใจว่า นากองมู แปลว่า กองขี้เถ้า พระเอกาทศรถน่าจะเอาอิฐกลับมามากกว่า คือเอาพระศพที่นั่น แต่พงสาวดารบอกอีกอย่างคล้ายๆ กับกรณีของรัชกาลที่ 1 ที่ไปสวรรคตนอกบ้าน แต่ไม่ได้เอาพระศพกลับมา แต่เอาอิฐกลับมาทำพิธีใหญ่ที่สนามหลวง”

องค์พระธาตุศรีกาญจนากิเยก (ขวา) ถูกบรรจุไว้ด้วยเศษซากปรักหักพังของสถูป
พระนริศที่นาทองมุ เมืองหาง(ซ้าย) ซึ่งเป็นที่ศรัทธาของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้น
สูงและชาวไทใหญ่ทั่วไปในบริเวณอำเภอฝาง

รูปภาพพระนริศ(ซ้าย) และครุหมอได(ขวา)
ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นให้การเคารพนับถือพระนริศและครุหมอได
พวกเขานำมาตั้งไว้เป็นรูปบูชาภายในบ้าน

ลุงอ่อง คันทิ หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งวัดพระธาตุและพระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกว่า “ช่วงปี พ.ศ.2537 ครูบานบุญเลิศมีความคิดว่า อยากจะสร้างเจดีย์ถวายสมเด็จพระนเรศวร เพราะตรงนี้มีเรื่อง แปลกที่ว่าตำแหน่งของเจดีย์นี้ห่างจากสถูปนเรศวรที่เมืองหางระหว่างปากฝั่งตะวันตก-ตะวันออก ตรงกันพอดี 20 กิโลเมตร”

ลุงอ่องให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า“พระธาตุนี้มาจากเจดีย์เก่า เรียกเวียงนางคำหอมหรือเวียงนาง แต่ของมีค่าในองค์เจดีย์ถูกลักขโมยไปจำนวนมากกลายเป็นเจดีย์ร้างไปในที่สุด ต่อมาปีพ.ศ. 2537 เจ้าหน้ำที่ป่าไม้ฝั่งขึ้นมาพบและพวกเขากลัวชาวบ้านจะรุกป่าขึ้นมาทำกิน ก็เลยปรึกษาศรบานบุญเลิศ เจ้าอาวาสวัดเจดีย์งามให้ขึ้นมาดู ก็พบเจดีย์เก่าอยู่ ครูปานบุญเลิศจึงขอเจ้าหน้ำที่ป่าไม้ให้เป็นที่ของ “วัด” ไปเสีย จากนั้นครูปานบุญเลิศจึงขอแรงจากทั้งหน่วยงานราชการ ทหารและชาวบ้านในบริเวณนี้ช่วยกัน นำรถไถและแรงงานมาสร้างวัดบนนี้”

ครูปาพระมหาบุญเลิศมองเห็นว่า พระธาตุนี้น่าจะเป็นที่เคารพสักการะของคนไทใหญ่ ครูปาพระมหาบุญเลิศจึงร่วมกับผู้ก่อตั้งอีกหลายๆ คนได้ขอให้ชาวไทใหญ่ที่คุ้นเคยกับเส้นทางไปยังพระสถูปเจดีย์พระนเรศวรที่เมืองหาง ไปนำซากอิฐที่กองมูขุนหอคำไคมาเป็นฐานที่องค์พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชก “ได้ขอให้คนไทใหญ่ที่ชำนาญทางกลับไปเมืองหางไปเอาแก่นฐานสถูปของพระนเรศวรที่เมืองหางมา” ครูปาพระมหาบุญเลิศกล่าว

ลุงจันต๊ะ ชาวไทใหญ่บ้านต้นสูง ผู้ที่กลับไปนำอิฐที่ฐานพระเจดีย์กองมูขุนหอคำไคไค เล่าว่า “ผมไปขุดเอาอิฐที่ฐานสถูปของนเรศวรที่เมืองหางได้มา 9 แก่น ไปมารวม 15 วัน” ลุงจันต๊ะเล่าต่อถึงเหตุผลที่กลับไปนำอิฐที่ฐานพระเจดีย์กองมูขุนหอคำไคไคว่า “ตอนนั้นรู้แล้วว่าสร้างพระธาตุ แต่ก่อนที่จะทำเรื่องพระธาตุนี้ เราก็ไปบวงสรวงและอธิษฐานขอกันตรงพระธาตุว่า ตรงนี้มีสิ่งใดที่คุ้มครองบ้าง หากจะสร้างธาตุใหม่ขึ้นมา จะทำพิธีอย่างไรบ้าง เราก็ไปบวงสรวงขอและถาม พอทำพิธีได้ไม่ถึง 7 วัน ก็มีคนสองคนฝันเหมือนกันว่า บริเวณธาตุนี้เป็นที่ของทหารทั้งหมด ตรงใกล้พระธาตุก็มีคนตีกลองขึ้นมา แล้วก็มีคนหามเสลี่ยงพระนเรศวรเข้าขุนหอคำมาเวียนเทียนรอบพระธาตุ แต่กลับเวียนซ้าย พอตื่นขึ้นเราก็ไปกราบไหว้และไปหาครูปาเล่าให้ฟัง ก็คิดกันว่า ที่นี้น่าจะเป็นจิตใจของนเรศวรคุ้มครอง”

ช่วงแรกๆ ที่พยายามก่อสร้างพระธาตุ ผู้ที่ร่วมก่อสร้างไม่สามารถสร้างได้สำเร็จ ดังเช่น ช่วงนั้นครูปาพระมหาบุญเลิศเล่าว่า “ตอนแรกๆ ทำเท่าไรก็ไม่สำเร็จ ไม่มีปัญหาอะไร จนกระทั่งอาตมาไปยังเมืองเชียงตุง ก็พบว่ามีการรื้อถอนพระธาตุเพื่อสร้างอุโบสถของเมืองเชียงตุง ก็เลยมาถามญาติโยมที่นั่นว่าเป็นไปได้ไหม ก็เห็นว่าเป็นไปได้เลยทำพิธีรื้อถอน พอทำพิธีรื้อเสร็จ ก็ให้ชาวบ้านขุดพระธาตุเก่าขึ้น ก็พบสิ่งไม่เป็นมงคลฝังอยู่ข้างใต้ ก็โชคดีไป ไม่อย่างนั้น เมืองฝางคงจะล่มสลายอย่างแน่นอน สำหรับพระธาตุนั้น สามารถบรรจุของได้ 5 อย่างเท่านั้น ถ้าเป็นอย่างอื่นจะถือว่าไม่เป็นมงคล เข้าใจว่ามีคนแอบเอาไปขุดซ่อนเอาไว้ในช่วงกำลังบูรณะ”

ลุงอ่อง คันทิ เล่าเพิ่มเติมว่า “คนที่เริ่มก่อสร้างพระธาตุมาก่อนได้ลงมือก่อสร้างมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2537 แต่ก็ยังสร้างไม่สำเร็จเสียที ท่านครูบานบุญเลิศก็นึกสังหรณ์ใจว่าจะต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่า พระธาตุนี้รู้ไปถึงหูพม่าเพราะว่าท่านเจ้าคุณไปเชียงตุงบ่อย และประกาศว่าจะสร้างพระเจดีย์นี้ด้วยองค์สมเด็จพระนเรศวร โดยจะเอาดินที่พระธาตุเก่ามากองมูมาบรรจุในพระธาตุ เป็นไปได้ว่า พวกพม่าอาจจะจ้างใครแอบเอาของไม่ควรมาส่งไว้ เพราะของที่ใส่ของไม่ดีในองค์พระธาตุเก่าเป็นขี้เถ้าที่เปื้อนแล้วก็จริง แต่ถุงพลาสติกข้างในยังไม่เปื้อนและเนื้อผ้าดูแล้วก็ยังเป็นของพม่า ของที่พบก็มีสิ่งของ 11 ชิ้นฝังอยู่ในเจดีย์เก่า ถ้าสร้างครอบลงไปอาจจะเกิดเภทภัยได้”

“พอจะลงมือสร้างจริง ๆ ก็ติดต่อหารถแท็กซี่เตอร์ รถไถจากร้านต่างๆ ก็หาไม่ได้ เพราะว่าไม่ว่างกันหมด ก็เลยรวบรวมชาวบ้านแถวนั้นให้ช่วยกันขุดเพื่อจะเอาของเก่าออก แต่ว่าก่อนที่จะขุดก็ต้องลงมือถอนของเก่าออกก่อน ก็ไปนิมนต์พระจากเชียงตุงมาช่วยทำพิธีถอนของเก่าออก ถอนเสร็จจริงๆ ช่วงนั้นก็เจออุปสรรคมาก เพราะฝนตกห่าใหญ่เลย เดินทางลำบาก พระจากเชียงตุงจะเดินทางกลับก็เดินทางได้ยากมาก แต่ในที่สุดก็ผ่านพ้นไปได้ แต่พอยังไม่ทันได้ลงมือสร้าง ระหว่างที่ชาวบ้านกำลังช่วยรื้อของเก่าออกนั้น ชาวบ้านก็พบห่อถุงพลาสติกเก่าๆ ถุงหนึ่ง ข้างในบรรจุผ้าถุงและชุดชั้นในผู้หญิงจำนวน 11 ชิ้นตรวจสอบดูแล้วก็เชื่อได้ว่าไม่ใช่ผ้าของเมืองไทยอย่างแน่นอน แต่ข้ามมาจากฝั่งพม่า ถ้าเราไม่เจออันนี้แล้วเราสร้างลงไป มีหวังทั้งเมืองฝางคงจะไม่เจริญอย่างแน่นอน มันเป็นความเชื่อ แต่เมื่อพบแล้ว เราก็สบายใจ ก็เลยสร้างพระธาตุขึ้นตรงนั้น ได้ในที่สุดแล้วเอาดินจากสถูปพระนเรศวรใส่ลงไปได้” ลุงอ่องเล่า

ความเชื่อที่ว่าพระธาตุองค์นี้เป็นที่รวมจิตใจของชาวไทยใหญ่ยังเกิดขึ้นจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นติดต่อกันมา คือ เจ้ายอดศึก ในฐานะเจ้าศรัทธาชาวไทยใหญ่ที่ร่วมสร้างพระธาตุ

ลุงอ่องเล่าต่อว่า “ครูบานบุญเลิศมีโอกาสนี้ที่วัดกองลม แควเวียงแหง เมื่อปี พ.ศ. 2542 เพื่อไปร่วมงานปฐกฐินของพระสงฆ์ คือเข้าร่วมทำพิธีสงฆ์กับพระสงฆ์รูปอื่นๆ พอไปที่นั่นก็ได้ไปพบกับเจ้ายอดศึก (ผู้นำขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ (Shan State Army's Southern Commander SSA-South) ที่นั่น ท่านครูบาได้คุย (บอกบุญ) ให้เจ้ายอดศึกฟังว่า กำลังสร้างเจดีย์พระธาตุ แต่สร้างเท่าไรก็ไม่สำเร็จเสียที เจ้ายอดศึกจึงบริจาคเงินให้ 2 แสนบาทเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นและได้กลายเป็นศรัทธาผู้บริจาคเงินคนแรกของพระธาตุแห่งนี้” ลุงอ่องเล่าต่อว่า “หลังจากนั้น ครูบานบุญเลิศกับลุงจองแหล่งก็คิดกันว่า วัดนี้สงสัยว่าจะเป็นศรัทธาของชาวไทยใหญ่ที่จะสร้างให้สำเร็จ ครูบานบุญเลิศจึงมาคุยกับผมเพราะผมก็เป็นไทใหญ่ถนัดเรื่องพิธีกรรมการสร้างเจดีย์ต่างๆ และมีเจ้าศรัทธาก็คอยดูแลวัดและพระธาตุเป็นคนไทใหญ่บ้านต้นสูง”

⁴ งานเข้าปฐกฐิน เป็นงานหรือกิจกรรมที่เกี่ยวพระสงฆ์โดยตรง เพื่อให้หาได้คนเก่งมีความบริสุทธิ์ปราศจากอาบัติสังฆาติเสถ หรือความผิดชนิดค่อนข้างรุนแรง แต่สามารถแก้ไขได้ด้วยการอยู่กรรม หรือปฐกฐิน นิยมจัดไม่ติดกันบ้าง หรือ ระยะเวลาเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ทุกปี คนไทใหญ่เรียกว่า ปอปปางวาค มีสองลักษณะ คือ ปางวาคเล็ก ใช้เวลาเข้าอยู่กรรม 7 วัน และปางวาคใหญ่ ใช้เวลา 10 วัน สำหรับคนไทใหญ่มีวันสำคัญในการทำหน้าที่จัดสถานที่ ข้าวปลาอาหาร (ข้อมูลจาก <http://thaiyai.com/>)

เหรียญนเรศวรรุ่น 2 กับทหารไทใหญ่

เมื่อลู่จันตี้นำอิฐจากพระสถูปกองมูนหอคำไตที่เมืองหางมาสร้างองค์พระธาตุแล้ว อิฐของฐานพระสถูปเดิมได้ถูกแบ่งออกไปหลอมผสมโลหะต่างๆ เพื่อทำเหรียญพระนเรศวรรุ่นที่สองขึ้น เรียกว่า “นเรศวร 2” ในปีพ.ศ. 2543 ซึ่งเป็นปีที่สร้างพระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนานิเชกเสร็จสิ้น (จุลศักราช 1362) เมื่อกลุ่มผู้ก่อสร้างพระธาตุได้หล่อเหรียญบูชาและทำพิธีเสร็จสิ้น ก็แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งได้ให้ชาวไทใหญ่ และชาวบ้านทั่วไปที่นับถือได้ถวายเงินบำรุงวัดและพระธาตุแล้วนำเหรียญกลับไปบูชา และอีกส่วนนำไปให้กับทหารกู่ชาติชาวไทใหญ่ทั้งหลายที่ออกไปรบให้กับคนไทใหญ่

ลู่จันตีเล่าว่า “เหรียญนเรศวร รุ่น 2” เรียก “นเรศวร 2” มีรูปสมเด็จพระนเรศวรอยู่ด้านหน้า และมีรูปพระธาตุเจดีย์อยู่ข้างหลัง เหรียญนี้ทำพิธีโดยเกจิอาจารย์หลายท่านที่ขึ้นมาทำพิธีที่วัดพระธาตุสวรอบ 1 วันพิธีไม่ให้ขาด พอทำเสร็จแล้วพวกเขาก็เอาไปให้กับเจ้ายอดศึก เพราะว่าเจ้ายอดศึกเป็นเจ้าศรัทธาของวัดพระธาตุคนแรก เพื่อแจกให้กับกลุ่มกองกำลังกู่ชาติทหารไทใหญ่”

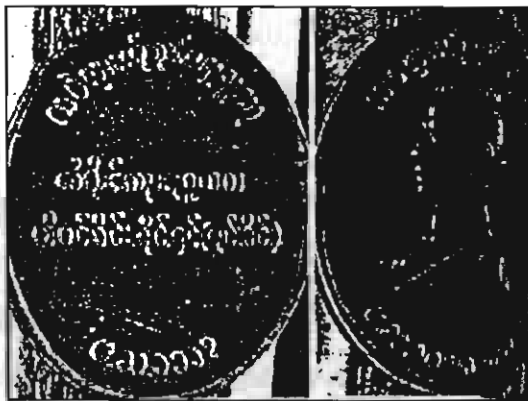
ภายหลังทหารไทใหญ่ได้รับเหรียญนเรศวรสองในช่วงปีพ.ศ.2543-2545 ก็มีเรื่องเล่าเกิดขึ้นภายในกองทัพทหารไทใหญ่ถึงกำลังใจ การต่อสู้และปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นจากการรบ ซึ่งเรื่องเล่าเหล่านี้ก็ได้รู้กันในกลุ่มของชาวไทใหญ่ ดังเช่น “พอแจกเหรียญได้ไม่เกิน 10 วัน ก็มีการรบกันที่ค่ายนอแล แถวอ่างขาง รบกันอยู่ 12 วัน ทหารไทใหญ่ตายไป 2 คน เขาบอกกันว่า คนที่ตายไม่ใช่เพราะว่าถูกพม่าฆ่า แต่ตายเพราะว่าปากไม่ดีและไม่เชื่อฟัง แต่ทหารพม่าตายเกือบ 2,000 คน และฝ่ายไทใหญ่ยึดเขตมาได้ อีกจำนวนหนึ่ง เชื่อกันว่าทหารไทใหญ่ได้กำลังใจมาจากเหรียญของนเรศวรอันนี้”

ลู่จันตีเล่าให้ฟังว่า “ตอนที่เจ้ายอดศึกปะทะกับทหารพม่าที่คอยป่าคิ แถวอ่างขางเมื่อ 3-4 ปีที่ผ่านมา ก็ได้อิทธิฤทธิ์ของเหรียญนเรศวรช่วยให้ทำการรบไปได้ด้วยดี ทหารไทใหญ่ตายไปสองคนจริงๆ ถ้าทหารไทใหญ่ที่ไม่เป็นผีบ้าสองคนนั้น ก็อาจจะไม่มีทหารไทใหญ่ตายเลยก็ได้” หรือ “การต่อสู้ที่คอยก่อวัน แถวเปียงหลวงเมื่อปีพ.ศ. 2545 ทหารไทใหญ่สู้กับทหารพม่าอยู่ถึง 1 เดือน มีทหารไทใหญ่ตาย 8 คน และคนที่ตายก็ตายเพราะไปกินเหล้าบ้างหรือซัดค้ำสั่งหัวหน้าบ้าง ไม่อย่างนั้นพวกเขาก็ไม่ตาย เขาคิดกันว่า ถ้าไม่มีพระนเรศวรคุ้มครองก็อาจจะตายมากกว่านี้ เพราะอย่างน้อยเวลาเรารบกันที จะตายกันไม่ต่ำกว่า 40-50 คน”

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์การทำเหรียญพระนเรศวรบูชาออกไปทั่ว อย่างเช่น ที่วัดป่าเป้า อำเภอเมืองเชียงใหม่ ก็ผลิตเหรียญสมเด็จพระนเรศวรออกมาถึง 2 รุ่น เพื่อหาเงินมาจัดงานวัดในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ

สำหรับการนับถือพระนเรศวรของชาวบ้านไทใหญ่ทั่วไป ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ต่างๆ อย่างเช่น การคลาดแคล้วจากอุบัติเหตุ เป็นต้น เช่น อย่าง ลุงดี บ้านต้นสูงเล่าว่า “อย่างมีบางคนขับรถเดินทางไปเชียงใหม่ ก็ขับกันไป 5 คน โชคไม่ดีขับไปเจออุบัติเหตุ รถชนเข้าข้างทาง รถและคนเลย คน

สถูปเจดีย์พระนริศหรือพระนเรศวร
ที่นาทองมู เมืองหาง ถูกทำลายไปในปี พ.ศ. 2502

เหรียญพระนเรศวรรุ่น 1 ถูกผลิตขึ้น โดย
ความร่วมมือของทหารไทยกับทหารไทใหญ่
ในช่วงทศวรรษ 2510

รูปปั้นพระนเรศวร พระเอกาทศรถและ
พระพี่นางสุพรรณกัลยา ประดิษฐานอยู่
บริเวณสถูปเจดีย์พระนเรศวร ที่เมืองงาย
อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

สถูปเจดีย์พระนเรศวร ที่เมืองงาย อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ที่
ทหารไทใหญ่ได้นำเศษซากปรักหักพังของสถูปพระนริศ
ที่นาทองมู เมืองหาง มาบรรจุไว้ในองค์พระเจดีย์

ในนั้น 5 คน 4 คนเจ็บหนัก แต่คนที่นับถือพระนเรศวร ห้อยพระนเรศวรอยู่โดดหนึ่ออกไปข้างนอกรอดตั้งแต่เมื่อไรไม่รู้ ก็ปลอดภัยไป”

นอกจากนี้ก็มีเรื่องเล่าของชาวบ้านต้นสูงเกี่ยวกับตัวองค์พระธาตุที่ต้องแสงแจ่มจรัสว่า “อย่างวันเดือนเป็ง 4 เป็ง 6 มักจะเห็นเป็นแสงสีขาวๆ เขียวๆ รอบตัวองค์พระธาตุ สวยงามมาก”

“พอบอกว่า พระเจดีย์นี้ทำลายพระนเรศวร คนใดเหล่านี้นับถือพระนเรศวรอยู่แล้ว อย่างพระที่อยู่ในซุ้มชื่อ พระปฐมพุทธมณฑลนเรศวรมหาราชบุชา “ “ที่บ้านต้นสูงนี้ หรือคนที่ทำงานในสวนส้มจะนับถือพระธาตุกันมาก เขามาตามศรัทธา คนไทใหญ่ก็มักจะมาวัดนี้โดยเฉพาะผู้อพยพจะมาวัดนี้ บางคนอยู่ใกล้วัดไหนก็ไปวัดนั้น”

ครูบาบุญเลิศบอกว่า “สำหรับองค์พระธาตุไม่ค่อยห่วงเท่าไร เพราะมีคนไทใหญ่แถวนี้เคารพนับถืออยู่ ตรงนี้ถือเป็นศูนย์กลางของคนใดคนพื้นบ้านแถวนี้ส่วนใหญ่เป็นคนใดทั้งนั้น ในอนาคตข้างหน้าอาจจะคล้ายกับพระธาตุคอกสุเทพก็ได้ ที่คนบ้านต้นสูงและคนที่อพยพมาใหม่จะได้้องค์พระธาตุนี้เป็นที่พึ่งให้สำหรับคนใด”

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการนับถือพระนเรศวรของชาวไทใหญ่ โดยเฉพาะคนบ้านต้นสูง บางคนจะมีภาพวาดของสมเด็จพระนเรศวรตั้งไว้เป็นหิ้งบูชา โดยเฉพาะกลุ่มชาวทหารไทใหญ่และชาวบ้านทั่วไปที่รู้จักเรื่องราว บางบ้านก็จะตั้งรูปเคารพขึ้นหิ้งพระ (เข่งปลา) ไปพร้อมๆ กับเจ้าครูหมอใด 8 คน และยังมีหิ้งพระพุทธรูปอื่นๆ ภายในบ้าน นอกจากนี้ บางบ้านอาจจะมีภาพวาดนับถือพระพื้นางศรีสุพรรณกัลยา ที่สาวของพระนเรศวรด้วย “เพราะนางศรีสุพรรณกัลยามีเลือนคนักสู้เข้าไปปาดคอผู้พันทหารพม่าจนเสียชีวิต และทำให้เจ้าฝ่ายทำศึกชนะได้สำเร็จคนไทใหญ่เรารู้ว่านางเป็นคนต่อสู้กับทหารพม่าคนหนึ่ง”

ไม่ว่าพระนริศหรือสมเด็จพระนเรศวรจะถูกบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่มากน้อยเพียงใดจะเป็นจริงหรือไม่ทั้งในประวัติศาสตร์ไทยหรือประวัติศาสตร์คนไทใหญ่ แต่หากเราพิจารณาเรื่องราวและเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนเรศวร ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์และการให้ความเคารพนับถือในบริบทเงื่อนไขการเผชิญหน้ากันระหว่างชาวไทใหญ่กับรัฐชาติพม่าและไทใหญ่ในความสัมพันธ์กับรัฐไทยแล้ว เราอาจจะพบว่า ในบริบทเงื่อนไขเหล่านี้ ประวัติศาสตร์พระนเรศวร เรื่องเล่าถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือและสัญลักษณ์ต่างๆ ในหลายระดับ

ระดับแรก เป็นสัญลักษณ์ความหมายที่สื่อสารกันระหว่างชาวไทใหญ่ในความสัมพันธ์กับรัฐชาติพม่า โดยกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้ใช้ “ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระนเรศวร” เพื่อหลอมรวมกำลังใจของชาวไทใหญ่และทหารไทใหญ่ด้วยกัน การที่พระนเรศวรมีภาพและเรื่องเล่าของ “นักรบผู้กล้าทำรบกับพม่าและสามารถเอาชนะพม่า” ได้ในหลายครั้งหลายครา การดอกรำเรื่องเล่าอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ เกี่ยวกับพระนเรศวรที่ช่วยเหลือกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้สร้างความรู้สึกร่วมหล่อหลอมรวมจิตใจของทหารชาวไทใหญ่เข้าไว้ด้วยกัน ภาพของพระนเรศวรผู้กล้าและเอาชนะพม่าได้นั้น ทำให้ทหารไทใหญ่

เกิดความหึกเหิมกล้ำต่อผู้เจกเช่นเดียวกับจิตใจอันหาญกล้าของพระนริศที่ได้เคยต่อสู้กับพม่าให้เห็นในอดีต และดังนั้น การเอาชนะพม่าสำหรับคนไทใหญ่แล้วจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้เสมอหากผืนที่กำลังรวมตัวกันเพื่อการต่อสู้ดังที่ภาพและเรื่องเล่าของพระนริศและกองกำลังของพระนริศได้บอกเล่าต่อกันมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ระดับที่สอง เป็น “สัญญาะ” ทางวัฒนธรรมที่ชาวไทใหญ่ ใช้สื่อสารกับรัฐไทยและคนไทยในสังคม ในระดับนี้ อาจมองจุดเริ่มต้นได้จากการที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ใช้สื่อสารกับทหารและรัฐบาลไทยในความสัมพันธ์กับรัฐไทยช่วงบริบทเงื่อนไขที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ถูกเป็นรัฐกันชนให้กับรัฐไทย ขณะที่ในช่วงเวลาต่อมา “สัญญาะ” เกี่ยวกับพระนเรศวรถูกส่งผ่านมายังชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นกับคนไทยในสังคมในบริบทที่คนไทใหญ่ถูกทำให้พลัดถิ่นอาศัยอยู่กลายเป็นชุมชนพลัดถิ่น มาเป็นแรงงานในเมืองไทย ตกทุกข์ได้ยากจากการคุกคามของรัฐบาลพม่า

ในบริบทเงื่อนไขดังกล่าว ประวัติศาสตร์ของพระนเรศวรถูกใช้เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่า *ความเป็นไทใหญ่กับความเป็นไทย* คนไทใหญ่กับคนไทยคือเครือญาติพี่น้องกันผ่านการมีพระนเรศวรกษัตริย์องค์เดียวกัน และซึ่งพระนเรศวร พระเจ้าแผ่นดินที่ทั้งคนไทใหญ่และคนไทยต่างนับถือนั้น ในอดีตที่ผ่านมาพระนเรศวรก็เคยออกไปสู้ศึกกับศัตรูคือพม่าเพื่อช่วยเหลือเจ้าฟ้าคำกาหย่น้อยหรือเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ตกทุกข์ได้ยากได้รับภัยเดือดร้อนจากศัตรูเช่นกัน ดังนั้น สัญญาะของพระนเรศวรที่ถูกสื่อ จึงต้องการบอกว่า คนไทยกับคนไทใหญ่ไม่ใช่ใครอื่นไกล แต่คือเครือญาติพี่น้องกันที่ร่วมรบกับศัตรูคนเดียวกันมาตั้งแต่ในอดีต การที่รัฐไทย คนไทยให้ความช่วยเหลือคนไทใหญ่ในยามที่พี่น้องตกทุกข์ได้ยากจึงเป็นเรื่องที่ถูกต้องและเป็นไปได้เพราะเป็นการช่วยเหลือพี่น้องในยามวิกฤติ ตรงนี้เองเราอาจบอกได้ว่าประวัติศาสตร์สมเด็จพระนเรศวรถูกใช้อย่างเจาะจงเพื่อเป็น “สัญญาะ” ทางวัฒนธรรมในการสื่อสารถึงความสัมพันธ์พี่น้องกันระหว่างคนไทใหญ่กับคนไทยผ่านการมีพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวกันและผ่านการมีศัตรูคนเดียวกัน

สรุป

เรื่องราวหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ชาวไทใหญ่ได้เลือกหยิบขึ้นมา อย่างเช่น จรูหมอไต ผู้ผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือในหมู่ชาวไทใหญ่ เจ้าเสือข่านฟ้า กษัตริย์วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรไทใหญ่ รวมไปถึงพระนเรศวร เป็นการจงใจหยิบยกมาตีความในลักษณะที่มีนัยต่อชีวิตทางสังคม

สำหรับชาวไทใหญ่ ในบริบทสถานการณ์ที่ชาวไทใหญ่กำลังเผชิญหน้ากับรัฐชาติไทยและรัฐบาลพม่า การเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับรัฐบาลทหารพม่าตั้งแต่ในช่วงปลายทศวรรษที่เก้า มาจนถึงปัจจุบันและในสถานการณ์ที่กองกำลังกู้ชาติจำเป็นต้องเป็นรัฐกันชนให้แก่ประเทศไทยเพื่อป้องกันการรุกรานจากพม่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เจ้าเสือข่านฟ้า กษัตริย์นักรบผู้กล้า เจ้าจรูหมอไต ผู้ที่ชาวไท

ใหญ่เคารพนับถือนับเนื่องจนถึงพระนริศ หรือพระนเรศวร ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกจงใจเลือกหยิบใช้ที่มีนัยความหมายต่อชีวิตทางสังคมของชาวไทยใหญ่ สัญลักษณ์และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจริง (fact) ในอดีตหรือไม่ก็ตาม แต่สัญลักษณ์ เรื่องราวและประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้กลายมาเป็นความจริง (Real history) หรือกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาวไทยใหญ่ ณ ปัจจุบันเพื่อใช้สร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วม (Historical Consciousness) ระหว่างชาวไทยใหญ่ด้วยกันเอง

สำหรับชาวไทยใหญ่เพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ในแง่หนึ่ง สัญลักษณ์และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากเจ้าเสือข่านฟ้า ครูหมอไตจนถึงสมเด็จพระนเรศวรคือการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ต่อคนไทยใหญ่เองในบริบทที่ชาวไทยใหญ่เกิดความขัดแย้งกับรัฐบาลทหารพม่า พลัดที่นาที่อยู่อพยพกระแสนานเช่น ขณะที่ในอีกแง่หนึ่ง สมเด็จพระนเรศวร ที่ถูกสร้างผ่านพระธาตุพระนเรศวรที่เมืองงาย อ.เชียงดาว ซึ่งสร้างขึ้นในระดับรัฐไทยกับรัฐไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ คือสัญลักษณ์ของความเป็นไทยที่ถูกร่วมกันสร้างขึ้นระหว่างรัฐไทยกับรัฐไทใหญ่เพื่อบ่งบอกถึงความเป็นเพื่อนพ้องพี่น้องเดียวกันจากการที่เรามีศัตรูคนเดียวกันคือพม่า ขณะที่พระธาตุจุฬามณีศรีกาญจนากิเษกหรือพระธาตุพระนเรศวรคือ“สัตถุญะ” ที่ถูกส่งผ่านมายังชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นกับคนไทยในสังคมในบริบทที่คนไทยใหญ่ถูกทำให้พลัดที่นาที่อยู่อพยพกลายเป็นชุมชนพลัดถิ่น มาเป็นแรงงานในเมืองไทย ตกทุกข์ได้ยากจากการคุกคามของรัฐบาลพม่า ในบริบทเงื่อนไขดังกล่าว ประวัติศาสตร์ของพระนเรศวรเป็นไปเพื่อตอบคำถามไทใหญ่กับคนไทยคือเครือญาติพี่น้องกันจากการที่มีพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวกันและการมีศัตรูคนเดียวกัน

บทสรุป

พรมแดนรัฐชาติ วัฒนธรรมและความเป็นทางชาติพันธุ์: ชายแดนไทยพม่าภาคเหนือตอนบน

บริเวณชายแดนไทยพม่าด้านเหนือตอนบนในอดีตกาล ก่อนที่รัฐชาติสมัยใหม่ (Modern nation-state) อย่างรัฐชาติไทยและพม่าจะขีดเส้นแสดงอธิปไตยเหนือดินแดนและวางหลักการอยู่บนความเป็นเอกภาพของวัฒนธรรมชาติและความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชาติ บริเวณนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นอาณาบริเวณ (Frontier) ในอดีตที่ผู้คน ชุมชน และรัฐมีปฏิสัมพันธ์กันในระดับต่างๆ ไม่ว่า ปฏิสัมพันธ์ของชุมชนชาติพันธุ์อันหลากหลาย ชาวกระเหรี่ยง มอญ ไท ฯลฯ ที่อาศัยมาช้านานหลายร้อยปี บางกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มไทใหญ่เคยมีอาณาจักรและระบบการปกครองแบบเจ้าฟ้าเป็นของตนเองมาช้านาน ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและชุมชนระหว่างเมืองเกิดขึ้นมาช้านานผ่านระบบการผลิต การแลกเปลี่ยนและการทำการค้าโดยมีพ่อค้าชาวไทใหญ่ พม่า และชาวจีนฮ่อ ฯลฯ เดินทางทำการค้าเชื่อมต่อระหว่างเมืองและชุมชน ตรงนี้เองที่ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) และวัฒนธรรม (Culture) มีพลวัตและมีบทบาทในตัวเองต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนผ่านการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจวัฒนธรรมระหว่างกัน ความเป็น “ไท” จากเมืองต่างๆ ในเขตรัฐฉานกับภาคเหนือตอนบนไม่ได้มีความแตกต่าง/หรือถูกแบ่งแยกหรือมีเส้นกั้นพรมแดน (boundaries) ระหว่างกัน ภาษาไตและไทลัณนาที่คล้ายคลึงกัน ศาสนาพุทธที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันกลับยังทำให้พลวัตทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ไต่ทวนกลางกลุ่มชนอื่นๆ กลับมีความหลากหลายมากขึ้น

แต่เมื่อบริบทสถานการณ์เปลี่ยนไปในเงื่อนไขที่รัฐชาติจำต้องปรับตัวต่อแรงกดดันของอาณานิคมตะวันตกไม่ว่า การตั้งตอร์องกับมหาอำนาจตะวันตกนับตั้งแต่อังกฤษ ฝรั่งเศสเข้ามาขยายอาณานิคมในช่วงแรกและกับสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาในช่วงหลัง ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองและสงครามเย็นในเวลาต่อมา การสถาปนาอำนาจผ่านการสร้างพรมแดนของรัฐชาติสมัยใหม่ที่วางอยู่บนหลักการอธิปไตยเหนือดินแดน (Sovereignty) และแนวคิดพลเมือง (Citizenship) เพื่อควบคุมการเคลื่อนไหวของคนในดินแดน รวมไปถึงการวางพื้นฐานของชาติบนความเป็นหนึ่งเดียวและวัฒนธรรมเดียวได้ลดทอนพลวัตความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ลง “ความเป็นไทย” กลายเป็นวัฒนธรรมหลักเพียงหนึ่งเดียวที่รัฐชาติไทยสมัยใหม่ดักย้าความเป็นพวกพ้องคนในชาติ เทคนิควิธีแห่งอำนาจของรัฐชาติสมัยใหม่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่า การให้ความสำคัญกับสถานะของพลเมืองและความสำคัญแห่งอธิปไตยเหนือดินแดน รั้ว ลวดหนาม ทหาร ตำรวจ คือเครื่องมือในการปกป้องอธิปไตยของรัฐ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชาติเพียงหนึ่งเดียวได้ลดทอนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ลงรวมไปถึงการสร้างผลกระทบต่อมาายาคติทางชาติพันธุ์ เช่น คนจีน มอญไท

ใหญ่ อีสาน หรือคนมุสลิมภาคใต้กลายเป็นคนไทย สถานภาพพลเมืองคนไทย ต้องเรียนภาษาไทย กลาง วัฒนธรรมไทยกลาง ขณะที่วัฒนธรรมพื้นถิ่นไม่ได้รับการยอมรับ หรือถูกมองว่าด้อยกว่า หรือ ความเป็นไทใหญ่ถูกแทนที่ด้วยภาพผู้ลี้ภัย คนไร้สัญชาติ หรือคนมุสลิมภาคใต้ถูกแทนที่ด้วยภาพ ผู้ก่อการร้าย เป็นต้น สำหรับกรณีของชาวไทใหญ่ พบว่า ความเป็นไท/ไต ได้ถูกสร้างข้อจำกัดจากการที่ พรมแดนรัฐชาติทำให้พรมแดนทางชาติพันธุ์และพรมแดนทางวัฒนธรรมถูกลดบทบาทลงไป กลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไตที่เคยมีรากทางวัฒนธรรม ภาษา และวัฒนธรรมร่วมกันเริ่มถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนของรัฐ ชาติกลายมาเป็นคนไทในจีน, คนไทในสยาม คนไทในพม่า, คนไทเวียดนาม ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบทเงื่อนไขสถานการณ์ในกระแสโลกเปลี่ยนแปลงไป การเคลื่อนตัวของ กระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการข้ามพรมแดนรัฐชาติในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ไม่ว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสื่อสาร การขนส่งคมนาคมต่างๆ ความก้าวหน้าเหล่านี้ นำพาเศรษฐกิจทุน นิยมข้ามชาติขยายตัวมากขึ้น ปรากฏการณ์การข้ามชาติ การทะลุทะลวงรัฐ ลอดรัฐ ข้ามรัฐเกิดขึ้นอย่าง กว้างขวาง ไม่ว่า ขาเข้า ของเถื่อน แรงงานพลัดถิ่น ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ทำให้การสถาปนาอำนาจของ รัฐชาติสมัยใหม่ผ่านการขีดเส้นพรมแดน หลักการอธิปไตยเหนือดินแดนและวัฒนธรรมชาติเป็นหลัก เพียงวัฒนธรรมเดียวเกิดความล้าหลังขัดแย้งและเกิดช่องโหว่แห่งอำนาจอย่างมากมาย รัฐชาติสมัยใหม่ กับการสถาปนาอำนาจแบบเดิมๆ ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์เริ่มถูกท้าทายมากขึ้น ชุมชนแห่งจินตนาการ ของรัฐชาติที่เคยวางอยู่บนความเป็นหนึ่งเดียว วัฒนธรรมชาติเริ่มเกิดภาวะวิกฤตและจำต้องปรับตัวใน สถานการณ์ที่รัฐชาติกำลังเผชิญหน้ากับกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลกและ โลกาภิวัตน์ที่ท้าทายอยู่ใน ปัจจุบัน

ในแง่มุมนี้เอง งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการตอบข้อให้เห็นข้อถกเถียงทางวิชาการที่เกิดขึ้นใน 2 ประการ กล่าวคือ *ประการแรก* ในประเด็นเรื่อง “การข้ามพรมแดนรัฐชาติ”(Transnationalism) ที่ซึ่งงาน ของปฏฐา (2545) ได้ตั้งข้อสังเกตต่องานของAppadurai (1996, 2001) ที่ผ่านมานั้น งานวิจัยชิ้นนี้ พบว่า มีความเป็นไปได้ เพราะเมื่อกลับไปตรวจสอบข้อมูลในมิติทางสังคมประวัติศาสตร์แล้วมองผ่าน ความเคลื่อนไหวและสัมพันธ์ภาพของผู้คน ชุมชนและรัฐบนพื้นฐานของการปะทะประสานกันระหว่าง รัฐ วัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้เราเห็นว่าความคิดเรื่องกระบวนการข้ามพรมแดนรัฐชาติและ ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายของผู้คน วัฒนธรรมและอัตลักษณ์นั้นเกิดขึ้นตลอดเวลา นับแต่อดีตกาลนาน มา ไม่ใช่เพียงเพิ่งเกิดขึ้นดังที่ Appadurai เสนอ อย่างไรก็ดีตาม เราอาจบอกได้ว่า กระบวนการข้ามพรม เแดนรัฐชาติในกระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นในหลายระดับและในความเข้มข้นที่สูงแตกต่างกันไปตามบริบท เงื่อนไขของแต่ละยุคสมัย ดังนั้น ในด้านหนึ่ง ข้อสังเกตของปฏฐา (2545) จึงมีประ โยชน์ในแง่ของการ กลับไปพิจารณาเงื่อนไขบริบทของความแตกต่างในการมองกระบวนการข้ามพรมแดนรัฐชาติ ขณะที่อีกด้าน หนึ่งงานศึกษาของ Appadurai ก็ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการข้ามพรมแดนรัฐชาติที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็น

กระบวนการที่เกิดขึ้นในระดับที่เข้มข้นรวดเร็วมากกว่าในอดีตอันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร โทรคมนาคม ฯลฯ

ประการที่สอง ประเด็นเรื่องพรมแดน(Boundaries)ของชาติ(State boundaries) วัฒนธรรม (Cultural boundaries)และชาติพันธุ์ (Ethnic boundaries) ที่ซึ่งงานศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาจำนวนมากให้ความสนใจในการพิจารณาอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชุมชน และรัฐ งานนี้ได้ตอกย้ำให้เห็นว่า พรมแดนหรือเส้นแบ่งที่มนุษย์ใช้เพื่อจำแนกแยกแยะหรือสร้างความ เป็นพวกพ้องนั้นเป็นกระบวนการในเชิงปฏิสัมพันธ์กัน ที่ซึ่งพรมแดนระหว่างรัฐชาติ วัฒนธรรมและ ชาติพันธุ์อาจเพิ่มพลวัตหรือจำกัด/ลดทอนซึ่งกันและกันในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป เช่น ใน อดีตความเป็นรัฐสมัยเก่า (Traditional state) ที่ไม่ได้อิงอยู่กับการควบคุมดินแดนแต่เน้นการจัดการ กำลังคน ความเป็นรัฐสมัยเก่าเช่นนี้ในปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและผู้คนมันไม่ได้สร้าง “พรมแดน” (Boundaries) หรือเส้นแบ่งกันความหมายอย่างตายตัวแต่อย่างใด หากแต่กลับมี แต่กลับมีความยืดหยุ่น ในปฏิสัมพันธ์กับผู้คน ชุมชนและระหว่างรัฐด้วยกัน ซึ่งตรงนี้เองที่ได้ทำให้ความหลากหลายทาง วัฒนธรรมและทางชาติพันธุ์มีพลวัตในตัวเองผ่านความสัมพันธ์ทางการเมือง การค้าขาย การ แลกเปลี่ยน แต่เมื่อรัฐเปลี่ยนรูปแบบในแง่ของการสถาปนาอำนาจของรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านเทคนิควิธี แห่งอำนาจ ถือหลักการใหม่บนการควบคุมดินแดนและควบคุมคน รูปแบบของรัฐชาติสมัยใหม่กลับ สร้าง “พรมแดน”หรือเส้นแบ่งและนัยความหมายที่ตายตัว เช่น ผ่านสถานะพลเมืองไทย ความเป็น ชาตินิยมและวัฒนธรรมนิยมที่ไปจำกัด/ลดทอนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ ลง อย่างไรก็ตาม “พรมแดน”ของรัฐชาติเชื่อว่าจะพันนาการอย่างตายตัวตลอดไป เมื่อบริบท สถานการณ์เปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมขยายตัว พรมแดนของรัฐชาติที่เคยสร้าง ขีดจำกัด/ลดทอนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์เริ่มถูกท้าทายมากขึ้นและเริ่มมีขีดจำกัด ในตัวเองในการทำหน้าที่เช่นเดิม ในแง่หนึ่ง จึงมีความเป็นไปได้ที่เราจะมองเห็นวัฒนธรรมและ ความเป็นชาติพันธุ์เริ่มปรับเปลี่ยนคอรองและเริ่มฟื้นตัวขึ้นอีกครั้งท่ามกลางสถานการณ์และบริบทที่ เปลี่ยนไป

ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นในบริบทรัฐชาติไทย-พม่า

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าได้เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่สะท้อนการเผชิญหน้า ของรัฐชาติกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังก่อตัวขึ้นอย่างเข้มข้น การเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้าและ วัฒนธรรมที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างเข้มข้นทำให้รัฐไทยมีข้อจำกัด ไม่สามารถกำกับดูแลและควบคุม การหลั่งไหลเข้ามาของสินค้า ผู้คนและวัฒนธรรมที่ชายแดนได้อีกต่อไป การหลั่งไหลของแรงงานพลัด ถิ่นสัญชาติพม่า ยาเสพติด สินค้าเถื่อน ฯลฯ ได้กลายมาเป็นปัญหาที่รัฐชาติไทยยังปวดเศียรเวียนเกล้า หวั่นวิตกว่ากระทบต่อทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาชิ้นนี้ กลับพบว่า การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนประเทศไทยกลับเป็นหนึ่งในผลผลิตของการเปลี่ยนผ่านอำนาจของราชชาติสองฟากฝั่งระหว่างไทยกับพม่าในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ในพม่า มีการเปลี่ยนการปกครองไปสู่ระบอบเผด็จการทหารพม่า ชาวไทใหญ่รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ลุกขึ้นสู้เรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่ตัวเอง ชุมชนไทใหญ่ในเขตรัฐฉานจำนวนมากถูกกดขี่กระทำการรุนแรงผ่านกลยุทธทางการเมืองต่างๆ ได้รับผลกระทบจากศึกสงคราม จนในเวลาต่อมาถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่นจากผลพวงของความขัดแย้งและความรุนแรงจากรัฐบาลทหารพม่า ต้องอพยพออกจากบ้านเกิดเข้ามาเป็นคนพลัดถิ่นในเมืองไทย เมื่อข้ามฟากมายังฝั่งไทย ในบริบทที่เกิดการเปลี่ยนผ่านนโยบายรัฐชาติไทย ในช่วงกระแสสงครามเย็นและกระแสความคิดเรื่องโลกเสรีและคอมมิวนิสต์ รัฐไทยใหญ่ภายใต้การนำของกองกำลังกู้ชาติและการต่อสู้ของชาวไทใหญ่กลับกลายเป็นแนวกันชนของรัฐชาติไทยในสภาวะการเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ทั้ง คอมมิวนิสต์ และยาเสพติดในพม่าและจีน ความสัมพันธ์ของรัฐชาติไทยกับไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติจึงเป็นไปได้ด้วยดี จนกระทั่งรัฐชาติไทยเปลี่ยนแปลงนโยบายไปตามกระแสเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติไทยกับรัฐพม่าเปลี่ยนแปลงเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าการลงทุน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัฐไทใหญ่ผ่านกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ไปด้วยเช่นกัน

สำหรับชาวไทใหญ่แล้ว การก่อตัวขึ้นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น ดังเช่น ชุมชนบ้านคันสูง ซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นตามแนวชายแดนไทยพม่าต่างเป็นผลผลิตของปฏิบัติการของรัฐชาติสองฟากฝั่งทั้งสิ้น

ไถใน-ไถนอกกับความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ในบริบททุนนิยมและรัฐชาติ

ในประเทศไทย คนไทใหญ่จำนวนมากที่ถูกทำให้พลัดถิ่นจากปฏิบัติการของรัฐชาติสองฟากฝั่งเมื่อพวกเขาข้ามฟากเข้ามายังฝั่งไทย พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนัก เมื่อถูกปฏิเสธสถานภาพผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากรัฐชาติไทย พวกเขาแสวงหาทางรอดด้วยการขายแรงงาน ทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพในระหว่างเส้นทางการพลัดถิ่น

แต่การขายแรงงานที่มีราคาถูกของพวกเขา ภายใต้อี่ห้อที่ถูกเรียกอย่างเป็นทางการ โดยรัฐว่า “แรงงานสัญชาติพม่า” กลับกลายเป็นปมปัญหาขัดแย้ง แย่งงานกันทำระหว่างคนท้องถิ่นตามแนวชายแดนที่บ้างเป็นคนเมือง และจำนวนมากเป็นคนไทใหญ่ ความขัดแย้งระหว่างชาวไทใหญ่ที่สะท้อนออกมาจากกรณีของบ้านเวียงหาวกับบ้านคันสูงและกรณีทั่วไปในเขต 3 อำเภอไชยปราการ ฝางและแม่อาย ในแง่หนึ่งบอกได้ว่า “ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่” ภายใต้อิทธิพลของการทุนนิยมในกระแสทุนนิยมโลกและการเปลี่ยนผ่านของรัฐชาติพม่าและรัฐชาติไทยไปสู่การค้าเสรีธุรกิจไร้พรมแดนมากขึ้นได้สร้างผลกระทบต่อความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และกลับ

ถูกจัดจำแนกแยกแยะออกเป็นกลุ่มๆ ซึ่งในกรณีศึกษาพบว่า มีอย่างน้อยสามกลุ่มด้วยกัน คือ คนไถในหรือคนไทใหญ่ที่วางตัวเองบนสถานภาพพลเมืองไทย ขณะที่จำแนกตัวเองออกจากคนไทใหญ่อื่น ๆ ที่ถูกจัดเข้าพวกเป็นแรงงานสัญญาติพม่าอย่างคนไตนอกและไตพม่าที่ยังคงต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่าในปัจจุบัน ขณะที่คนไตนอกคือคนไทใหญ่ที่ “ถูกทำให้พลัดถิ่น” ในบ้านของตัวเอง ต้องหนีตายมาพึ่งพิงรัฐชาติยังฝั่งไทย คนไตนอกในสถานะที่ตกอยู่ภายใต้รัฐชาติไทยที่ด้านหนึ่งต้องเดินตามทุนที่กำลังขยายตัวตามชายแดนในรูปของสวนส้มและการเกษตรเชิงพาณิชย์ ตลอดจนภาวะกดดันจากเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ขณะที่อีกด้านหนึ่งต้องปกป้องรักษาอธิปไตยเหนือดินแดน คนไตนอกจึงกลายเป็น “แรงงานรับจ้างราคาถูก” ที่สอดคล้องกับตรรกะทุนนิยมซึ่งต้องการลดต้นทุนการผลิตและแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดจากแรงงานและการพลัดถิ่นของพวกเขา ส่วนคนไตพม่าเองยังคงต่อสู้ดิ้นรนจับอาวุธขึ้นสู้กับรัฐพม่า ที่ซึ่งรัฐไทยปฏิเสธที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวในกิจการภายในเฉกเช่นที่รัฐไทยเคยดำเนินการมาเมื่อหลายสิบปีก่อน

ภายใต้เงื่อนไขบริบทของการเปลี่ยนผ่านของรัฐชาติสองฟากฝั่งและในบริบทที่ทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกำลังเติบโตในลักษณะเช่นนี้เอง ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่จึงไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่กลับถูกจำแนกแยกแยะออกเป็นหลากหลายกลุ่มและกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ ภายใต้เงื่อนไขบริบทดังกล่าว ดังนั้น สัมพันธภาพระหว่างไถใน-ไตนอก-ไตพม่าจึงแยกไม่ออกจากปฏิบัติการของทุนและรัฐชาติสมัยใหม่

ไทใหญ่กับการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น

ชาวไทใหญ่ซึ่ง “ถูกทำให้กลายเป็นคนพลัดถิ่น” หลังไหลเข้ามายังฝั่งไทย การอพยพเข้ามาของพวกเขาได้สอดคล้องกับการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังขยายตัวในประเทศไทย ที่ซึ่งอุตสาหกรรม ธุรกิจการเกษตรเชิงพาณิชย์ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต้องการแรงงานราคาถูกเพื่อลดต้นทุนการผลิต ในแง่หนึ่ง การพลัดถิ่นและคนพลัดถิ่น ดังเช่น คนไทใหญ่ จึงได้กลายเป็น “สินค้า” เพื่อการแสวงหาผลประโยชน์โดยกลุ่มทุนและรัฐชาติในภาวะเผชิญหน้ากับกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน

กระบวนการจับจ้องมองคนพลัดถิ่นผ่านบัตรประจำตัว การอนามัย และคนใน มาตรการผ่อนผันแรงงานสัญญาติพม่า ลาว กัมพูชาจึงกลายเป็นความร่วมมือกันระหว่างทุนกับรัฐชาติ ด้วยการที่ทุนต้องรองรับรัฐใช้นโยบายและกฎหมายเปิดช่องและสบโอกาสให้มีการจ้างงานแรงงานไร้ฝีมือราคาถูก แม้ว่าด้านหนึ่งรัฐได้ใช้มาตรการแรงงานต่างด้าวและการจับจ้องมองเป็นเครื่องมือในการปกป้องอธิปไตย ควบคุมคนเข้าออกในดินแดน แต่อีกด้านนั้น กระบวนการจับจ้องมองนี้ได้กลายเป็นเครื่องมือที่เอื้ออำนวยในการสนับสนุนการแสวงหาประโยชน์จากการพลัดถิ่นของคนไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย

ดังนั้น การกดขี่ขูดรีดแรงงานจากค่าจ้างราคาถูกของนายทุน การโอนอ่อนผ่อนตามของรัฐในการตอบรับนายทุนที่ต้องการจ้างแรงงานราคาถูก การเก็บค่านายหน้า ค่าหัวคิวของกลุ่มอิทธิพลจากการ

เข้ามาเป็นแรงงาน คือ ความพยายามฉกฉวยเอาผลประโยชน์จากคนที่กำลังลำบาก “คนที่ถูกทำให้พลัดถิ่น” เฉกเช่นคนไทใหญ่ คนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่จึงมิใช่สิ่งใดนอกเสียจากการกลายเป็น “สินค้า” ในปฏิบัติการของทุนและรัฐในบริบทเศรษฐกิจทุนนิยมโลกที่ได้สร้างกระบวนการการเอาตัวเอาเปรียบผ่านการขูดรีดแรงงาน กดค่าจ้างและลดทอนศักยภาพการต่อรองของระบบแรงงานโดยรวมไปด้วย

คนไทใหญ่พลัดถิ่นสวนสัมพันธ์กับชุมชนต้นสูง: ประสบการณ์พลัดถิ่นกับการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่

การศึกษา “ประสบการณ์” ของคนพลัดถิ่นชาวไทใหญ่บริเวณชายแดนไทย-พม่า คือ การเลือกศึกษาชีวิตคนไทใหญ่พลัดถิ่นที่ปฏิเสธการมองประสบการณ์ของคนพลัดถิ่นในเชิงจิตวิทยาที่แสดงความทุกข์ทรมาน อารมณ์ไม่แน่นอน ฯลฯ และปฏิเสธการมองประสบการณ์คนพลัดถิ่นในเชิงบวกหรือลบที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมอย่างลงตัวหรือแสดงอัตลักษณ์ที่แตกกระจาย ดังเช่น งานศึกษาคนพลัดถิ่นที่ผ่านมา แต่งานวิจัยชิ้นนี้มองประสบการณ์การพลัดถิ่นของชาวไทใหญ่ในฐานะ “ปฏิบัติการทางสังคม” (Social Practices) ที่ผู้เล่าประสบการณ์คือผู้กระทำการ (active actors) แสดงบทบาทอย่างสร้างสรรค์ในฐานะหนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ทำการตีความใหม่และจัดวางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสังคมและอัตลักษณ์ของคนเชื่อมโยงกับบริบทสถานการณ์ที่กว้างขึ้น (Sorensen 1997: 142-164)

จากการศึกษาประสบการณ์การพลัดถิ่นของคนไทใหญ่พบว่า ประสบการณ์การพลัดถิ่นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างซับซ้อนหลากหลายขึ้นอยู่กับบริบทเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปของพื้นที่และกลุ่มคนที่ต้องเผชิญ (Sorensen 1997) ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้เปรียบเทียบประสบการณ์การพลัดถิ่นของคนไทใหญ่พลัดถิ่น 2 กลุ่มหลัก คือ *กลุ่มแรก* คือ ประสบการณ์ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในปฏิสัมพันธ์กับทุนในสวนส้มและแหล่งงานอื่นๆ ซึ่งกลุ่มนี้ตกอยู่ภายใต้ชุดความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนกันระหว่างชุดความสัมพันธ์แบบนายจ้าง-ลูกจ้างและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ กับ *กลุ่มที่สอง* คือ ประสบการณ์ของชุมชนบ้านต้นสูง ซึ่งเป็นชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ค่อยๆ ก่อร่างสร้างตัวพัฒนากลุ่มก้อนจนสามารถตั้งชุมชนแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นได้ในปัจจุบัน

สำหรับกลุ่มแรกอาจแบ่งเป็นสองกลุ่มย่อยคือ *กลุ่มที่หนึ่ง* เป็นชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่เข้ามาเป็นแรงงานตามที่ต่าง ๆ ทั้งในบริเวณชายแดนและเดินทางเข้าสู่เขตเมือง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น/วัยทำงาน คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองหรือการไม่มีงานทำและการมุ่งแสวงหาโอกาสความก้าวหน้าในชีวิตที่อาจมองหาได้ในเมืองไทย กับ *กลุ่มที่สอง* คือชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการคุกคามของรัฐชาติโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ความรุนแรง กดขี่ข่มเหง การข่มขืน การบังคับให้ย้ายถิ่นฐาน กลุ่มคนเหล่านี้มักอพยพเข้ามาเป็นครอบครัวเพื่อหลบหนีภัยอันตรายเข้ามาพึ่งพิงเมืองไทย แต่กลับถูกปฏิเสธสถานภาพผู้ลี้ภัยทางการเมือง พวกเขาจึงต้องแสวงหาทางอยู่รอดด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก

การศึกษาประสบการณ์ของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในปฏิสัมพันธ์กับทุนในรูปของสวนส้มนั้น งานวิจัยชิ้นนี้ พบว่าในบริบทเงื่อนไขที่คนกลุ่มนี้ตกอยู่ภายใต้ “กระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่น” จากสถานการณ์การขายตัวของทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและรัฐชาติไทย ประสบการณ์การพลัดถิ่นของพวกเขานำไปสู่ปฏิสัมพันธ์กับทุนในรูปของสวนส้มเป็นไปตามการจัดวางความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างกับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ทำให้พวกเขาต้องปรับตัวให้เข้ากับความสัมพันธ์ทั้งสองชุดนี้ ขณะที่ชีวิตทางสังคมของชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่บ้านใหม่ การจัดวางตัวตนของพวกเขที่บ้านใหม่เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงตัวเองกับความรู้สึกรักของบ้านเกิดผ่านเวทีพิธีกรรมศาสนา งานบุญหรืองานปอยที่ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมและระบบคุณค่ายังคงสอดคล้องกับระบบคุณค่าเดิมที่บ้านเกิด แม้ว่า ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นในสวนส้มจำเป็นต้องปรับเปลี่ยน ทัศนคติระบบคุณค่าและความหมายใหม่ในชุดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับทุนในรูปแบบของสวนส้ม แต่ในชุดความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมกลับพบว่า เวทีกิจกรรมต่างๆ อย่างเช่น ที่บ้าน เวทีวัดศาสนา พิธีกรรมและงานบุญถูกใช้เป็นเวทีในการปรับเปลี่ยนจัดวางตัวตนและสร้างความคุ้นเคยของบ้านเกิดในที่ใหม่

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นการจัดวางความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างกับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างทุนในรูปสวนส้มกับชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่กลายมาเป็นแรงงานนั้น ได้สะท้อนให้เห็นว่า สวนส้มรูปแบบหนึ่งของทุนในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไม่ได้มีปฏิบัติการที่เร้ากมมองเห็นได้ใน “ด้านลบ” เพียงด้านเดียวจากการกดขี่ขูดรีดหรือการเอารัดเอาเปรียบแรงงานอย่างตรงไปตรงมา แต่ทุนภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกลับมีปฏิบัติการที่ซับซ้อนและมีรูปแบบหลากหลายในบริบทเงื่อนไขของความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น การวางความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างในแนวราบกับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในแนวตั้งดังกล่าว ในแง่หนึ่งได้แปรเปลี่ยนภาพของทุนจากการเป็น “ผู้เอารัดเอาเปรียบ” ไปเป็น “ผู้อุปถัมภ์” ผ่านการทำให้เป็นที่พึ่งพา กัน ที่ในด้านหนึ่ง ได้ทำให้เกิดความรู้สึกรักถึงบุญคุณ การพึ่งพาตามคติความเชื่อและโลกทัศน์ทั้งของคนไทยและคนไทใหญ่ ขณะที่อีกด้านหนึ่ง การเป็นผู้อุปถัมภ์ก็เพื่อที่จะทำให้ทุนแน่ใจได้ว่าจะยังคงมีแรงงานราคาถูกรองรับการทำงานอย่างต่อเนื่องต่อไป

ขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาประสบการณ์ชุมชนไทใหญ่บ้านต้นสูงซึ่งตกอยู่ภายใต้สถานการณ์เดียวกันจากกระบวนการกลายเป็นสินค้าของคนพลัดถิ่นและพันธนาการของรัฐชาติจากชุดความคิดเรื่องสัญชาติ/คนต่างด้าว ประสบการณ์พลัดถิ่นของชุมชนต้นสูงมีความแตกต่างกับประสบการณ์พลัดถิ่นของคนไทใหญ่ในสวนส้มกลุ่มข้างต้น ตรงที่ชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นบ้านต้นสูงได้ใช้ระยะเวลาอันยาวนานในการก่อร่างสร้างชุมชน ได้ใช้ความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมผ่านเวทีศาสนา พิธีกรรม และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นต่างๆ ทั้งคนพื้นถิ่น คนไทใหญ่ดั้งเดิม พระผู้ปฏิบัติธรรมจากภายนอก เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมทั้งหน่วยราชการที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

ในพื้นที่เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันของความเป็นพรรคพวกเพื่อนพ้องและความเป็นคนไทยเหมือนกัน ตรงนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นที่มาจากต่างเมืองต่างที่ได้สลายไปเมื่อเกิดชุมชนขึ้น และในบริบทที่ต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ดังที่กล่าวข้างต้น การสร้างชุมชนในปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายอำนาจกลุ่มอื่นๆ ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมได้ช่วยให้เกิดพลังการต่อรอง ทำให้การปรับเปลี่ยนชีวิตการจัดวางตัวตนที่บ้านใหม่มีความเป็นไปได้สูง สามารถมองเห็นอนาคตและเลือกจัดการควบคุมชีวิตตัวเองได้ในระดับหนึ่ง

พรมแดนรัฐชาติกับพรมแดนชาติพันธุ์: กรณีศึกษาไคโน-ไดโน

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่และวัฒนธรรมไทใหญ่กลับถูกตีกรอบจำแนก ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังเช่นที่เกิดขึ้นระหว่างการสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มไทใหญ่สองกลุ่มหลักคือไคโนกับไดโน สำหรับคนไคโนกับไดโนนั้น แม้ว่าท่ามกลางความขัดแย้งซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการแย่งงานกันทำ แต่ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีกระบวนการเชื่อมพรมแดนทางชาติพันธุ์ความเป็นไคโนผ่านเวทีทางศาสนา งานบุญหรืองานปอยผ่านช่องทางของ “ระบบหั่ววัด” ซึ่งทำให้เกิดกิจกรรมร่วมกันทางพุทธศาสนา

ในแง่นี้เอง ระบบหั่ววัด ในด้านหนึ่งได้เอื้ออำนวยให้ชุมชนบ้านต้นสูงในฐานะไดโนได้ใช้เป็นช่องทางในการปรับเปลี่ยนท่าทีแห่งความขัดแย้งกับคนไคโน เพื่อให้มีที่ทางร่วมกัน ขณะที่อีกด้านหนึ่ง เวทีทางศาสนาและงานบุญได้กลายเป็นที่ทางสำหรับคนไดโนในระดับชุมชนได้แข่งขันแสดงความสามารถตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และในระดับภายในชุมชนที่งานบุญกลายเป็นเวทีในการทำกิจกรรมร่วมทางสังคมกับคนในชุมชน

ดังนั้น เมื่อเราพิจารณาพรมแดนทางชาติพันธุ์กับพรมแดนของรัฐชาติจากกรณีสัมพันธภาพระหว่างไคโนกับไดโนและไดพม่า จากความขัดแย้งของคนบ้านเวียงห้วยกับบ้านต้นสูงระหว่างไคโนกับไดโน และจากกรณีไคโน-ไดโนกับกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่หรือไดพม่าในเชิงเปรียบเทียบกัน สามารถชี้ให้เห็นว่าความเป็นไทใหญ่นั้นสามารถมีทั้งพลวัตและขีดจำกัดในการสร้างเส้นแบ่งเขตแดนทางชาติพันธุ์ในปฏิสัมพันธ์กับพรมแดนของรัฐชาติในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

ในกรณีเปรียบเทียบดังกล่าว ความขัดแย้งระหว่างไดโนกับไคโนนั้น ทำให้เห็นว่า ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่มีขีดจำกัดจากการตีกรอบด้วยพรมแดนของรัฐชาติไทย ไม่ว่าจะจากชุดความคิดเรื่องแรงงานต่างด้าวและความเป็นพลเมืองไทยและจากผลกระทบของทุนในระบบทุนนิยมที่มองการพลัดถิ่นเป็นสินค้า ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจากการแย่งงานกันทำและส่งผลกระทบต่อเนื่องทางสังคมในการสร้างมายาคติเรื่องผู้ด้อยกว่า-สูงกว่าภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ดังนั้น พรมแดนทางชาติพันธุ์ที่ตีกรอบเส้นแบ่งความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์หรือภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันสามารถเกิดขึ้นได้จากการสร้างความหมายโดยพรมแดนของรัฐชาติและทุนดังที่กล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตาม ขณะเดียวกันความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ก็สามารถข้ามพ้นพรมแดนของรัฐชาติทั้ง

ไทยหรือรัฐพม่ากลับคืนเข้าสู่ความเป็นชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สามารถรวมตัวและผนึกพลังของความเป็นไทใหญ่ได้เช่นกัน เมื่อพวกเขาต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบริบทสถานการณ์บางอย่างที่มีการตระหนักรู้ทางชาติพันธุ์ร่วมกัน ซึ่งในกรณีนี้เห็นได้ชัดจากความรู้สึกร่วมในการเผชิญกับการคุกคามของพม่าและความรุนแรง การให้ความช่วยเหลือจึงเกิดขึ้นทั้งในกลุ่มของชาวไตเก่าหรือไตในกับไตนอก

พระนริศ-พระนเรศวรกับจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์

ประสบการณ์การพลัดถิ่นของชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่น ในงานศึกษานี้ ยังพบประสบการณ์ของการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ผ่านการใช้ประวัติศาสตร์และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในบริบทที่แตกต่างกันไปด้วย

สำหรับชาวไทใหญ่แล้ว ในบริบทสถานการณ์ที่พวกเขาเผชิญหน้ากับรัฐชาติไทยและพม่า การเกิดความขัดแย้งทางชาติพันธุ์และการใช้ความรุนแรงในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เจ้าเสือข่านฟ้า กษัตริย์นครบ่อแก้ว เจ้าครูหมอบุ๊ ผู้ที่ชาวไทใหญ่เคารพนับถือนับเนื่องจนถึง พระนริศหรือ สมเด็จพระนเรศวรซึ่งถือเป็น “เจ้าขุนทองคำ” ในภาษาไทใหญ่หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน” ในความหมายของไทยได้กลายเป็นสัญลักษณ์ที่จิตใจเลือกหยิบใช้ที่มีนัยความหมายต่อชีวิตทางสังคมของชาวไทใหญ่

สัญลักษณ์และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจริงเท็จ (fact) ในอดีตหรือไม่ก็ตาม แต่สัญลักษณ์เรื่องราวและประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้กลายมาเป็นความจริง (Real history) หรือกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่ปัจจุบันที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (Historical Consciousness) ระหว่างชาวไทใหญ่ด้วยกันเองและระหว่างคนไทใหญ่ รัฐชาติไทยและคนไทย

ในงานศึกษานี้พบว่าในบริบทเงื่อนไขการเผชิญหน้ากันระหว่างชาวไทใหญ่กับรัฐชาติพม่าและไทใหญ่ในความสัมพันธ์กับรัฐไทย ประวัติศาสตร์พระนเรศวรเรื่องเล่าต่างๆ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือและสัญลักษณ์ อย่างน้อยสองระดับ คือ ระดับแรก เป็นสัญลักษณ์ความหมายที่สื่อสารกันระหว่างชาวไทใหญ่ในความสัมพันธ์กับรัฐชาติพม่า โดยกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ได้ใช้ “ประวัติศาสตร์พระนริศ” เพื่อหลอมรวมกำลังใจของคนไทใหญ่และทหารไทใหญ่เข้าไว้ด้วยกัน การที่พระนเรศวรมีภาพและเรื่องเล่าของ นักรบผู้ต่อสู้กับพม่าและการเอาชนะพม่า การดอกร้าเรื่องเล่าอภินิหารเกี่ยวกับพระนริศในการช่วยเหลือกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ เรื่องเล่าเหล่านี้ได้สร้างความรู้สึกร่วมหล่อหลอมจิตใจของทหารชาวไทใหญ่เข้าไว้ด้วยกัน ภาพของพระนริศ นักรบและทหารหาญผู้ชนะศึกพม่าทำให้ทหารไทใหญ่เกิดความหึกเหิมกล้าต่อสู้เฉกเช่นเดียวกับจิตใจอันหาญกล้าของพระนริศที่ได้เคยต่อสู้กับพม่ามาให้เห็นในอดีต และดังนั้น การเอาชนะศึกพม่าสำหรับทหารไทใหญ่แล้วจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้เสมอ หากผนึกกำลังรวมตัวกันเพื่อการต่อสู้ดังเรื่องเล่าของพระนริศและกองกำลังของพระนริศได้ถูกถ่ายทอดสืบต่อ

กันมา อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวไทใหญ่ นั้น การสร้างจิตสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ผ่านการใช้ประวัติศาสตร์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากสัญลักษณ์และเรื่องราวของเจ้าเสือข่านฟ้า-กษัตริย์นักรบผู้กล้าที่สร้างอาณาจักรไทใหญ่ ครูหมอไต-ผู้รู้ของชาวไต ไปจนถึงสมเด็จพระนเรศวรหรือเจ้าขุนหอคำ-ผู้รับชนะพม่า สัญลักษณ์เหล่านี้คือพลังในการผลิตซ้ำความหมายความเป็นคนไทใหญ่ร่วมกัน

ระดับที่สอง เป็นสัญลักษณ์ความหมายที่ชาวไทใหญ่สื่อสารกับรัฐไทยและคนในสังคมไทย ในระดับนี้ อาจมองจุดเริ่มต้นได้จาก “พระธาตุพระนเรศวรที่เมืองงาย” พระธาตุบรรจุอัฐิของพระนเรศวรจากเมืองหาง ที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ใช้สื่อสารกับทหารและรัฐบาลไทยในความสัมพันธ์กับรัฐไทย ช่วงที่กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ตกเป็นรัฐกันชนให้กับรัฐไทย ขณะที่ในช่วงต่อมา สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระนเรศวรถูกผลิตซ้ำผ่าน “พระธาตุศรีกาญจนากิเยก” พระธาตุบรรจุอัฐิพระนเรศวรจากเมืองหางเช่นกัน ถูกส่งผ่านมายังชุมชนไทใหญ่พลัดถิ่นกับคนไทยในสังคมในบริบทที่คนไทใหญ่ถูกทำให้พลัดถิ่นาคาที่อยู่กลายมาเป็นชุมชนพลัดถิ่นและกลายมาเป็นแรงงานในเมืองไทย

ในบริบทเงื่อนไขดังกล่าว ประวัติศาสตร์พระนเรศวรถูกใช้เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่า ความเป็นไทใหญ่กับความเป็นไทยคนไทใหญ่กับคนไทยคือเครือญาติพี่น้องกันผ่านการมีพระนเรศวรซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวกัน และซึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้นั้นในอดีตกาลนานมาพระองค์ได้เคยออกไปสู้รบกับศัตรูพม่าเพื่อช่วยเหลือเจ้าฟ้าคำก่ายน้อยหรือเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ตกทุกข์ได้ยากจากศัตรูเช่นกัน ดังนั้นคนไทยกับคนไทใหญ่จึงไม่ใช่ใครอื่นไกลแต่เป็นเครือญาติพี่น้องกันที่ร่วมรบกับศัตรูคนเดียวกันมาตั้งแต่อดีตกาล การที่รัฐไทยคนไทยให้ความช่วยเหลือคนไทใหญ่ในยามที่พี่น้องตกทุกข์ได้ยากจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เพราะเป็นการช่วยเหลือพี่น้องในยามวิกฤติ ตรงนี้เอง เราอาจบอกได้ว่า ประวัติศาสตร์พระนเรศวรถูกใช้อย่างเจาะจงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการสื่อสารถึงความเป็นพี่น้องกันระหว่างคนไทใหญ่กับคนไทยผ่านการมีพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวกันและผ่านการมีศัตรูคนเดียวกัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กฤตยา อาชวนิจกุล 2544 ปัญหาการจัดการผู้อพยพจากประเทศพม่า ใน อัมพร จิรัฐติกร ไทยกับพม่า:

ข้อควรทำและไม่ควรทำ, โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, กรุงเทพฯ

กฤตยา อาชวนิจกุล (บก.) 2547 คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง? มีจำนวนเท่าไร? ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ? เอกสารวิชาการลำดับที่ 2 โครงการพัฒนาและปรับปรุงฐานข้อมูลแรงงานต่างชาติดังกล่าว

งานต่างชาติดังกล่าว สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

กฤตยา อาชวนิจกุล, ทริส โคเอทท์, นิน นิน ไพน์ 2543 เรื่องเพศอนามัยเจริญพันธุ์และความรุนแรง :

ประสบการณ์ชีวิตของแรงงานอพยพจากประเทศพม่า นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

กฤตยา อาชวนิจกุล พรสุข เกิดสว่าง 2540 การละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศพม่า จากผู้ลี้ภัยสู่

แรงงานข้ามชาติ นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ขจร สุขพานิช 2521 คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310 กรุงเทพฯ : ศักยิตสยาม

ขจักษ์ บุรุษพัฒน์ 2540 ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา

ขุนวิจิตรมาตรา 2506 หลักไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2535 ไท-กะได: เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับสตรี, ไท

คำ-ตั้ง-หลี่ กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จิตร ภูมิศักดิ์ 2519 ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ

กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์

เจีย ขรรจง 2529 ความเป็นมาของวัฒนธรรมโบราณในล้านนา-สิบสองปันนา เสนอต่อที่ประชุมวิชาการเรื่อง

“วัฒนธรรมล้านนากับสิบสองปันนา: ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง” จัดโดย

ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 22-24 พฤศจิกายน เชียงใหม่

-----2532ก. ระบบศักดินาของสิบสองพันนา เอกสารประกอบการประชุมเรื่องคนไทนอก

ประเทศ: พรหมแดนความรู้ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

-----2532ข. คนเผ่าจ้วงในจดหมายเหตุ ใน การประชุมทางวิชาการเรื่อง “คนไทนอกประเทศ:

พรหมแดนความรู้ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราช

สุดา สยามบรมราชกุมารี และภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์ วันที่ 28-29 มกราคม

----- 2536 ไทลื้อสิบสองปันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน สิบสองปันนา กรุงเทพฯ :
สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

จำลอง ทองดี 2540 สู้อยอดคอยในพม่า กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอส แอนด์ เค บุ๊คส์

จุลจักรพงศ์, พระองค์เจ้า 2505 เจ้าชีวิต กรุงเทพฯ : คลังวิทยา(พิมพ์ครั้งที่ 2)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ วีระดา สมสวัสดิ์ และเรณู วิชาศิลป์ (บก.) 2541 ไท ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2540 ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไท กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เงินหลวี่ฟาน (ประพจน์ สุภรณ์มนตรี และประคิษฐ์ รตนะพน (แปล)) วิจัยปัญหาแหล่งกำเนิดของชาติ
ไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร

ชลธิรา สัตยวัฒนา 2533 คนไท (เดิม) ไม่ได้อยู่ที่นี้ กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ

----- 2543 สืบสานประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ไปย๋เว่ การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา
กรุงเทพฯ : โครงการประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชนชาติไท

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2540 การสำรวจแนวพรมแดนไทย-พม่า-ลาว-กัมพูชา กทม.: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชูสิทธิ์ ชูชาติ 2525 พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.

2398-2503. รายงานการวิจัย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, เชียงใหม่

เดชา ตั้งสีฟ้า 2547 มองผ่านดวงตาของกะเหรี่ยง”คนอื่น”: สุวัธิ์วิทยาเพื่อการศึกษาผู้ถูกบังคับพลัดถิ่น
ในพื้นที่ระหว่างไทย-พม่า ใน วารสารไทยคดีศึกษา ฉบับเดือนกรกฎาคม

ตรี อมาตยกุล 2533 สมเด็จพระนเรศวรราชานุสรณ์ ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ บก. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
400 ปีของการครองราชย์ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทาง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี

จิรวุฒิ เสนาคำ 2547 แนวคิดคนพลัดถิ่นกับการศึกษาชาติพันธุ์ ใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (บก.) ว่า
ด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ เอกสารทางวิชาการลำดับที่ 38 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร,
กรุงเทพฯ

ทองแถม นาถจำนง 2532 คนไทในจีนโดยสังเขป ใน การประชุมทางวิชาการเรื่อง “คนไทนอกประเทศ:
พรมแดนความรู้ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุ
ดา สยามบรมราชกุมารี และ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 28-29 มกราคม

ธงชัย วินิจจะกุล 2530 ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวคน” ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยวัฒน์ สถา

อานันท์ (บก.) อยู่เมืองไทย, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ ล

ธิดา สารยา 2537 กว่าจะเป็นคนไทย กรุงเทพฯ : ศยาม

ธีรภาพ โลหิตกุล 2538 คนไทในอุษาคเนย์ กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ

บรรจบ พันธุเมธา 2504 กาเลหม่านไต กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือ

----- 2522 ไปสอบคำไทย กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ

-----2526ก. กาเลหม่านไตในรัฐขาน กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนัก

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี

-----2526 ข. คนไท-ไทย(ไตลื้อ-ไตเหนือ) กรุงเทพฯ : การพิมพ์สตรีสาร

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ 2498 ไทยสิบสองปีนนา กรุงเทพฯ : คลังวิทยา

-----2504 เชียงใหม่และภาคเหนือ กรุงเทพฯ : คลังวิทยา

ปฤษฎา รัตนพฤกษ์ 2545 ปัญหาข้ามพรมแดนและสถานะไร้พรมแดน: โลกที่เปลี่ยนไปหรือมุมมองนัก

วิชาการที่เปลี่ยนไป? ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บก.) วารสารสังคมศาสตร์ ฉบับ ข้าม

พรมแดน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 15 ฉบับที่ 1

ประสิทธิ์ ลิปรีชา 2545 เครือญาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ: กรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่าม

ศรี (บก.) วารสารสังคมศาสตร์ ฉบับ ข้ามพรมแดน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปีที่ 15 ฉบับที่ 1

ประเสริฐ ณ นคร 2532 ถิ่นที่อยู่ของชนเผ่าไทย เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง คติชนเผ่า

ไท สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 26-27 มิถุนายน พ.ศ. 2532

ปราณี กุลละวณิช 2529 จ้วง: ชนชาติไทในสาธารณรัฐประชาชนจีน กรุงเทพฯ : ศูนย์ภาษาและวรรณ

คดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

-----2532 คนไทและภาษาตระกูลไทในสาธารณรัฐประชาชนจีน ในการประชุมทางวิชา

การเรื่อง “คนไทนอกประเทศ:พรมแดนความรู้ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรม

ราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 28-29 มกราคม

-----2538 ชื่อหมู่บ้านในมณฑลกว๋างสี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ใน

โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติจ้วงและชนชาติไทย คณะอักษร

ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปราณี ศิริธร 2528 สารคดีเหนือแคว้นแดนสยาม เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ข้างเผือก

พรพรรณ จันทร โรจนานนท์ 2532 ไปยั่ว: บรรพบุรุษชนชาติไท ในการประชุมทางวิชาการเรื่อง คนไท
นอกประเทศ:พรมแดนความรู้ จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระ
เทพรัตนราชสดา สมามบรมราชกุมารี และภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 28-29 มกราคม

พระวิลาส วุฑฒินาโณ 2506 ประวัติพระเจ้าระแข่งและตำนานเมืองฝาง วัดปัญญาราม, เชียงใหม่
พรณนิภา อพิณพวงค์ 2535 เจ้า ไพร กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ.2427-
2476 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรี
นครินทรวิโรฒ

พิษณุ จันทรวีทัน 2539 ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง เขียนโดย ปีแอร์ โอรีด, เรียบเรียง
จากบันทึกต้นฉบับหอจดหมายเหตุแห่งชาติกรุงบรัสเซลส์ กรุงเทพฯ : การ์นด์

เพิ่มศรี อติชาติและสุทัศน์ กองขุนทด 2547 ระบบฐานข้อมูลแรงงานต่างด้าวของกระทรวงสาธารณสุข
ใน กฤตยา อาชวนิชกุล (บก) 2547 คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง มีจำนวนเท่าไร ระบบ
ฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ เอกสารวิชาการฉบับที่ 2 สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า 167-196

มหาวิทยาลัยนเรศวร 2540 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุสรณ์ โครงการรวบรวมหลักฐานประวัติ
ศาสตร์เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิษณุโลก

มนตรี จงพูนผล และเสถียร ก่อเกียรติตระกูล 2547 ระบบฐานข้อมูลประชากรในประเทศไทยของ
สำนักบริหารทะเบียนกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ใน กฤตยา อาชวนิชกุล (บก)
คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง มีจำนวนเท่าไร ระบบฐานข้อมูลแบบไหน
คือคำตอบ เอกสารวิชาการฉบับที่ 2 สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
หน้า 39-70

แมกกีลาวรี, คาเนียล 2525 เมืองไทยที่ข้าพเจ้ารู้จัก กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุริยบรรณ

ยศ สันตสมบัติ 2543 หลักช้าง : ชีวิต สังคมและวัฒนธรรมของคนไทได้คง กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
วิจิตรศิลป์

เรณู วิชาศิลป์ 2541 สังเขปภูมิหลังของชาวไทยใหญ่ในรัฐฉาน ในตลาดขาย รมิดานนท์ วิระดา สมสวัสดิ์
และเรณู วิชาศิลป์ (บก.) 2541 ไท ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เรณู อรรถฐาเมศร์ 2541 ประเพณีพิธีกรรมชาวไทยใหญ่บ้านใหม่หมอกจ้าม ในตลาดขาย รมิดานนท์
วิระดา สมสวัสดิ์ และเรณู วิชาศิลป์ (บก.) 2541 ไท ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

-----2546 ประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ท้องถื่นภาคเหนือ ลุ่มน้ำแม่มาว แม่สาวและแม่กก
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

วันดี สันติวุฒิมณี 2545 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า
กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์(สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา)มหาวิทยาลัย (สาขาวิชามานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เวณิกา บุญมาลี 2540 พม่า : นโยบายต่างประเทศไทยสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ กรุงเทพฯ :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ; มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ศิริพร ณ ถลาง 2545 ชนชาติไทนิทาน: แลลวดแฉ่นคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน กรุงเทพฯ: สำนัก
พิมพ์มติชน

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม 2524 ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ 2534 ไทยน้อยไทยใหญ่ไทยสยาม กรุงเทพฯ : มติชน

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และปรานี วงษ์เทศ 2536 จั๊ว: พี่น้องเผ่าไทยเก่าแก่ที่สุด กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศิลปากร

สงวน โชติสุขรัตน์ 2501 ตำนานเมืองเหนือ กทม.: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า 2503 พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรุงเทพฯ: องค์
การคำคุณฐา

สมพงษ์ วิทวัสศักดิ์พันธุ์ 2542 รายงานการวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่
โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.)

สรสวดี อ่องสกุล 2529 ประวัติศาสตร์ด้านนา เอกสารวิชาการชุดด้านนาคดีศึกษาลำดับที่ 2 โครงการ
ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ 2544 แบบรายงานพื้นที่ปลูกส้มและการคาดคะเนผลผลิต จังหวัด
เชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่

สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ 2548 แบบรายงานพื้นที่ปลูกส้มและการคาดคะเนผลผลิต จังหวัด
เชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่

สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงใหม่ 2546 สรุปรายงานการขึ้นทะเบียนและต่อทะเบียนใบอนุญาต
ทำงานแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองสัญชาติพม่า ลาวและกัมพูชาตามมติคณะรัฐมนตรี
19 ธ.ค. 2546 จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงใหม่ กรมการจัดหางาน

สำนักงานบริหารแรงงานคนต่างด้าว 2547 ผลการดำเนินการจัดระบบการจ้างแรงงานต่างด้าวสัญชาติ
พม่า ลาวและกัมพูชาที่น่าสนใจปีพ.ศ. 2547 ศูนย์ปฏิบัติการจัดระบบการทำงานของคนต่างด้าว
กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน

เสถียร พันธรัณย์ และอัมพร ทิชะระ 2543 ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง กทม.สำนักพิมพ์มติชน

(เรียบเรียงจาก Carl Bock 1884 Temples and Elephants: the narrative of a journey of exploration through upper Siam and Lao)

สุจิตต์ วงษ์เทศ 2526 **สุโขทัยไม่ใช่ราชธานีแห่งแรกของไทย** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์

-----2527 **คนไทยไม่ได้มาจากไหน** ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา

----- 2529 **คนไทยอยู่ที่นี้** กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม

----- 2530 **เจ๊กปนลาว** กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม

สุด แสงวิเชียร 2526 **ปัญหาการเคลื่อนย้ายของคนไทย** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม

สุมิตร ปิติพัฒน์ 2543 **"ไท" และ "จ้วง" ในมณฑลยูนนานสาธารณรัฐประชาชนจีน บทวิเคราะห์จากข้อ**

มูลภาคสนาม กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

----- 2544 **ความเป็นคนไทย** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์

สุริยา รัตนกุล, คุณหญิง 2537 **นานาภาษาในเอเชียอาคเนย์ ภาคที่ 1 ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกและ**

ตระกูลจีน-ทิเบต สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

อนุমানราชธน,พระยา 2502 **เรื่องของชาติไทย** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์

บทความ

ชัชวาล จันทรวิจิตร ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสวนส้ม สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 1 เชียงใหม่ 2548

http://www.reo01.com/REO01/article_1.html

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร 2547 **ปัญหาคนไร้สัญชาติที่แม่อาข : พวกเขาเป็นคนสัญชาติพม่า**

จริงหรือ? หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน 26 กันยายน

http://www.archanwell.org/autopage/show_page

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร 2545 **แก้ปัญหา “แม่อาข” จากมุมมองนักวิชาการ**

<http://www.mcot.or.th/> 10 ตุลาคม

ภาษาอังกฤษ

Agamben, Giorgio 1998 **Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life**. Trans. Daniel

Heller-Roazen. Standford, California: Stanford University Press.

Alvarez, Robert 1995 **The Mexican-US. Border: The Making of an Anthropology of**

Borderlands. In **Annual Review of Anthropology** Vol.24 pp 447-470

Alvarez, Robert and Collier ,G.A.1994 **‘The Long Hual in Mexican Trucking: Traversing**

the Borderlands of the North and the South’ in American Ethnologist vol.21,

no.3 pp.606-627.

Appadurai, Arjun 1996 **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**.

Minneapolis: University of Minnesota Press

- 2001 **Globalization**. Durham: Duke University Press
- Bala, Poline 2002 **Changing Borders and Identities in the Kelabit Highlands; Anthropological Reflections on Growing Up in a Kelabit Village Near the International Border**. The institute of East Asia Studies, University Malaysia Sarawak (UNIMAS).
- Barth, Frederick 1969. **Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference**. Boston: Little Brown.
- Bryant, Raymond 1997 **The Political Ecology of Forestry in Burma 1824-1994**. Hawaii: University of Hawaii Press
- Chavez, Leo R. 1992 **Shadowed Lives: Undocumented Immigrants in American Society**. Harcourt Brace.
- Clifford, Jame 1994 Diasporas. In **Cultural Anthropology** Vol 9 No.4 Pp. 302-338
- Cohen, Abner 1965. **Arab border-villages in Israel: A study of Continuity and Change in Social Organization**. Manchester: Manchester University Press.
- Cohen, Anthony 1986 **Symbolising Boundaries : Identity and Diversity in British Cultures**. Manchester, UK: Dover, NH, USA : Manchester University Press
- Cohen, Anthony 2000 **Signifying Identities; Anthropological Perspectives on Boundaries and Contested Values**. London; Routledge.
- Cole, J.W. and E.R. Wolf 1974. **The Hidden Frontier: Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley**. New York: Academic Press.
- Comaroff, Jean 1985 **Body of Power, Spirit of Resistance; the Culture and History of a South African People**. Chicago and London: University of Chicago Press
- Hallet, Holt S. 2000 **A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States**. Chiang Mai: White Lotus Press
- DeCerteau, M. 1984. **The Practice of Everyday Life**. Trans. Steven F. Rendall. Berkeley: University of California Press.
- Decha Tangseefa 2003 **Imperceptible Naked-Lives& Atrocities: Forcibly Displaced Peoples& the Thai-Burmese In-between Spaces**. PhD Dissertation, University of Hawai'i at Manoa
- Driessen, H 1992 **on the Spanish-Morroccan Frontier: A Study in Ritual, Power and Ethnicity**. Oxford: Berg.

- Fishekesjo, Magnus 1993 **The Thanksgiving Turkey Pardon, the Death of Teddy's Bear, and the Sovereign Exception of Guantanamo**. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Global Witness 2004 **A Conflict of Interests: The uncertain Future of Burma's Forests**. A briefing document by Global Witness, September, available at www.globalwitness.org.
- Goodman, James 2000 Marginalisation and Empowerment: East Timorese Diaspora Politics in Australia. **Communal/Plural** Vol.8 No.1
- Gupta, Akhil & Ferguson, James 1997 Beyond 'Culture': Space, Identity and the Politic of Difference. In Akhil Gupta & James Ferguson (eds.) **Culture, Power And Place; Exploration in Critical Anthropology**. Durham and London: Duke University.
- Hortmann, 2002 Incorporation and Resistance: Borderlands, Transnational Communities and Social Change in Southeast Asia. Tokyo University of Foreign Studies.
- Jia Yan Jong 1986 "The Ancient Culture of the Tai People", JSS 76: 227-44.
- Lavie, Smadar and Ted Swedenburg 1996 **Displacement, Diaspora, and Geographies of Identity**. Durham: Duke University Press.
- Leach, Edmund Ronald 1954 **Political systems of highland Burma: a study of Kachin social structure**. London: London School of Economics and Political Science.
- 1960 The frontier of Burma. In **the Comparative Studies in Society and History** 3 (1) Pp 49-68.
- Lefebvre, Henri 1980 **The Production of Space**. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell
- Low, M Seta and Denise Lawrence-Zuniga 2003 **The Anthropology of Space and Place; Locating Culture**. Oxford: Blackwell Publishing.
- Moore, Donald S. 1998 Subaltern struggles and the politics of place: remapping resistance in Zimbabwe's Eastern Highlands. **Cultural Anthropology**. v. 13 no3 (August.) p. 344-81
- Natter, Wolfgang & John P. Jones. 1997 "Identity, Space and other Uncertainties" In George Benko and Ulf Strohmayer (eds.) **Space and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity**. Oxford: Blackwell Publisher.
- Panam, Awatsaya & Therese Caouete, Khaing Mar Kyaw Zaw, Sureeporn Punping 2004 **Migrant Domestic Workers: From Burma to Thailand**. Bangkok: Institute Of

- Population and Social Research, Mahidol University.
- Pile, Stive and Michael Keith 1997 **Geographies of Resistance**. London: Routledge.
- Rabinow, P (Ed.) 1984 **The Foucault Reader**. London: Peregrine.
- Rabinow, P and Dreyfus, H (Eds.) 1982 'The subject of Power' in **Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics**. Brighton: Harvester.
- Rosaldo, Renato 1989 **Culture and Truth; The Remaking of Social Analysis**. Boston: Beacon Press.
- Sai Myo Win 1998 Shan: The Thai-Burma border conflict and Shan resistance. A paper presented at a conference 'The Implementation of the Right to Self-determination as a Contribution to Conflict Prevention', held by UNESCO Center of Catalonia.
- Scott, James Goerge and John Percy Hardiman 1900-01 *Gazetteer of Upper Burma and the Shan States, Pt.1 Vol1*. Rangoon: Superintendent of Government Printing and Stationary
- SHAN. 2003 a report on Shan-EU, Weekly Digest No. 60. In Shan Herald Agency for News, 7-13 September.
- SHRF.(Shan Human Rights Foundation) 1998 *Dispossessed ; A report on forced relocation and extrajudicial killings in Shan State, Burma*. Chiangmai; the Shan Human Rights Foundation
- SHRF. 2002 **License to Rape**. Chiang Mai: The Shan Human Rights Foundation.
- 2003 *Charting the Exodus from Shan State: Patterns of Shan Refugee Flow into Northern Chiang Mai Province of Thailand (1997-2002)*. Shan Human Rights Foundation.
- Sorensen, R Birgitte 1997 *The Experience of Displacement: Reconstructing Places and Identities in Sri Lanka*. In Karen Fog Olwig and Kirsten Hastrup 1997 **Siting Culture: The Shifting Anthropological Object**. London and New York: Routledge.
- Tapp, Nicholas 1989 **Sovereignty and Rebellion: the White Hmong of Northern Thailand**. London: Oxford University Press
- Tapp, Nicholas 2003 *Disporic Returns: The Sociology of a Globalised Rapprochement*. The Project on 'Communal Voluntary Diasporic Public Cultures', the Chiang Ching-Kuo Foundation
- Tambiah, Stanley Jeyaraja, 1985 **Culture, Thought, and Social Action: An Anthropological Perspective**. Cambridge, Mass: Harvard University Press

- Thongchai Winichakul 1994 **Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation**. Chiang Mai: Silkworm Books.
- T'ien Ju-K'ang 1984 **Religious Cults of the Pai-I along the Burma-Yunnan Border**. Southeast Asia Program (SEAP.), Cornell University
- Tsing, Anna 2000 The Global Situation, In **Cultural Anthropology**, Vol.15 No.3 pp.327-360
- United Nation 1994 Population Distribution and Migration. Paper prepared for the International Conference on Population and Development, Cairo. 5-14 September.
- Walker, Andrew 1999 **The legend of the golden boat: regulation, trade and traders in the borderlands of Laos, Thailand, China and Burma**. Richmond: Curzon.
- Wijeyewardene Gehan 1990. **Ethnic groups across national boundaries in mainland Southeast Asia**. Singapore: Institute Of Southeast Asian Studies
- 2001 Rethinking the Frontier of Burma. In Nicholas Tapp and Andrew Walker (eds.) **the Tai World; a Digest of Articles from the Thai-Yunnan Project Newsletter**. Canberra: Australian National University.
- Wilson, Thomas, and Hasting Donnan 1994 **Border approaches: anthropological perspectives on frontiers**. Ireland: Anthropological Association of Ireland; Lanham,Md.: University Press of America.
- 1998 "Nation, State and Identity at International Borders" In Wilson, Thomas and Donnan, Hasting (eds.) **Borders Identities: Nation and State at International Frontiers**. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2001 **Border: Frontiers of Identity, Nation and State**. Oxford& New York: Oxford Publication.
- Wyatt, David 1984 **Thailand: A Short History**. Bangkok: Thai Wattana Panich
- Yos Santasombat 2001 **Lak Chang: A Reconstruction of Tai Ethnic Identity in Daikong**. Canberra: Pandanus Books, The Australian National University.

ภาคผนวก

บทที่ 2

ตารางที่ 1 แสดง จำนวนชาวเขาและชนกลุ่มน้อยที่กรมการปกครองจัดเก็บข้อมูลและออกบัตรประจำตัว (บัตรสีประจำกลุ่ม)¹

กลุ่ม	มีอยู่/จังหวัด	จำนวน/คน
บุคคลบนพื้นที่สูง(บัตรสีฟ้า)	20	180,212
อดีตทหารจีนคณะชาติ(บัตรสีขาว)	3	8,703
จีนฮ่ออพยพ(บัตรสีเหลือง)	3	4,359
จีนฮ่ออิสระ(บัตรสีขาวขอบส้ม)	4	12,725
ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า(บัตรสีชมพู)	9	22,321
ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลัง 9 มี.ค.2519 (มีถิ่นที่อยู่ถาวร)(บัตรสีส้ม)	9	42,879
ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่าหลัง 9 มี.ค. 2519 (อยู่กับนายจ้าง)(บัตรสีม่วง)	9	17,902
ญวนอพยพ(บัตรสีขาวขอบน้ำเงิน)	13	14,940
ลาวอพยพ(บัตรสีฟ้าขอบน้ำเงิน)	3	7,095
เนปาลอพยพ(บัตรสีเขียว)	1	988
อดีตจีนคอมมิวนิสต์มาลาชา(บัตรสีเขียว)	3	74
ไทลื้อ(บัตรสีส้ม)	3	2,040
ผิทองเหลือง(บัตรสีฟ้า)	2	85
ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชา ก่อน 15พ.ย.2520 (บัตรสีเขียว)	1	4,939
ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกงกัมพูชาหลัง 15พ.ย.2520 (บัตรสีเขียว)	1	4,020
ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากกัมพูชา(บัตรสีขาวขอบแดง)	1	2,204
ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทยเข้ามา ก่อน 9 มี.ค.2513 (บัตรสีเหลืองขอบน้ำเงิน)	4	619
ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทยเข้ามาหลัง 9 มี.ค.2513 (บัตรสีเหลืองขอบน้ำเงิน)	4	1,386
ชุมชนบนพื้นที่สูง (บัตรสีเขียวขอบแดง)	20	186,929
รวม		514,424

¹ อ้างอิงจากมนตรี จงพูนผล และเสถียร ก่อเกียรติตระกูล 2547 ระบบฐานข้อมูลประชากรในประเทศไทยของสำนักงานบริหารทะเบียนกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ใน ฤกษ์ดา อาชวนิชกุล (บก.) คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง มีจำนวนเท่าไร ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ เอกสารวิชาการฉบับที่ 2 สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า 50-51

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรจำแนกตามประเภทของบุคคล²

ประเภทบุคคล	ชาย	หญิง	รวม
ประเภทที่ 1 คือคนที่เกิดและมีสัญชาติไทยโดยแจ้งเกิดภายใน 15 วันตามที่กฎหมายกำหนดเริ่มใช้เลขบัตรประชาชนสำหรับเด็กที่เกิดตั้งแต่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2526	9,037,274	8,396,732	17,434,006
ประเภทที่ 2 คือคนที่เกิดและมีสัญชาติไทยแต่แจ้งเกิดเกิน 15 วันตามที่กฎหมายกำหนด	384,272	466,821	851,093
ประเภทที่ 3 คือคนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญคนต่างด้าวและมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านก่อน 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2527	19,492,110	20,233,230	39,725,340
ประเภทที่ 4 คือ คนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวและได้มีการย้ายเข้าในทะเบียนบ้านขณะที่ยังไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน (ระหว่าง 1 มกราคม-31 พฤษภาคม พ.ศ. 2527)	130,453	120,896	251,349
ประเภทที่ 5 คือคนไทยและคนต่างด้าวที่มีใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าวอยู่แล้วได้รับอนุมัติให้เพิ่มชื่อและรายการบุคคลเข้าในทะเบียนบ้าน	1,253,004	1,276,598	2,529,602
ประเภทที่ 6 คือคนต่างด้าวที่เข้าเมืองไม่ชอบด้วยกฎหมายแต่มีมติคณะรัฐมนตรีให้เป็นบุคคลเข้าเมืองชอบด้วยกฎหมายและได้สิทธิอยู่ชั่วคราวและคนต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย	189,693	160,634	350,327
ประเภทที่ 7 คือ บุตรของคนประเภทที่ 6 ซึ่งเกิดในเมืองไทย	21,487	20,256	41,743
ประเภทที่ 8 คือ คนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยหรือคนต่างด้าวที่ได้รับสัญชาติไทยตามกฎหมาย	62,082	63,736	125,818
รวม	30,570,375	30,738,903	61,309,278

² อ้างอิงจากมนตรี จงทุนผล และเสถียร ก่อเกียรติตระกูล 2547 ระบบฐานข้อมูลประชากรในประเทศไทยของสำนักงานบริหารทะเบียนกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ใน กฤตยา อาชวนิจกุล (บก) คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง มีจำนวนเท่าไร ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ เอกสารวิชาการฉบับที่ 2 สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า 64-65

ตารางที่ 3 แสดงตัวอย่างการตรวจสอบคุณภาพแรงงานต่างด้าวตามประเภทต่างๆ ปี 2543-2545³

ปี	ผู้มารับการตรวจ	ประเภท 1	ประเภท 2	ประเภท 3
2541	4,501 ⁴	82,345	1,557	316
2542	99,974	93,578	1,275	898
2543	111,445	108,963	1,348	1,134
2544	122,652	120,709	1,185	758
2545	448,480	437,075	6,100	5,305
2547	817,254	672,636	9,532	809

ตารางที่ 4 แสดงเปรียบเทียบผลการจดทะเบียนแรงงานต่างด้าว จำแนกตามจังหวัดปี 2544-2547⁵

จังหวัด	ผลการจดทะเบียนปี 2544	ผลการจดทะเบียนปี 2545	ผลการจดทะเบียนปี 2546	ผลการจดทะเบียนปี 2547
ทั่วประเทศ	568,249	409,339	288,780	814,247 ⁶
1.กรุงเทพ	110,536	72,811	50,243	152,163
2.สมุทรสาคร	49,145	37,047	28,480	74,225
3.ตาก	47,489	41,528	31,981	50,961
4.เชียงใหม่	28,874	22,042	17,090	48,502
5.ระนอง	25,281	22,402	14,164	30,158
6.สมุทรปราการ	23,075	15,086	9,855	27,027

³ อ้างอิงจากเพิ่มศรี อติชาติและกฤษณ์ กองขุนทด 2547 ระบบฐานข้อมูลแรงงานต่างด้าวของกระทรวงสาธารณสุข ใน กฤตยา อาชวนิชกุล (บก) คนต่างด้าวในประเทศไทยคือใครบ้าง มีจำนวนเท่าไร ระบบฐานข้อมูลแบบไหนคือคำตอบ เอกสารวิชาการฉบับที่ 2 สถาบันวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หน้า 183

⁴ ตัวเลขผู้มารับการตรวจในปีพ.ศ. 2541 และปีพ.ศ. 2542 ไม่ได้ผลรวมที่ตรงกับจำนวนของการตรวจคนในประเภทต่างๆ ขณะที่ปีพ.ศ. 2546 ผู้ศึกษาไม่สามารถหาข้อมูลได้

⁵ รวบรวมข้อมูลจาก สำนักงานบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน 2547

⁶ จำนวนตัวเลขดังกล่าวเป็นตัวเลขการออกใบอนุญาตทำงานให้กับแรงงานต่างด้าวที่มาจดทะเบียนคนต่างด้าว ซึ่งพบว่าปีพ.ศ. 2547 มีคนต่างด้าวที่ขอวีซ่าเข้ามา และกลับพำนักมาจดทะเบียนทั้งสิ้นถึง 1,284,920 คน แบ่งเป็นผู้อยู่ในวัยทำงาน 1,019,110 คน แต่ในจำนวนนี้มีผู้มาขอใบอนุญาตทำงานเพียง 814,247 คน ขณะที่อีกจำนวน 214,863 คนไม่ได้มาขอใบอนุญาตทำงาน ส่วนคนต่างด้าวที่มาจดทะเบียนแต่ไม่ได้ขอใบวัยทำงานมี 103,082 คน แบ่งเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 93,082 คน กับผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 10,000 คน

ตารางที่ 5 แสดงจำนวนแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมืองสัญชาติพม่าในเขตอำเภอฝาง แม่ฮายและ
ไชยปราการ⁷

อำเภอ	ปี พ.ศ. 2544	ปี พ.ศ. 2545	ปีพ.ศ. 2546	ปี พ.ศ. 2547
รวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่	28,874	22,042	17,090	48,502 ⁸
ฝาง	7,552	5,774	5,816	18,838
แม่ฮาย	1,956	1,139	893	8,535
ไชยปราการ	840	311	364	2,617

⁷ ข้อมูลจากสำนักงานจัดหางานจังหวัดเชียงใหม่ 2546, 2547

⁸ ตัวเลขนี้เป็นจำนวนแรงงานต่างด้าวที่กระทรวงแรงงานออกใบอนุญาตการทำงานไว้ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนตัวเลขคนต่างด้าวสัญชาติพม่า ที่วและกัมพูชาที่มากขึ้นทะเบียนเพื่อจัดทำทะเบียนราษฎรทั้งหมดของเชียงใหม่ ข้อมูล ณ 15พ.ย. 2547 มีจำนวน 82,959 คน